

**ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

САВЧУК АНДРІЙ БОРИСОВИЧ

УДК 378.4(430-21):94(4–191.2–67/.477) “1991/2004”

Дисертація

**ФОРМУВАННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ КАДРІВ У ДЕРЖАВАХ
ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ (1991-2004 рр.)**

052 – «Політологія»

05 – «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. Б. Савчук

Науковий керівник:
ЦЕПЕНДА ІГОР ЄВГЕНОВИЧ,
доктор політичних наук, професор

Івано-Франківськ – 2023

АНОТАЦІЯ

Савчук А. Б. Формування дипломатичних кадрів у державах Вишеградської четвірки (1991-2004 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 052 Політологія. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України, Івано-Франківськ, 2023.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в системі міжнародних відносин сьогодні відбуваються зміни, які ставлять на порядок денний необхідність пошуку шляхів модернізації дипломатичних служб, удосконалення професійної підготовки дипломатичних кадрів (ППДК). Ця проблема актуальна для України, яка реформує свою дипломатичну службу, підвищує рівень ППДК, щоб посісти гідне місце на міжнародній арені. Актуальність дослідження зумовлена і тим, що всебічний аналіз системи ППДК у державах Центральної Європи (ЦЄ) уможливить створити більш повне уявлення про європейський досвід підготовки фахівців-міжнародників, окреслити їхню професіограму, а також комплексно розглянути систему інституцій, які забезпечують кадровий потенціал для дипломатичної служби в державах ЦЄ. З огляду на це набуває значущості проблема інтегрування національної системи вищої освіти (ВО) у європейський освітній простір, що вимагає пошуку оптимальних засобів забезпечення якісно нового рівня ППДК, яка повинна здійснюватися, з одного боку, на засадах збереження національних надбань, з іншого, використання найкращих зразків світового досвіду.

Під цим кутом великий науковий інтерес становить досвід держав ЦЄ, зокрема Вишеградської четвірки (V4) (Республіка Польща (РП), Чеська Республіка (ЧР), Словацька Республіка (СР), Угорщина (до 1 січня 2012 р. – офіційна назва Угорська Республіка, ми послуговуватимемося нині чинною назвою – Угорщина), що є для України зразком високого (світового) рівня ППДК, яка в державах V4 здійснюється динамічно та системно на засадах відкритості, демократизації, неперервності, інтернаціоналізації,

міждисциплінарності, випереджувального підходу з урахуванням потреб зовнішньої політики й економіки кожної з країн тощо. Порушена проблема актуалізується у зв'язку із євроатлантичноінтеграційними процесами, активізацією налагодження міжнародної співпраці, які декларує сьогодні Україна як пріоритетні напрями свого освітнього розвитку та міжнародної політики, тому якісна ППДК – це передумови міжнародного позитивного іміджу України, її успішної співпраці у складі міжнародних організацій, відтак реалізації власної стратегії суспільно-політичного, соціоекономічного, освітнього поступу в контексті світових демократичних процесів.

Попри те, що ППДК в Україні здійснюється відповідно до Конституції України, закону «Про вищу освіту», низки інших нормативних документів, вагому роль у цьому процесі відіграють документи міжнародних організацій (Ради Європи (РЄ), ЮНЕСКО, Організації об'єднаних націй (ООН) тощо), а також європейські та світові освітні тенденції, що спричиняють необхідність інновацій у системі ППДК, постійного оновлення змісту, форм та методів навчання. Тому досвід держав V4 у сфері ППДК, їхні ефективні стратегії щодо розв'язання міжнародних проблем, успішне входження у світовий та європейський простір є на часі й стане корисним для українських реалій, розвитку закладів вищої освіти (ЗВО).

Учені досліджують різні аспекти проблеми ППДК в Україні, розвитку її дипломатичної системи (О. Балануца, М. Клепар, Ю. Кочубей, С. Мальський, Ю. Мороз, С. Мельничук, Л. Максимчук, Р. Палагусинець, О. Опанасюк, Ю. Якимчук, О. Пушкіна, Ю. Палєєва, Т. Чебикіна, К. Долгош, О. Григор та ін.), а також вивчають досвід ППДК у провідних країнах світу (В. Ціватий (Великобританія, США та інші країни), Н. Бідюк, О. Тарасова (США), Л. Отрощенко (Німеччина), К. Істоміна (Канада), В. Третько (Велика Британія, Австралія, Німеччина, США), проте проблему формування дипломатичних кадрів у державах V4 науковці цілісно не розглядали. Автори досліджували окремі тенденції розвитку міжнародних відносин у ЄС крізь призму ППДК у державах V4 (В. Климончук), аналізували підготовку фахівців у галузі міжнародних відносин у контексті становлення і розвитку чеської дипломатії

(1989–2004) (Н. Голуб'як, В. Марчук), характеризували передумови становлення і розвитку дипломатичної освіти в державах V4 (І. Цепенда, В. Бусленко, І. Вовканич, А. Ключович та ін.). Вишеградська четвірка як регіональне утворення є предметом уваги науковців, різні аспекти трансформаційних перетворень у державах V4 вивчали В. Андрейко, Н. Антонюк, І. Артьомов, Л. Башта, Н. Буглай, В. Бусленко, І. Вовканич, С. Віднянський, Є. Гайданка, Т. Герасимчук, В. Гладій, Н. Голуб'як, І. Гурак, Г. Зеленько, С. Зуб, Л. Кіцила, В. Климончук, А. Ключкович, Є. Кіш, В. Литвин, М. Лендшел, М. Мальський, С. Мітряєва, В. Марчук, Д. Мороз, І. Мудрієвська, Ю. Остапець, Л. Павлишин, М. Палінчак, Н. Ржевська, А. Романюк, Л. Стрільчук, В. Струтинський, Т. Федорчак, М. Фесенко, І. Цепенда та ін., однак освітні реформування в контексті європейського виміру відображені в нечисленних публікаціях (Н. Антонюк, В. Гжешук, Н. Голуб'як, В. Климончук, В. Марчук, Г. Мелеганіч, А. Ключкович, Т. Ключкович, М. Палінчак, М. Поп'юк, І. Цепенда та ін.).

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що

уперше схарактеризовано генезу ППДК у контексті становлення та розвитку дипломатичних служб РП, ЧР, СР, Угорщини, євроатлантичних процесів;

проаналізовано проблему ППДК у державах V4 (показано освітні моделі, означено професійні вимоги до професіограми фахівця-міжнародника, схарактеризовано систему ДО, підготовки, перепідготовки, додаткової освіти, освіти впродовж життя тощо, яка репрезентує професійну підготовку дипломатів, виокремлено її особливості в кожній з держав; увиразнено роль дипломатичних персоналій у дисидентському дипломатичному рухові, розбудові дипломатичних служб, розвитку ДО, вступу держав V4 до НАТО, ЄС, створено дипломатичні портрети знакових постатей у галузі міжнародних відносин (МВ);

з'ясовано передумови становлення дипломатичних систем та системи ДО в державах V4; проаналізовано методологічні підходи до ППДК (реалізація принципів інтернаціоналізації, гуманізації і демократизації освітнього процесу;

наступності та спадкоємності традицій; академічна мобільність; гнучкість змісту освітніх програм; орієнтація на академічну результативність; інтегрований характер освітніх програм; розвиток науково-дослідницького потенціалу університетів; співпраця між університетами та діловим сектором, сферою промисловості, урядовими та громадськими організаціями; інтеграція освіти; співпраця освітніх закладів з міністерствами закордонних справ (МЗС); організація практики в профільних міністерствах, посольствах, консульствах, інших міжнародних структурах; виконання державних замовлень університетами; публічна дипломатія; просування національної освіти тощо); на основі міждисциплінарного підходу (теорія міжнародних відносин, історія міжнародних відносин, історія розвитку університетської освіти в ЄС, порівняльна педагогіка тощо) проаналізовано історіографію порушеної проблеми, джерельну базу її вивчення; схарактеризовано діяльність кількох десятків ЗВО, які готували майбутніх дипломатів, на основі аналізу навчальних планів, освітніх програм, щорічних звітів із їх діяльності окреслено здобутки ППДК у державах V4 упродовж досліджуваного періоду, акцентовано на можливостях запозичення освітнього досвіду за умов України;

розкрито структурно-змістові (стандартизація і трансформація змісту ППДК на основі компетентнісного підходу, науково-дослідницької і практико-орієнтованої парадигм, професіоналізації, міждисциплінарності, кар'єрного зростання, соціалізації, регіоналізації змісту світи; європейський вектор розвитку ДО, відповідність міжнародним стандартам, соціалізація, культурна дипломатія, цифровізація освіти, створення культури випускника університету/члена колегіуму, утвердження іміджу університету/факультету/ кафедри), організаційні (створення системи/мережі ДО (школа-ліцей-коледж-університет-доповнювальна освіта-освіта впродовж життя; інтеграція ВО, створення на базі університетів академічних (освітніх, дослідницьких) та культурних центрів міста/регіону/держави; прозорі умови вступу до магістратури, докторантури; диверсифікація магістерських програм і дипломів; можливість вибору індивідуальної освітньої траєкторії; інтернаціоналізація ДО; фінансова підтримка здобувачів освіти тощо),

дидактичні засади (поєднання традицій ППДК та інноваційних форм, методів і технологій навчання; іншомовна дипломатична освіта; тощо);

обґрунтовано вплив світової освітньої політики та євроінтеграційних процесів на якість ППДК у державах V4 (1991–2004), висвітлено роль дипломатичної персоналії у ППДК, євроатлантичних інтеграційних процесах, створенні іміджу держав на міжнародній арені тощо.

На основі *компаративного аналізу* виокремлено спільне та відмінне в досвіді ППДК у РП, ЧР, СР, Угорщині, розвитку дипломатичних систем; *окреслено* можливості використання прогресивних ідей закордоння за умов розвитку ЗВО України; *удосконалено* положення щодо реалізації особистісно орієнтованого й компетентнісного підходів до ППДК; *подальшого розвитку* набули положення про дипломатичну персоналістику; культурну дипломатію; розвиток ДО; взаємозв'язок дипломатичних систем і ДО в РП, ЧР, СР, Угорщині; дисидентський дипломатичний рух; інтернаціоналізацію ДО; європейський вимір ППДК, організаційно-дидактичні принципи організації освітнього процесу; положення про організацію ППДК на основі тісної співпраці навчальних закладів та профільних міністерств, закордонних представництв, потенційних працедавців, комплексного використання традиційних та інноваційних методів навчання із застосуванням інноваційних технологій тощо. До наукового обігу введено нові факти, теоретичні ідеї і підходи, обґрунтовані теоретиками і практиками держав V4 щодо розвитку системи ППДК, інтернаціоналізації ДО.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його матеріали (характеристики, системи ППДК, рекомендації щодо впровадження ідей європейського досвіду в системі ЗВО України, зміст, методи й форми організації освітнього процесу, освітні програми тощо) можна використовувати в діяльності вітчизняних ЗВО, зокрема, у процесі професійної підготовки бакалаврів та магістрів гуманітарних наук зі спеціальностей «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», «Соціальні та поведінкові науки» (спеціальність 052 Політологія). Результати дослідження доцільно застосувати науковцям під час підготовки студій з історії

регіонального утворення «Вишеградська четвірка», становлення та розвитку дипломатичних систем держав V4, а також для наукового обґрунтування сучасної стратегії ППДК у ЗВО в Україні; у процесі розроблення освітніх стандартів, акредитаційних матеріалів, освітніх програм; під час викладання курсів «Історія дипломатичних відносин», «Теорія міжнародних відносин» та ін.; матеріали виконаного дослідження є важливим науковим джерелом у практичній роботі ЗВО, закладів післядипломної освіти, органів управління, МЗС, обґрунтовані положення й узагальнення сприятимуть оновленню змісту освітніх програм, удосконаленню класифікатора спеціальностей, розробленні нового покоління стандартів зазначених галузей знань, освітньо-кваліфікаційної характеристики, є підґрунтям до створення курсів за вибором студента («Європейський досвід підготовки фахівців у галузі міжнародних відносин», «Європейська дипломатія в іменах», «Інтернаціоналізація дипломатичної освіти в державах Вишеградської групи» та ін. (до кожного з цих орієнтованих курсів автором зібрано й упорядковано матеріал, який уміщено на сторінках роботи, у додатках до неї, висвітлено в публікаціях)) та ін.

Ключові слова: Вишеградська група (четвірка), професійна підготовка дипломатичних кадрів, зовнішня політика, політичні трансформації, суспільно-політичні умови, політологія, політичні системи, Центрально-Східна Європа, зовнішня політика, опозиційний дипломатичний рух, демократичні процеси, Республіка Польща, Чеська Республіка, Словацька Республіка, Угорщина, вища освіта, освітня політика, публічна дипломатія, Європейський Союз, дипломатична служба, Міністерство закордонних справ, дипломатична освіта, міжнародні відносини, міжнародні економічні відносини, глобалізаційні процеси, інтернаціоналізація, університет, дипломатична академія, система освіти, навчальний план, наукова діяльність, приватна освіта.

SUMMARY

Savchuk A. B. Formation of diplomatic personnel in the states of the Visegrad Four (1991-2004). – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 052 Political Science. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2023.

The relevance of the study lies in the fact that changes are taking place in the system of international relations today, which put on the agenda the need to find ways to modernize diplomatic services, improve the professional training of diplomatic personnel (PTDP). This problem is relevant for Ukraine, which is reforming its diplomatic service, raising the level of the PTDP in order to take a worthy place in the international arena. The relevance of the study is also due to the fact that a comprehensive analysis of the system of civil defense in Central Europe (CE) states will make it possible to create a more complete picture of the European experience of training international specialists, to outline their professional profile, as well as to comprehensively consider the system of institutions that provide personnel potential for the diplomatic service in CE states. In view of this, the problem of integrating the national system of higher education (HE) into the European educational space becomes significant, which requires the search for optimal means of ensuring a qualitatively new level of education and training, which should be carried out, on the one hand, on the basis of the preservation of national assets, and on the other hand, the use of the best examples of world experience.

From this point of view, the experience of the CE states, in particular the Visegrad Four (V4) (the Republic of Poland (RP), the Czech Republic (CR), the Slovak Republic (SR), Hungary (until January 1, 2012 – the official name of the Republic of Hungary, we will use the currently valid name - Hungary), which is a model for Ukraine of a high (world) level of PTDP, which in the V4 states is implemented dynamically and systematically on the basis of openness, democratization, continuity, internationalization, interdisciplinary, anticipatory approach taking into account the needs of foreign policy and economy of each of the countries, etc. The raised problem is actualized in connection with the Euro-Atlantic

integration processes, the intensification of the establishment of international cooperation, which Ukraine declares today as the priority areas of its educational development and international policy, therefore, a high-quality PTDP is a prerequisite for a positive international image of Ukraine, its successful cooperation in the composition of international organizations, hence the implementation of one's own strategy of socio-political, socio-economic, educational progress in the context of world democratic processes.

Despite the fact that PTDP in Ukraine is carried out in accordance with the Constitution of Ukraine, the Law "On Higher Education", a number of other normative documents, documents of international organizations (Council of Europe (CoE), UNESCO, United Nations (UN)) play an important role in this process) etc.), as well as European and world educational trends, which necessitate innovations in the system of the PTDP, constant updating of the content, forms and methods of education. Therefore, the experience of the V4 states in the field of PTDP, their effective strategies for solving international problems, successful entry into the world and European space is timely and will be useful for the development of higher education institutions (HEI).

Scientists are investigating various aspects of the problem of the PTDP in Ukraine, the development of its diplomatic system (O. Balanutsa, M. Klepar, Yu. Kochubey, S. Malskyi, Yu. Moroz, S. Melnychuk, L. Maksymchuk, R. Palagusynets, O. Opanasyuk, Yu. Yakymchuk, O. Pushkina, Yu. Paleyeva, T. Chebykina, K. Dolgosh, O. Grigor and others), as well as studying the experience of PTDP in the leading countries of the world (V. Tsivatyi (Great Britain, USA and other countries), N. Bidyuk, O. Tarasova (USA), L. Otroshchenko (Germany), K. Istomina (Canada), V. Tretko (Great Britain, Australia, Germany, USA), but the problem of the formation of diplomatic personnel in the V4 states is not fully understood by scientists. The authors studied certain trends in the development of international relations in the EU through the prism of the PTDP in the V4 states (V. Klymonchuk), analyzed the training of specialists in the field of international relations in the context of the genesis of Polish and Czech diplomacy (1989–2004) (V. Buslenko, M. Palinchak ; N. Golubyak, V. Marchuk), characterized the prerequisites for the formation and

development of diplomatic education in the V4 states (I. Tsependa, V. Buslenko, I. Vovkanych, A. Klyuchovich, etc.). The Visegrad Four as a regional entity is the subject of the attention of scientists, various aspects of transformational transformations in the V4 states were studied by V. Andreyko, N. Antonyuk, I. Artyomov, L. Bashta, N. Buglai, V. Buslenko, I. Vovkanych, S. Vidnyansky, E. Haydanka, T. Gerasimchuk, V. Gladiy, N. Golubyak, I. Gurak, G. Zelenko, S. Zub, L. Kitsila, V. Klymonchuk, A. Klyuchkovich, E. Kish, V. Lytvyn, M. Lendyel, M. Malskyi, S. Mitryaeva, V. Marchuk, D. Moroz, I. Mudrievska, Yu. Ostapets, L. Pavlyshyn, M. Palinchak, N. Rzhavska, A. Romanyuk, L. Strilchuk, V. Strutynskyi, T. Fedorchak, M. Fesenko, I. Tsependa, etc., however, educational reforms in the context of the European dimension are reflected in a few publications (N. Antonyuk, I. Artyomov, V. Grzeschuk, N. Golubyak, S. Zub, V. Klyumonchuk, V. Marchuk, G. Meleganych, A. Klyuchkovich, T. Klyuchkovich, M. Palinchak, M. Popyuk, I. Tsependa and others.)

The scientific novelty of the research results is that

for the first time, the genesis of the PTDP was characterized in the context of the formation and development of the diplomatic services of the Republic of Poland, the Czech Republic, the Slovak Republic, Hungary, and Euro-Atlantic processes;

analyzed the problem of PTDP in the V4 states (shows educational models, defines the professional requirements for the professional profile of an international specialist, characterizes the system of pre-service education, training, retraining, additional education, lifelong education, etc., which represents the professional training of diplomats, its features are highlighted in each of the states; the role of diplomatic personalities in the dissident diplomatic movement, the development of diplomatic services, the development of foreign affairs, the accession of the V4 states to NATO, the EU is emphasized, diplomatic portraits of iconic figures in the field of international relations (IR) are created;

the prerequisites for the formation of diplomatic systems and the diplomatic system in the V4 states *are clarified*; analyzed methodological approaches to the PTDP (implementation of the principles of internationalization, humanization, and democratization of the educational process; continuity and continuity of traditions;

academic mobility; flexibility of the content of educational programs; focus on academic performance; integrated nature of educational programs; development of research potential of universities; cooperation between universities and business sector, industry, governmental and public organizations; integration of education; cooperation of educational institutions with ministries of foreign affairs (MFA); organization of practice in specialized ministries, embassies, consulates, other international structures; fulfillment of state orders by universities; public diplomacy; promotion of national education etc); on the basis of an interdisciplinary approach (theory of international relations, history of international relations, political science, the history of the development of university education in the EU, comparative pedagogy, etc.), the historiography of the raised problem, the source base of its study were analyzed; the influence of socio-political transformations in Central and Eastern Europe (CEE) on the formation and development of diplomatic education in the V4 states (at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries) is indicated, the opposition movement in the CEE states is analyzed as a prerequisite for the democratization of socio-political processes and the creation of the V4, the European context of the development of diplomatic education through the dimension of its internationalization is highlighted; the activities of several dozens of higher education institutions that trained future diplomats are characterized, based on the analysis of curricula, educational programs, annual reports on their activities, the achievements of the PTDP in the V4 states during the studied period are outlined, the possibilities of borrowing educational experience under the conditions of Ukraine are emphasized; on the basis of the study of the productive experience of professional training of diplomatic staff in the V4 states, organizational-methodological, structural-content, organizational, didactic approaches to the PTDP in Ukraine are singled out, since the AE(Additional education) of the V4 states serves as a model of a high level of professional training of diplomatic staff in accordance with world standards;

the impact of world education policy and European integration processes on the quality of the PTDP in the V4 states (1991–2004) *is substantiated*, diplomatic portraits of iconic political figures-diplomats and dissident diplomats are created, their contribution to the development of diplomatic education, Euro-Atlantic integration

processes, and the creation of the image of states on the international stage is determined arenas, etc.

On the basis of a *comparative analysis*, the common and distinctive features of the experience of the PTDP in the Republic of Poland, the Czech Republic, the Slovak Republic, and Hungary, as well as the development of diplomatic systems, have been identified; the possibilities of using progressive ideas from abroad under the conditions of the development of higher education institutions of Ukraine *are outlined*; provisions regarding the implementation of person-oriented and competence-based approaches to PTDP *have been improved*; provisions on diplomatic personalism acquired *further development*; cultural diplomacy; the development of AE; the relationship between diplomatic systems and diplomatic missions in the Republic of Poland, the Czech Republic, the Slovak Republic, and Hungary; dissident diplomatic movement; internationalization of AE; the European dimension of PTDP, organizational and didactic principles of organizing the educational process; regulations on the organization of the PTDP on the basis of close cooperation between educational institutions and relevant ministries, foreign missions, potential employers, integrated use of traditional and innovative teaching methods with the use of innovative technologies, etc. New facts, theoretical ideas and approaches substantiated by theoreticians and practitioners of the V4 countries regarding the development of the PTDP system and the internationalization of AE have been introduced into the scientific circulation.

The practical significance of the research results lies in the fact that its materials (characteristics, PTDP systems, recommendations for the implementation of ideas of European experience in the higher education system of Ukraine, content, methods and forms of organization of the educational process, educational programs, etc.) can be used in the activities of domestic higher education institutions, in particular, in the process of professional training of bachelors and masters of humanitarian sciences in the specialties "International relations, public communications and regional studies", "Social and behavioral sciences" (specialty 052 Political Science). The results of the study should be applied by scientists during the preparation of studies on the history of the regional formation "Visegrad Four", the formation and development of the

diplomatic systems of the V4 states, as well as for the scientific justification of the modern strategy of the PTDP in the higher education institutions in Ukraine; in the process of developing educational standards, accreditation materials, educational programs; while teaching courses "History of Diplomatic Relations", "Theory of International Relations", etc.; the materials of the completed research are an important scientific source in the practical work of higher educational institutions, institutions of postgraduate education, management bodies, the Ministry of Foreign Affairs; substantiated provisions and generalizations will contribute to updating the content of educational programs, improving the classifier of specialties, developing a new generation of standards of the specified fields of knowledge, educational and qualification characteristics, are the basis for creating courses of the student's choice ("European experience of training specialists in the field of international relations", "European diplomacy in names", "Internationalization of diplomatic education in the countries of the Visegrad Group", etc. (for each of these indicative courses, the author collected and organized the material that is placed on the pages of the work, in its appendices, covered in publications)) etc.

Keywords: Visegrad Group (four), professional training of diplomatic personnel, foreign policy, political transformations, socio-political conditions, political science, political systems, Central and Eastern Europe, foreign policy, opposition diplomatic movement, democratic processes, Republic of Poland, Czech Republic , Slovak Republic, Hungary, higher education, educational policy, public diplomacy, European Union, diplomatic service, Ministry of Foreign Affairs, diplomatic education, international relations, international economic relations, globalization processes, internationalization, university, diplomatic academy, education system, curriculum , scientific activity, private education.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Савчук А. Професіограма фахівця-міжнародника крізь призму підготовки дипломатичних працівників у державах Вишеградської четвірки. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія* / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: ЛІК, Вип.12. 2018. С. 314-321. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/10490>

2. Savchuk, A. & Tsenda, I. (2021). Training of diplomatic staff in the Visegrad Group states (V4) (1991–2004): preconditions for formation. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk* [East European Historical Bulletin]. 2021. Vol. 19. P. 191–203. URL: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.19.233840> *Web of Science*

3. Савчук А. Основні вектори зовнішньої політики Чеської Республіки на шляху до міжнародної інтеграції (1993–2004 рр.). *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2020. Випуск 33. С. 151–156. URL: DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.33.19>
http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/33_2020/21.pdf

4. Савчук А. Особливості становлення та розвитку словацької дипломатії крізь призму підготовки дипломатичних кадрів на початку 90-х рр. ХХ ст. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Випуск 40. С. 192–197. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/40_2022/25.pdf

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.40.25>

5. Savchuk A.B. Educational initiatives of Czech Republic in the context of the European integration policy of the states of the Wesgegraid Facility. *International periodic scientific journal “Modern engineering and innovative technologies”*. Karlsruhe, Germany. 2018. Issue №6. Part 4. P. 55–59. URL: <https://www.sworld.com.ua/index.php/ge6-16/30976-ge6-053>

<file:///C:/Users/user/Desktop/%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%A0%D0%8e06-04.pdf>

6. Савчук Б. Європейський вектор підготовки дипломатичних кадрів у державах Вишеградської групи (початок 90-х років ХХ сторіччя). *Modernen gineering and innovative technologies. International periodic scientific journal*. Germany. Karlsruhe, 2019. Issue 7. Part 4. P. 24–29.

URL: DOI: <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2019-07-04-033>

7. Савчук Б. Портрет фахівця-міжнародника в контексті європейського вектора підготовки дипломатичних кадрів. *Modern scientific researches. International periodic scientific journal*. 2019. Issue 8. Part 2. Yolnat PE, Minsk. P. 87–90. URL:

DOI: 10.30889/2523-4692.2019-08-02-017
<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr08-02-017/pdf08-02-017>

8. Savchuk A. Methodology of research of the problem of diplomatic staff training in the Visegrad Group countries (1991–2004). *International periodic scientific journal. Scientific World Journal*. Svishtov. 2020. Issue 3. Part 2. P. 12–17. URL: DOI: 10.30888/2410-6615.2020-03-02-036

9. Bilavych H., Borys U., Dovgij O., **Savchuk A.**, Fedchyshyn N., Fedoniuk L., Savchuk B.. Training of future professionals for sustainable development. *Wiadomości Lekarskie*. 2022. Volume LXXV, Issue 3. P. 697–708. URL: <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/archive/2022/03/WLek202203123.pdf>
<https://wiadlek.pl/03-2022/> **Scopus**

10. Savchuk A. Diplomatic staff training in the Slovak Republic: experience of Comenius university in Bratislava and Matej Bel university in Banska Bystrica (1991-2004). *Wissenschaft für den modernen Menschen: Wirtschaft, Management und Marketing, Tourismus, Rechtswissenschaften, Geschichte, Kunstgeschichte. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. 2022. Buch 8. Teil 3. Karlsruhe, German. P. 109–117. URL:

doi: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-030

[file:///C:/Users/user/Downloads/sge08-03-11-030%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/sge08-03-11-030%20(1).pdf)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Савчук А., Білавич Г. Риторична культура в контексті професіограми майбутнього дипломата. *Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців*: Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. проф. І.В. Козубовської та В.В. Шандора. Ужгород, 2016. С. 27–29. URL:

https://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/14358/1/%D0%9E%D0%B1%D1%8A%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%91%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82.pdf

12. Савчук А., Нагорняк М. Нова стратегія зовнішньої політики України в Європі в контексті викликів сьогодення. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Перші кроки в науку»*, м. Краматорськ, 26 січня 2017 року. Краматорськ, 2017. С. 8–11. URL:

<file:///C:/Users/user/Downloads/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%8B%D0%B5%20%D1%88%D0%B0%D0%B3%D0%B8.pdf>

<https://drive.google.com/drive/folders/0BzHeLhXrgEG2UIUzNC1zMklzYW8?resourcekey=0-HqwB0QQVLBJrIEfKiHOveg>

13. Савчук А. Діяльність консульських служб України в Республіці Польща в контексті соціально-економічних викликів сучасності. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Економічне зростання в епоху соціальних трансформацій»*, м. Краматорськ, 26 січня 2017 року. Краматорськ, 2017. С. 71–74. URL:

<https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/10/%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%92.%D0%92.-%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf>

14. Savchuk A. B., Savchuk B. P. Establishing modern integration strategy in Western Europe. *Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні дослідження у 21 сторіччі»*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 204–207. URL:

<https://kpibs.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/126/2022/01/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%96.pdf>

15. Savchuk A. B. Theoretical and methodological research principles of the issue of personality's role in international relations. *Матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні науки в Україні та світі»*. Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2017. С. 206–209. URL: <https://kpibs.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/126/2022/01/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-6-1.pdf>

16. **Savchuk A. B.**, Savchuk B. P., Rozman I. I. Prospography in the context of diplomatic history researches. *Proceedings of III International scientific conference "Science: new goals"*. London, SI Universum, 2017. P. 53–57. URL: <http://dspace-msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/842/1/%e2%84%96%207%20%d0%a0%d0%be%d0%b7%d0%bc%d0%b0%d0%bd%20%d0%94%d0%be%d0%ba%d1%83%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%82.pdf>

17. Savchuk A. B. Diplomatic personalism as one of perspective courses of the investigation of history of international relations. *Proceedings of XII International scientific conference "Modern scientific knowledge"*. Morrisville, Lulu Press, 2017. P.181–184. URL: <http://www.intecon.dp.ua/wp-content/uploads/2018/02/Modern-scientific-knowledge.pdf>

18.Savchuk A. B. Priorities of the new diplomatic service establishment in Czech republic and Slovakia at the beginning of the 90's of the XX century. *Proceedings of XXX International scientific conference. Scientific development prospects*. Morrisville, Lulu Press., 2018. P. 140–143.

19. **Савчук А.**, Білавич Г. Мовленнєвий простір студента-міжнародника. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Педагогіка*. 2013. Випуск XLVIII. С.21–24. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/Visniki/pedagogika/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%B%D0%B8%D0%BA%20%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0%202013%20%D0%92%D0%B8%D0%BF.%2050.pdf>

20. **Савчук А. Б.**, Савчук Б. П. Підручник з політології як важливий засіб уявлення про змістову сутність предмета. *Zbiór raportów naukowych. "Najnowsze badania naukowe. Teoria, praktyka"*. (30.03.2015 – 31.03.2015). Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. "Diamond trading tour", 2013. S. 53–57. URL:

http://xn--e1aaifpcds8ay4h.com.ua/files/file/scientific_conference_39/zbornik_39_6.pdf

21. **Савчук А.**, Білавич Г. Мирослав Стельмахович про мовленнєву культуру майбутнього фахівця. *Мирослав Гнатович Стельмахович – видатний український педагог* : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Івано-Франківськ, 5–6 червня 2014 р. Івано-Франківськ, 2014. С. 12–15.

22. **Савчук А.**, Білавич Г. Тарас Шевченко про українсько-польські взаємини. *Формування мовної особистості молодшого школяра. Інформаційний бюлетень кафедри філології та методики початкової освіти. Збірник наукових праць*. Випуск 13–14. Івано-Франківськ, 2014. С. 126–133.

23. **Савчук А.**, Савчук Б. Міжнародна діяльність Івана Кузича-Березовського. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет. 2014. Випуск 21. Ч.ІІ. С.51–55. URL:

https://old.mgu.edu.ua/docs/nauch_zapiski/nauch_zapiski_prepodav2014_2.pdf

24. Нагорняк М., **Савчук А.** Дипломатичний портрет Дмитра Васильовича Павличка. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, політика»* (15-16 лютого 2016 р.). Частина 1. Люблін, 2015. С. 121–124. URL: [https://www.researchgate.net/profile/Inna-Strazhnikova-](https://www.researchgate.net/profile/Inna-Strazhnikova-2/publication/310939939_Zavgorodna_Tetana_Straznikova_Inna_STAN_DOSLID_ZENOSTI_ROLI_GROMADSKIH_ORGANIZACIJ_ZAHIDNOGO_REGIONU_UKRAINI_U_ROZVITKU_TEORII_I_PRAKTIKI_VIHOVANNA/links/583af74708aef00f3bfd7795/Zavgorodna-Tetana-Straznikova-Inna-STAN-A.pdf)

[2/publication/310939939_Zavgorodna_Tetana_Straznikova_Inna_STAN_DOSLID_ZENOSTI_ROLI_GROMADSKIH_ORGANIZACIJ_ZAHIDNOGO_REGIONU_UKRAINI_U_ROZVITKU_TEORII_I_PRAKTIKI_VIHOVANNA/links/583af74708aef00f3bfd7795/Zavgorodna-Tetana-Straznikova-Inna-STAN- A.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Inna-Strazhnikova-2/publication/310939939_Zavgorodna_Tetana_Straznikova_Inna_STAN_DOSLID_ZENOSTI_ROLI_GROMADSKIH_ORGANIZACIJ_ZAHIDNOGO_REGIONU_UKRAINI_U_ROZVITKU_TEORII_I_PRAKTIKI_VIHOVANNA/links/583af74708aef00f3bfd7795/Zavgorodna-Tetana-Straznikova-Inna-STAN-A.pdf)

25. **Савчук А.**, Савчук Б. Прикарпатський сегмент у зовнішній політиці ЗУНР. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальні*

трансформації у кризовий період», м. Краматорськ, 26 січня 2017 року. Краматорськ, 2017. С. 147–150. URL:

<https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21093/1/%D1%81%D0%BE%D1%86.%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81..pdf>

26. Savchuk A. B., Savchuk B. P. Andriy Vitaliyovych Sevchenko – representant of the young generation of Ukrainian diplomacy. *Virtus. Scientific Journal*. 2017. № 14. May. P. 150-154. (Scientific Indexing Services (USA); Citefactor (USA); International Innovative Journal Impact Factor)

27. Savchuk A. B., Bilavych G. V. Developers of national education of Ukrainians in the Polish-Ukrainian borderland in the Second world war. *Proceedings of XXIII International scientific conference “Practical applications of research findings in Eastern Europe”*. Morrisville, Lulu Press., 2018. С.67–76.

28. Savchuk A. B Entwicklung des wissenschaftlichen Denkens: Das Karpatensegment im diplomatischen Korps der Ukraine. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft». Buch 13. Teil 1. 2022. 102 p. <file:///C:/Users/user/Desktop/%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%A0%D0%86%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF/18-65-PB.pdf>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	21
ВСТУП	23
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	34
1.1 Методологічні підходи до дослідження проблеми формування дипломатичних кадрів у державах Вишеградської четвірки (1991–2004)	34
1.2 Джерела дослідження	50
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ НА СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДИПЛОМАТИЧНОЇ ОСВІТИ В ДЕРЖАВАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ (НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ)	69
2.1 Опозиційний рух у державах Центрально-Східної Європи як передумова демократизації суспільно-політичних процесів та створення Вишеградської групи	69
2.2 Європейський контекст розвитку дипломатичної освіти крізь вимір її інтернаціоналізації	78
РОЗДІЛ 3. ГЕНЕЗА ДИПЛОМАТИЧНОЇ ОСВІТИ В ДЕРЖАВАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ (1991-2004)	88
3.1 Республіка Польща – країна-лідер розвитку дипломатичної освіти	88
3.2 Провідні тенденції розвитку дипломатичної освіти в Чеській Республіці	120
3.3 Професійна підготовка фахівців із міжнародних відносин за умов становлення демократичного політичного режиму в Словацькій Республіці	148
3.4 Підготовка дипломатичних кадрів в Угорщині	168
ВИСНОВКИ	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	211
ДОДАТКИ	250

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АМВАП – Академія міжнародних відносин та адаптації права в Братиславі
БЕУ – Будапештський економічний університет
БОП – бакалаврська освітня програма
БЕУ – Братиславський економічний університет
БУТЕ – Будапештський університет технології та економіки
ВНУ – Волинський національний університет імені Лесі Українки
ВУ – Варшавський університет
ВО – вища освіта
ВУЕ – Варшавський університет економіки
ВФ (VF) – Вишеградський фонд
ДА – Дипломатична академія
ДЕУ – Дитячий економічний університет
ДО – дипломатична освіта
ЄАУ – Європейської асоціації університетів
ЄК – Європейська комісія
ЄС – Європейський Союз
ЗВО – заклад вищої освіти
ІЄК – Інститут європейської культури
ІМД – Інститут міжнародних досліджень Карлового університету
КП – Колегіум Полоніум Університету Адама Міцкевича
КПЧ – Комуністична партія Чехословаччини
КУ – Карлів університет у Празі
МОП – магістерська освітня програма
МУ – Масариків університет у Брно
МЗС – Міністерство закордонних справ
НАТО – Північноатлантичний пакт, північноатлантичний альянс
НДІ – Науково-дослідний інститут
ННІ – Науково-навчальний інститут
ОБСЕ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ПАРЄ – Парламентська Асамблея Ради Європи
ПНУ – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ППДК – професійна підготовка дипломатичних кадрів
РЕВ – Рада економічної взаємодопомоги
РЄ – Рада Європи
РП – Республіка Польща
РЗДС – Рух за демократичну Словаччину
СР – Словацька республіка

СРСР – Союз радянських соціалістичних республік
УАМ – Університет Адама Міцкевича у Познані
УжНУ – Ужгородський національний університет
УК – Університет Козьмінського у Варшаві
УМБ – Університет Матея Бела в Банській Бистриці
ФМВ – Факультет міжнародних відносин Економічного університету в Братиславі
ФМПД – Факультет міжнародних та політичних досліджень Ягеллонського університету в Кракові
ФПМВ – Факультет політології і міжнародних відносин Університету Матея Бела в Банській Бистриці
ФППН – Факультет права і політичних наук Сегедського університету
ФСН – Факультет соціальних наук Карлового університету
ФСН – Факультету соціальних наук Масарикового університету
ЦЄ – Центральна Європа
ЦЄД – Центр європейських досліджень Сегедського університету
ЦЄУ – Центральньо-Європейський університет у Будапешті
ЦСЄ – Центральньо-Східна Європа
ЧР – Чеська Республіка
ЧСФР – Чеська і Словацька Федеративна Республіка
ЮНЕСКО (UNESCO) – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
ЯУ – Ягеллонський університет у Кракові
ELTE – (Eötvös Loránd Tudományegyetem) Будапештський Університет Етвеша Лоранда
PISM – Польський інститут міжнародних відносин
TRF – Громадська фундація «Темпус» в Угорщині
V4 – Вишеградська група, Вишеградська четвірка

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що в системі міжнародних відносин сьогодні відбуваються зміни, які спонукають до пошуку засобів модернізації дипломатичних служб, удосконалення професійної підготовки дипломатичних кадрів (ППДК). Ця проблема актуальна для України, яка реформує свою дипломатичну службу, підвищує рівень ППДК, щоб посісти гідне місце на міжнародній арені. Актуальність дослідження зумовлена і тим, що всебічний аналіз системи ППДК у державах Центральної Європи (ЦЄ) уможливить створити більш повне уявлення про європейський досвід підготовки фахівців-міжнародників, окреслити їхню професіограму, а також комплексно розглянути систему інституцій, які забезпечують кадровий потенціал для дипломатичної служби в державах ЦЄ. З огляду на це набуває значущості проблема інтегрування національної системи вищої освіти (ВО) у європейський освітній простір, що вимагає пошуку оптимальних засобів забезпечення якісно нового рівня ППДК, яка повинна здійснюватися, з одного боку, на засадах збереження національних надбань, з іншого, використання найкращих зразків світового досвіду.

Під цим кутом великий науковий інтерес становить досвід держав ЦЄ, зокрема Вишеградської четвірки (V4) (Республіка Польща (РП), Чеська Республіка (ЧР), Словацька Республіка (СР), Угорщина (до 1 січня 2012 р. – офіційна назва Угорська Республіка, ми послуговуватимемося нині чинною назвою – Угорщина), що є для України зразком високого (світового) рівня ППДК, яка в державах V4 здійснюється динамічно та системно на засадах відкритості, демократизації, неперервності, інтернаціоналізації, міждисциплінарності, випереджувального підходу із врахуванням потреб зовнішньої політики та економіки кожної з країн тощо. Поручена проблема актуалізується у зв'язку із євроатлантичноінтеграційними процесами, активізацією налагодження міжнародної співпраці, які декларує сьогодні Україна як пріоритетні напрями свого освітнього розвитку та міжнародної політики, тому якісна ППДК – це передумови міжнародного позитивного

іміджу України, її успішної співпраці у складі міжнародних організацій, відтак реалізації власної стратегії суспільно-політичного, соціоекономічного, освітнього поступу в контексті світових демократичних процесів.

Попри те, що ППДК в Україні здійснюється відповідно до Конституції України, закону «Про вищу освіту», низки інших нормативних документів, вагому роль у цьому процесі відіграють документи міжнародних організацій (Ради Європи (РЄ), ЮНЕСКО, Організації об'єднаних націй (ООН) тощо), а також європейські та світові освітні тенденції, що спричинюють необхідність інновацій у системі ППДК, постійного оновлення змісту, форм та методів навчання. Тому досвід держав V4 у сфері ППДК, їхні ефективні стратегії щодо розв'язання міжнародних проблем, успішне входження у світовий та європейський простір є на часі й стане корисним для українських реалій, розвитку закладів вищої освіти (ЗВО).

Учені досліджують різні аспекти проблеми ППДК в Україні, розвитку її дипломатичної системи (О. Балануца, М. Клепар, Ю. Кочубей, С. Мальський, Ю. Мороз, С. Мельничук, Л. Максимчук, Р. Палагусинець, О. Опанасюк, Ю. Якимчук, О. Пушкіна, Ю. Палєєва, Т. Чебікіна, К. Долгош, О. Григор та ін.), а також вивчають досвід ППДК у провідних країнах світу (В. Ціватий (Великобританія, США та інші країни), Н. Бідюк, О. Тарасова (США), Л. Отрощенко (Німеччина), К. Істоміна (Канада), В. Третько (Велика Британія, Австралія, Німеччина, США)), проте проблему формування дипломатичних кадрів у державах V4 науковці цілісно не розглядали. Автори досліджували окремі тенденції розвитку міжнародних відносин у ЄС крізь призму ППДК у державах V4 (В. Климончук), аналізували підготовку фахівців у галузі міжнародних відносин у контексті становлення і розвитку чеської дипломатії (1989–2004) (Н. Голуб'як, В. Марчук), характеризували передумови становлення і розвитку дипломатичної освіти в державах V4 (О. Клочак, І. Цепенда, В. Бусленко, І. Вовканич, М. Палінчак та ін.). V4 як регіональне утворення є предметом уваги науковців, різні аспекти трансформаційних перетворень у державах V4 вивчали В. Андрейко, Н. Антонюк, І. Артёмов, Л. Башта, Н. Буглай, В. Бусленко, І. Вовканич, С. Віднянський, Є. Гайданка,

Т. Герасимчук, В. Гладій, Н. Голуб'як, І. Гурак, Г. Зеленько, С. Зуб, Л. Кіцила, В. Климончук, А. Ключкович, Є. Кіш, В. Литвин, М. Лендьел, М. Мальський, С. Мітряєва, В. Марчук, Д. Мороз, І. Мудрієвська, Ю. Остапець, Л. Павлишин, М. Палінчак, Н. Ржевська, А. Романюк, Л. Стрільчук, В. Струтинський, Т. Федорчак, М. Фесенко, І. Цепенда та ін., однак освітні реформування в контексті європейського виміру відображені в нечисленних публікаціях (Н. Антонюк, В. Гжешук, Н. Голуб'як, В. Климончук, В. Марчук, Г. Мелеганич, О. Ключак, А. Ключкович, Т. Ключкович, М. Палінчак, М. Поп'юк, І. Цепенда та ін.).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до науково-дослідницької теми кафедри міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (нині Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника) «Центральна та Східна Європа у міжнародних відносинах» (номер державної реєстрації «0114U001590»). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 11 від 29.11.2017 р.) та уточнено вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 11 від 27.11.2018 р.).

Мета дослідження – проаналізувати професійну підготовку фахівців із міжнародних відносин у державах V4, схарактеризувати особливості розвитку дипломатичної освіти в РП, ЧР, СР, Угорщині.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- обґрунтувати науково-теоретичні засади дослідження проблеми;
- схарактеризувати джерельну базу та історіографію дослідження;
- проаналізувати європейський контекст розвитку дипломатичної освіти крізь вимір її інтернаціоналізації;
- висвітлити опозиційний рух у державах Центрально-Східної Європи як передумову демократизації суспільно-політичних процесів та створення Вишеградської групи;

- виокремити провідні тенденції розвитку дипломатичної освіти в ЧР та схарактеризувати професійну підготовку фахівців із міжнародних відносин у СР;

- проаналізувати систему дипломатичної освіти в РП;

- розкрити зміст ППДК в Угорщині крізь вимір інтернаціоналізації;

- окреслити основні напрями вдосконалення професійної підготовки дипломатичних кадрів в Україні з використанням продуктивного досвіду держав V4.

Об'єкт дослідження – Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина як члени V4 у глобалізаційних процесах на шляху євроатлантичної інтеграції на зламі епох.

Предмет дослідження – процес професійної підготовки дипломатів у державах V4 (1991–2004).

Хронологічні межі дослідження визначені відповідно до поставленої мети і завдань дисертаційної роботи. 1991–2004 рр. обрані автором з таких міркувань. Нижня межа – 1991 р. – зумовлена створенням V4, куди ввійшли Польща, Чехословаччина та Угорщина, що мали чіткі пріоритети в зовнішній політиці – вступ до ЄС та НАТО. Верхня межа – 2004 р. – зумовлена вступом цих держав до ЄС та Північноатлантичного альянсу, що відбулося внаслідок докладання значних і системних дипломатичних зусиль кожної з країн, зокрема завдяки розбудові національних дипломатичних систем та забезпечення процесу якісної ППДК. Задля надання дисертаційній роботі логічної завершеності до уваги брали сучасний стан, тому матеріали, уміщені в розділах роботи, інколи виходять за хронологічно окреслені часові рамки.

Географічні межі дослідження охоплюють територію сучасних РП, СР, ЧР, Угорщини.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань дисертаційної роботи використано групи взаємопов'язаних методів дослідження: *теоретичних* – кількісний та якісний аналіз і синтез теоретичних напрацювань вітчизняних і зарубіжних науковців; індукція, дедукція, узагальнення – для виявлення специфіки ППДК у державах V4; зіставлення, порівняння та критичного

осмислення, що дало змогу вивчити досвід навчальних закладів РП, ЧР, СР, Угорщини; бібліографічний і ретроспективний аналіз – для виявлення особливостей ППДК у державах V4, ролі дипломатичної персоналії в цьому процесі; логічний метод для конструювання причинно-наслідкових зв'язків; історико-структурно-системний – для вивчення офіційних документів держав V4, для дослідження процесу становлення і розвитку дипломатичних систем держав V4, ДО в них, державної політики в галузі ВО; аналізу та відображення ППДК як системи взаємопов'язаних і взаємодоповнювальних компонентів; метод систематизації та узагальнення – для формування суджень і висновків; *компаративний* – для зіставлення, порівняння та виявлення подібних і відмінних підходів у ППДК РП, ЧР, СР, Угорщини; інтерпретаційно-аналітичний – для здійснення аналізу літературних, документальних, інших джерел, зокрема іноземними мовами, з використанням методу їх інтерпретації, систематизації, порівняння та узагальнення тощо.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що

уперше схарактеризовано генезу ППДК у контексті становлення та розвитку дипломатичних служб РП, ЧР, СР, Угорщини, євроатлантичних процесів;

цілісно проаналізовано проблему ППДК у державах V4: показано освітні моделі, означено професійні вимоги до професіограми фахівця-міжнародника, схарактеризовано систему ДО, підготовки, перепідготовки, додаткової освіти, освіти впродовж життя тощо, яка репрезентує професійну підготовку дипломатів, виокремлено її особливості в кожній з держав, увиразнено роль дипломатичних персоналій у дисидентському дипломатичному русі, розбудові дипломатичних служб, розвитку ДО, вступу держав V4 до НАТО, ЄС, розвитку публічної дипломатії, організації дипломатичних академій тощо, створено дипломатичні портрети численних персоналій, представлено біографічну історію генези ДО, укладено перелік знаних випускників словацьких ЗВО, де готують дипломатів, проаналізовано десятки різнорівневих освітніх програм, за якими здійснюється професійна підготовка майбутніх дипломатів, досліджено роль приватних ЗВО, середньої дипломатичної освіти,

проаналізовано діяльність університетів держав V4 міжнародного рівня, де здійснюють ППДК, виокремлено тенденції розвитку міжнародної економічної освіти;

з'ясовано передумови становлення дипломатичних систем та системи ДО в державах V4; проаналізовано методологічні підходи до ППДК (урахування принципів інтернаціоналізації, гуманізації освіти; гнучкість навчальних програм; проєкція на академічну результативність; наступність та спадкоємність освітніх традицій; академічна мобільність; інтегрований характер освітніх програм; науково-дослідницький потенціал університетів; тісна співпраця між університетами і діловим сектором, промисловістю, урядовими і громадськими організаціями; інтеграція освіти; співпраця освітніх закладів з міністерствами закордонних справ (МЗС); організація практики в профільних міністерствах, посольствах, консульствах, інших міжнародних структурах; виконання державних замовлень університетами; публічна дипломатія; просування національної освіти тощо); на основі міждисциплінарного підходу (теорія міжнародних відносин, історія міжнародних відносин, політологія, історія розвитку університетської освіти в ЄС, порівняльна педагогіка тощо) проаналізовано історіографію порушеної проблеми, джерельну базу її вивчення, окремі центри вишеградськознавства; схарактеризовано діяльність кількох десятків ЗВО, які готували майбутніх дипломатів, на основі аналізу навчальних планів, освітніх програм, щорічних звітів із їх діяльності окреслено здобутки ППДК у державах V4 упродовж досліджуваного періоду, акцентовано на можливостях запозичення освітнього досвіду за умов України;

розкрито рекомендації щодо напрямів удосконалення дипломатичної освіти в Україні на основі продуктивного досвіду держав V4: структурно-змістові (стандартизація і трансформація змісту ППДК на основі компетентнісного підходу, науково-дослідницької і практико-орієнтованої парадигм, професіоналізації, міждисциплінарності, кар'єрного зростання, соціалізації, регіоналізації змісту освіти; європейський вектор розвитку ДО, відповідність міжнародним стандартам, соціалізація, культурна дипломатія,

цифровізація освіти, створення культу випускника університету/члена колегіуму, утвердження іміджу університету/факультету/ кафедри), організаційні (створення системи/мережі ДО (школа-ліцей-коледж-університет-доповнювальна освіта-освіта впродовж життя; інтеграція ВО, створення на базі університетів академічних (освітніх, дослідницьких) та культурних центрів міста/регіону/держави; прозорі умови вступу до магістратури, докторантури; диверсифікація магістерських програм і дипломів; можливість вибору індивідуальної освітньої траєкторії; інтернаціоналізація ДО; фінансова підтримка здобувачів освіти тощо), дидактичні засади (поєднання традицій ППДК та інноваційних форм, методів і технологій навчання; іншомовна дипломатична освіта; тощо);

обґрунтовано вплив світової освітньої політики та євроінтеграційних процесів на якість ППДК у державах V4 (1991–2004), висвітлено роль дипломатичної персоналії у ППДК, євроатлантичних інтеграційних процесах, створенні іміджу держав на міжнародній арені, досліджено європейський характер розвитку дипломатичної освіти в державах V4 тощо.

На основі *компаративного аналізу* виокремлено спільне та відмінне в досвіді ППДК у РП, ЧР, СР, Угорщині, розвитку дипломатичних систем; *окреслено* найкращі здобутки та прогресивні ідеї закордоння; *удосконалено* положення щодо реалізації особистісно орієнтованого й компетентнісного підходів до ППДК; *подальшого розвитку* набули положення про дипломатичну персоналістику; культурну дипломатію; розвиток ДО; взаємозв'язок дипломатичних систем і ДО в РП, ЧР, СР, Угорщині; дисидентський дипломатичний рух; інтернаціоналізацію ДО; європейський вимір ППДК, організаційно-дидактичні принципи організації освітнього процесу; положення про організацію ППДК на основі тісної співпраці навчальних закладів та профільних міністерств, закордонних представництв, потенційних працедавців, комплексного використання традиційних та інноваційних методів навчання із застосуванням інноваційних технологій тощо.

До наукового обігу введено нові факти, теоретичні ідеї і підходи, обґрунтовані теоретиками і практиками держав V4 щодо розвитку системи ППДК, інтернаціоналізації ДО.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його матеріали (характеристики, системи ППДК, рекомендації щодо впровадження ідей європейського досвіду в системі ЗВО України, зміст, методи й форми організації освітнього процесу, проаналізовані освітні програми тощо) можна використовувати в діяльності вітчизняних ЗВО, зокрема, у процесі професійної підготовки бакалаврів та магістрів гуманітарних наук зі спеціальностей «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», «Соціальні та поведінкові науки» (спеціальність 052 Політологія). Результати дослідження доцільно застосувати науковцям під час підготовки студій з історії регіонального утворення «Вишеградська четвірка», становлення та розвитку дипломатичних систем держав V4, а також для наукового обґрунтування сучасної стратегії ППДК у ЗВО в Україні; у процесі розроблення освітніх стандартів, акредитаційних матеріалів, освітніх програм; під час викладання освітніх курсів «Історія дипломатичних відносин», «Теорія міжнародних відносин» та ін.; матеріали виконаного дослідження є важливим науковим джерелом у практичній роботі ЗВО, закладів післядипломної освіти, органів управління, МЗС, обґрунтовані положення й узагальнення сприятимуть оновленню змісту освітніх програм для магістрів міжнародних відносин, удосконаленню класифікатора спеціальностей, розробленні нового покоління стандартів зазначених галузей знань, освітньо-кваліфікаційної характеристики, освітньо-професійних програм із політології, є підґрунтям до створення курсів за вибором студента (наприклад, «Європейський досвід підготовки фахівців у галузі міжнародних відносин», «Європейська дипломатія в іменах», «Професіограма фахівця-міжнародника крізь призму підготовки дипломатичних працівників у державах Вишеградської четвірки», «Інтернаціоналізація дипломатичної освіти в державах Вишеградської групи» та ін. (до кожного з цих орієнтовних курсів автором зібрано й упорядковано матеріал, який розміщено на сторінках роботи, у додатках до неї, висвітлено в

публікаціях) та ін. Окреслено рекомендації щодо ключових напрямів удосконалення професійної підготовки дипломатичних кадрів в Україні з використанням продуктивного досвіду держав V4.

Апробація дослідження. Основні результати дослідження оприлюднено на різного рівня конференціях: **міжнародних:** Міжнародній науково-практичній конференції «Формування мовної особистості в багатоступеневій системі освіти: досвід, реалії, перспективи» (Івано-Франківськ, 2013); щорічній звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу Міжнародного гуманітарного університету (Одеса, 2014); Міжнародній науковій конференції «Najnowsze badania naukowe. Teoria, praktica» (Poznan, 2015); I Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток іншомовної компетентності: методичні, психологічні, лінгвістичні аспекти» (Тернопіль, 2015); III Міжнародній науково-практичній конференції «Особистість, суспільство, політика» (Люблін, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців» (Ужгород, 2016); II міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Перші кроки в науку» (Краматорськ, 2017); II міжнародній науково-практичній конференції «Соціальні трансформації у кризовий період» (Краматорськ, 2017); IV міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні дослідження у 21 сторіччі» (Краматорськ, 2017); III Міжнародній науково-практичній конференції «Роль освіти у сталому розвитку гірського регіону» (Івано-Франківськ, 2017); XII міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки в Україні та світі» (Краматорськ 2017); XI International scientific conference «Results of modern scientific research» (Morrisville, USA, 2017); International scientific conference «Practical applications of research findings in Eastern Europe» (Morrisville, USA, 2018); Proceedings of XXX International scientific conference – Scientific development prospects (Morrisville, USA, 2018); International Conference «World scientific and technical trends' 2018» (Karlsruhe, Germany, 2018); The current stage of development of scientific and technological progress' 2019 (Karlsruhe, Germany, 2019); «Innovation

around us '2020» (Болгарія, 2020); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій» (Чернівці, 2021); V Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції» (Мукачево, 2021); «Scientific thought development '2022» (Karlsruhe, Germany, 2022); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Модернізація системи освіти в гірських регіонах: національний і глобальний виміри» (Івано-Франківськ, 2022); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Уроки реформації: шлях для України» (Івано-Франківськ, 2017); Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції з міжнародною участю «Нові стратегії розвитку початкової освіти в умовах євроінтеграції» (Івано-Франківськ, 2018); III Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції із міжнародною участю «Нова стратегія підготовки педагогів: суспільні запити та нові виклики» (Київ, 2021); II Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (Запоріжжя, 2021); Науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Доступність і неперервність освіти впродовж життя: зарубіжний досвід та національна практика» (Івано-Франківськ, 2022); **всеукраїнських:** Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Сучасне прочитання спадщини Тараса Шевченка: літературознавчий, лінгвістичний та методичний аспекти» (Переяслав-Хмельницький, 2013); Всеукраїнській науковій конференції «Галицьке боярство-шляхта на тлі історії України і світу в XIX-XXI століттях» (Івано-Франківськ-Березів, 2013); Всеукраїнській науковій конференції «Мирослав Гнатович Стельмахович – видатний український педагог» (Івано-Франківськ, 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психолого-педагогічні аспекти творчості Василя Стефаника (до 150-річчя від дня народження)» (Івано-Франківськ, 2021); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Перспективні напрями сучасної науки та освіти» (Слов'янськ, 2021); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія і практика і естетичного виховання у закладах

освіти» (Кропивницький, 2021); VII Всеукраїнській науково-методичній конференції «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управлінської діяльності» (Херсон, 2021); Всеукраїнському круглому столі з міжнародною участю «Молодь і освіта в умовах викликів XXI століття» (Івано-Франківськ, 2022).

Публікації. Результати дисертаційної роботи висвітлено у 28 наукових праць (з них 13 – одноосібні): 19 відображають основні результати дослідження (з них 4 статті в наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України, 6 статей у закордонних наукових виданнях (з них 2 статті в наукових виданнях, що входять до бази Web of Science Core Collection), 1 розділ у міжнародній монографії); 8 статей апробаційного характеру, 10 публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації: 1 монографія, 9 статей у наукових збірниках та тез у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (433 позиції, з них 286 – іноземними мовами), додатків, викладених на 80 сторінках. Загальний обсяг роботи – 330 сторінок, основний текст становить 210 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Методологічні підходи до дослідження проблеми підготовки дипломатичних кадрів у державах Вишеградської четвірки (1991–2004)

Дослідники кваліфікують міжнародні відносини (МВ) як один із найскладніших об'єктів наукового пізнання, а кінець 80–90-х рр. ХХ ст., що зумовлений впливом різних чинників глобального та регіонального рівнів, пов'язують із розвитком сучасної системи МВ, відзначають характер взаємин міжнародно-політичних акторів, зростання їхньої кількості, посилення ступеню взаємозалежності, впливу складних і багатовимірних глобалізаційних та регіональних процесів тощо, що безпосередньо чи опосередковано впливають на функціонування, еволюцію МВ, їх постійну трансформацію. З огляду на це «проблема трансформації міжнародних відносин інформаційної доби привертає увагу представників різних наукових шкіл, є предметом наукового аналізу академічної спільноти в країнах євроатлантичної політичної та культурної орієнтації» [118, с. 51]. Ідеться про праці не тільки зарубіжних дослідників, які репрезентують сучасну західну міжнародно-політичну, політологічну, історичну, а й педагогічну науки (Р. Арон [4], К. Дойч (К. Deutsch) [187], Д. Зінгер (D. Singer) [348], М. Каплан (M. Kaplan) [250-251], Г. Дж. Ніколсон (H. G. Nicolson) [309], Дж. Розенау (J. Rosenau) [332-334], С. Гоффман (S. Hoffman) [224], Й. Кукулка (J. Kukulka) [267], Й. Батора (J. Batora) [158-159], Б. Хокінг (B. Hocking) [221-223], М. Брутер (M. Bruter) [165], Д. Спенс (D. Spence) [352], Н. Вокер (N. Walker) [420] та ін.), а й українських учених (М. Вегеш, М. Палінчак, В. Петрінко [21], І. Вовканич [18], Т. Герасимчук [22], К. Головинський [26], В. Климончук [60; 62], В. Марчук [280-282], М. Мальський, М. Мацях [73], С. Шергін [145], К. Степаненко [113], В. Ціватий [141 та ін. [42; 44; 74; 115; 129-130; 131; та ін.], які є відомими теоретиками міжнародних відносин, політологами, істориками тощо, активно розробляють підходи до вивчення МВ,

під якими зазвичай розуміють «сукупність економічних, політичних, правових, ідеологічних, дипломатичних, військових, культурних, освітніх та інших взаємовідносин між суб'єктами, які діють на світовій арені» [118, с. 52], та досліджують таке науково-педагогічне явище, як ППДК в Україні. Так, О. Балануцею [7] висвітлено професійну підготовку фахівців-міжнародників у рецепції сучасних українських учених, М. Клепар [59] розкрито історичний аспект (друга половина ХХ – початок ХХІ сторіччя) підготовки дипломатів в Україні, Ю. Кочубей [68] схарактеризовано імідж дипломата, С. Мальським, Ю. Морозом [74] проаналізовано ППДК крізь призму трансформації міжнародної системи, С. Мельничуком [76] та Л. Максимчук [72] у дисертаційних дослідженнях відповідно до педагогічних засад використання навчальних тренінгів у підготовці фахівців міжнародних економічних відносин увиразнено шляхи вдосконалення підготовки майбутніх фахівців-економістів до професійної діяльності засобами інтерактивних технологій, Р. Палагусинцем [92] розкрито механізм формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби як складника державного управління, О. Опанасюк [88] окреслено новітні тенденції в роботі дипломатичного агента, Ю. Якимчук [146] схарактеризовано психологічні особливості розвитку комунікативних здібностей у майбутніх фахівців у галузі МВ, О. Пушкіною, Ю. Палєєвою, Т. Чебікіною [99] проаналізовано професійні вимоги кадрового дипломата в Україні у світлі новітніх перетворень, К. Долгош [34-35] актуалізовано проблему формування готовності здобувачів у галузі МВ до творчої професійної діяльності, О. Григором [29] розкрито значення гуманітарної освіти як чинника формування загальнокультурної компетенції дипломата-політика та ін.

У цьому контексті виокремлюємо творчий доробок українського вченого В. Ціватого, який у численних працях [135-140] порушує актуальні проблеми ППДК, висвітлює практичні здобутки Великобританії, США та інших країн у цій сфері, аналізує моделі підготовки дипломатів, проблему мовної підготовки майбутніх фахівців у сфері МВ тощо, однак знаний науковець питання ППДК у державах V4 не розглядає. Частково схарактеризований зміст освіти в

дипломатичній академії в РП О. Клочаком [63]. Автори Н. Бідюк, О. Тарасова [8] аналізують проблеми ППДК у ЗВО США; Л. Чекаленко та В. Ціватий [142] висвітлюють американську та британську моделі ППДК; Л. Отрощенко [89] розглядає формування ППДК зовнішньоекономічного профілю у ВО Німеччини; К. Істоміна [49] аналізує професійну підготовку бакалаврів гуманітарних наук з МВ в університетах Канади; В. Третько досліджує особливості професійної підготовки магістрів МВ у Великій Британії, Австралії, Німеччині, США та інших країнах [118]; М. Кулінич [69] розкриває освітню підготовку дипломатів крізь призму міжнародного виміру; І. Цепенда [345], В. Климончук [61] та ін. виокремлюють передумови розвитку ДО в державах V4, аналізують внутрішні та зовнішні чинники, які впливали на становлення дипломатичних систем у державах V4, тенденції розвитку МВ у ЄС у контексті ППДК у державах V4; освітні реформування під кутом європейського виміру відображено в публікаціях Н. Антонюк [2], М. Палінчака, В. Гжещука [93], С. Зуб [45-47]; автори А. Ключкович та Т. Ключкович [64-65] висвітлюють реформування ВО в СР, М. Поп'юк дослідив особливості реформування початкової освіти в державах V4 [97], євроінтеграційні процеси у вищій освіті держав V4 вивчав І. Артьомов [5-6; 48] та ін., проте проблему ППДК учені цілісно не розглядали.

Водночас V4 як європейське регіональне утворення є предметом уваги науковців, різні аспекти трансформаційних перетворень у державах V4 вивчали В. Андрейко, Н. Антонюк, І. Артьомов, Л. Башта, Н. Буглай, В. Бусленко, І. Вовканич, С. Віднянський, Т. Герасимчук, В. Гладій, Н. Голуб'як, І. Гурак, Г. Зеленько, С. Зуб, Л. Кіцила, В. Климончук, А. Ключкович, Є. Кіш, В. Литвин, М. Лендшел, М. Мальський, В. Марчук, С. Мітряєва, О. Моцик, І. Мудрієвська, Ю. Остапець, Л. Павлишин, М. Палінчак, Н. Ржевська, А. Романюк, Л. Стрільчук, В. Струтинський, Т. Федорчак, М. Фесенко, І. Цепенда та ін.

Певним чином дотичні до нашого дослідження є праці науковців із Ужгородського національного університету (УжНУ), які репрезентують здобутки Науково-навчального інституту (ННІ) євроінтеграційних досліджень (очільник – кандидат історичних наук, професор І. Артьомов) [85], який із

2007 р. реалізував низку наукових проєктів, зокрема «Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення включення питань європейської та євроатлантичної інтеграції України до змісту підготовки студентів зі спеціальності «Міжнародні відносини» у вищих навчальних закладах і його пілотне впровадження на регіональному рівні» (2007–2009), «Концептуальні та інституціональні засади єврорегіонального співробітництва України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів сучасності» (2011–2013), «Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейській освітній і науковий простір» (розширений стандартний грант ВФ) (2015–2016), за результатами виконання останнього проєкту співробітники ННІ підготували 7 монографій, 10 збірників наукових праць, понад 90 наукових статей тощо. ННІ як організатор (15) та співорганізатор (18) науково-комунікативних заходів започаткував і здійснює випуск двох періодичних видань («Геополітика України: історія і сучасність», «Міжнародний науковий вісник») [85]. Ми обмежимося відзначенням лише здобутків І. Артёмова, С. Зуб, М. Ляшко, чії статті присвячені проблемам інституційно-правового забезпечення інноваційної діяльності у ВО та науковій сфері країн V4 [45-47; 48], аналізу євроінтеграційного складника ВО України в контексті сучасних викликів і трендів [5], інноваційної діяльності в освіті і науці держав V4 [48], розкриттю чинників внутрішньої та зовнішньої взаємодії держав V4, які надали можливість кожній з учасниць V4 досягти успіхів у створенні сприятливого інноваційного середовища [47].

Стислий анотативний аналіз зазначених джерел, з одного боку, актуалізує порушену нами в дисертаційному дослідженні проблему, увиразнює її важливість, утверджує в думці про доцільність таких досліджень для української науки, демонструє інтерес окремих українських науковців до проблеми ППДК у державах закордоння, удосконалення ДО на шляху до євроатлантичної інтеграції України, з іншого боку, підкреслює абсолютну відсутність в українській та зарубіжній науці (політологічній, історичній, педагогічній) розвідок, у яких автори аналізували б питання освітньої політики V4 у цій сфері, ППДК у Польщі, Чехії, Словаччині, Польщі зокрема.

Актори світової політики все частіше постають перед новими викликами, які потрібно не лише адекватно оцінити, а й знайти на них ефективну відповідь. Це відповідним чином потребує високого професіоналізму дипломатичних працівників та всіх, хто працює у сфері міжнародних відносин. З огляду на це підвищуються вимоги до рівня підготовки дипломатичних кадрів – зауважують М. Мальський та Ю. Мороз [73, с. 4]. Міжнародні відносини, як зазначалося, – це складне й багатовимірне поняття, у науці є низка підходів до їх класифікації. Одна з типологій МВ – за характерними особливостями міжнародних дій, вона передбачає диференціацію МВ за чотирма моделями світів. У широкому сенсі МВ можна поділити на два основні типи: відносини суперництва і відносини співробітництва [118, с. 59-60].

За сферами суспільного життя	За типами міжнародних відносин	За суб'єктами взаємодії	За мірою напруженості	За рівнем розвитку	За ступенем розвитку
<ul style="list-style-type: none"> • економічні • політичні • військово-стратегічні • культурні • ідеологічні 	<ul style="list-style-type: none"> • відносини, що ґрунтуються на балансі сил • відносини, що ґрунтуються на балансі інтересів 	<ul style="list-style-type: none"> • міжнародні • міжпартійні • міжасоціальні 	<ul style="list-style-type: none"> • нестабільні • суперницькі • ворожечі • конфліктні • мирні або у стані війни • довірливі • співробітницькі 	<ul style="list-style-type: none"> • глобальні • регіональні • субрегіональні 	<ul style="list-style-type: none"> • високі • середні • низькі

Рис. 1.1. Загальна характеристика типології міжнародних відносин

Джерело: [118, с. 60].

У вимірі дослідження проблеми ППДК у державах V4 ми розглядатимемо МВ з різних позицій: і за сферами суспільного життя (культурно-освітні, ідеологічні, політичні, економічні та ін.), і за типами (здебільшого як такі, які базуються на балансі інтересів), і за суб'єктами взаємодії, і за характером та мірою напруженості (здебільшого мирні, довірливі, співробітницькі та ін.), і за рівнем розвитку (регіональні, субрегіональні, міжнародні), і за ступенем розвитку тощо.

На увагу заслуговує типологія МВ американського геополітика Мортон А. Каплана (Morton A. Kaplan), оприлюднена 1957 р. у праці «Система і процес у міжнародній політиці» («System and Process in International Politics») [297], де обґрунтовано типологію з погляду диверсифікації МВ (як форму розподілу на міжнародному рівні сил організацій/держав/групи держав, які беруть участь у міжнародних взаємодіях (рис. 1.2)), зокрема виокремлено «збалансовану» (стійку), «гнучку біполярну» (менш стійку), «жорстку біполярну» (напружену), «універсальну» (інтеграційну), «ієрархічну», «систему одиначного вето».

Різні підходи до системного вивчення МВ зумовлюють багатогранність різноманітних типологій міжнародних систем.

Рис. 1.2. Типи міжнародних систем, за М. А. Капланом

Джерело: [297].

Беручи до уваги просторово-географічні характеристики, автори в типології міжнародних систем виокремлюють у глобальній – загальнопланетарній – міжнародній системі її складники – регіональні підсистеми, компонентами яких є субрегіональні підсистеми. V4 розглядаємо насамперед як збалансовану (стійку), регіональну та субрегіональну підсистему МВ.

З огляду на міждисциплінарність проблеми, що досліджується, її зв'язок з історичною, політологічною, педагогічною науками (історико-педагогічними знаннями, компаративістикою, професійною педагогікою, управлінням освіти,

педагогічною бібліографістикою тощо), що мають свій дослідницький інструментарій, зокрема в царині історичних та історико-педагогічних знань, окрім теорії МВ, методологічними засадами обґрунтування концепції ППДК у державах V4 слугують і низка сучасних освітніх парадигм, а також теорія пізнання, загальнофілософські, історико-педагогічні ідеї та підходи.

Слушним є твердження учених-теоретиків МВ про те, що в сучасній теорії МВ склався певний парадокс, що полягає в невідповідності рівня розвитку теоретичних напрацювань рівневі розвитку дослідницьких методів [73, с. 237]. Невипадково «в теорії міжнародних відносин на початку ХХІ ст. тривають пошуки шляхів виходу із такої ситуації. Логічно видається одна зі спроб подолати кризу через вивчення широко дискутованої ідеї про поєднання методологій, що ґрунтуються на кількісних та якісних методах, що вважається необхідним і закономірним етапом у розвитку теорії міжнародних відносин» [73].

Також до розроблення методологічного інструментарію, концептуальних засад дослідження проблем у галузі теорії МВ вагомо спричиняються цілі наукові осередки вивчення всесвітньої історії, історії та теорії міжнародних відносин, полоністики, вишеградськознавства тощо (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, ПНУ, ВНУ, УжНУ та ін.), які, як слушно зауважує науковиця Т. Герасимчук, обстоюють позиції історичного плюралізму, аналізують минуле й сучасне з погляду системного підходу [24, с. 187]. Ми є свідками всебічного (комплексного), системного вивчення низки історичних явищ та процесів, що проявляється, передусім, у дослідженні їх низкою наук, іншими словами, застосування міждисциплінарного підходу до вивчення тієї чи іншої проблеми уможливорює більш широко й ґрунтовно її аналізувати. З огляду на зумовленість освітньої політики держав V4 їх зовнішньою та внутрішньою політикою, геополітичною ситуацією, соціокультурними чинниками, менталітетом, добробутом населення цих держав тощо, у дослідженні звертатимемося до наукових здобутків не лише істориків, політологів, дипломатів, але й педагогів-компаративістів, культурологів, економістів, соціологів ін., що надає нашій

студії міждисциплінарного характеру та орієнтує на застосування методологічного інструментарію цих наукових галузей. Із цих позицій предмет дисертації потребує звернення не лише до актуальних питань теорії та історії міжнародних відносин, політології, а й всесвітньої історії, зокрема європейської, історії Польщі, Чехословаччини, Угорщини, історії розвитку освіти в цих державах тощо. Багатоаспектність виміру порушеної проблеми потребує комплексності добору методологічного інструментарію, який детермінований потребою усебічного аналізу не тільки зовнішньої політики, суспільно-політичного, соціокультурного життя держав V4 періоду (1991–2004), а й чинників, які визначали зміст та спрямованість системи ППДК, зокрема й у контексті реалізації пріоритетних завдань РП, ЧР, СР, Угорщини щодо вступу їх до НАТО та ЄС, набуттям регіонального лідерства в ЦСЄ тощо. Послугуючись думкою українського вченого Я. Калакури [52, с. 26], під методологічним інструментарієм розуміємо низку сформованих на підставі загальної наукової практики, з огляду на особливості предмета дослідження, методологічних принципів (правил), методів, прийомів, способів та засобів, які застосовуватимемо для вивчення порушеної в назві дисертаційної праці проблеми, адже в дослідженні МВ немає специфічного методу аналізу, тому за таких умов доводиться застосовувати загальнонаукові методи/методологічні засоби. Така ситуація дає змогу припустити, що методологічні підходи цієї науки обов'язково повинні враховувати низку правил: відділяти дослідницьку позицію від будь-якої ідеології, морально-ціннісних суджень та особистих поглядів; застосовувати аналітичні прийоми та процедури, що є спільними для суспільних наук; прагнути до систематизації, випрацювання загальних підходів та моделювання міжнародних ситуацій [73]. Базовими методами та підходами, сукупність яких становить складну систему методологічних принципів у теорії МВ, варто розглядати такі, як принцип історизму, що передбачає розгляд МВ як процес суб'єктної взаємодії в окремий історичний період, а також історичних умов та форм їх розвитку; принцип конкретності, що виражається в урахуванні реальних проявів активності в житті суспільства і який вимагає брати до уваги не лише матеріальні аспекти МВ, але й рівень усвідомлення людьми,

соціальними спільнотами й народами свого місця в МВ і шляхів їх еволюційного розвитку; принцип об'єктивності тощо.

У контексті порушеної проблеми важливе значення мають істотні зміни в методології української історичної науки. Нині переважає тенденція до комплексного, системного, усебічного вивчення історичних явищ, процесів, подій, до спільного дослідження їх кількома науками (міждисциплінарний підхід), до комбінування (поєднання) їх пізнавальних можливостей та ін.» [10, с. 7; 94]. Слідом за вченими [18; 22; 102; та ін.] вважаємо, що тільки загальна методологія в поєднанні з міждисциплінарним підходом, що уможливорює всебічне висвітлення проблеми й орієнтує дослідників на пошук істини шляхом моделювання в рамках міждисциплінарних досліджень, має можливість надати науковій праці характеру завершеного комплексного дослідження.

З огляду на предмет та завдання дослідження використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, порівняння, узагальнення, аналогії тощо. Діалектичний підхід, який охоплює загальні особливості розвитку будь-яких явищ та сприяє об'єктивному вивченню рушійних сил міжнародних явищ, процесів [73], уможливив підійти до вивчення проблеми із сучасних позицій, системно розглянути ті чи інші зовнішньополітичні події, цьому сприяли дедуктивний та індуктивний підходи, які доповнювали один одного та забезпечили створення цілісної картини розвитку дипломатичних систем, ППДК у державах V4, дали змогу конкретизувати загальні знання про МВ, узагальнити конкретні знання щодо первинних елементів наукового пошуку та зв'язків між ними (у нашому випадку – про розвиток ДО в РП, ЧР, СР, Угорщині). Випрацьовані історичною та історико-педагогічною наукою спеціальні методи наукового пізнання (історико-хронологічний, проблемно-хронологічний, конкретно-історичний, історико-генетичний, системно-структурний, історико-порівняльний, компаративістичний та ін.) доповнювали методичний інструментарій, їх використовували в єдності: історико-генетичний метод уможливив послідовно висвітлити генезу ППДК у державах V4, проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки між суспільно-політичними подіями, тенденціями розвитку зовнішньої

політики держав V4, дисидентського дипломатичного руху, економічною, соціокультурною, розстановкою політичних сил на міжнародній арені та освітніми явищами, закономірностями розвитку ДО, відобразити історичні факти та персоналії у вимірі хронологічно визначеного часу та в контексті конкретних ситуацій. Цей метод наукового пізнання доповнювали історико-порівняльним, що дав змогу за окремими характеристиками порівняти освітні процеси в кожній з держав V4, проаналізувати систему ППДК, означити певні спільні закономірності ДО, специфічні риси, характерні для кожної із систем ДО, а також виокремити той продуктивний освітній досвід у державах V4, який доцільно творчо використати у вітчизняній системі ППДК. Історико-хронологічний і проблемно-хронологічний орієнтували на відображення подій та явищ в історичній ретроспективі, послідовно, при цьому припускаючись, де це доцільно, окремих екскурсів у події, що відбувалися дещо раніше чи пізніше, аніж ті, які є предметом дослідження (вивчення проблеми ППДК у державах V4 (1991–2004) розпочинали зі стислої характеристики особливостей ППДК у соціалістичній Польщі, Чехословаччині, Угорщині, показали роль Київського університету, Львівського в ППДК для країн , схарактеризували традиції ДО, дисидентський дипломатичний рух тощо.

Структурно-системний метод уможливив відобразити ДО як складну систему, що складається з низки структурних компонентів (середніх, середніх спеціальних закладів, ЗВО, закладів перепідготовки кадрів, курсів, стажувань (доповнювальної освіти), освіти впродовж життя тощо), показати, що зовнішня політика офіційного V4 є сукупністю політики/взаємин РП, ЧР, СР, Угорщини стосовно європейських та інших держав, міжнародних структур (ЄС, НАТО тощо), освітні реформи в цих державах стали наслідком багатьох реалізованих ними соціоекономічних, соціокультурних, військово-безпекових, суспільно-політичних та інших заходів, спрямованих на інтеграцію до європейського та світового освітнього простору, що передбачало врахування Болонської системи, світових та європейських освітніх тенденцій, міжнародної кон'юнктури тощо.

Окрім зазначених методів дослідження, послуговувалися статистичним методом, який сприяв показу динаміки розвитку закладів ДО в державах V4 за

хронологічно означеного періоду, тенденцій розвитку системи ППДК у кожній з держав, що дало підстави для низки важливих висновків, зокрема й щодо того, що єдиний в Україні радянської доби Київський університет готував дипломатичні кадри для тодішньої Польщі, Чехословаччини та Угорщини, Львівський університет на початку ХХ ст. був кузнею дипломатичних кадрів для польської держави, РП досліджуваного періоду стала регіональним лідером у сфері ППДК, компаративний метод дав змогу виявити окремі тенденції, характерні для розвитку ДО держав V4, тощо.

Логіка нашого дослідження зумовлювала використання теорії інституцій і інституційних змін у політичних, суспільних, правових, освітніх, дипломатичних системах. Цей методологічний підхід уможливорює показати, як інституції розвиваються у відповідь на конкретні виклики, стимули, стратегії та варіанти вибору [139], до прикладу, як розвивалася ДО як виклик на глобалізаційні процеси, інтеграцію регіональних ЗВО, запровадження Болонськими освітніми положеннями тощо і, відповідно, як вони впливали на функціонування систем МВ упродовж хронологічно визначеного історичного періоду, та ін. Історичний аспект дослідження інституціоналізації зовнішньої політики та дипломатії передбачає виявлення способів досягнення певних суспільних результатів, відтворює процес самої трансформації, а не зосереджує увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації [22; 73]. Такий вимір дослідження проблеми показав, як відбувалося створення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних та консульських служб у державах V4, розбудовувалася в них ДО, еволюціонувала та видозмінювалася під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників.

Термін «інституціоналізація зовнішньої політики» учений В. Ціватий пропонує використовувати «як похідну форму від слова «інститут» (від лат. – настанова) для позначення певних інститутотвірних процесів, органів чи установ, безпосередньо пов'язаних з поняттям «зовнішня політика і дипломатія» [138]. У руслі наукового пошуку важливе значення мало вивчення теорії біхевіоризму, що відкрило нові горизонти для аналізу діяльності дипломатичних працівників держав V4. Зокрема, біхевіоризм як основний

науковий підхід пропонує такі базові принципи, як психологічний аналіз, вивчення ухвалення політичних рішень тощо, методологічними підставами/засадами в цьому процесі стають громадська думка, ідеологія тощо; активне залучення до наукового аналізу психологічних методів дослідження; політичні мотивації, з'ясування фактів, заяв політичних лідерів, чинників, які визначають поведінку держав, рішень у зовнішній політиці та окремих фактів міжнародного життя тощо) [73].

Вивчення ролі особистості в МВ загалом та міждержавних стосунках зокрема є відносно новою теоретичною проблемою МВ ([23; 26; 43; 51; 53-54; 110-111; 102; 103; 104-105; 337; 343; 344; та ін.]) яка «ставить під сумнів державоцентричний підхід до аналізу міжнародно-політичних процесів. Досі вплив чинника особистості на зовнішню політику держави V4 не був предметом міжнародно-політичного аналізу. Істотну вагу тут мають дослідження так званого особистісного, іншими словами, суб'єктивного чинника, “ролі особистості в історії”» [53, с. 252; 54; 102]. Нині в науці формується напрям, який називають «нова біографічна історія» («індивідуальна»/«персональна історія»), що ставить своїм завданням «дослідження одного життя». Учених цікавить не «типовий», а конкретний індивід; це не обов'язково «видатна» особистість, а може бути постать другого, третього плану чи «звичайна людина», але особа неординарна або така, що спроможна ухвалювати важливі рішення за різних обставин, навіть складних. Утверджуються методологічні засади «персональної історії»: розглядаючи формування світогляду, розвиток внутрішнього світу, учений через життєдіяльність людини за різних хронологічних етапів вивчає той історичний соціум, де людина діє та певний час творить. «Індивідуальна історія» перетворюється на стратегічну мету дослідження та є адекватним засобом пізнання. Такий підхід уможливорює відрефлексувати погляд на історичні події, наблизитися до більш адекватного відтворення історичного процесу, явища, факту. У процесі розробки такого типу біографій важливе значення мають історичні джерела особового походження (мемуари – «сучасні історії», мемуари-автобіографії, щоденники, інтерв'ю, для вчених – наукові праці тощо). Вони (чи їх певна частина), разом

з даними так званої об'єктивної інформації – джерел, які фіксують факти «збоку», уможлиблюють більш докладно з'ясувати «індивідуальну історію» [110-111].

У процесі дослідження прагнули персоніфікувати ППДК, відтворити галерею окремих відомих діячів «не в традиційному висвітленні звичайної біографії», а через поглиблене вивчення особистості конкретної особи/групи осіб, які зв'язані між собою родовими/професійними/іншими зв'язками [110], як-от: Л. Козьмінський, А. Козьмінський, С. Квятковський, Я. Маліцький та ін. (РП); Е. Кукан, К Рибарик, П. Куласик, Ф. Брішка, Л. Ліпакова та ін. (СР); М. Ловаші, Ф. Мадл, Б. Берке, Дж. Сорос та ін. (Угорщина), Я. Каван, І. Дінсбїр та ін. (ЧР), що вагомо спричинилися до розвитку ДО. Зусиллями таких знакових постатей, як А. Кваснєвський (РП), у ЧР – В. Гавел, І. Дінсбїр та ін., було реалізовано ключові завдання зовнішньополітичної діяльності, освітні реформи цих держав, що пришвидшили їх вступ до НАТО та ЄС. Таким чином метод біографістики (через вивчення мемуарів, інтерв'ю, публічних виступів офіційних осіб [313] тощо) уможливив персоніфікувати розвиток зовнішньої політики, освітнього, політичного, дипломатичного життя держав особистісним чинником (персоналіями очільників держав, дипломатів, державних діячів, учених, меценатів, організаторів ДО, засновниками ДА тощо). Використання методологічного інструментарію дипломатичної персоналістики (брали до уваги сформульовані вченими [22; 26; 31; 110-111; 138; 103; 104; 105; та ін.] положення, згідно з якими дослідження персоналії вимагає дотримання низки вимог), що уможливило панорамно висвітлити ППДК у державах V4.

Підготовка фахівця-міжнародника «як людини культури, повноважного її представника має узгоджуватися із суспільними уявленнями про культуру, відтворюючи й водночас творчо розвиваючи професійні традиції світової спільноти, яку він представляє» [118, с. 83]. Важливим є культурологічний підхід, що становить «сукупність методологічних прийомів і принципів, що забезпечують аналіз реальності у контексті культури та спрямовують дослідника на вивчення культурного простору й розробку моделі, яка розширює цей простір», а особливістю його використання, за твердженням ученого

В. Третька, є «його зорієнтованість не на інтереси й замовлення держави та ринку, а на культуру, завдяки чому уможлиблюється подолання небезпеки відставання культурного розвитку людства від науково-технічного прогресу» [118, с. 83]. Не менш важливе значення має застосування інтеркультурного підходу, позаяк, окрім іншого, за умов глобалізаційних та інтеграційних процесів, цифровізації, інтернаціоналізації університетської ДО зростають вимоги до формування готовності в майбутніх дипломатичних працівників здійснювати діяльність за умов полікультурного середовища, а це передбачає набуття відповідних компетентностей, гнучких навичок, емоційного інтелекту, володіння іншомовною компетентністю, конфліктологічною, інтелектуальною, інформаційною, управлінською, риторичною культурою тощо.

Науковці (В. Третько [118], К. Істоміна [49], М. Клепар [59] та ін.), досліджуючи проблеми ППДК у Великобританії, Канаді, Україні), слушно актуалізують акмеологічний підхід, згідно з яким ППДК є процесом сприяння досягнення дипломатичними працівниками вершини свого розвитку, що спонукає до самовдосконалення, професіоналізації тощо. Період найвищого творчого успіху, професійної майстерності – це «гармонічне поєднання вже раніше досягнутих здобутків та усвідомлюваних можливостей відкриття нових можливостей і здібностей, розвиток креативності» [118, с. 87-88]. На основі акмеологічного, компетентнісного та інших підходів забезпечується високий рівень володіння ключовими здатностями, досягається максимально можливий розвиток теоретичної і практичної досконалості в освітньо-науковій діяльності здобувачів ДО в процесі їх фахової підготовки та освіти впродовж життя, створюється атмосфера для творчого самовдосконалення і свободи самовираження тощо.

Маючи у своєму розпорядженні широкий арсенал дослідницьких засобів, свідомо зробили вибір на користь тільки тих методів дослідження, що належним чином опрацьовані сучасною наукою (політологічною, історичною, педагогічною), перевірені практикою, та дали змогу комплексно дослідити проблему ППДК у державах V4 (1991–2004). У процесі застосування наукового інструментарію, аналізу джерельного комплексу, наукового пошуку та

оприлюднення його результатів спиралися на фундаментальні принципи наукового пізнання (історизму (розуміння особливостей суспільного розвитку досліджуваного періоду, які визначали зміст зовнішньої політики Польщі, Чехословаччини, Угорщини, передумови створення V4, відтак вступу означених держав до НАТО та ЄС, діяльності дипломатичних працівників, розвиток ДО тощо); об'єктивності й усебічності (усебічне врахування внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливали на зміст, характер дипломатичної діяльності держав та ДО, у взаємозв'язку з внутрішньою політикою, ситуацією в середині кожної з держав, особистісним чинником дипломатів, політиків, чиновників, розстановкою головних геополітичних гравців на міжнародній арені, заангажованістю конкретних держав, готовністю кожної з держав реформувати систему ДО, також готовністю та прагненнями громадян до інтеграції, задоволеністю діями влади тощо; систему ППДК у державах-членах V4, неупередженість аналізу освітньої політики кожної з держав у галузі ППДК, відображення позитивного освітнього досвіду та прогностична оцінка його використання за умов сучасної української держави); системності (з'ясування суті зовнішньої політики Польщі, Чехословаччини, Угорщини, впливу формувальних чинників на розвиток ДО, відображення ролі окремих постатей дипломатичних працівників у процесі інтеграції держав-учасників V4 до європейського та світового простору, з'ясування ролі освітньої системи в цьому процесі, органічне комплексне застосування всього наукового інструментарію до їхнього вивчення)) тощо. Комплексне використання цих ключових принципів наукового пізнання є достатньо вірогідним для реалізації поставлених у дисертаційній роботі завдань. Принцип історизму зумовлює врахування не тільки конкретно-історичної ситуації, за якої розвивалася система ППДК держав V4 (1991–2004), а й передбачає врахування процесу геополітичних трансформацій, які відбувалися в Польщі, Чехословаччині, Угорщині наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр. у зв'язку з розпадом соціалістичного табору, ліквідацією Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ), Організації Варшавського договору, СРСР тощо. Усе це спричинило зміну соціалістичного режиму, прихід до влади антикомуністичної опозиції, що

зумовило переосмислення кожною з держав власних зовнішньополітичних пріоритетів, пошук шляхів до інтеграції в ЄС та НАТО, передбачало перезавантаження й освітньої системи, істотних змін у змісті, формах ППДК. При цьому враховували також і міжнародну політичну й культурно-освітню ситуацію у світі та Європі в розрізі регіонального і глобального її вимірів. Принцип історизму як один із ключових уможливив ґрунтовно дослідити систему ППДК у державах V4 у взаємозв'язку із зовнішньою та внутрішньою політикою, потребами інтеграції до євроатлантичного союзу, системою освітніх реформ у Європі та світі, зовнішньополітичною кон'юнктурою, суспільними настроями, ставлення до держав V4 сусідніх держав та держав-лідерів світової політики, системою освіти в кожній з країн та ін. Послугуючись принципом наступності, змогли показати спадкоємність розвитку системи ДО у кожній з держав V4, увиразнити розвиток їх зовнішньої політики, виявити основні тенденції підготовки дипломатичних кадрів в означених державах. Європейський вектор розвитку ДО в РП, ЧР, СР, Угорщині став можливим завдяки створенню 1991 р. V4, її орієнтацією на провідні європейські інститути – ЄС, РЄ, найкращий світовий освітній досвід у галузі ППДК. Вступ держав V4 до ЄС став можливим завдяки їх попередній північноатлантичній інтеграції, участі в процесах регіональної інтеграції тощо. Створення V4 з-поміж іншого був підготовлений ще і опозиційним дипломатичним рухом до чинної влади та комуністичного режиму Польщі, Чехословаччини, Угорщини, підтримкою його еміграційними дипломатичними колами, появою лідерів опозиційного руху, які очолили ці країни після розпаду соціалістичного табору в Європі та стали прикладами відданості національним ідеям, проявили себе як палкі реформатори суспільного життя, зокрема й у галузі ДО, задекларувавши курс на європейські цінності. Прагнули максимально відтворити історичні події, які передували створенню V4, дбаючи про об'єктивність, незаангажованість наукового аналізу причин та передумов розвитку системи ППДК у державах V4, генези цього процесу тощо задля глибшого їх розуміння, установлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, освітніми процесами, зроблено певні екскурси в неохоплені хронологічними межами дослідження періоди.

Складником методологічного інструментарію є поняттєво-категорійний апарат дослідження. Окрім дипломатичної/політологічної терміносистем (дипломатична служба, політичні трансформації, зовнішня політика, опозиційний дипломатичний рух, дипломатичні кадри, політичні системи, політичні партії, міжнародні актори, публічна дипломатія, міжнародні відносини, Вишеградська четвірка (група) та ін., послуговувалися педагогічною термінологією (освітня діяльність, дипломатична освіта, система освіти, зміст навчання, методи, принципи, форми навчання, інноваційні освітні технології, система професійної підготовки дипломатичних кадрів, університетська освіта, доповнювальна освіта, освіта впродовж життя, перепідготовка кадрів та ін.). Усебічне вивчення системи ДО в державах V4 (1991–2004), її змісту, ключових напрямів та завдань з урахуванням внутрішньої ситуації кожної з держав та в контексті тогочасної системи МВ передбачало застосування складного теоретико-методологічного інструментарію, який використовується в історичній, політологічній, педагогічній науці та інших суміжних галузях наукових знань. Нагромаджений вітчизняною та зарубіжною наукою масив знань, ідей, теорій, поглядів дає достатньо чітке розуміння суті та змісту методології теорії МВ як науки, її основоположних принципів і функцій, наукового інструментарію і категорійного апарату, а також методологія дипломатичної персоналістики (просопографії), історичної науки, політології, інструментарій історико-педагогічної науки уможливають розуміння предмета дослідження у вимірі міждисциплінарного предметного поля та взаємозв'язків з іншими галузями гуманітарних знань, рівень розробки конкретних методів наукового пізнання є підставою для здійснення всебічного аналізу проблеми ППДК у державах V4 (1991–2004).

1.2 Джерела дослідження

У науці відомі низка класифікаційних ознак, за якими дослідники групують джерела. Однак універсальної класифікації джерел досі не створено,

і це цілком логічно й закономірно, позаяк самі джерела не є однаковими ані за змістом, ані за інформативністю, ані за видами тощо [11, с. 88].

Досліджуючи міждисциплінарну проблему ППДК у державах V4 (1991–2004), прагнули залучити до наукового аналізу не тільки сукупність конкретно-історичних джерел, які репрезентують відомості про ті чи інші конкретні явища, процеси, факти/події, персоналії (політики, державні діячі, дипломати, учені, освітяни тощо), а й історико-педагогічні джерела, що проливають світло на освітні процеси й тенденції, які відбувалися в шкільництві, ВО, ДО в СР, РП, ЧР, Угорщині, та відповідним чином класифікувати джерельний корпус. Зважаючи на зміст, походження, значущість інформації, яка міститься в них, зроблено спробу класифікувати джерельну базу на певні групи: неопубліковані та опубліковані документи (нормативно-правові акти, програмні та довідково-інформаційні документи V4, органів державної влади СР, РП, ЧР, Угорщини, інституцій ЄС, інших інститутів, конституції країн, інші документи, які регламентують зовнішню політику держав, розвиток дипломатичних служб, основні засади розвитку ВО, зокрема й ДО, розвиток закладів освіти тощо); довідково-енциклопедичні видання, конкретно-соціологічні, статистичні матеріали, що містять інформацію про міжнародну діяльність, передумови, чинники становлення і розвитку дипломатичних служб, створення і діяльність V4, розвиток університетської освіти, ВО та ДО в державах V4 тощо; матеріали періодичних видань; мемуари, спогади державних, політичних діячів, високопосадовців, дипломатів, їхні інтерв'ю, заяви, офіційні виступи, доповіді тощо; інтернет-ресурси. У сукупності ці та інші джерела дають підґрунтя для реконструкції процесу ППДК у державах V4 (1991–2004), його об'єктивного аналізу та неупередженої оцінки.

Джерельна база досліджена зумовлена насамперед специфікою діяльності самого утворення – V4, діяльність якої висвітлена на офіційному сайті «Вишеградська група» («Visegrad Group») у мережі «Інтернет» [408], де розміщено документи V4 (декларації, комюніке, заяви за результатами зустрічей президентів держав чи проведених самітів, зустрічей прем'єрів держав V4, міністрів та інших представників центральних органів державної влади тощо),

її історію, еволюцію, структуру. Тут віднайдено інформацію про політико-економічну характеристику СР, РП, ЧР, Угорщини. Інформаційно насиченим є Календар (Calendar) подій V4 [173], який ілюструє найбільш важливі багатосторонні заходи, які відбувалися в межах діяльності V4 з 1991 до 2022 рр. Ці та інші матеріали уможливили окреслити ключові напрями взаємодії держав V4, висвітлити їх зовнішньополітичну діяльність. Інформацію про діяльність V4, офіційні матеріали вміщено в англomовній публікації «Вишеградська група – ваш партнер» (Visegrad Group – Your Partner) [409], де подано, окрім іншого, показники економічного розвитку держав V4, фактографічні дані, а так звані країнознавчі розділи починаються вступним словом прем'єр-міністрів держав, у яких міститься оцінка результатів і перспектив діяльності СР, РП, ЧР, Угорщини. На нашу думку, ці матеріали недостатньо повно ілюструють зовнішньополітичну діяльність держав V4.

Як опубліковане аналітичне джерело представляють інтерес для розкриття порушеної наукової проблеми уміщені у «Вишеградському щорічнику 2003» («Visegrad Yearbook 2003») [410] – спеціальному інформаційному проєкті неурядових організацій держав V4, який, однак, не мав продовження, але започаткував збір, узагальнення громадськими організаціями СР, РП, ЧР, Угорщини матеріалів із різних аспектів співпраці через мережу «Інтернет» «Visegrad.info» [406] за низкою рубрик «Дзеркало V», «Інформграфіка», «Звіти про національну політику» «Архів» та ін., де вміщуються і статті з історії розвитку основних напрямів вишеградського співробітництва, виступи, заяви вишеградських державно-політичних діячів щодо проблем регіональної співпраці, культурного співробітництва тощо. Таку ж інформативну значущість щодо співпраці у сфері наукової, культурно-освітньої діяльності держав V4 має сайт міжнародного Вишеградського фонду (ВФ) [407]. Важливо підкреслити, що ВФ [407] з 2004 р. розширив свою діяльність щодо підтримки освітньої співпраці з Україною, започаткувавши програми післядипломної освіти для випускників українських університетів у СР, РП, ЧР, Угорщини, що дало змогу дисертантові скористатися цією програмою, подати заявку та пройти відбір на стажування в Університеті імені

Матея Бела (УМБ) у словацькому м. Банська Бистриця (2021–2022). Утім, на цих сайтах ми не віднайшли інформації, дотичної до теми ППДК у державах V4, така ситуація пояснюється насамперед тим, що V4, на жаль, не має централізованих наукових, освітніх культурних структур, інституцій тощо, які б системно зосереджували інформацію про розвиток освіти в державах V4, висвітлювали тенденції розвитку зовнішньополітичної діяльності, напрями дипломатичної діяльності РП, ЧР, СР, Угорщини, здійснювали централізоване архівування ключових документів і матеріалів діяльності керівних органів V4 тощо. Як слушно зауважує із цього приводу дослідник Д. Мороз, якогось цілісного архівного сховища документів V4 досі немає, тому матеріали, зокрема й неопубліковані, які стосуються вишеградської співпраці, і досі зберігаються розрізнено у різних поточних архівах державних структур РП, СР, ЧР, Угорщини (як президентські та урядові канцелярії, зовнішньополітичні відомства, так і різноманітні галузеві міністерства та інші центральні державні органи). А це істотно ускладнює науковий аналіз становлення та розвитку системи співпраці країн V4 [79; 80, с. 8].

Погоджуємося з думкою науковця О. Клочака про важливість для дослідника вивчення таких джерел, як нормативно-правові акти. У контексті аналізу розвитку ДО в РП, її передумов, ми скористалися нормативними документами, що забезпечують діяльність МЗС РП, зокрема «Положення про державну службу, Положення про дипломатичну службу, Розпорядження та Укази Міністра закордонних справ, стенографічні звіти Міністрів закордонних справ Республіки Польща у Сеймі, бюлетені парламентських комітетів, стенограми урядових засідань, наукові праці Польського Інституту Міжнародних Справ (Polski Instytut Spraw Międzynarodowych) тощо» [63, с. 59], оскільки ця підгрупа джерел усебічно відображає всі аспекти зовнішньополітичної діяльності РП та є базовим джерелом з теми; їхній аналіз уможливорює «врахувати весь спектр думок, що існував, відстежити точки зору та аргументи окремих політиків щодо проблеми у досліджуваній період та виявити її найбільш суперечливі моменти» [63, с. 59].

З огляду на це задля розкриття зовнішньополітичної діяльності держав V4, чинників, які впливали на формування освітньої стратегії ППДК, залучали для аналізу додаткові матеріали, зокрема з поточних архівів органів державної влади СР, РП, ЧР, Угорщини, програмні документи урядів цих держав. Для більш повного висвітлення теми дослідження проаналізовано матеріали з поточних архівів історико-архівного управління МЗС України, матеріали із сайтів МЗС РП, СР, ЧР, Угорщини, до уваги брали опубліковані офіційні документи ЄС, РЄ, матеріали зовнішньополітичних відомств України, зокрема Посольства України в Республіці Польща (Варшава), де автор двічі проходив стажування як волонтер (2013; 2017) та мав змогу познайомитися зі структурою, особливостями роботи дипломатичних представників, опрацювати окремі матеріали, які стосувалися генези ДО в РП та передумов її розвитку, культурної дипломатії в Польщі, книги про розвиток МВ у РП тощо (зберігаються в особистому архіві й були залучені до аналізу), мемуари відомих державних і політичних діячів, дипломатів, розміщені на сайтах МЗС РП, СР, ЧР, Угорщини, а також міжнародні документи. Назвемо окремі з них: Договір про Європейський Союз (1992) [33], Амстердамський договір (1997) [154], Люксембурзька декларація (1999) [181], Мадридська декларація (1997 р.) [277] та інші [84; 95; 388].

Отже, важливим джерелом для вивчення проблеми ППДК у державах V4 за хронологічно визначеного періоду є неопубліковані матеріали українських, польських, чеських, словацьких, угорських поточних архівів зовнішньоекономічних і зовнішньополітичних відомств та державних структур цих держав, опубліковані документи, періодичні видання, спогади, мемуари та низка інших публікацій [188; 269; 313; 421; та ін.]

Обмежений доступ до архівних матеріалів МЗС РП, СР, ЧР, Угорщини, зокрема матеріалів поточного архіву (покликаємося на твердження дослідника О. Клочака, яким «був здійснений запит до Бюро інформації Міністерства закордонних справ Республіки Польща щодо надання можливості дослідження архівних матеріалів за зазначений період, а саме з 1989 по 2004 рік. Проте отримано офіційну відповідь, що архіви польського МЗС публічно відкриють

лише через тридцять років» [63, с. 55], не дали можливості скористатися всім арсеналом документів про ППДК у державах V4.

Складником джерельної бази дисертаційного дослідження є матеріали, локалізовані на сайтах освітніх закладів РП, СР, ЧР, Угорщини, у яких здійснювали ППДК, вони містять корисні інформаційні дані про освітні програми, за якими готують майбутніх дипломатів, здійснюється освіта впродовж життя, науково-методичну, інформаційно-аналітичну літературу університетів держав V4 (освітні програми, навчальні плани, різноманітні методичні путівники, посібники тощо, а також у репозитаріях ЗВО є наукові праці учених цих країн). Активно послуговувалися щорічними звітами діяльності ЗВО, які є в публічному доступі.

Ураховуючи те, що інформація в електронному доступі наявна не за всі роки, особливо за період 90-х рр. ХХ ст., використовували інтерв'ю, спогади, мемуари дипломатичних працівників, у яких вони проливають світло на освітній процес ППДК [163; 313; 329; 358; та ін.].

Опрацьовано інформаційні дані Посольства РП в Україні, Посольства Угорщини в Україні, Посольства ЧР в Україні, Посольства СР в Україні, а також доступні матеріали, які локалізовані на урядових порталах, офіційних вебсайтах посольств України в РП, СР, ЧР, Угорщині. Масив джерел, зокрема нормативна база, правові акти тощо, віднайдено на сторінках офіційних видань урядових структур держав, до прикладу, Ради Міністрів («Przegląd rządowy») та Сейму («Przegląd Sejmowy») РП, «Monitor Polski», «Monitor Integracji Europejskiej» та ін.), «Narodna obroda», інформаційних джерел вищих органів державної влади, що є у вільному доступі завдяки мережі «Інтернет» (до прикладу, Президента РП (<http://www.prezydent.pl>), Сейму РП (<http://www.sejm.gov.pl>, <http://biurose.sejm.gov.pl>, <http://orka.sejm.gov.pl>), Ради Міністрів (<https://dsc.kprm.gov.pl>), Міністерств закордонних справ РП, СР, ЧР, Угорщини (<http://www.msz.gov.pl> <https://www.mzv.sk/> <https://www.mzv.cz/jnp/en/index.html>), а також ЄС (<http://www.ec.europa.eu>), НАТО (<http://www.nato.int>), V4 (<http://www.visegradgroup.eu>) та ін. З огляду на те, що доступ до архівних матеріалів МЗС РП, СР, ЧР, Угорщини, як-от до матеріалів поточного архіву, а

інформації щодо даних про кількісний і якісний склад дипломатичних працівників, які є на консульській, дипломатичній службі, є обмежений, сайти посольств, МЗС країн V4, які оперативно оновлюють інформацію, нормативно-правову документацію, статистичну інформацію, уміщують аналітику, статті про зовнішньополітичну діяльність тощо, є потужним інформаційним чинником нашого дослідження, сховищем джерел за тематикою.

Цей сегмент джерельного корпусу включає конституції країн [263; 428; та ін.]), які як основні закони РП, СР, ЧР, Угорщини є засадничими документами, що обґрунтовують становлення й розвитку дипломатичних служб кожної з держав, їх зовнішню політику, зумовлюють появу важливих нормативно-правових актів, ухвалення законів національного й міжнародного рівнів – так званих декларацій [180; 182; 183; 184; 185; 186; та ін.], що регламентують розвиток освіти, тощо, ухвалення нормативно-правової бази, яка регламентує вступ до ЄС та НАТО, розбудову освітньої сфери тощо [206; 286; 289; 306; 308; та ін.]. На рівні, наприклад, РП ідеться насамперед «про «фундаментальні» Національну стратегію інтеграції (1997) [286], Національну програму підготовки до членства в ЄС (2000) [305], де на підставі аналізу здобутих успіхів урядовці порушували проблеми, які потребували щонайшвидшого розв'язання, окреслили конкретні завдання й терміни їх реалізації, увиразнили Європейську стратегію уряду РП (2001) [11, с. 94-95]. Документи, ухвалені РП на шляху до ЄС, взято зі збірника «Інтеграція-Польщі в Європейський Союз» [239], підготовленого зусиллями Комітету європейської інтеграції РП, який створено 1996 р., до складу якого входили і дипломатичні представники, та інші документи, ухвалені парламентами та урядами держав V4, які уможливають проаналізувати внутрішню політику, зокрема й у сфері освіти, реалізацію зовнішньополітичного курсу щодо євроатлантичної інтеграції, увиразнити розбудову дипломатичних структур, місій, ППДК тощо.

Таку ж функцію виконував і корпус джерел, який становлять довідково-енциклопедичні видання: енциклопедії [129-130], словники-довідники [32; 38], путівники [98] та інші джерела, що вміщують фактологічний матеріал у сфері зовнішньої політики, передумови становлення та етапи розбудови

зовнішньополітичних служб і структур, інформацію про політиків, державотворців, дипломатів, інформацію про освітні заклади, їх історію й генезу, про кількість учнів, студентів тощо.

Залучено матеріали періодичних видань [302-303; 331; 321; 382; 391; 392; 401-403; 424; та ін.], які істотно поглибили розуміння особливостей зовнішньополітичної діяльності держав V4, дали змогу здобути інформацію про розвиток університетської освіти в РП, СР, ЧР, Угорщині, ця група джерел – матеріали періодики, особливо педагогічні, урядові часописи, містить окремі дані, факти про освітні процеси, чинники, які впливали на розвиток ДО, характер і перебіг подій у становленні та розвитку ДО держав V4, ролі і місця окремих політиків, дипломатів у цьому процесі, матеріали періодики містять аналітичні оцінки авторів, інтерв'ю із державними діячами, політиками, дипломатами, що проливають світло на зовнішньополітичні процеси та окреслюють передумови ППДК, розвиток дипломатичних служб у кожній із країн. Матеріали окремих періодичних видань («Higher Education Research and Development», «Higher Education in Europe» та ін.) та інтернет-ресурси стали джерелом інформації про загальні тенденції розвитку університетської освіти у Європі, реформування ВО, глобалізаційні освітні процеси тощо. Періодика є важливим джерелом наукового пошуку, оскільки передовсім тут уміщувалася оперативна інформація про події, які відбувалися в історії кожної з країн, коли за гарячими слідами з'являлася інформація про становлення і розвиток зовнішньополітичних структур, МЗС, дипломатичного корпусу, створення закладів ДО тощо, науковці публікували тематичні праці, опрацювання яких відображає окремі аспекти ППДК, уможлиблює формувати власне цілісне бачення зовнішньополітичного курсу держав, становлення і розвиток дипломатичних служб, реалізацію курсу на підготовку власних національних дипломатичних кадрів тощо. З іншого боку, як слушно зазначає дослідниця Н. Буглай, «оцінки одних і тих самих подій, що їх віднаходимо в публіцистиці, є здебільшого суперечливими, часто відчутним також є брак конкретної інформації», тому «під час роботи з газетними та журнальними публікаціями, авторами яких часто є не професійні історики, політологи чи фахівці в інших

сферах суміжних наукових галузей, а журналісти, аналітики, експерти» [11, с. 99-100], варто критично підходити до їх добору, під кутом науковості, достовірності матеріалу, об'єктивності, неупередженості його аналізу. Значний інформативний сегмент зосереджений у джерелах особового походження (офіційні заяви, промови, доповіді, виступи державних посадовців, дипломатів, політиків та ін.), які були оприлюднені в час перебування їхніх авторів на тій чи іншій посаді й які є не лише своєрідною інтерпретацією тих чи інших подій, а й продовженням, схваленням політичного державного курсу, а також спогади, мемуари. Оскільки ці матеріали написані під враженням якихось подій, описана в них інформація дистанційована в часі від реальних фактів та подій, спричинена певними емоціями та почуття, суб'єктивними думками, до такого корпусу джерел підходили з позицій принципу об'єктивізму. Щоб уникнути ризиків потрапити під вплив суб'єктивності авторів мемуарів, прагнули опрацювати й інші джерела, які відображають перебіг тих чи тих подій, щоб аналіз залученого корпусу джерел відбувався синхронно, тому предметом авторської уваги водночас ставали декілька джерел, до прикладу, мемуари, матеріали тогочасної періодики, матеріали сайтів ЗВО, законодавча база, неопубліковані офіційні матеріали із сайтів МЗС держав тощо [170; 188; 269; 375; 430; та ін.], оприлюднені в періодиці виступи тогочасних політичних діячів [161; 208; 209; 269-271; 256; 421; та ін.], повноважних представників інститутів євроатлантичного співтовариства, міжнародних освітніх установ тощо [160; 190; 195; 387; 390; 418]. Неоднорідні між собою у своїй сукупності ці джерела слугували підґрунтям для формування цілісного бачення проблеми ППДК у вимірі зовнішньополітичної діяльності держав V4, її спрямованості на євроатлантичну інтеграцію, європеїзацію ДО тощо.

Інформаційну цінність мали такі джерела особового походження, як інтерв'ю дипломатичних працівників, політичних діячів, представників дисидентського руху, організаторів ДО в державах V4, багато з авторів інтерв'ю були учасниками подій, які аналізуються, тому дають змогу всебічно й глибше висвітлити предмет дослідження, простежити генезу розбудови дипломатичних служб і структур, окреслити пріоритетні напрями розвитку зовнішньої політики

СР, РП, ЧР, Угорщини, висвітлити процес ППДК у кожній із цих країн. Водночас треба пам'ятати, що інтерв'ю позначені певним суб'єктивізмом, зважаючи на це, інформацію, почерпнуту з них, ретельно перевіряли щодо достовірності фактів та відображення перебігу подій. Увиразнюємо важливість цього виду джерел, наприклад, з огляду на те, що ані в Україні, ані в СР немає праць узагальнювального характеру, які б відображали генезу ДО в СР чи бодай історію закладів, які готують майбутніх дипломатів, аналітичної розвідки, яка висвітлює зміст та форми бакалаврської та магістерської освітніх програм, за якими здійснюють ППДК, тому, скориставшись перебуванням у СР унаслідок програми академічної мобільності (2021–2022), взяли низку інтерв'ю в науковців УМБ у м. Банська Бистриця, зокрема в Ярослава Ушяка, заступника декана Факультету політології та міжнародних відносин (ФПМВ) УМБ у м. Банська Бистриця, колишнього його випускника (2007), та інших викладачів ФПМВ, а також скористалися наданими ним матеріалами (додаток Б), як-от: книгою Е. Пайтінка, П. Розпутінського «Сучасна дипломатія: 20 років служби для Словаччині (Банська Бистриця, Братислава, 2013) (E. Pajtinka, P. Rosputinský (eds.) «Moderná diplomacia: 20 rokov služby pre slovensko» (Banská Bystrica, Bratislava, 2013)), що репрезентує дипломатичну персоналістику СР [313], яка вміщує інформацію про тих, хто представляє дипломатичну систему СР, є успішними випускниками університетів. Наші інтерв'юєри в УМБ поділилися спогадами про навчання, оцінили освітні програми, поділилися враженнями про улюблені предмети, дозвілля, можливість працевлаштування, наукові інтереси тощо. Ця інформація допомогла створити цілісну картину процесу ППДК у СР, доповнити інформацію, почерпнуту з особистого ознайомлення з освітнім процесом в УМБ під час перебування на програмі академічної мобільності. Автор вивчив напрями підготовки висококваліфікованих фахівців-міжнародників в УМБ, увиразнив роль цього закладу освіти в розвитку дипломатичної системи СР, проаналізував особливості ДО в СР, навчальні плани, форми й методи ППДК на ФПМВ УМБ у Банській Бистриці та АМВАП, познайомився з науковими здобутками викладачів університетів у галузі ДО, у бібліотеках ЗВО тощо, аналізував законодавчу базу розвитку дипломатичної

системи СР, діяльність МЗС СР [342]. У процесі стажування опрацьовано таку джерельну базу: матеріали МЗС, законодавство, яке регламентує діяльність МЗС, уряду СР, міжнародну діяльність, розвиток освіти у СР (Zákony NR SR; Statúty Ministerstva zahraničných vecí SR; Statút Slovenského inštitútu medzinárodných štúdií; Smernicy; Rozhodnutia ministra ZV SR; Príkazy ministra zahraničných vecí Slovenskej republiky; Programovi vyhlásenia vlády SR; Organizační poriadky Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky та ін.), що допомогло проаналізувати генезу словацької дипломатичної служби, МЗС СР, висвітлити, як СР розв'язувала проблеми кадрового характеру, матеріали періодики (Narodna obroda, Bratislava, 1992–2003; Pravda, Bratislava, 1990–2003; Slovenska republika, Bratislava, 1994–1998; Sme, Bratislava, 1994–2003; Zborník SIMS, Bratislava, 1993–2003) та довідникові видання (Bystrický L. Zaklady diplomacie. Bratislava, 2000; Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic, SIPS, Bratislava, 1993–2002; Zborník SIMS, Bratislava, 1993–2003), що сприяло висвітленню освітньої політики СР, розвитку системи підготовки дипломатичних кадрів; мемуари, праці визначних державних, політичних діячів і дипломатів (Sikora Stanislav. Slovensko v politickom systéme Československa, Bratislava, 1992; Sedivý Jaroslav. Černínský palác v roce nula, Praha, 1997; Jan Masaryk a Československa zahraniční politika, zborník, Praha, 1991; Michálek Slavomír. Dubček Alexander. Důsledky rozdělení Československa, Praha, 1992; Duleba A., Lukáč P., Wlachovský M., Zahraniční politika Slovenskej republiky - východiská, stav a perspektivy, SFPA, Bratislava, 1988; Diplomát Stefan Osuský, Veda, Bratislava, 1999; Michálek Slavomír, Ján Papánek, politik, diplomat, humanista, Veda, Bratislava, 1996), що дало змогу розкрити персоналістський напрям дослідження, створити дипломатичні портрети видатних діячів СР, показати їхнє значення в розвитку дипломатичної служби та міжнародній політиці СР; офіційні сайти МЗС, Словацького інституту міжнародних досліджень, фонди бібліотеки УМБ у м. Банська Бистриця з підготовки фахівців-міжнародників, АМВАП у Братиславі, а також численні інтерв'ю викладачів УМБ у Банській Бистриці, студентів, які навчаються на ФПМВ,

спостереження на освітнім процесом тощо, – усе це сприяло всебічному розкриттю проблеми ППДК у СР.

Джерельний корпус доповнювали опубліковані нормативно-правові акти, матеріали вищих органів влади, які умовно можна покласифікувати на підгрупи: 1) міжнародні; 2) національні, зокрема, польські, чеські, словацькі, угорські тощо. Першу підгрупу цієї групи джерел репрезентує розлогий перелік документів, ухвалених V4, ООН, ЄС, НАТО (тексти угод/програмних документів ЄС, НАТО тощо), ЮНЕСКО (освітні документи, які регламентують Болонський процес, розвиток університетської освіти, тощо) та іншими міжнародними структурами (РЄ, ЄК, Європейського центру вищої освіти, Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти, Асоціації європейських університетів, Європейської асоціації вищих навчальних закладів та ін.), а також матеріали науково-практичних симпозіумів, конференцій, у яких порушено проблеми, дотичні до теми дослідження. Ці документи ухвалювалися за участі держав V4 або щодо них. Якнайкращому розумінню субрегіональної політики РП, СР, ЧР, Угорщини значною мірою сприяло опрацювання домовленостей, укладених державами-учасницями V4 як у процесі спільного руху до євроатлантичної інтеграції, так і щодо вступу до НАТО та ЄС тощо [173; 182; 183; 184; 185; 186; 408; 409; та ін.].

Окрім спільних заяв, меморандумів, угод тощо, до джерельного корпусу залучено й інші документи, важливі в контексті аналізу участі країн у діяльності V4 та розвитку у вимірі геополітичних викликів, а також декларація про співпрацю між Чехословаччиною, Польщею, Угорщиною в напрямі європейської інтеграції (лютий 1991 р.) [185; 408; 409], її підписання кваліфіковано як започаткування співпраці трьох (згодом – чотирьох) держав ЦСЄ, декларація прем'єр-міністрів держав V4 про співпрацю щодо вступу до ЄС (травень 2004 р.) [173; 182; 406; 408; 409] та ін., що уможливило сформування цілісного уявлення не тільки про функціонування Вишеграду загалом, а й про місце в ньому кожної з країн, їхню позицію щодо спрямованості його розвитку. Різні аспекти євроатлантичної інтеграції держав V4 розкривають міжнародні документи [150; 160; 205; 230-232; та ін.].

Ці документи, а також статистичні матеріали, урядові постанови, законодавчі акти тощо дали підстави здійснити аналіз політичних трансформацій, зовнішньої політики ЄС, НАТО, провідних держав світу, зокрема щодо РП, ЧР, СР, Угорщини, більш глибоко й достеменно зрозуміти умови, чинники, за яких офіційні Варшава, Прага, Братислава, Будапешт реалізовували ключові зовнішньополітичні завдання, з'ясувати роль і місце в цих процесах дипломатичних представників, виклики, що їх на обраному шляху довелося долати державним посадовцям, політикам, дипломатам, ученим, щоб забезпечити успішне просування до ЄС та НАТО. Окремий масив джерел становлять опубліковані офіційні документи ЄС, які увиразнюють шлях кожної з держав V4 на шляху до ЄС та НАТО, внесок окремих дипломатичних персоналій у розбудову дипломатичних систем молодих незалежних держав та євроінтеграційні процеси, міжнародну діяльність тощо [17; 406; 408; 409], а також окремі дисертаційні роботи, які висвітлюють певні аспекти зовнішньої та внутрішньої політики держав V4, що мали вплив на становлення і розвиток освіти в цих державах (В. Гладій [25], Д. Мороз [80], Л. Янчук [147], Л. Павлишин [90], Н. Буглай [11], Є. Кіш [57-58], Т. Герасимчук [23], Г. Зеленько [40-41], І. Ткач [116] та ін., чимало дисертацій присвячено співробітництву України з державами-членами V4 (І. Афанасьєв, О. Бабак, В. Білан, В. Гевко, Д. Горун, Р. Корсак, Д. Мороз, Є. Кіш, Л. Стрільчук, Т. Сергієнко, С. Сергієнко, І. Мудрієвської С. Стоєцький, О. Цуп та ін.).

У процесі підготовки дисертації вивчали матеріали конференцій, на яких вітчизняні та закордонні науковці [120; 378], представники дипломатичних місій на форумах обговорювали питання співробітництва держав V4, за матеріалами заходів опубліковано збірники (наприклад, підсумком організованих Регіональним філіалом НІСД у м. Ужгороді та Фондом ім. Ф. Еберта міжнародних наукових конференцій (2003; 2009; 2013), видано збірники статей (гол. ред. С.І. Мітряєва) [36; 109; 389]. Погоджуємося з думкою науковиці І. Мудрієвської [83, с. 40-41] про те, що важливе значення мають також інші публікації, видані за результатами проведення подібних заходів, а саме: «Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних

відносин», «видана за підтримки Норвезького фінансового механізму та державного бюджету Словацької Республіки за результатами конференції «Україна і Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин», організованої в Ужгороді 13-14 травня 2010 р. у рамках проєкту SUREC (Словацько-український науково-дослідницький центр)», «аналітичні записки НІСД, Регіонального філіалу в м. Ужгороді, які містять корисну інформацію щодо різних аспектів співробітництва України з центральноевропейськими країнами, зокрема проблем та перспектив українсько-словацьких, українсько-угорських, українсько-чеських відносин, впливу Вишеградської групи на формування політики ЄС щодо України та ін.» [83, с. 42-43], автори наукових статей «аналізують, визначають здобутки, прорахунки, перспективи взаємодії країн Вишеградської групи. Дещо критично, звертаючи увагу на недоліки та слабкі сторони співробітництва між країнами-учасницями Вишеградської четвірки, висловлюються чеські автори, зокрема І. Пехе, М. Ел. Натомість словацький аналітик Т. Стражай дає позитивну оцінку діяльності угруповання і зазначає «про моделі експорту вишеградського досвіду» [83, с. 43; 119].

Ключове місце в дослідженні держав V4 посідає УжНУ (його різні структурні підрозділи: кафедри, науково-дослідницькі центри тощо). Науково-навчальний інститут (ННІ) євроінтеграційних досліджень (очільник – кандидат історичних наук, професор І. Артьомов) [85] 2007 р. започаткував такий напрям досліджень, як вишеградськознавство (про це йшлося вище). А вже через 6 років (2013) у структурі УжНУ створено Науково-дослідний інститут Центральної Європи (НДІ) [86], який очолила докторка політичних наук, професорка М. Лендшел, znana науковиця в галузі політичних процесів у країнах V4 [70], здобутки НДІ репрезентують також Н. Кічера, Г. Мелеганіч, С. Мітряєва, увиразнюють польські, чеські, словацькі, угорські, ромські читання тощо [86], вагомими є напрацювання науковців Факультету історії та міжнародних відносин, Факультету міжнародних економічних відносин, Факультету суспільних наук УжНУ (І. Вовканич, Є. Гайданка, А. Ключкович, М. Палінчак, В. Андрейко, І. Тодоров, Ю. Остапець та ін.). Досягнення вчених УжНУ у сфері політичних наук відображено в публікації М. Вегеша та М.

Палійчука «Політичні науки в Ужгородському національному університеті: сторінки становлення і розвитку» [15], яка, окрім іншого, підтверджує наш висновок про важливість напрацювань учених у галузі вишеградськознавства.

Другий центр, умовно названий вишеградськознавчим, співвідноситься з ПНУ, зокрема з Факультетом історії, політології і міжнародних відносин [134], Прикарпатським центром політичних і євроінтеграційних досліджень, створеним 2005 р. у структурі ПНУ (очільник – доктор історичних наук, професор В. Марчук), результатом діяльності якого з-поміж іншого були міжнародні тематичні конференції із серії «Європейське право сьогодні: наука, освіта, практика» – «Від Угоди про партнерство та співробітництво до політики поглибленого сусідства: перспективи відносин Україна-ЄС» [77], монографічні видання, збірники наукових праць, виконані дисертаційні дослідження (В. Гладій, Н. Голуб'як та ін.) за наукового керівництва В. Марчука (завідувача кафедри політичних інститутів та процесів), наукові розвідки в царині сучасних зовнішньополітичних процесів (С. Дерев'яно та ін.). Різним аспектам проблеми міжетнічних та міжцивілізаційних взаємин у теоретичному і практичному вимірах, розвитку партійних систем у країнах ЦСЄ тощо присвячені напрацювання доктора політичних наук, професора В. Климончука, очільника кафедри політології, та його наукової школи, а також студії доцента кафедри міжнародних відносин І. Гурака, автора численних праць у галузі зовнішньої політики РП [100], працівників кафедри М. Нагорняка, П. Сардарчука, Т. Струтинської, М. Клепар, Н. Стецюк, О. Бойчука, Н. Голуб'як, І. Цепенди та ін. [339], присвячені проблемам теорії міжнародних відносин, політичним процесам у державах ЦЄ, V4, польсько-українським взаєминам, ППДК в Україні та ін.

Велике значення для започаткування досліджень держав V4 у ПНУ мала наукова діяльність ученого і дипломата І. Цепенди, доктора політичних наук, професора, нині ректора ПНУ, автора близько 70 наукових публікацій з історії українсько-польських відносин ХХ ст. та сучасних двосторонніх взаємин України і Польщі, засновника та очільника кафедри міжнародних відносин (2011–2014), як колишній радник Посольства України в РП, кадровий дипломат

(1996–1999; 2002–2006 – праця на посадах першого секретаря, радника з політичних питань, Тимчасового повіреного в справах України в РП) І. Цепенда залучив до підготовки майбутніх фахівців з міжнародних відносин низку дипломатів (Надзвичайного і Повноважного Посла України, у минулому – заступника МЗС України, начальника Консульського управління МЗС України, Надзвичайного і Повноважного Посла України у СР, у РП, у Фінляндській Республіці та в Республіці Ісландія професора П. Сардачука; Надзвичайного і Повноважного Посланника II класу, професора З. Куравського) (більш докладно про це у нашій монографії [339]), ці знані дипломатичні постаті та гроно перспективних молодих науковців (І. Гурак, Н. Голуб'як, Т. Струтинська, Н. Стецюк, П. Гаврилишин та ін.) активно взялися досліджувати різні аспекти польсько-українських стосунків. За сприяння І. Цепенди 19 вересня 2011 р. між ПНУ та Варшавським університетом (ВУ) підписано додаток до основної угоди, відповідно до якого з початку 2012 р. розпочато реалізацію проєкту паралельних магістерських дипломів за спеціальностями «Історія Центрально-Східної Європи» та «Міжнародні відносини». У рамках підготовки за програмою подвійних дипломів здобувачі долучаються до науково-дослідницької діяльності. Таку ж важливу роль у вивченні держав V4 відіграв створений за сприяння І. Цепенди 13 листопада 2014 р. у ПНУ Інформаційний Центр ЄС (очільниця – Н. Марчук), мета діяльності якого – «поширення інформації про ЄС та його політику, інформування громадськості про програми та діяльність ЄС, надання допомоги у підготовці наукових та дослідницьких робіт з питань Європейської інтеграції, а також сприяння участі студентів в дебатах з європейських питань тощо» [16]. Організовані кафедрами політології, міжнародних відносин, політичних інститутів та процесів та іншими структурними підрозділами ПНУ міжнародні та всеукраїнські наукові форуми, ініційовані І. Цепендою як ректором численні гуманітарні українсько-польські проєкти, міжнародні дослідницькі програми, академічна мобільність тощо [78] – усе це слугує розвитку вишеградськознавства, утверджує порозуміння в сучасних українсько-польських відносинах. Прикладом можуть слугувати традиційні українсько-польські зустрічі [132], які відбуваються в м. Яремча, що

на Івано-Франківщині – єдиний науковий форум, що регулярно вже 15 років поспіль відбувається в Україні, є майданчиком для обміну думками українських та польських експертів, дипломатів і вчених, які з-поміж іншого досліджують окремі аспекти розвитку держав V4, зокрема Польщі, їх ініціаторами зазвичай виступають закордонні центри вивчення V4 та вітчизняні наукові центри, як-от: Студії східноєвропейських досліджень (директор – Ян Маліцький) Варшавського університету, Інститут політичних та етнологічних досліджень імені Івана Кураса НАН України (директор – Олег Рафальський), партнерами традиційно є Представництво «Польська Академія наук» у Києві (директор – Матеуш Бялас), тижневик „Kurier Galicyjski” (головний редактор – Войцех Янковський), Фонд “Свобода і Демократія” (голова – Лілія Любонєвіч), Інститут польської культури в Києві (директор – Роберт Чижевський)» та ін. (Центр європейських проєктів (директор – Лешек Булер) тощо [325], проте питання розвитку дипломатичної освіти учасники зазначених форумів не розглядали.

Третій центр вишеградськознавства територіально співвідносимо з Волинню, зокрема ВНУ, де на Факультеті історії, політології та міжнародної безпеки очільники кафедри політології та публічного управління (доктор політичних наук, доцент В. Бусленко) та всесвітньої історії (доктор історичних наук, професор Л. Стрільчук), їхні працівники та здобувачі (О. Ярош, О. Моцик та ін.), на Факультеті міжнародних відносин працівники кафедри міжнародних відносин і регіональних студій (Р. Коцан, Н. Коцан, Н. Романюк та ін.) досліджують проблеми євроінтеграції, глобалізації, вивчають питання теорії/методології міжнародних відносин, транскордонного співробітництва України та Польщі, міжнародного туризму тощо; предметом вивчення викладацького складу кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу (Н. Карпчук, Є. Вознюк, А. Шуляк, Є. Тихомирова, С. Федонюк, Н. Михалюк, О. Богородицька та ін.) є стратегічні комунікації ЄС, політика та інструменти РЄ, європейська інтеграція країн ЦЄ в контексті комунікаційного виміру, особливості промоції ВО в Польщі тощо [19].

Вагомими є напрацювання інших закладів ВО, науково-освітніх установ, зокрема Національного інституту стратегічних досліджень, його Регіонального філіалу в м. Ужгороді, які активно продовжують досліджувати проблеми європейської інтеграції та розширення формату співробітництва України з країнами V4 та спільно з дипломатичними працівниками держав V4 ініціюють проведення міжнародних конференцій [56-58; 101].

Центрами вишеградськознавства можна вважати й Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, який був ключовою організацією проєкту «Співпраця між аналітичними центрами V4 та України задля підтримки публічної дискусії з євроінтеграційних питань та адвокації реформ» спільно з Угорським інститутом міжнародних справ (Угорщина), Інститутом центральноєвропейської політики СЕРІ (Словаччина), Інститутом економічної політики EUROPEUM (Чехія) [37], Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, де, наприклад, упродовж 2015-2017 рр. реалізовано проєкт «Зовнішня політика ЄС: досвід та внесок країн Вишеградської групи» (№ 61450044), який утілювався кафедрою міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту за програмою «Вишеградська четвірка – Східне партнерство: університетські дослідницькі гранти» Міжнародного Вишеградського фонду [17]. Міжнародний центр перспективних досліджень, що має за мету просування реформ, демократичних принципів управління, соціальних перетворень на основі європейського досвіду, зокрема й держав V4 [121], та інші наукові установи, як-от: Польський Інститут у Києві, який до 30-ї річниці створення V4 підготував матеріали, що репрезентували погляди на V4 поляків та українців (П. Журавський вель Граєвський, П. Байда, Г. Гурний; О. Сушко, Є. Магда) [50].

На підготовку дисертації впродовж 2019–2021 рр. впливав факт поширення у світі пандемії, спричиненої вірусом КОВІД-19, що, окрім іншого, унеможливило виїзд закордон для користування бібліотеками держав V4, та події, спричинені масштабним вторгненням росії на територію України, та її наслідки. З огляду на це, автор використовував доступні інтернет-матеріали, які розміщені на інтернет-сторінках офіційних установ РП, ЧР, СР, Угорщини,

міжнародних організацій, публічних бібліотек цих країн, навчальних закладів, де здійснюється ППДК. Водночас усвідомлюємо, що робота з інтернет-матеріалами потребує об'єктивної оцінки, критичності, відповідального ставлення до здобуття інформації, установлення її достовірності, повноти. Великий масив матеріалів про зовнішню політику РП, розвиток дипломатичних служб, її шлях до ЄС та НАТО, розбудову ДО, зокрема ДА, підготовку майбутніх дипломатів у ВУ тощо автор віднайшов у бібліотеках ВУ, де з лютого до липня 2017 р. навчався за програмою подвійних дипломів, а також у бібліотеці Національного університету «Острозька академія», де 2016 р. успішно завершив навчання в літній школі для учасників програми «Східні студії» в Україні (тема «Центрально-Східна Європа: нації, кордони, історична пам'ять»). Позитивно вплинуло на підготовку дисертаційного дослідження перебування за програмою академічної мобільності в УМБ у м. Банська Бистриця.

Попри те, що не всі документи є рівнозначними й науково вартісними й значущими за змістом, утім, їх сукупність, інформаційна насиченість створює джерельну базу дослідження, яка є репрезентативною: складається з 433 найменувань, з яких 286 іноземними мовами, що абсолютно достатньо для досягнення мети дисертаційної роботи, розв'язання окреслених завдань.

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ НА СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДИПЛОМАТИЧНОЇ ОСВІТИ В ДЕРЖАВАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ (НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ)

2.1 Опозиційний рух у державах Центрально-Східної Європи як передумова демократизації суспільно-політичних процесів та створення Вишеградської групи

В Україні у сфері МВ відбуваються якісні зміни, які поставили на порядок денний необхідність пошуку шляхів модернізації дипломатичних служб, удосконалення кадрової підготовки дипломатичних працівників. За таких обставин корисним і потрібним для України є вивчення досвіду підготовки дипломатичних кадрів у державах V4 (1991-2004 рр.), яка забезпечила динамічний розвиток держав-учасниць, активне просування їх на шляху до інтеграції в ЄС та НАТО.

Ідея створення цього міждержавного угруповання виникла ще в листопаді 1990 р. у Парижі, зокрема під час засідання Ради Безпеки РЄ прем'єр-міністр Угорщини запросив лідерів Польщі та Чехословаччини прибути до Вишеграду в лютому 1991 року [119].

Вишеградська четвірка – об'єднання (з доволі обмеженою інституційною будовою) центральноєвропейських держав (Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини), утворене в результаті зустрічі президентів і прем'єр-міністра трьох постсоціалістичних країн – Л. Валенси, В. Гавела, Й. Антала 15 лютого 1991 р. в угорському місті Вишеград, у якому була підписана спільна декларація про прагнення до інтеграції в європейські структури. Науковці нерідко це об'єднання (V4) називають Вишеградською трійкою, або Вишеградським трикутником, оскільки на початку свого утворення воно включало в себе лише трьох членів: Чехословаччина як єдина держава припинила існування ще 1993 р.

На нашу думку, розпад Радянського Союзу, звільнення від комуністичного режиму мотивували лідерів цих держав, які свого часу репрезентували опозиційний рух та позиціонували себе як провісники демократичних перетворень, активізувати взаємне співробітництво в регіоні задля утвердження на міжнародній арені безпеки регіону, його економічного, соціокультурного розвитку, розвитку демократичних процесів тощо. Як слушно зауважує учений В. Бусленко, перехід країн ЦСЄ «до демократії є прикладом трансформації системи з одного якісного стану в інший», цей процес складний і «супроводжувався перетвореннями різних сторін суспільного життя, імпортом демократичних політичних інституцій та їх адаптацією до нових суспільно-політичних умов». Дослідник проблеми взаємин влади та опозиції в державах Вишеградської групи розглядає «таку систему з точки зору синергетики як певний набір властивостей», з-поміж яких «нелінійність, цілісність, стійкість структури, процеси її становлення та самоорганізації, системний «ефект ускладнення», який призводить до того, що елементи, які входять до її складу», визначаються залежно «від цілого, від координації з іншими її елементами і ведуть себе цілком відмінно, ніж у випадку їх незалежності» [12, с. 77]. Відповідно «попередня соціалістична система за своєю внутрішньою побудовою та принципами організації є лінійною», у ній взаємодія елементів «строго регламентована і підпорядкована центру, який, своєю чергою, є симбіозом державної та партійної влади», за таких умов унаслідок «діяльності правлячої партії та її сателітів висота профілю політичної стратифікації» залишається «видовженою», сама ж партія уособлює «сили стратифікації», їй властивий «тісний зв'язок між політичним, економічним та соціокультурними полями, що зумовлено контролем та регламентацією державою-партією усіх сфер життєдіяльності соціуму» [12, с. 77].

За умов перехідного етапу, коли старі інститути ще зберігають політичну значущість, а «нові є хиткими та нестабільними, визначальний вплив на поведінку системи здійснюють звичайні та дивні аттрактори» [12, с. 78] (іншими словами, «певні знакові важливі події, котрі спроможні інспірувати стан біфуркації та надати політичному процесу дисипативного характеру» [12, с.

78]). Під звичайними атракторами розуміємо насамперед «оксамитові революції», що 1989 р. відбулися в державах ЦСЄ та започаткували демократизацію суспільно-політичного життя [60; 62] (більш докладно про це - у наступному підрозділі, де увиразнимо роль опозиційного дипломатичного руху в становленні демократичних процесів у Чехословаччині/Чеській Республіці). Слідом за вченими (В. Бусленко, В. Климончук, М. Палінчак та ін.) під звичайними атракторами розуміємо «перемовини старої влади та опозиції у формі тимчасових просторових інститутів конструктивної взаємодії», відтак перехід від авторитарного режиму до демократії в Польщі, Угорщині, Чехословаччині передбачало створення принципово нових суспільно-політичних умов для політичних суб'єктів, що уможливило формування багатопартійної системи, створення інституційних можливостей для вираження і представництва інтересів різноманітних політичних і соціальних груп у здійсненні політики, зокрема й закріпило статус опозиції, представники якої «були носіями статусного, культурного, соціального капіталів, вага яких поступово зростала на тлі зменшення ролі делегованого номенклатурними посадами політичного капіталу правлячих політичних партій» [12, с. 79]. Це дало змогу демократичним лідерам та представникам опозиційних інституцій Польщі, Угорщини, Чехословаччини «наростити та отримати вигідні позиції для накопичення політичного капіталу» [12, с. 79], що позитивно вплинуло на створення та діяльність V4.

Уже 20 грудня 1992 р. підписано Центральноєвропейську угоду про вільну торгівлю, що уможливило створити спільний митний простір задовго до вступу кожної з країн до ЄС, та ін. документи [109]. Знаковим є той факт, що всі держави V4 1 травня 2004 року стали членами ЄС.

Почергово (за принципом ротації) впродовж року V4 очолює одна з країн, яка здійснює власну програму дій. Цікаво зазначити, що це об'єднання не має секретаріату чи аналогічних організаційних структур. Діяльність V4 будується винятково на основі періодичних зустрічей на всіх рівнях влади [173; 408; 409].

Погоджуємося з твердженням учених (В. Бусленко, В. Климончук, А. Ключкович, В. Марчук, М. Палінчак та ін.) про те, що перехід до демократії

в державах ЦСЄ мав свою специфіку та включав здебільшого три ключові етапи: лібералізацію авторитарного режиму, демократизацію та консолідацію, а успіх переходу до демократії значною мірою узалежнювався від співвідношення політичних сил у кожній із країн, ефективності взаємодії влади й політичної опозиції (В. Бусленко, В. Климончук, А. Ключкович, В. Марчук, М. Палінчак та ін.). Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. встановлюється певна «рівновага політичних сил, що об'єктивно сприяло розвитку діалогової політичної культури, стимулювало взаємні поступки і пошуки балансу інтересів», пошук компромісу, це виразно простежується в Польщі, де за умов «загострення політичної та економічної кризи, в країні створилися сприятливі умови для активізації опозиційних до влади інституцій», ключовим виразником яких виступала профспілкова організація «Солідарність» за керівництва Л. Валенси. «Солідарність», маючи «значний досвід захисту соціальних та економічних прав населення та володіючи вагомим організаційним та мобілізуючим ресурсним потенціалом», «набула ознак системної опозиції, висуваючи гасла демократизації, розширення прав і свобод, забезпечення альтернативності в системі реалізації влади» [12, с. 82-83].

У цьому контексті наголосимо на важливості релігійного чинника в демократичних перетвореннях держав V4, про що зазначає дослідник М. Палінчак [94] та ін. Це можна простежити на прикладі суспільно-політичних процесів, які протікали в Польщі у 1988-1989 рр. та посилили значущість культурного капіталу в «конвертаційних стратегіях номенклатури». Учені наводять приклад організації круглого столу за участі представників Польської об'єднаної робітничої партії (1948-1989) і профспілкової організації «Солідарність» на чолі з Л. Валенсою впродовж серпня 1988 р. – червня 1989 р. Це «явище досить істотне для розуміння ролі опозиції в процесах демократизації», оскільки започатковано «пошук балансу інтересів замість конфронтації, відбувався розвиток діалогової політичної культури, що стимулювало взаємні поступки» а опозиція «фактично ставала рівнозначним партнером в дискусіях з владою» [12, с 84]. І саме за цих обставин ключову роль відіграв релігійний чинник: у ролі посередника й модератора «в перемовинах

між комуністичною владою та опозицією відіграли представники Єпископату Католицького Костелу», позиція яких наприкінці 80-х рр. XX ст. «полягала в зміцненні контактів між владою і опозицією та виробленні взаємних стосунків держави і Костелу, гарантування таких демократичних прав як свобода совісті та віросповідання», «представники Костелу стали цінними арбітрами в діалозі між двома сторонами» [12, с. 84]. Отже, опозиційні сили мали авторитетного союзника.

В Угорщині, як і в Польщі, було досягнуто компроміс між владою і опозицією в процесі засідань круглого столу (червень – вересень 1989 р.), а саме: «узгоджено позиції щодо змін державного устрою, внесення поправок в Конституцію, введення посади президента країни, підготовки законодавства про політичні партії, проведення на багатопартійній основі вільних виборів до Державних Зборів», що уможливило висновок про те, що за умов наявності опозиційних лідерів доволі ефективними методами розв'язання політичних конфліктів є «практика пактів – політичних угод між лідерами провідних партій або політичних сил» [12, с. 86].

Утім, на відміну від Польщі [371] та Угорщини, Чехословаччина не пішла по шляху пактування. Тут вибудувалися специфічні й складні взаємини між владою та опозицією. Позаяк в Чехословаччині простежувався мінімальний ступінь політичного плюралізму на тлі доволі незначного рівня ідеологізації. За умов «неконкурентного розвитку моносистеми з єдиною визнаною офіційною ідеологією Комуністична партія Чехословаччини перетворилася в особливий механізм монопольного формування та утримання влади». Правляча Комуністична партія Чехословаччини (КПЧ), на відміну від ПОРП «залишалася не реформованою, не бажала позбутися свого монопольного становища та не сприймала ідею змін», відповідно ця «консервативна політика правлячої партії негативно позначилася на рівні її легітимності і поволи створювала умови для виникнення досить специфічної опозиції». На характер і форму опозиції впливав насамперед факт «недостатності її інституціоналізації», а також те, що розрізнені «опозиційні групи мали незначну політичну вагу і їх діяльність не вирізнялася особливою активністю», тільки з другої половини 80-х рр. XX ст.

на тлі зростання протестних настроїв у чехословацькому суспільстві простежуються прояви незадоволення комуністичним режимом. Дослідники ([60; 62; 171; та ін.]) підкреслюють, що опозиційні сили Чехословаччини представляли собою «соціальний рух, що не мав чітко визначеної структури і в цьому сенсі виступала як «антиорганізація» [12, с. 93].

Загалом погоджуючись з думкою вчених, зазначмо, що в Чехословаччині, як покажемо далі, опозиційний рух піддавався репресіям, знані політичні діячі, зокрема й дипломатичні працівники, були ув'язнені, звільнені з роботи, переслідувалися, а то й фізично знищені. Репресивна комуністична машина в Чехословаччині, вплив москви унеможливили етап лібералізації опозиційних сил, як це простежуємо в Польщі та Угорщині, де правлячі режими були більш ліберальні, консервативне крило компартії Чехословаччини, контрольоване каральними органами, проводило жорстку репресивну лінію стосовно чехословацької опозиції, у ній вбачали загрозу стабільності. Невипадково активно розвинувся дисидентський дипломатичний рух, який відіграв одну з провідних ролей у становленні демократичної дипломатичної системи Чехії, розвитку опозиційних суспільно-політичних рухів на загальнодержавному рівні.

У Чехословаччині формування суспільно-політичних рухів відбувалося здебільшого за географічним критерієм: у листопаді 1989 р. у Празі створено «Громадянський форум», у Словаччині – опозиційну організацію «Громадськість проти насилля», які, проте, спочатку не проявляли ініціативи щодо входження до владних структур, хоча й позиціонувалися як опозиційні сили, що контролюють діяльність чехословацького уряду. Невдовзі «домовленості з владою під тиском наростаючої мітингової активності суспільства часто переглядалися, а вимоги опозиції еволюціонували в сторону радикалізації», що призвело до того, що ці опозиційні організації, «маючи досить нечітку і слабо розвинену організаційну будову та виражену диференційованість поглядів у вигляді різних течій, змогли забезпечити плавну передачу влади від КПЧ до новостворених інституцій». Водночас стратегія і тактика опозиції змінювалася від лінії компромісного розв'язання питань із

владою (листопад 1989 р.) «до вимог ліквідації керівної ролі КПЧ (грудень 1989 р.) та проведення вільних демократичних виборів» [12, с. 95].

Ми увиразнили окремих аспект розвитку опозиційного руху в державах V4, щоб показати, яку роль його лідери зіграли у створенні цього об'єднання: вони були яскравими антикомуністами, прихильниками принципів демократії і прав людини, глибоко вірили в демократичні цінності Заходу, були твердо переконані, що головна мета – сприяння переходу з радянської орбіти суспільного розвитку в бік євроатлантичних та європейських структур, координація заради цієї мети їх зовнішньої політики [186; 204]. За твердженням Д. Мороза, такі чинники, як історичні (спільний спадок Австро-Угорської монархії, потреба в консолідації заради відродження центральноєвропейської тотожності), політичні (повернення до об'єднаної Європи, зміцнення миру та безпеки, забезпечення гарантій незворотності позитивних зрушень та реформ, тощо), економічні (формування нових ринкових засад конкурентної спроможності регіону за умов європейської інтеграції та розгортання процесу глобалізації), соціокультурні «(відродження центральноєвропейської ідентичності як основи конкурентної спроможності центральноєвропейського регіону в об'єднаній Європі)», зумовили створення Вишеградського блоку» [79].

У Вишеграді підписано спільну декларацію про прагнення до інтеграції в європейські структури. Польща, Чехія, Угорщина перебували в авангарді політичних та економічних перетворень в Центральній та Східній Європі, свідченням чого стало включення їх до першої групи держав розширення НАТО та ЄС на Схід, а також успішне набуття ними повноправного членства в цих структурах. Відтак цей шлях успішно пройшла і Словацька Республіка.

Розпад СРСР і звільнення від комуністичного режиму мотивувало лідерів цих держав активізувати взаємне співробітництво в регіоні задля утвердження на міжнародній арені, безпеки та соціально-економічного і культурного розвитку. Уже 20 грудня 1992 року була підписана Центральноєвропейська угода про вільну торгівлю, що дало змогу створити спільний митний простір

задовго до вступу кожної з країн до ЄС, та інші документи. Знаковим є той факт, що всі члени V4 1 травня 2004 року стали членами ЄС [409].

Ці державотворчі процеси та якісні зміни в геополітичному становищі країн V4 зумовили складні процеси творення і розбудови власних національних дипломатичних служб, що своєю чергою актуалізувало потребу їхнього забезпечення у кваліфікованих кадрах. Створення національних систем підготовки дипломатичних кадрів у державах V4 є складним і водночас динамічним процесом, який має свою понад чверть столітню історію, позначений етапами еволюційних змін, які тривають досі. Це зумовлювалося відкритістю цієї системи, яка швидко реагує на характер і зміни як внутрішньої політики країни, так і її зовнішньополітичний курс, міжнародну ситуацію, виклики глобалізації, інших чинники.

Визначаємо три рівні детермінант процесу підготовки дипломатичних кадрів у державах V4 досліджуваного періоду. Вони характеризуються низкою сталих і мінливих макро-, мезо- та мікрочинників, які в сукупності відображають розмаїття зовнішньополітичного, суспільно-політичного, соціально-економічного, культурно-освітнього життя та увиразнюють вплив цих сфер суспільного життя на процес розвитку та модернізації системи підготовки дипломатичних кадрів у державах V4, відтак і становлення дипломатичних систем (більш докладно про це – у нашій окремій публікації [345]).

Погоджуємося з думкою дослідників [11; 40; 57; 63; 60; 66; 67; та ін.] про те, що діяльність Вишеградської групи протікала нерівномірно.

Наведемо окремі факти з історичної ретроспективи діяльності V4, які відображають складні процеси розвитку співпраці та реалізації наріжних завдань V4. Історія цього об'єднання має свої етапи інтенсивного розвитку та тимчасового послаблення діяльності, як, до прикладу, середина 90-х рр., коли у зв'язку з низкою внутрішніх соціокультурних проблем, своєрідною міжусобицею за можливість першими стати членом ЄС, здобути статус лідера, окремими міждержавними суперечностями щодо розв'язання окремих суспільно- та соціополітичних проблем упродовж 1994-1997 рр. не відбулося

жодних спільних зустрічей, держави співпрацювали на рівні двосторонніх контактів [409]. Зміни настали наприкінці 1998 р., коли прем'єр-міністри Польщі, Чехії, Угорщини 21 жовтня 1998 р. у Будапешті ухвалили документ про відновлення співпраці в рамках V4 [315]. Упродовж наступних п'ятьох років держави V4 успішно рухалися до своєї мети – здобути євроатлантичне та європейське членство в НАТО та ЄС, було проведено вісім спільних зустрічей, спрямованих на розроблення заходів, спрямованих на вступ до ЄС. 9 червня 2000 р. у м. Штаріці (Чехія) підписано важливу угоду, яка дала новий імпульс для розвитку освіти, науки, культури держав V4, документ передбачав створення ВФ для підтримки проєктів. 19 січня 2001 р. з нагоди десятої річниці створення V4 президенти держав-учасниць ухвалили Декларацію про досягнення та успіхи на шляху інтеграції до ЄС і НАТО [108; 119].

А вже 12 травня 2004 р. після вступу держав до ЄС (1 травня 2004 р.) на спільній зустрічі прем'єр-міністрів держав V4 у ЧР були озвучені нові перспективи розвитку, ініційовано створення програми співпраці ПР, СР, ЧР, Угорщини вже як членів ЄС, наголошено що успішне розв'язання ключового завдання – вступу до ЄС. Отже, держави отримали новий вектор розвитку, спільно прибалтійськими країнами-новими членами ЄС вони розробили та нині успішно продовжують реалізовувати європейську політичну програму добросусідства, цей новітній етап східної політики ЄС має назву «Східне партнерство», його концептуально оформили 16 червня 2011 р. у Братиславі у формі резолюції на зустрічі прем'єр-міністрів держав V4, програма «Східне партнерство» як пріоритет зовнішньополітичної стратегії V4 спрямована на сприяння розширення європейської асоціації, майбутній інтеграції до ЄС Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Молдови й Україна [56].

Отже, наприкінці 80-х рр. ХХ ст. у Польщі, Угорщині, Чехословаччині започатковано процес демократичних трансформацій, який супроводжувався флуктуацією політичної системи, під час якої значною мірою змінилася структура суспільно-політичних сил у кожній із держав, зокрема на користь агентів у співвідношенні між агентами й інституціями, саме агенти були ініціаторами конструктивної взаємодії влади та опозиції через круглі столи, що

призводило до започаткування патерних політичних взаємин між владою і опозицією, установленню діалогових форм взаємодії, що вплинуло на подальші демократизаційні процеси в державах ЦСЄ, зростання сукупного капіталу опозиційної еліти, особистісного репутаційного та статусного капіталів лідерів опозиції, які стали ініціаторами створення V4 та забезпечили успішний розвиток цього регіонального утворення.

1.3 Європейський контекст розвитку дипломатичної освіти крізь вимір її інтернаціоналізації

Освіта в державах V4 характеризується спільними суспільно-політичними, соціально-культурними, історико-географічними чинниками. На розвитку ДО позначився вплив діяльності численних європейських інституцій, що безпосередньо відобразилося на забезпеченні якості ППДК насамперед у контексті Болонського процесу. Кожна з держав V4 здійснювала й здійснює власну національну освітню політику, утім, регіональність розвитку ДО на кожному з етапів (умовно назвемо «довишеградський», «післявишеградський» періоди) зумовлена сукупністю загальноєвропейських чинників (більш докладно про це – у наших окремих публікаціях [338; 340; 341; 342; 345]. І той, і той періоди поєднує вплив європейської освітньої політики, умовно назвемо цю якість «європейськість», та увиразнимо окремі аспекти європейського контексту розвитку ДО в державах V4.

Українські [3; 5; 6; 45-47; 49; 61; 67; 91; 93; 117; 137; 142; та ін.] та зарубіжні науковці [157; 176; 218; 225; 233; 249; 257-258; 264-265; 347; 381; та ін.] виокремлюють таку особливість розвитку ДО, як інтернаціоналізацію ППДК, що є загальносвітовою тенденцією.

Інтернаціоналізація ППДК – це універсальна особливість розвитку ВО, коли головним аспектом міжнародної конкуренції є потреби у сфері кадрів, які відповідають потребам міжнародної інтеграції. Іншими словами, лише той, хто має найбільшу перевагу в підготовці таких кадрів, може розраховувати на можливість посісти стратегічно вигідну позицію в міжнародній конкурентній

боротьбі.

Проблема інтернаціоналізації ДО обговорюється в наукових колах (вибір літератури обмежений до окремих статей із проблем інтернаціоналізації, аналізу національних освітніх стратегій, інституційної диференціації у системах ВО, інтернаціоналізацію ЗВО як відповідь на виклики глобалізації, публікацій у ЗМІ тощо). Уже на початку 90-х рр. ХХ ст. управлінцям системи ВО в державах V4 доводилося визнавати значення розвитку більш глибоких відносин із зарубіжними європейськими партнерами та навчальними закладами, а також необхідність змін власних навчальних програм задля підготовки студентів, які змогли б скласти конкуренцію на глобальному рівні. Уряди держав V4 усвідомлювали, що ВО відіграє значну роль у ППДК. Саме національні ЗВО займаються підготовкою фахівців, які створюють інновації, що стимулюють розвиток та конкурентоспроможність на міжнародній арені. Міжнародна взаємодія університетів, де готують таких фахівців, має важливі наслідки для публічної дипломатії та національної безпеки. Уряди держав V4 активно вивчали успішні національні практики розвитку інтернаціоналізації на інституційному рівні та рівні окремих держав у сфері ППДК.

Єврорегіональний рівень інтеграції (держави V4) базується на спільності не тільки територіальних кордонів кожної з держав, а й на подібних шляхах історичного розвитку, а також зумовлюється природними, економічними, транспортно-комунікаційними, науково-технічними характеристиками, спільними економічними проблемами, зовнішньополітичними і геополітичними інтересами [233, р. 16]. Євроінтеграція держав V4 зумовлена багатьма причинами, ідеться про їхнє спільне історичне минуле, регіональні інтереси, географічне положення, політичні й економічні зв'язки, прагнення тощо [233, р. 14].

Погоджуємося з думкою науковців з УжНУ, розробників і реалізаторів наукового проєкту «Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір» за фінансової підтримки Міжнародного ВФ [233, р. 7] щодо інтернаціоналізації ВО, які увиразнюють 5 основних позицій, які «чітко визначали мету Вишеградського об'єднання

центральноевропейських країн: відновлення державної незалежності, демократії і свободи; ліквідація залишків тоталітарного режиму у всіх сферах життя суспільства економіки; формування парламентської демократії і сучасної правової держави поряд із дотриманням основних прав людини і свобод; створення сучасної ринкової економіки; повна інтеграція у європейські політичну, економічну, безпекову і правову системи» [233, р. 15].

Як уже зазначалося, інтернаціоналізація є важливим напрямом діяльності багатьох країн світу, чії моделі взяли на озброєння уряди держав V4, розбудовуючи власні національні системи ДО. Так, уряд США 1966 р. ухвалив «Закон про міжнародну освіту», а також інші закони та програми, покликані посилити інтернаціоналізацію ВО та мали на меті дати можливість «кожному учневі здобути освіту на рівні світових стандартів», «кожній людині досягти всебічної розвитку, що дозволяє адаптуватися до сучасних умов життя» [176]. Американський курс на інтернаціоналізацію ВО включав таке: сприяння мобільності студентів, викладачів, освітніх програм; формування відносин партнерства та співробітництва; відкриття філій вишів за кордоном; упровадження програм дистанційної освіти; залучення іноземних студентів; підтримка навчальних стажувань за кордоном; підготовка кадрів до роботи в умовах міжнародної інтеграції. 2002 р. у світі налічувалося 1,6 млн. студентів, які навчалися за кордоном, з них 547 тис. здобували освіту в США; 2007 р. у ЗВО США навчалось 3,24% іноземних студентів від загальної їх кількості [249; 347].

Стратегія, шляхи й досвід ППДК у провідних ЗВО заслуговувала на увагу держав V4. До прикладу, Великобританії. Уже по закінченні Другої світової війни у Європі простежуємо тенденції щодо інтернаціоналізації ВО. Великобританія однією з перших розробила програму підготовки кадрового забезпечення в галузі індустріалізації країни: 1945 р. у «Доповіді Персі» інтернаціоналізація обґрунтовується як один із найважливіших шляхів розв'язання проблем системи ВО, а 1963 р. у «Доповіді Робінсона» уряд держави засвідчив готовність щорічно виділяти 9 млн. фунтів стерлінгів для навчання іноземних студентів, з 1979 р. він почав здійснювати новий курс

освітньої політики, унаслідок якого протягом 10 років витрати на навчання іноземних студентів зросли до 700 млрд фунтів стерлінгів, а вже 2004 р. у Великобританії навчалися 275 500 іноземних студентів із понад 200 країн та регіонів, що становило 13 % від загальної кількості осіб, які навчаються. [225]. Підготовка кадрів, що відповідають умовам «інтернаціоналізації», – найважливіше завдання ЗВО світу, які здійснюють ППДК.

Термін «інтернаціоналізація освіти» учені пояснюють по-різному [264, р. 27]. Інтернаціоналізація не є однорідним поняттям, понад те, воно має багато інтерпретацій. Дослідниця Л. Ковач вважає, що науковиця Дж. Найт (J. Knight) надала його найбільш прийнятне і найчастіше цитоване визначення [264 р. 27], зокрема: інтернаціоналізація – це «процес інтеграції міжнародного, міжкультурного чи глобального виміру в мету, функції або надання післясередньої освіти» [259, р. 2].

Під комплексною інтернаціоналізацією зазвичай розуміють «зобов'язання, яке підтверджується діями, щоб сприяти міжнародній та порівняльній перспективі у навчальних, дослідницьких місіях вищої школи і лідерстві служіння» [67, с. 62]. Науковці трактують інтернаціоналізацію ВО як глобальне явище, що розвивається «зі значними відмінностями в тому, як вона функціонує в окремих закладах», «комплексна інтернаціоналізація зосереджена на бажаних практиках в установах та їхніх фактичних підходах до реалізації більш інтегрованої, стратегічної чи всеосяжної глобальної взаємодії в рамках їхніх основних місій: навчання, дослідження та обслуговування» [225, р. 7] та окреслюють витоки, значення та еволюцію до більш стратегічних та всеосяжних форм інтернаціоналізації, формування розуміння значень усебічної інтернаціоналізації, а також спільних прагнень, коли вони пов'язані з різними типами інституцій, аналізують причини і мотиви інтернаціоналізації та очікувані результати від цього процесу розвитку університетської освіти, увиразнюють інституційне бачення підтримки всебічної інтернаціоналізації, проєктують упровадження ключових стратегій успішної інтернаціоналізації з точки зору практичних дій, програм і освітніх результатів, включаючи виявлення та усунення перешкод, відповідні організаційні зміни, оцінку

результатів та отримання ресурсів, ризику та шляхи їх усунення. Фахівці ЮНЕСКО вважають, що роль ВО здебільшого концентрується в культурних та соціальних функціях. Здійснювана інтернаціоналізація ВО підкреслює значення освіти, яке полягає в прагненні до істини, обміні та поширенні прогресивних ідей і т. ін. Інтернаціоналізація ВО, упевнені реалізатори Болонської системи, уможлиблює зміцнити зв'язки та взаємодію між народами різних країн, посилити взаєморозуміння, розвіяти підозри та недовіру, уникнути війни, досягти мети загального процвітання. Роль ЗВО полягає в підготовці кваліфікованих кадрів для суспільства. Це завдання зведено до рангу пріоритетних у провідних університетах світу.

Проводячи освітню політику щодо реформування ВО, держави V4 інтернаціоналізацію не розглядали винятково як самоціль, але як внесок у якість ППДК, особливу увагу зосереджували на внесок міжнародних і міжкультурних результатів навчання в працевлаштуванні випускників у взаємозв'язку із потребами працедавців, започаткували дослідження в галузі перспектив розвитку університетської освіти, переваг інтернаціоналізації та їх впливу на студентів, викладачів, управлінську діяльність університетів, вивчали національний досвід у цій галузі.

Актуалізовані джерела [157; 176; 218; 225; 233; 249; 257-258; 264-265; 347; 381; та ін.] засвідчують про значущість ВО, система якої постійно вдосконалюється, кількість ЗВО швидко зростає, процеси інтернаціоналізації ВО набувають високих темпів, що утворює в думці про те, що очільники урядів держав V4 на початку 90-х рр. XX ст. стратегічно правильно вибрали курс на європеїзацію освіти, усвідомили незворотні процеси глобалізації та правильно розставили акценти на напрямках розвитку ДО. Сьогодні і теоретики, і практики дивляться на освіту як на стратегічний товар і силу суспільства, що зумовлює його здатність реагувати на зміни, забезпечуючи своє існування та процвітання, відбувається різке підвищення глобального попиту вищу освіту [365]. Це є викликом для університетів на шляху досягнення стратегічних цілей. Так, до прикладу, щодо словацьких студентів, то з 1998/99 до 2006/07 рр. на 575 % зріс кількісний показник їх міграції за кордон (1998/99 року за кордоном

навчалось 4428 словацьких студентів, тоді як у 2006/07 році їх навчалось вже 25 466). Ця тенденція продовжується і, згідно з останніми статистичними даними, словацьких студентів, які навчаються за кордоном, вже понад 30 000, що становить понад 13 % щодо загальної кількості студентів у ЗВО СР. Причинами цього дисбалансу є мовний бар'єр, закритість системи словацької ВО, низька привабливість Центрально-Європейського регіону, невисокий попит на словацькому ринку праці, а також те, що словацькі ЗВО не входять до рейтингів провідних університетів. Для досягнення бажаних результатів інтернаціоналізації постали завдання підвищення освітньої атрактивності ЗВО через створення якісних навчальних програм іноземними мовами, спрощення адміністративних процедур щодо в'їзду до СР та отримання виду на проживання для студентів із тих держав, які не входять до ЄС, виконання рекомендацій щодо розподілу субсидій для університетів за результатами міжнародної діяльності та щодо надання фінансових ресурсів для закордонних партнерів-[305; 359; 404].

За даними ОЕСР, до 25% іноземних студентів залишаються працювати після навчання в країні, де навчалися. Наше опитування студентів, які навчалися впродовж 2021–2022 рр. на програмі «Еразмус» в УМБ у м. Банська Бистриця, показують, що іноземні студенти-випускники добре інтегруються в суспільство, не демонструючи «соціально дезадаптовану» поведінку. Іноземні студенти, потребують високої якості навчання. Вони певною мірою впливають на якість освітніх програм, що надаються ЗВО іноземними мовами. Усе це створює передумови для розвитку спільних освітніх програм із зарубіжними університетами та використання інноваційних форм навчання (наприклад, дистанційне навчання, телемості тощо). Підвищення якості навчального процесу, своєю чергою, позитивно впливає на вітчизняних студентів.

Отже, діє і так званий ефект «культурної дипломатії», коли протягом навчання налагоджуються міцні освітні, політичні, культурні й інші зв'язки з іноземними випускниками, які повернулися додому або продовжують кар'єру в іншій країні. Контакти з іноземцями у словацьких університетах дають змогу студентам знайомитися з культурою різних країн, а також з досі невідомими

способом мислення та розв'язання проблем із різних точок зору тощо, отримати цінні навички у сфері сприйняття культурних цінностей інших народів та скористатися цією інформацією для роботи в багатонаціональних компаніях. Усе це слугує підвищенню рівня компетентностей майбутніх фахівців.

Ключовою метою подальшого розвитку інтернаціоналізації європейських університетів є привабливість європейського регіону для студентів, дослідників та викладачів із різних країн світу. Члени ЄАУ та конференцій (союзу) ректорів національних університетів продовжують популяризацію Болонського процесу, конкретизуючи та роз'яснюючи цілі міжнародним партнерам для його подальшого розвитку. Сьогодні ЗВО закликають ЄК та національні уряди підтримати процес інтернаціоналізації шляхом створення гнучких інструментів фінансування для підтримки університетів під час реалізації довгострокових міжнародних стратегій та академічної мобільності. Університети, своєю чергою, закликають національні уряди внести зміни до міграційного законодавства та візових вимог з метою розширення європейської інтернаціоналізації. Важливою умовою подальшого розвитку інтернаціоналізації є також активна участь у цьому процесі міжнародних партнерів-[225; 233; 249; 257-258; 264-265; 347; 381; та ін.].

Інтернаціоналізація вищої освіти в контексті ППДК РП формує інституційну політику РП, яка, своєю чергою, реалізовується в межах чинного законодавства та державної освітньої політики [319]. Інтернаціоналізація є важливою частиною стратегії розвитку угорських ЗВО, тому вони стають дедалі активнішими у сфері міжнародного співробітництва у Європі та всьому світі [157; 218; 265].

Інтернаціоналізація ВО Угорщини, яка стартувала 90-х рр. ХХ ст., сьогодні перебуває в активній фазі свого розвитку. За останні десятиріччя європейська інтеграція та Болонський процес забезпечили стратегічний розвиток ВО, у межах якої університети можуть визначити схеми їх інтернаціоналізації. Приєднавшись до ЄС, Угорщина істотно збільшила інтернаціоналізаційні можливості ВО, а також використання як національних

фондів, так і фондів ЄС для забезпечення міжнародного співробітництва, зокрема й у вимірі ДО.

Утім, «європейськість» суспільних процесів, зокрема й освітніх, неоднозначно сприймалася спільнотою V4. Так, наприклад, польський науковець Жд. Волк (Zd. Wołk) [196, s. 36], аналізуючи європейський освітній досвід та загалом позитивного оцінюючи його, наголошував передовсім на суперечностях між цілями освітньої політики держав європейського співтовариства й національними освітніми системами держав V4, ідеться про єдині освітні стандарти, під якими «не повинна розумітися ані повна політична, ані повна освітня уніфікація», а також про суперечності між різними розмірами фінансування освітніх реформ у РП, СР ЧР, Угорщині й державах-членах ЄС [195]. До проблемних питань автор розвідки відніс і відсутність реального впливу міжнародних освітніх програм (SOKRATES, LEONARDO), на освіту впродовж життя/неперервну освіту/освіту дорослих та ін. [194, s. 100; 196, s. 36].

Упродовж свого еволюційного розвитку (уже на початку 1990-х рр.) громадяни держав V4 відчули зміни, які відбувалися в їхніх національних освітніх системах під впливом євроінтеграційних процесів, зокрема й щодо створення гнучкої освітньої системи, яка була більш інтегрованою та скоординованою, здатною забезпечити широкі можливості для ППДК, що відповідали б європейським і світовим стандартам [330]. Вагоме значення мало врахування вимог освітніх документів ЄС, що стали відправною точкою та керівництвом до дії в процесі організації ППДК у РП, СР ЧР, Угорщині. Ідеться, насамперед, про такі базові документи, як Маастрихтська угода (Нідерланди, 1992), підписання якої започаткувало новий етап розвитку освітньої стратегії в галузі ДО, декларувало на законодавчому рівні спільну освітню стратегію, що орієнтувала на підготовку юнацтва до дорослого життя в рамках ЄС, Болонські документи [384; 385] тощо. Відповідно до базових освітніх документів ЄС, організація та зміст освіти в державах V4 передбачали відмову від уніфікації освітньої політики держав-членів ЄС, уможлилювали обирати власну освітню траєкторію. З іншого боку, відповідно до «принципу доповнюваності», ЄС мав

можливість підтримувати й доповнювати освітню діяльність інших держав (нечленів) для підсилення «духу європейства» [390], зокрема, підвищення якості освіти (Розділ 3, Стаття 149) шляхом розвитку європейського виміру в освіті, через навчання іноземних мов; сприяння мобільності учасників освітнього процесу, учнів та вчителів; через академічне визнання дипломів та термінів навчання; розвиток співпраці між освітніми інституціями, фірмами; розвиток відкритого та дистанційного навчання; розвиток системи професійної підготовки (Розділ 3, Стаття 150) шляхом оптимізації систем професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників для інтенсифікації професійної інтеграції на ринку праці; розвиток обміну інформацією та досвідом щодо загальних проблем професійної підготовки в країнах-членах ЄС [390].

Отже, урядові та неурядові ініціативи Угорщини, РП, СР, ЧР заслуговують уваги, позаяк за короткий час довели ефективність курсу на інтернаціоналізацію університетської освіти. Слушно зауважує із цього приводу науковець Т. Костюк, що інтернаціоналізація освітніх програм спричинює чимало можливостей для закладів освіти, уможлиблює чимало переваг не тільки на макрорівні (держава), а й мезорівні (ЗВО), мікрорівні (здобувач освіти, академічна спільнота університету та ін.) [67, с. 62].

Однією з ключових цілей V4, яка з'явилася 15 лютого 1991 р. на політичній мапі Європи, було «повернення до Європи». Попри різні стартові умови Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини, суспільно-політичні, соціокультурні та інші процеси, які відбувалися в кожній із держав, їх об'єднували спільні освітні цілі та завдання, реформування освіти, її інтеграція у європейський освітній простір, інтернаціоналізація ВО як результат, виклик, відповідь на процеси глобалізації. У такому контексті відбувався розвиток університетської освіти, зокрема ППДК для молодих європейських держав, які декларували демократичний шлях розвитку. Орієнтаціями для держав V4 стали засадничі документи ООН із питань освіти, науки і культури, ЮНЕСКО, ОБСЄ, ПАРЄ та ін. міжнародних організацій з питань реформування освіти, Болонський процес, який у 90-х рр. XX ст. істотно вплинув та означив вектори

розвитку ДО в кожній з країн. Відправною точкою також стала видана ПАРЄ Рекомендація «Про європейський вимір освіти» (1989), що орієнтувала на європеїзацію національної освіти Чехословаччини, Польщі, Угорщини, Маастрихтська угода (1992), що відкривала новий етап розвитку освітніх стратегій, відмову від уніфікації освітньої політики країн-членів, передбачала обрання власної освітньої траєкторії ППДК. Освітні реформи в державах V4 ґрунтувалися на оновленому та модернізованому, відповідно до об'єктивних потреб тодішнього розвитку громадянського суспільства, чинного законодавчого поля, європейського освітнього простору та вимог, які ставило європейське співтовариство та Болонська система освіти. Досвід цих держав є повчальний для України, яка сьогодні стоїть на шляху до євроінтеграції. Його вивчення, зокрема щодо європеїзації, інтернаціоналізації ВО, що базується на європейських освітніх стандартах, допоможе у формуванні стратегії подальшого вдосконалення системи ППДК в Україні.

РОЗДІЛ 3

ГЕНЕЗА ДИПЛОМАТИЧНОЇ ОСВІТИ В ДЕРЖАВАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ (1991-2004)

3.1 Республіка Польща – країна-лідер розвитку дипломатичної Освіти

Становлення і розвиток ДО в РП відбувалися на тлі загальноєвропейських тенденцій. «Період посткомуністичних і постсоціалістичних трансформацій та європейської інтеграції, що офіційно розпочалася з укладення країною Угоди про асоціацію з ЄС 16 грудня 1991 р., відповідно спричинив динамічний розвиток та істотні радикальні перетворення у сфері вищої освіти, охоплюючи структуру, організацію, управління і зміст навчання», – зазначає дослідниця І. Голуб [27]. Невдовзі РП з-поміж держав V4 стала беззастережним лідером у розвитку ДО. Погоджуємося з думкою науковиці В. Майбороди, яка вивчала проблеми розвитку університетської освіти в Польщі кінця ХХ – початку ХХІ ст. про те, що «проблема розвитку університетської освіти й науки Польщі вийшла за межі національних інтересів окремої держави й набула міжнародного значення», її розвиток являє собою особливу цілісність та органічну частину освітньої системи, а «1990–2000 рр. – це період становлення й розвитку змісту і форм системи вищої освіти, зокрема університетської, та науки в Польщі» за нових умов, та її висновком про те, що «за результатами аналізу змісту Комюніке Комісії Європейського Союзу від 5 лютого 2003 р. “Роль університетів в Європі знань” визначено, що фундаментальною складовою європейського майбутнього є функціонування “європейського суспільства знань”, розвиток ефективної та тісної співпраці між університетами й виробництвом, перетворення європейських університетів на світовий орієнтир» [71, с. 9-10].

Генеza ДО, яка сьогодні репрезентована в РП численними державними та приватними середніми школами, коледжами, університетами, профільними інститутами, ДА, системою доповнювальної освіти, освітою дорослих,

ґрунтувалася на Законі “Про вищу освіту” (1990), який, зокрема, декларував, що вища освіта в Польщі є спільною цінністю всього суспільства, керується положеннями Конституції (її структуру увиразнено на рис. 2.1), за цим законом, була започаткована приватна освіта, яка швидкими темпами розвивалася. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. міністри освіти провідних європейських країн підписали документи, які започаткували реформування ВО, що відповідало вимогам та викликам сучасного світу: Велику Хартію Університетів (Magna Charta Universatum; 18 вересня 1988 р. в італійському місті Болонья); «Сорбонську декларацію» (25 травня 1998 р.), «Болонську декларацію» (19 червня 1999 р. у м. Болонья 29 міністрів підписали документ), де сформульовано вимоги та критерії до національних систем ВО задля створення єдиного європейського освітньо-наукового простору (до 2010 р.). У середині 90-х рр. ХХ ст. Центр освітніх досліджень і інновацій (Centre for Educational Research and Innovation – CERI; діє в рамках Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)) рекомендував керівництву народної освіти РП розробити освітні стандарти відповідно до європейських вимог, удосконалити критерії визначення компетенцій, окреслити потенційні можливості та індивідуальні особливості польських шкіл [133; 238]. Основний принцип реформи, на якому ґрунтувалося становлення та розвиток ДО, – демократизація освіти [133]. Невипадково, що за показниками здобуття різних рівнів освіти РП має найвищі показники у Європі [133]. На увагу заслуговує розвиток публічної/культурної дипломатії, ключовими осередками якої в державах Європи, зокрема й в Україні, є Інститути польські [237], інші наукові й культурні осередки [325].

Ці освітні досягнення в РП зумовлені, окрім іншого, глибокою децентралізацією управління системою ВО (навчальні плани й освітні програми визначали самі ЗВО, профільне міністерство обмежувалося контролем якості випускних іспитів, випрацюванням Каталогу основних вимог до навчання у ЗВО, відповідного Положення і нагляду за юридичною стороною діяльності недержавних ЗВО тощо. Отже, очільники ЗВО здобули реальну автономію, гарантоване законом «Про вищу освіту» (1990) право самим ухвалювати

рішення щодо визначення критеріїв добору і правил прийому абітурієнтів тощо. У польській суспільній думці побутувало критичне ставлення до моделі ДО, яка існувала до 90-х рр. ХХ ст., зокрема ППДК у вишах СРСР. Після Оксамитової революції у Європі змінюється парадигма ВО, в основі якої, окрім адаптації юнацтва до дійсності, акцентується на формуванні компетентної, креативної особистості, тому масштабність освітнього реформування в РП вражає: стосувалося не тільки структури системи освіти, розвитку державних і недержавних форм, а й змістовних аспектів навчання, системи менеджменту, контролю якості та оцінювання компетенцій, знань і навичок.

За даними науковиці І. Голуб, перший приватний заклад у РП створено 1991 р., «упродовж наступних 20 років кількість приватних ВНЗ стрімко зростає до 328 (2011 р.). Щороку відкривалося по декілька закладів: 25 – у 1999 р., 29 – у 1996 р., 32 – у 1997 р.» [27], більшість із них були малочисельними та пропонували здобувачам освіти невелику кількість освітніх програм, чверть приватних ЗВО надавали ступінь магістра, решта – лише бакалавра, «поява приватних ВНЗ, як новітня тенденція прогресивних змін на польському ринку освітніх послуг, посприяла розвитку підприємництва в країні та зростанню попиту на підготовку фахівців для підприємств» [27]. Статистичні дані [27; 71, с. 13; 272], наведені на рис. 3.2 (додаток М) і 3.3 (додаток Н), наочно демонструють таке явище, як масовість ВО, зокрема й дипломатичної, яка за десять років перетворилася з певного привілею на соціальний стандарт польського суспільства.

Система університетської освіти в РП			
Перший етап університетської освіти: Licencjat	Другий етап університетської освіти: Magister	Третій етап університетської освіти: Doktor	Четвертий етап університетської освіти: Doktor Habilitowany
Навчання організовується як ЗВО університетського типу, так і навчальними закладами вищої професійної освіти (Wyzsze szkoly zawodowe). Абітурієнти повинні мати "свідоцтво зрілості" (матуру), що засвідчує здобуття загальної середньої освіти. Випускники здобувають професійне звання Licencjat (по 3 роках навчання) або Inzynier (по 3,5-4 роках навчання) після успішного	Навчання організовується університетськими і неуніверситетськими ЗВО у вигляді єдиної 5-6-річної освітньої програми, додаткових 1,5-2-річних курсів. Після захисту наукової випускники здобувають ступінь Magister/чи один з його еквівалентів (за винятком медичних дисциплін)	Академічний ступінь Doktor здобувають: за допомогою післядипломної освіти третього рівня, яка зазвичай триває 4 роки та шляхом поєднання професійної трудової діяльності з академічними дослідженнями та написанням і успішним захистом дисертації. Здобувачі при вступі повинні мати професійний ступінь Magister або його еквівалент	Ступінь Doktor Habilitowany здобувають особи, які вже мають ступінь Doktor. Його присвоюють викладачам ЗВО, дослідницьких організацій, особам, що поєднують дослідницьку працю з професійною діяльністю. Особи, які здобули ступінь Doktor Habilitowany, мають змогу обіймати посаду професора ЗВО, здобути академічне звання професора (його присвоює Президент РП)

Рисунок 3.1. Система університетської, у тому числі й дипломатичної, освіти в Республіці Польщі

За думкою польського дослідника З. Марціняка [279], досягнення позначки – 1 953000 студентів у 2004/2005 рр. – стало свого роду соціальним феноменом, не тільки результатом «університетської кампанії» РП, освітнього уряду, а й прагнення більшості польських родин дати власним дітям хорошу освіту та забезпечити світле майбутнє.

Як видно з рис. 3.2 (додаток М), 3.3 (додаток Н), за 10 років кількість ЗВО зросла в понад три рази, кількість студентів, як і кількість випускників ЗВО, – учетверо, частка студентів, які здобували освіту на платній основі, станом на 2000/2001 р. становила 56,4% (1990 р. такої форми навчання ще не зафіксовано), викладацький склад за десятиріччя зріс на понад 15000 осіб, за міжнародним показником рівня залученості осіб до ВО (Gross Enrolment Ratio) показник зріс у понад три рази, сягнувши позначки 40,7% (1990/1901 становив 12,9%), співвідношення показників «студент-викладач» зросло втричі (з 6,3 до 19,8) [71, с. 13].

Проаналізовані окремі параметри системи ВО в РП засвідчують про масовість та динаміку її розвитку, поступальний рух та відповідність показникам європейських країн. Особливих успіхів досягла приватна система ВО, яка пропонувала широкий спектр освітніх програм, як покажемо далі, тут

готували, окрім «класичних» фахівців у галузі міжнародних відносин, ще й «нетипових» (митник та ін.), пропонували гнучкі освітні програми, здійснювали індивідуальний підхід до навчання, застосовували новітні форми (стаціонарне, заочне, вечірнє, дистанційне, екстернатне, електронне навчання) здобуття освіти, провідною тенденцією розвитку приватної ВО стала є інтенсивна інтеграція до європейського освітнього простору, модернізація, висока мобільність (близько 70 % осіб навчаються на заочній чи дистанційній формі), динамічність освіти впродовж життя, розвиток міжнародної економічної освіти тощо [291]. За даними дослідниці В. Майбороди, упровадження менеджменту істотно «обмежило кошти на функціонування приватних закладів, особливо адміністративні та інші постійні витрати. Кількість адміністративних працівників на 1 тис. студентів у них у кілька разів менша, аніж у державних. Водночас поширеною є думка про значно краще адміністративне обслуговування у класичному приватному закладі освіти. Постійні витрати, що припадають тут на одного студента, також є меншими. Так, з 2002/2003 навчального року за критерієм розміру (кількістю студентів, що навчається у ВНЗ) недержавні заклади освіти можна умовно поділити на чотири категорії: 1) дуже великі заклади (понад 10 тис. студентів); 2) великі заклади (5–10 тис. студентів); 3) середні заклади (понад 1,5 тис. студентів, але менше ніж 5 тис.); 4) малі заклади (менше 1,5 тис. студентів, серед яких можна виділити групу дуже малих закладів (менше від 500 студентів). Основна частина надходжень у недержавні заклади освіти (звичайно понад 90 %) – це плата за навчання й інші кошти, що вносяться студентами» [71, с. 14-15]. Приватні ЗВО, окрім визнаних академічних (навчальних та наукових) центрів, як-от: Варшава, Краків, Гданськ, Познань, засновувалися в невеликих містах, таким чином відкриваючи доступ юнацтву та дорослому населенню до ВО.

Характерною особливістю розвитку державної та приватної ДО в РП є те, що, відповідно до проекту ЄК «Настроювання освітніх структур у Європі», з 2000 р. у межах Болонського процесу успішно втілюється особистісно орієнтована модель ППДК: у ЗВО спрямовували освітні програми на всебічний і компетентнісний розвиток особистості дипломата в процесі його

університетської підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації (освіти впродовж життя), з орієнтацією на ринок праці, конкурентоздатність, відповідність найкращим світовим та європейським освітнім стандартам, як-от: Академія Леона Козьмінського, Університет Лазарського у Варшаві та ін. (додаток Д.2).

Сюди ж відносимо й успішне впровадження з 2000 р. Європейської системи трансферу оцінок для 1 та 2 циклів ВО, підготовку пілотного проєкту використання Європейської системи трансферу оцінок, тобто в РП успішно була реалізована стандартизація навчання за Європейською системою перенесення і накопичення кредитів ECTS (European Credit Transfer System) (ЄКТС). Сьогодні РП – одна з 19 країн, у яких у більшості ЗВО впроваджено двоциклову структурну модель, за якою студенти можуть бути повністю мобільними і продовжувати освіту в інших країнах Європи ($180+120=300$) [272], а це слугувало набуттю європейських рис розвитку національної ДО, сприяло вільному переміщенню викладацького складу, студентства у єдиному європейському освітньому просторі, забезпечувало розвиток академічної (освітньої, наукової) та професійної мобільності. Так, уже в березні 1998 р. (задовго до 2000 р.) РП приєдналася до програми SOCRATES, започаткувавши академічну мобільність студентства. У цьому контексті дослідниця В. Майборода зазначає: «Однією з найуспішніших є програма університетських обмінів ERASMUS, девізом якої є: “Привести студентів до Європи; принести Європу всім студентам”. За статистикою, у європейських університетах з 1998 р. навчалось 42 тис. польських студентів. Для порівняння: за 12 років в Україні видано лише 100 грантів мобільності професорсько-викладацького складу, а європейські університети відвідали 79 студентів, у той час як у Європі в 2000 р. навчалось 23 705 студентів. Вважаємо, що велику роль у цьому відіграє те, що обов’язковою умовою акредитації ВНЗ є їх участь у програмі SOCRATES/ERASMUS. Тенденції до інтеграції й диверсифікації вищої освіти й науки Польщі набули стійкого характеру» [71, с. 13-14].

Попри те, що навчання на освітніх програмах в університетах ведеться як польською, так і англійською мовами, встановлено чіткі мовні вимоги до

здобувачів; знання в ділянці «польської мови – обов’язкова умова для допуску, успішного навчання на річних мовних курсах та складання заключних екзаменів. Цього зазвичай цілком достатньо для вступу й початку навчання на першому циклі в польських закладах університетського рівня. Його можуть засвідчити посольства і консульства. У разі необхідності вивчення мови кандидат повинен звернутися чи у ВНЗ, чи в мовний центр у м. Лодзь, аби за 9 місяців мовних занять по 20 годин щотижня підготуватися до складання екзаменів і навчання» [71, с. 12].

Перелічені окремі чинники поступального розвитку університетської системи в РП, якісні та кількісні показники розвитку ВО в період з 1990 до 2004 рр., успішні наслідки реформування освіти в контексті Болонського процесу, стрімкий розвиток приватної ВО, децентралізація управління освіти тощо, позитивно відобразилися на розвитку ДО. Як зазначає дослідниця Ю. Грищук, «у період 1991–2004 рр. Республіка Польща досягнула в освітній сфері майже повної відповідності національного законодавства європейському та успішно імплементувала основні положення програм та документів ЄС, що сприяло розвитку партнерства країни із членами ЄПВО. Відтак наступний Закон про вищу освіту, породжений євроінтеграційними процесами і нововведеннями, ухвалено 27 липня 2005 р., врахував принципи Болонського процесу та максимально наблизив освітнє законодавства до вимог ЄС. Новий закон надав правове підґрунтя подальшим реформаційним процесам» [30, с. 79].

Проілюструємо вищезазначене прикладами діяльності окремих ЗВО, які здійснюють ППДК, щоб аргументувати нашу тезу про те, що «РП стала беззастережним лідером у розвитку дипломатичної освіти» (про це засвідчують і наведені вище якісні показники розвитку університетської освіти).

За результатами вивчення джерел, які актуалізують проблему професіограми майбутнього дипломата (К. Істоміна, В. Третько К. Долгош, Н. Замкова, М. Клепар, А. Козак, Г. Копил, О. Тарасова та ін.; С. Армстронг (S. Armstrong), Дж. Біггем (J. Biggam), Н. Воллімен (N. Walliman), Н. Гілберт (N. Gilbert), Р. Девіс (R. Davies), Т. Керрі (T. Kerry), С. Поттер (S. Potter), Дж. Тейлор (J. Taylor) та ін., доходимо висновку, що ця проблема на часі і з

огляду на вивчення ролі особистості у сфері міжнародних відносин загалом та міждержавних стосунках зокрема, що є відносно новою теоретичною проблемою МВ, яка ставить під сумнів державоцентричний підхід до аналізу міжнародно-політичних процесів. До недавнього часу в науці простежували певну стриманість щодо теми «ролі чинника особистості» (більш докладно про це в наших окремих публікаціях – [103-105]). Сьогодні ППДК у державах V4 здійснюється динамічно й системно на засадах відкритості, демократизації, неперервності, випереджувального підходу з урахуванням потреб зовнішньої політики й економіки кожної з країн. Вона спрямована на формування дипломатичної еліти на основі поєднання найкращих європейських традицій, принципів та інноваційних технологій навчання з урахуванням освітнього досвіду кожної з держав. Зміст ППДК знаходить своє відображення в комплексній підготовці, яка адаптована до європейських та світових моделей. Задля цього активно розробляються освітні стандарти нового покоління фахівців-міжнародників, активізується студентська мобільність, практикується стажування і практика за кордоном, удосконалюється система неперервної освіти протягом життя, розширюється мережа перепідготовки та підвищення кваліфікації дипломатичних кадрів, створюються необхідні умови для професійного розвитку студентів-міжнародників, доповнювальної освіти в межах ЗВО, забезпечення моніторингу якості підготовки дипломатичних працівників відповідно до європейських і світових стандартів через діяльність відповідних інституцій (рад, асоціацій, комітетів тощо), актуалізуються наукові дослідження в галузі МВ за державної підтримки тощо. Усе це слугує підвищенню якості ППДК, рівню професіограми, фундаментальній та науково-дослідницькій підготовці, що забезпечує високу конкурентоспроможність і затребуваність на сучасному ринку праці.

Учені виокремлюють низку професійних вимог до майбутніх дипломатів [118, с. 90-95]. Ці вимоги до професіограми майбутнього фахівця у сфері МВ висуваються і до дипломатичних працівників, як ми зазначали вище, у державах V4. Ідеться передовсім про інноваційний універсальний комплекс професійних компетенцій. Скористаємося думкою авторитетного теоретика і практика МВ

М. Мальського, який зазначає, що «світовий досвід (понад ста університетів з 16 країн-учасниць Болонського процесу; у консультаціях та опитуваннях узяли участь 5183 випускників, 998 професорів, 944 працеводів) уможливило орієнтуватися на тридцять загальних компетенцій з трьох категорій: інструментальні, міжособистісні і системні. Зокрема, інструментальні охоплюють когнітивні здібності (здатність розуміти і використовувати ідеї та міркування, методологічні здібності, здатність розуміти і керувати оточенням, організувати робочий час, вибудовувати стратегію навчання, ухвалювати рішення і розв'язувати проблеми); технологічні уміння (уміння, пов'язані з використанням техніки, комп'ютерні навички, здібності інформаційного управління); лінгвістичні уміння; комунікативні компетенції. Міжособистісні – індивідуальні здібності, пов'язані з умінням виражати почуття і формувати стосунки, з критичним осмисленням і здатністю до самокритики, а також соціальні навички, пов'язані з процесами соціальної взаємодії, співпраці, умінням працювати в групах, брати соціальні та етичні зобов'язання. Системні – поєднання розуміння, відношення та знання, що дозволять сприймати співвідношення частин цілого одна з одною та оцінювати місце кожного з компонентів у системі, здатність планувати зміни з метою удосконалення системи та конструювати нові системи. Системні компетенції потребують засвоєння інструментальних та базових як підґрунтя» [73].

У змісті ППДК у РП, ЧР, СР, Угорщині виокремлюємо формування загальних і професійних компетенцій. Професійні компетенції передовсім передбачають оволодіння виробничими функціями, типовими завданнями професійної діяльності. Загальні компетенції слугують оволодінню уміннями системно мислити, «виявляти міжнародно-політичні та дипломатичні сенси і значення проблем, що потрапляють у фокус професійної діяльності; готовність використати в професійній діяльності методи прикладного політичного аналізу міжнародних процесів; готовність відповідати за свої рішення у рамках професійної компетенції, здатність ухвалювати нестандартні рішення, розв'язувати проблемні ситуації; розвиток креативності мислення, професійної

ініціативи, ініціації позитивних змін; готовність перейняти на себе відповідальність і проявити лідерські якості» [117].

Наскільки важливими були і є сьогодні ці компетенції (такі, як формування нестандартного мислення, використання проблемного й творчого підходів до розв'язання поставлених завдань та ін.), можна побачити з виступу 2017 р. очільника МЗС Польщі В. Вашиковського перед слухачами навчальних курсів та майбутніми дипломатами, що навчаються в Академії дипломатії МЗС Польщі у Варшаві: «професія дипломата – це не тільки одна із найбільш шанованих професій, це скоріше спосіб життя, який ми обираємо для себе, для своїх рідних (...) Дипломатична служба – це, передусім, дуже почесний вид служби для Польщі. Її безсумнівний престиж пов'язаний, утім, із випробуваннями... Професія дипломата вимагає безперервного навчання впродовж усього життя; дипломат повинен володіти не тільки глибокими знаннями, але і вміти адаптуватися; добрий дипломат мусить бути толерантним, особливо щодо своїх співрозмовників...» [14].

Започаткована за досліджуваного періоду система ППДК протягом життя успішно реалізується в Академії дипломатії МЗС Польщі у Варшаві [169; 292; 369; 371] (додаток Д.1), вона передбачає, зокрема, «щорічні вишколи під час дипломатичного і консульського конкурсу, що охоплюють теоретичні та практичні заняття, навчальні поїздки, стажування у бюро та відділах МЗС Польщі та закордонних установах». По закінченні навчальної програми слухачі складають іспит та отримують відповідний дипломатичний ранг [14]. Такі ж тенденції щодо формування професіограми майбутніх фахівців у сфері МВ притаманні й освітнім системам ЧР, СР, Угорщини (більш докладно – у наступних підрозділах). Міжнародні відносини в Польщі, Угорщині, Чехословаччині (з 1993 р. Чехії та Словаччини) є самостійною галуззю навчання з 1991 р.

Нині в державах V4 діє велика кількість приватних та державних університетів, що здійснюють ППДК, а також численні науково-дослідницькі центри, інституції (державній й недержавні). У РП це: Польський інститут міжнародних відносин (PISM), Центр східних досліджень, Західний інститут,

Центр міжнародних відносин, Інститут геополітики та Інститут стратегічних досліджень, DA PISM [169; 317; 318; 369; 371]. та ін. (див. додаток Д.1). Такі ж освітні процеси простежуємо і в системі ППДК у ЧР, СР, Угорщині, що засвідчує тяглість та спадкоємність освітніх традицій. З огляду на це виокремлюється одне із ключових завдань у ППДК – забезпечити здобувачів новітніми знаннями, надати їм необхідну аналітичну підтримку, ґрунтовні всебічні знання в галузі МВ, зовнішньої політики тощо.

Прикметною особливістю ППДК у РП є те, що тут склалися глибокі освітні традиції. Попри те, що однопрофільні факультети з'явилися лише у ХХ ст., майбутні дипломати здобували знання на юридичних, філософських, інших факультетах провідних університетів Польщі, що беруть свої коріння ще в Середньовіччі, добі Відродження (Ягеллонський університет (ЯУ), Познаньський та ін.), на початку ХІХ ст. (Варшавський університет (ВУ) та ін.) (інформацію про окремі ЗВО, де здійснюють ППДК, уміщено в додатку Д.2).

За 90-х рр. ХХ ст., коли у РП стартувала ППДК нового покоління для відродженої незалежної Польщі, у змісті ДО прагнули враховувати попередній досвід. Водночас предмети, пов'язані з МВ, введено до університетських програм за міжвоєнного періоду ХХ ст. Таку підготовку здійснювали на юридичному факультеті Львівського університету Яна Казимира, де 1930 р. відкрили Дипломатичне відділення, яке вважається першим спеціалізованим навчальним підрозділом. 1947 р. створено Польський інститут міжнародних справ, державний науково-дослідний центр, який, окрім іншого, мав забезпечити польську дипломатію «експертною базою». Незабаром започатковано польський спеціалізований журнал «Sprawy Środowiska». Упродовж 1950–1961 рр. існувала також Вища школа зовнішньої служби, яка готувала кадри для дипломатії Народної Республіки Польща. З 1976 р. у ВУ працював заснований як перший у Польщі Інститут міжнародних відносин. Динамічно розвивалися дослідження в цій галузі й в інших університетах, зокрема в Університеті Марії Кюрі-Склодовської, Університеті Миколи Коперніка, Вроцлавському університеті та ін. З 1991 р. МВ є незалежною галуззю навчання в Польщі (додаток Д.2). З-поміж неуніверситетських

дослідницьких центрів, як державних, так і тих, які діють як неурядові організації, згадаймо Польський інститут міжнародних відносин (PISM), Центр східних досліджень, Інститут західних студій, Центр міжнародних відносин, Інститут геополітики та Інститут стратегічних досліджень тощо. Особливу роль відіграє ДА, яка нині діє у складі PISM, де навчання є важливою частиною підготовки майбутніх дипломатів (спеціалізована частина державної служби, підпорядкована МЗС). Завдяки дуже широкому дослідницькому полю, що охоплює всі явища, діапазон яких перевищує національні кордони, наука про МВ є міждисциплінарною сферою навчання. Викладачі, які здійснюють реалізацію освітніх програм у галузі МВ, а також учені, які працюють у цій галузі наукових знань, використовують досягнення та дослідницький апарат таких наук, як політологія, право, історія, економіка, географія, соціологія, філософія, а також психологія, педагогіка та ін. Академічні дослідження МВ зазвичай складаються з предметів, що включають елементи кожної з цих наук.

Так, Університет Адама Міцкевича (УАМ) є одним з найбільших академічних центрів Польщі та має свої філії в Гнезно, Каліші, Пілі і Слубіце. УАМ, який 2019 р. відсвяткував своє 100-річчя разом із трьома іншими школами, утвореними в результаті поділу Познанського університету на чотири самостійні ЗВО (Університет Адама Міцкевича (АМУ), Познанський університет медичних наук (PUMS), Познанський університет природничих наук (PULS) і Познанський університет фізичного виховання (PUPE)) [148; 149; 395], хоча бере свої витoki у XVI ст. (додатку Д.3), як бачимо з інформації, розміщеної в додатку Д.3, УАМ пройшов складний еволюційний шлях розвитку. Попри те, що професійну підготовку дипломатичних працівників здійснюють на Факультеті політології та журналістики УАМ (бакалаврській, магістерській програмах, є аспірантура, післядипломна освіта тощо), університет, що являє собою мережу низки навчальних закладів та наукових установ у всій РП, пропонує систему ДО, що включає навчання в спеціалізованій школі, коледжі, університеті. Так, до прикладу, 2000 р. у м. Гнезно створено Інститут європейської культури (ІЄК) як філіал УАМ, який проводить міждисциплінарні наукові дослідження у сфері європейської культури та здійснює навчання з

публічної дипломатії, тісне поєднання теорії та ефективної практики, новітніх тенденцій європейської та польської суспільно-культурної, освітньої думки. Навчальні програми ІЄК сприяють активності та творчості студентів, даючи їм можливість розвивати свій професійний шлях у дусі сучасних гуманітарних наук. Інститут пропонує широкий спектр культурних заходів, що виходять за межі науково-педагогічного блоку. Культурні ініціативи, фестивалі, дебати, зустрічі з авторами або академічні заняття, які влаштовують співробітниками ЗВО – усі ці проєкти здійснюються відповідно до ідеї «Думай глобально, дій локально», що стимулює творчу активність студентів: велика частина неакадемічної діяльності здійснюється за ініціативою студентів. ІЄК – полікультурне місце, де навчаються студенти з України, Литви та Киргизстану, тут організують літні школи для здобувачі з Китаю, а завдяки програмі «Порівняй свою культуру» в ІЄК працюють найкращі лектори з усього світу. Навчання в ІЄК – це «можливість особисто познайомитися з Європою». У рамках програми Erasmus студенти навчаються за кордоном (Італія, Німеччина). ІЄК є бенефіціаром програми POWR, завдяки якій майбутні фахівці здійснюють ознайомчі поїздки до найважливіших європейських столиць [235].

У структурі УАМ 2001 р. створено Колегіум Полоніум (КП) (Collegium Polonicum) (СР) – центр транскордонного співробітництва в галузі досліджень та навчання (між Польщею та ФРН). Профіль КП є похідним від напрямів навчання та дослідницьких програм, що існують у УАМ у Познані та Європейському університеті Віадрина у Франкфурті-на-Одері (European University Viadrina Frankfurt (Oder)) у Франкфурті-на-Одері. КП як спільний освітньо-науково-дослідницький проєкт пропонує курси навчання під патронатом одного або обох університетів, курси післядипломної освіти та майстер-класи, які репрезентують освіту впродовж життя. Освітні та дослідницькі програми передбачають різні напрями [175], їх увиразнює додаток Д.4. КП відкритий до участі інших європейських університетів, які можуть брати участь у реалізації науково-освітніх програм. КП – місце наукового та культурного співробітництва між Польщею та Німеччиною, за умов європейського виміру він перетворюється в майданчик наукових зустрічей

студентів та викладачів зі всього континенту. КП навчальні та дослідницькі програми пропонує за такими напрямками: порівняльні дослідження правових та конституційних систем ЗЄ та ЦЄ, польська мова та польська культура, трансформаційні процеси у ЦЄ, процеси міжкультурної комунікації, що відбуваються у Європі та між ЗЄ та ЦЄ, економічні, правові, культурні та екологічні аспекти розвитку польсько-німецького прикордоння в контексті розширення ЄС на схід, історія польсько-німецьких відносин, питання охорони довкілля та благоустрою території водозбору річки Одер [175]. КП – це не тільки заклад ВО та науково-дослідницька інституція, а й центр зустрічей, майданчик для конференцій, семінарів, виставок, науково-популярних заходів, спрямованих на поліпшення та зміцнення польсько-німецьких відносин. Заклад відповідає специфічним потребам регіону в галузі мовних курсів, спеціалізованих курсів та курсів підвищення кваліфікації, регіональної політики, розвиває співробітництво з соціально-економічним середовищем тощо.

У структурі КП діє ліцей («старша школа») – університетська середня школа, яка була задумана «як школа для амбітних учнів, які хочуть розширити свої знання за межі вимог основної навчальної програми». Педагогічний колектив ліцею складається з найкращих спеціалістів у своїй галузі (з-поміж них науково-педагогічні працівники УАМ в Познані) і прагне, щоб учні розвивалися особливо в тих сферах, у яких вони обдаровані, тому з другого класу вони мають можливість вивчати знання з двох предметів на поглибленому рівні. З цією метою Вища школа бере участь у різноманітних наукових проєктах, організованих УАМ. Ліцей «виконує дидактичні, опікунські та виховні завдання, надаючи учням можливість розвиватися відповідно до їхніх потреб і психофізичних можливостей, в умовах поваги до особистої гідності та свободи переконань і релігії» [361]. Отже, КП забезпечує системність та наступність у ППДК, уможлиблює створення умов для середньої освіти європейського рівня, забезпечує навчання в аудиторіях, оснащених сучасним мультимедійним обладнанням, і в предметних лабораторіях, орієнтує на свідомий вибір професії тощо.

Таку ж місію (освітню, культурну, наукову, дослідницьку) виконує Ягеллонський університет (ЯУ) у Кракові (найстаріший університет у Польщі: Грамоту про заснування університету видано 12 травня 1364 р. Казимиром III [397], який «сторіччями слугує суспільству»), проводить наукові дослідження та виховує прийдешні покоління студентів, які завжди керуються прагненням шукати та проповідувати істину, розвивати та примножувати здобутки рідної держави. Сьогодні ЯУ усе активніше залучається до розвитку світової науки, як найбільший у світі дослідницький університет, провідний дослідницький центр у ЦСЄ, що забезпечує високу якість освіти студентів, інтегровану з наукою та навколишнім середовищем, і прагне до ширшої інтернаціоналізації, ЯУ у своїй структурі розвиває заснований 2000 р. Факультет міжнародних та політичних досліджень (ФМПД), що має велику передісторію ППДК, у своїй структурі налічує низку інституцій, які слугують ДО світового рівня (додаток Д.5), за досліджуваного нами періоду повністю був залучений до реалізації стратегічних цілей ЯУ, водночас успішно втілює в життя освітні та наукові проекти за напрями навчання та у вимірі співробітництва з соціально-економічним середовищем [431-432].

Нова стратегія розвитку ФМПД впливає з необхідності забезпечення як безперервності його розвитку, так і вмілого використання наявного науково-педагогічного та організаційного потенціалу, а також нових можливостей, які з'являються в кожній із цих сфер. Одна з традиційних цінностей ЯУ, яка міститься в максимі *Plus ratio quam vis* (розум попереду сили) – гаслі університету, полягає в тому що, досліджуючи політичну, міжнародну та міжкультурну реальність, науковці та викладачі ФМПД вважають, що потрібно культивувати в здобувачів такі цінності: повага до людської гідності та забезпеченні найкращих умов для людського розвитку, особливо на основі знань і результатів досліджень, пов'язаних із цією реальністю, що будується на принципах діалогу та відкритості тощо. Мета ФМПД – проведення наукової діяльності, навчання студентів для соціально-економічного середовища в різних сферах соціальних та гуманітарних наук. Вони включають як класичні питання політології, МВ, міжкультурних відносин, так і дослідження різних

регіонів світу та безпеки в національному та міжнародному контексті. Створення ФМПД, а також його постійний розвиток є вираженням переконання про необхідність розвитку нових, міждисциплінарних форм дослідження та пізнання соціальної, політичної та культурної реальності, що динамічно змінюється, у локальному, регіональному та глобальному вимірі. Це досягається за допомогою формули дослідницького університету, реалізованої через програму Initiative of Excellence – Research University (ID.UJ), яка фокусується на високих стандартах наукових досліджень та освіти, а також широка співпраця ФМПД з багатьма закордонними науковими центрами та партнерами, що представляють соціально-економічне середовище. ФМПД є відкритою, сучасною освітньою та науково-дослідницькою структурою, стратегічні цілі стосуються шести сфер: наукова досконалість, освіта, інтернаціоналізація (міжнародне та внутрішнє співробітництво), відносини з середовищем, управління та комфортне робоче середовище [191; 193; 366].

За 22 роки свого існування ФМПД ЯУ зарекомендував себе як сучасний заклад з гнучкою освітньою програмою, який реагує на події та політичні процеси, що відбуваються в сучасному світі. Активно розвивається післядипломна освіта, освіта впродовж життя. До прикладу, Літня школа дипломатії – це освітній проєкт, адресований студентам ЯУ, які цікавляться питаннями дипломатії та працюють у дипломатичній та консульській службі, а також у міжнародних структурах та організаціях. Акцент зроблено на вивченні спадщини дипломатії та історії польської держави, МВ розкрито у контексті викликів сучасної міжнародної системи та побудови державної зовнішньополітичної служби. Мета Літньої школи дипломатії полягає в тому, щоб учасники набули знань і компетенцій, необхідних для працевлаштування в рамках дипломатичної та консульської підготовки в ДА МЗС, а також навичок, пов'язаних з роботою дипломата в різних вимірах на міжнародній арені. Під час тижневих занять організовують заняття у формі лекцій, практичних вправ, майстер-класів, під час яких учасники здобувають надзвичайно важливі компетенції та навички, необхідні для подання заявки на роботу в «органи дипломатії». Заняття проводять визнані експерти, практики та науковці з

великим досвідом і компетентністю в роботі в дипломатії та наукових дослідженнях, присвячених міждисциплінарному аспекту цього питання, включаючи сучасний вимір права, комунікації, управління, безпеки та МВ тощо [397].

На ФМПД здобувачі освіти активно залучаються до наукової діяльності через участь у численних наукових гуртках та клубах [259] (додаток Д.5). Участь студентів у науково-дослідницькій діяльності стимулюється, до прикладу, щороку деканат ФМПД нагороджує авторів найкращих бакалаврських і магістерських робіт (заплановано до 5 премій за найкращі бакалаврські та до 5 премій за найкращі магістерські роботи). Добір найкращих робіт здійснюється на основі бальної оцінки з урахуванням таких критеріїв: а) інноваційність дипломної роботи (10 балів), у тому числі: проблема дослідження (4 бали), спосіб викладу (3 бали), внесок у дисципліну, що перевищує вимоги навчальної програми (3 бали); б) методологія (8 балів), з них: вибір методу (4 бали), застосування теорії (4 бали); в) композиційна, стилістична та мовна правильність твору (4 бали); г) добір і використання джерел (6 балів); д) формальна сторона дипломної роботи (2 бали). Остаточну оцінку колегіально виставляють члени комісії (присутніми в засіданні має бути не менше 50% її складу). Лавреатами премії за найкращі роботи є автори робіт, які набрали найбільшу кількість балів, що становить середню суму оцінок членів комісії. Нагорода включає почесний диплом за підписом декана та книгу, які вручаються переможцям під час листопадового засідання Ради ФМПД [259].

Особливістю ППДК є добре розвинений економічний напрям, що був започаткований уже в 1990 р. і успішно реалізований як у державних, так і приватних ЗВО, відповідає світовим стандартам, низка ЗВО набули міжнародного значення, де навчаються представники близько сотні держав світу, ці заклади репрезентують освіту РП на міжнародному рівні і фактично слугують розвитку публічної дипломатії, є гравцями на міжнародному рівні (Варшавська школа економіки, Університет Козьмінського, Економічний факультет у Катовіце та ін. (додаток Д.2)).

Варшавський університет економіки (ВУЕ) є провідним бізнес-університетом у ЦСЄ: посідає 1 місце в усіх рейтингах польських ЗВО в категорії економічних ЗВО, у першій десятці загального польського рейтингу ЗВО, входить до п'ятдесяти ЗВО рейтингу Financial Times у категорії Керуючі програми в 2010 р., володарем 5 пальм у рейтингу бізнес-шкіл EDUNIVERSAL, членом CEMS (the Global Alliance in Management Education) – асоціації, яка об'єднує 27 світових економічних ЗВО. Широка мережа співпраці ВУЕ з понад 200 партнерськими світовими ЗВО, тісні взаємини з діловим середовищем, що спрощують здійснення дослідницьких проєктів, можливість розробки гнучкої індивідуальної програми навчання самими студентами тощо. ВУЕ має понад сторічні традиції: заснований 1906 р. А. Зелінський (як перший економічний заклад у Польщі). Сьогодні у ВУЕ щорічно здобуває освіту понад 12 тисяч студентів на стаціонарному та заочному відділеннях, багато навчається на післядипломних програмах, ВУЕ щорічно працевлаштовує понад 800 викладачів і наукових співробітників, близько 4 000 аспірантів, бібліотечний фонд становить 1 млн томів [373].

На думку журналістів польського видання Newsweek, ВУЕ, порівняно з іншими вишами РП, дає випускникам найвищі шанси знайти хорошу роботу. Тут навчаються понад 500 студентів із понад 60 країн, 300 університетів-партнерів співпрацює з ВУЕ, діє 17 програм подвійних дипломів (для першого та другого циклів), налагоджена співпраця з десятками міжнародних організацій та мереж (CEMS, PIM, EFMD, EUA, CEEMAN, EUCEN, PECSA, EDAMBA, BUP, CESEENET, AACSB, EADI, CIRET, PRME, EAPS, SAR Network, S UERF; акредитації: EQUIS, ACCA, AMBA, IQA (CEEMAN), PKA, IPMA-студентські сертифікати тощо). Побутує суспільна думка, що навчання у ВУЕ – це ворота в Європу. Цьому слугує мовна освіта, де важливу роль відводять іншомовній компетентності майбутнього фахівця в галузі міжнародного бізнесу: вивчають англійську, німецьку, іспанську, французьку, італійську та інші мови, навчальні програми як польською, так і англійською мовами. ВУЕ пропонує не тільки бакалаврські та магістерські програми, а й MBA, докторські програми, освіту впродовж життя (Літня академія економіки

та підприємництва, Вища школа економіки, Університет третього віку), а також Академія юного економіста як освітній майданчик для школярів як майбутніх абітурієнтів та студентів тощо. В університеті є понад 60 організацій та студентських навчальних гуртків [373]. Про високий рівень економічної підготовки засвідчує, зокрема, і той факт, що багато випускників ВУЕ стали знаковими постатями у РП, так і за її межами, займаються, окрім державотворчої чи дипломатичної роботи, ще й викладацькою: з початку реорганізації в 1989 р. 11 з 21 міністра фінансів РП були випускниками ВУЕ, загально визнаним головним архітектором польських економічних реформ після 1989 р. у Польщі є професор Л. Бальцерович – випускник і викладач університету, колишній віцепрем'єр і міністр фінансів РП, колишній президент НБП, 11 листопада 2005 р. Президент Польщі О. Квасневський вручив Л. Бальцеровичеві найвищу державну нагороду (Орден Білого орла), зазначивши, що без цієї знакової постаті шлях Польщі до ЄС виглядав би довгим, якби взагалі відбувся [269; 373]; випускницею (1980) і викладачкою (з 1971) є проф. Д. Хюбнер, перший польський комісар у ЄК (з питань регіональної політики), раніше міністр з європейських питань РП та керівник Управління комітету європейської інтеграції, Державний секретар МЗС РП, член Міжнародної почесної ради Європейської академії дипломатії (2012), та ін. [373].

Дитячий економічний університет (ДЕУ) ВУЕ (2008) – загальнонаціональний освітній проект, спрямований на популяризацію знань та формування економічної грамотності в учнів, слугує репрезентантом неперервної ДО економічного спрямування (додаток Д.6). Освітня пропозиція ДЕУ адресована учням п'ятого та шостого класів початкової школи, що дає підстави розглядати це явище як тенденцію та інновацію розвитку дипломатичної економічної освіти, стверджувати про повсюдне поширення шкільної (пропедевтичної університетської) економічної освіти (ДЕУ є у віданні Фонду сприяння та акредитації економічних досліджень у співпраці з місцевими партнерами: у Варшаві – Варшавській школі економіки, Катовіцах – Економічному університеті в Катовіцах, Білостоку – Білостоцькому

технологічному університеті, Познані – Познаньському економічному університеті, Вроцлаві – Вроцлавському економічному університеті), створення цілісної поліструктурної системи міжнародної економічної освіти тощо, а також про економічне просвітництво батьків через діяльність Університету третього віку, що має економіко-педагогічний напрям (зміст освіти, форми роботи вміщено в додатку Д.6) [373].

Не менш важливою для здобувачів економічної освіти в галузі МВ у ВУЕ є програма «Амбасадор» («Ambassador»; ці проєкти можуть мати різні назви), добре відома і широко застосовувана, це ефективний інструмент, який дає змогу створити бренд працедавця з-поміж студентів із самого початку їхнього академічного навчання. Наразі програми амбасадорів – це комплексні проєкти, які відкривають для студентів у майбутньому низку можливостей, як шлях до успішної кар'єри. До прикладу, у ВУЕ є можливість стати амбасадором численних компаній SGH Partners Club. Знайомство з компанією та її цінностями, що передбачає участь у програмі «Ambassador», відкриває перспективу знайомства з реаліями практичної діяльності на багатьох посадах у компанії, мережею контактів, створеної на початку кар'єри, це і реальний вплив на професійний і загальний розвиток здобувача освіти: бути амбасадором – це можливість набути нових компетентностей і, що важливо, використовувати їх на практиці. Майстер-класи, тренінги, вебінари та низка інших інноваційних технологій уможливають здобути та розвинути багато навичок, таких як навички спілкування та управління проєктами, можливість побудови власного бренду, постійна підтримка у веденні власних проєктів, участь у підготовці маркетингових кампаній, розроблення нових ініціатив та можливостей обмінюватися досвідом з людьми з інших університетів по всій країні, спільні заходи, інтеграційні зустрічі роблять зв'язок між студентом і компанією набагато довшим, неодноразово траплялося, що студент із ролі амбасадора змінюється на роль учня чи працівника, а знання компанії та вже набуті навички уможливають йому працевлаштуватися.

ВУЕ у своїй структурі має низку коледжів: коледж економічного аналізу, коледж бізнес-досліджень, коледж менеджменту та фінансів, економіко-

соціальний коледж, коледж світової економіки (створено 1 жовтня 1992 р. на місці колишнього факультету зовнішньої торгівлі, який функціонував у колишній організаційній структурі університету; згідно зі Статутом Варшавської школи економіки, Коледж є об'єднанням організаційних одиниць, створених для співпраці в галузі наукових досліджень та підвищення кваліфікації кадрів; сьогодні до його складу входять 3 інститути та 8 кафедр) [260; 373], а також Інститут міжнародної економіки, Інститут світової економіки, Інститут міжнародної економічної політики, Відділ міжнародного бізнесу, Кафедра економіки підприємства, Кафедра економіки, Кафедра міжнародних фінансів, Кафедра міжнародного маркетингу, Кафедра інтеграції та європейського права, Кафедра ринків капіталу, Кафедра міжнародного менеджменту [260]. ВУЕ сьогодні пропонує 3 ступені вищої освіти: бакалаврат (ліценціат, I ступінь) – денне та заочне навчання протягом 6 семестрів польською та англійською мовами магістратуру (II ступінь) – денне та заочне навчання протягом 4 семестрів польською та англійською мовами для кандидатів з дипломом бакалавра будь-якого вишу, докторську програму (III ступінь) – денне та заочне навчання польською та англійською мовами, а також програма французькою мовою за співпраці з Університетом Cergy Pontoise, післядипломну освіту – понад 90 програм польською мовою, програму MBA Canadian Executive MBA (англійською мовою), Executive Studies in Finance, а також навчання на замовлення фірм та інститутів [373].

З самого початку доля Варшавського університету (ВУ) – одного з найбільших університетів Європи – була нерозривно пов'язана з історією самої Варшави та, певною мірою, з історією всієї РП [399] (додаток Д.7). Факультет політичних наук і міжнародних досліджень – один із найбільших підрозділів університету (і такого типу в ЦЄ). Щорічно випускає понад тисячу випускників, а загалом охочих навчатися щороку набирається близько 10 тисяч юнаків та дівчат. Сьогодні освітня пропозиція включає: внутрішню безпеку, європейські дослідження, політологію, соціальну політику, євразійські дослідження та МВ. Факультет систематично отримує від Польської акредитаційної комісії перші місця в престижних рейтингах якості освіти. ВУ входить до найкращих

університетів світу за рейтингами THE, QS та ARWU, а також посідає перше місце в національних рейтингах університетів, пропонує понад 200 напрямів навчання та спеціалізацій, щороку з'являються нові, є 44 програми англійською мовою (зокрема й MB), 3 програми спільного навчання, індивідуальні міждисциплінарні дослідження в галузі гуманітарних і соціальних наук, а також у сферах точних, природничих, соціальних і гуманітарних наук, діють інші міждисциплінарні програми тощо. ВУ приділяє велике значення якості освіти. Працюючи над удосконаленням навчальних програм, заклад підлягає внутрішньому контролю, а також з боку Польського комітету з акредитації. Сьогодні у ВУ навчається 36,3 тис. осіб, студентів денної форми навчання втричі більше (28,4 тис.), аніж студентів заочної. На 78 навчальних програмах навчається також 1,9 тис. аспірантів, з-поміж них 243 іноземці, щороку в університеті захищають докторські дисертації близько 290 осіб. У ВУ працює 7,8 тис. осіб, окрім академічних викладачів (4000), до них входять: адміністративний персонал і бібліотекарі. ВУ є одним із найбільших працедавців у Мазовії. За кількістю працівників він випереджає більшість корпорацій, включених до списку найбільших компаній Польщі журналом «Forbes». 3,6 тис. осіб – це іноземці, які навчаються у ВУ як здобувачі або стипендіати програм академічного обміну (більш докладно про це – у додатку Д.7). ВУ – глобальний дослідницький центр: європейські дослідницькі університети утворені Альянсом 4EU+: ВУ, КУ (Чехія), Університет Гейдельберга (Німеччина), Університет Париж-Пантеон-Ассас (Франція), Університет Сорбонни (Франція), Університет Копенгагена (Данія), Університет Мілана (Італія), Університет Женеви (Швейцарія). ВУ – потужний науковий центр, науковий бюджет якого в декілька разів більший, аніж інші провідні польські університети, що підтверджує його статус дослідницького університету та одного з найважливіших дослідницьких центрів у РП. Тут працює 25 факультетів. Діють докторські школи (Докторська школа гуманітарних наук, Докторська школа соціальних наук, Докторська школа точних і природничих наук та Міждисциплінарна докторська школа) [399].

Традиції політологічної та ДО у ВУ набагато триваліші за історію Факультету політичних наук і міжнародних досліджень ВУ (колишнього факультету журналістики та політичних наук ВУ) (додаток Д.7): перша школа політичних наук була заснована 1917 р. і пройшла тривалий еволюційний шлях, забезпечуючи ППДК [422].

На окрему увагу заслуговує діяльність Східноєвропейських студій (далі – Студії), що мають глибокі освітні та наукові традиції, пов'язані з історією дисидентського наукового руху. Історія Східних студій у Польщі, а відтак і коріння Центру східноєвропейських студій у ВУ, варто співвідносити з двома найважливішими польськими довоєнними радянологічними центрами – Східноєвропейським науково-дослідним інститутом у Вільнюсі (1930–1939) та Східноєвропейським інститутом у Варшаві (1926–1939). Отже, освітні та наукові традиції ХХ ст. лягли в основі діяльності Східноєвропейських студій ВУ [368]. До витоків Студій включають підпільний Інститут Східної Європи, заснований восени 1983 р. (Я. Маліцький у співпраці з Є. Хмілевським, С. Раковським та Є. Куманецьким). Організаційні та інтелектуальні корені Студій Східної Європи лежать у підпільному журналі «Obóz» (1981) та редагованому Є. Таргальським, та групі науковців. З самого початку «Obóz» був присвячений – згідно з підзаголовком – «проблемам народів комуністичного табору». Після 1989 р. вирішено розгорнути діяльність в новій формі – на академічному рівні, продовживши таким чином наміри підпільного Інституту Східної Європи. Завдяки А. Ананічеві та Я. Маліцькому, яких підтримував Т. Майда, після розпаду СРСР ухвалено рішення про зміну назви закладу на Центр східноєвропейських і центральноазіатських досліджень, а трохи згодом – на Центр східноєвропейських досліджень, назва якої використовується і сьогодні. Його в роботі кваліфікуємо як центр вишеградськознавства (див. підрозділ 1.2). Спочатку семінари та цикли відкритих лекцій організовувалися лише щорічно. Важливість університетської інституції, яка займається східними дослідженнями, була оцінена численними викладачами з найвідомішими іменами, які вирішили проводити лекції та семінари як волонтери на громадських засадах. Одним із перших освітніх проєктів

(продовжується й досі Східна Літня Школа, заснована 1991 р. (трижнівні міжнародні наукові сесії, що проводяться щорічно в липні, призначені для молодих дослідників із країн колишнього СРСР, ЦЄ, а також Західної Європи та США, які займаються питаннями історії та сьогодення пострадянського простору) [368]. 1998 р. створено магістратуру зі спеціальності «Спеціаліст зі сходознавства», трохи пізніше – аспірантуру східних студій, а з 2012/2013 н.р. є можливість здобувати ступінь бакалавра «Східні студії». Важливою формою діяльності Студій є наукові конференції, присвячені найважливішим проблемам регіону (у співпраці та самостійно видаються періодичні часописи: «Obóz», «Przegląd Wschodni», «Pro Georgia», «Nowy Prometeusz» і «Warsaw East European Review»), здійснюється редагування онлайн «BIS – Studium Information Bulletin», присвячений «східним справам». Студії є координатором численних стипендійних програм. 2011 р. Студії започаткували в Україні магістратуру «Східні студії», яку відвідують студенти Києво-Могилянської академії, Українського католицького університету у Львові, ПНУ та Острозької академії. На такій програмі навчався й автор дисертаційного дослідження за програмою подвійних дипломів між ВУ та ПНУ (2017). Отже, Східноєвропейські студії ВУ разом із численними організаційними та видавничими ініціативами, включно з «Східними студіями», належать до великої групи польських наукових, академічних та аналітичних інституцій, створення, розвиток і функціонування яких стало можливим після падіння комунізму та відновлення незалежності. Студії були засновані як безпосереднє продовження роботи, розпочатої в період Солідарності та продовженої в підпіллі, головним чином у видавничій, науковій роботі. Студії поцінуємо як опозиційний науковий дипломатичний рух у Польщі, який вплинув на розвиток дипломатичної освіти в РП. Таких починань у підпіллі було небагато, але вони важливі. Студії відображають світові тенденції, уже успішно реалізовані провідними європейськими та американськими університетами, щодо створення т. зв. наукового та освітнього напрямку – краєзнавства. Це нове втілення духу глибокого гуманізму завдяки своїй міждисциплінарності, багатогранності та багаторівневому підходу із прагненням донесення

видатними спеціалістами-дослідниками та практиками всіх галузей, результатом чого є «Східні студії». Підкреслюємо значення східного напрямку для Польщі та ЄС, яке дедалі зростає як у політичній, так і в соціальній та економічній сферах. Факт такого розуміння «Східних студій» може вплинути на роль РП у ЄС, а також на велике значення для РП (а також України, через нинішнє та дедалі ширше залучення та можливості для розвитку контактів, особливо економічних, наукових, освітніх, на Сході, через традиційні польські інтереси у східних справах, а також нові потреби та виклики, які постають перед Польщею.

За результатами навчання на магістерській програмі Студій (2017), зроблено висновок: дослідження є міждисциплінарними, поєднують елементи знань про історію та сучасність, економіку, культуру, соціологічні, національні, релігійні, етнологічні та політичні проблеми. Дослідження зосереджені на практичних і теоретичних питаннях, пов'язаних зі східною політикою. У ВУ створено унікальну програму східних досліджень, яка поєднує в собі елементи теорії міжнародних відносин, політології та практичних знань із МВ. Предмети, включені до навчальної програми, охоплюють різні теми: польська східна політика, радянологія, національні питання у СЄ, на Балканах, в Росії та на Кавказі, історія Росії до 1918 року, історія СРСР, історія Росії після 1991 р., геополітика, посткомунізм, Балкани (1917–1991), МВ у регіоні СЄ та ЦЄ, політична географія Східної, ЦЄ, Балкан, Росії і Кавказ, Україна 1917–2010, Білорусь 1991–2010, країни Балтії (1917–2010), Російська Федерація, Кавказ і Середня Азія (1991–2010), система влади, спецслужби СРСР, пострадянських країн та ін. З-поміж лекторів – визнані дослідники зовнішньої політики з практичним досвідом: державні службовці, дипломати, військові, представники бізнесу та адміністрації. Форма навчання – очна, заочна, змішана. Щороку приблизно 50% студентів, що навчаються на Студіях, є іноземцями з ЦЄ, а також Центральної Азії та Кавказу. Це найкращий спосіб поглибити знання про регіон і пробудити «справжню пристрасть» до навчання, яке проводиться в невеликих групах семінарського типу. Це передбачає поділ студентів на 6 регіональних спеціалізацій. Здебільшого в кожній групі навчається від 6 до

10 осіб. Основою програми є безпосередній та індивідуальний контакт між студентом та лектором. Основою у всіх спеціалізаціях є використання новітньої (зазвичай іноземної) літератури з предмета (англійська та інші мови регіонів). Студенти Східних студій отримують широкий спектр мов викладання регіонів (27 мов у Школі східних мов ВУ). Участь у науковому турі (двотижневий, по країнах регіону), а також у польових дослідженнях та дослідницькій роботі Студії є елементом навчальної програми [368].

Прикметною рисою ДО в РП є стрімкий розвиток приватних закладів освіти, чимало з яких є міжнародного рівня, престижними університетами, що відповідають європейським зразкам та світовим стандартам. Польська ВО вже на початку 90-х рр. ХХ ст. була одним із секторів, що уникли трансформаційного колапсу, головним чином завдяки можливості часткової комерціалізації освіти. Безкоштовним залишалося лише очне навчання в державних університетах, проте форми заочного навчання пропонувалися на платній основі. У зв'язку з високим попитом на ВО на той час наприкінці 90-х рр. ХХ ст. у країні створено 200 приватних університетів [266].

Прикладом успішної реалізації приватної освіти, що репрезентувала зразки ППДК, слугує Університет Козьмінського (УК) у Варшаві [266], який засвідчує, окрім іншого, «підприємницьке чуття та досвід у галузі сталого розвитку, цифрової трансформації та етичного лідерства, щоб допомогти здобувачам як майбутнім фахівцям розв'язувати сучасні проблеми». Уже на початку свого існування (1993) створено освітнє середовище, засноване на універсальних цінностях західного світу та вікових традиціях європейського відкритого університету. Важливим чинником, що визначав структуру й зміст освітніх програм, були знання, що постійно оновлюються, засновані на надійних наукових джерелах, та їх практичне застосування. УК ще на початку 90-х рр. ХХ ст. почав упроваджувати в навчальний процес новітні цифрові технології, сьогодні – додатки штучного інтелекту та Big Data тощо, навчальні програми та практики управління, дотримуючись принципу, що технології повинні слугувати людям, підвищувати їхню працездатність та якість життя, а не позбавляти їх особистості та поневолювати. Це сучасний міжнародний

університет, де в одному освітньому середовищі об'єднані люди різних політичних поглядів, представники різних шкіл, конфесій, національностей, їм надано платформу для культурного обміну через формальні дослідницькі проєкти, лекції та семінари. Тут узвичаєні продуктивні і творчі стосунки з бізнесом, соціумом, найближчим оточенням, УК позиціонує себе як простір для дослідницької співпраці, обміну ідеями, акумулює соціальні та економічні інновації, забезпечує умови для участі студентів у програмах стажування та навчання на робочому місці, це середовище для створення оригінальних кейсів, майданчик для участі в проєктах, спрямованих на економічний прогрес РП, позитивні соціальні зміни, запровадження передових технологій, екологічний аудит тощо. Пріоритетом є формування цінностей, які передбачають важливість етичного та естетичного аспектів економічної діяльності, УК будує академічну спільноту в дусі етичних стандартів та цілей сталого розвитку, керуючись турботою про фізичне та психічне здоров'я, емоційний комфорт людей, права людини та збереження природних ресурсів планети та ототожнюючи себе з ідеями ЄС як великого проєкту розвитку. У такому ж ключі реалізуються наукові проєкти: у повсякденній діяльності здобувачі освіти за керівництва викладачів, науковці ЗВО займаються його створенням та розвитком, беручи участь у дослідженнях права ЄС, критичному аналізі інститутів ЄС, ухваленні Цілей сталого розвитку, беручи активну участь у дебатах про економічне майбутнє ЄС та світу. УК, як і більшість престижних університетів РП, розвиває ППДУ у дусі ідей сталого розвитку [345]. Керівництво університету та викладацький склад, вибудовуючи освітній та науковий процес, черпають ідеї з багатих традицій та історії Польщі, з мужності та стійкості поляків у боротьбі за незалежність Батьківщини, з їхнього підприємницького духу, який уможливив пережити численні війни та розділи, німецьку окупацію та радянське панування. З 1989 р. Польща є повністю демократичною та незалежною суверенною державою, членом ЄС та НАТО, це європейський лідер з економічного зростання. І в цьому певною мірою заслуга випускників, які, керуючи сімейним бізнесом, великими корпораціями, працюючи як фахівці у всіх галузях економіки, працюючи в органах державної влади, місцевого

самоврядування, у міжнародних інституціях, дипломатичних структурах тощо. Академічний етикет, традиції та звичаї, повага до засновників УК, академічних авторитетів та видатних здобутків колег слугує створенню репутації ЗВО та зміцненню зв'язків, що об'єднують випускників, студентів, викладачів, співробітників, інших зацікавлених осіб. УК (1997 р. за рішенням Опікунської ради Академії підприємництва та управління (Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania) було присвоєно ім'я професора Леона Козьмінського; з 6 серпня 2008 р. за рішенням міністра науки та вищої освіти університет зветься Козьмінський університет) – бізнес-орієнтований ЗВО, що пропонує широкий спектр освітніх програм, має повні академічні права і з 2009 р. входить до глобального рейтингу освіти Financial Times як найкраща бізнес-школа у ЦСЄ. УК отримав три престижні міжнародні акредитації: AACSB, EQUIS та AMBA, які мають лише 100 бізнес-шкіл по всьому світу. Заснований 1993 р., він став одним із найстаріших недержавних ЗВО Польщі. Студенти бакалаврату, магістратури та докторантури, а також учасники програм аспірантури та MBA, які навчаються сьогодні у ЗВО, становлять 9 тис. осіб (1993 р. у ньому навчалось менше 300 студентів (124 на стаціонарі та 130 на заочному відділеннях) в орендованих приміщеннях). Загальна чисельність випускників перевищує 50 тис. осіб [266]. У національному рейтингу Perspektywy УК уже 10 років входить до трійки найкращих економічних вищих навчальних закладів РП, а протягом 20 років – як найкращий із недержавних ЗВО [266] (додаток Д.8). Характерною рисою польських ЗВО, у яких готують фахівців у сфері МВ, є інтернаціоналізація. До прикладу, у УК навчається понад 1500 студентів із 75 зарубіжних країн. Укладені угоди з 220 ЗВО по всьому світу, у програмах обміну беруть участь щорічно близько 1000 осіб (викладачів та студентів). Заняття проводять досвідчені вчені зі всього світу, відповідно викладачі УК читають лекції та проводять дослідження в багатьох відомих університетах світу, зокрема в Гарварді, Массачусетському технологічному інституті та Французькій бізнес-школі ESCP, найстарішому бізнес-виші у світі та стратегічному партнері. УК пропонує низку програм, що викладаються англійською мовою – на всіх рівнях освіти. Курси англійською мовою ведуть,

наприклад, викладачі та вчені, які працюють на постійній основі в зазначених вище ЗВО, а також запрошують видатних учених-бізнесменів, наприклад, із Массачусетського технологічного інституту та Північносхідного університету, для участі в гостьових лекціях та стажуваннях, представники міжнародних компаній та банків (CITI, Oracle, Goldman Sachs), студенти можуть скористатися програмою академічної мобільності, вступивши до одного з університетів-партнерів на півроку або цілий рік до таких країн, як Японія, Франція, Ісландія, Канада, Нова Зеландія, Норвегія, Перу, Португалія, Велика Британія та ін., здобувачі освіти та випускники проходять стажування в міжнародних компаніях, таких як Google, Hilti або Nike. Окрім таких спеціальностей, як міжнародний менеджмент, маркетинг, підприємництво, цифрове суспільство і нові медіа, управління HoReCa (готель, ресторан, кав'ярня) та ін. на бакалавраті (3 роки), на стаціонарному навчанні, комбінованій формі, дистанційній формі, пропонуються на магістратурі (2 роки) такі спеціальності, як стратегія та управління інноваціями, цифровий маркетинг, штучний інтелект у бізнесі, бізнес-партнер, управління проєктами, логістика і управління ланцюгами поставок та ін. MBA в галузі міжнародного менеджменту – це річна програма повного дня, що реалізується у двох країнах на вибір, яка забезпечує молодим спеціалістам набуття ділових навичок та мислення для успішної міжнародної кар'єри. Студенти з усього світу утворюють групу з різною освітою та професійним досвідом. MBA охоплює всі функціональні галузі управління та забезпечує багатокультурний практичний досвід. Тут можна вибрати з-поміж 20 тис. щорічних пропозицій про роботу та стажування чи (як 10% студентів), створити стартап або приєднатися до нього [266].

Отже, прикметними рисами освітніх програм є інноваційність, відкритість, для здобувачів освіти забезпечується рівноправність, повага до етнічного та релігійного різноманіття, освіта спирається на нових традиціях Варшавської школи торгівлі та бізнесу, яка до війни була Варшавською школою економіки, тощо. Це глобальний трансєвропейський освітній проєкт, що приносить позитивні результати, УК – це важливий міжнародний актор, що

відіграє провідну роль у забезпеченні високопрофесійними кадрами в галузі міжнародних економічних відносин не тільки польський зовнішній та внутрішній ринок, а й європейський та світовий простір. Важлива роль у цьому процесі належить окремим знаковим постатям: проф. Л. Козьмінському, проф. А. Козьмінському, проф. С. Квятковському та ін., які розбудовували систему ППДК на початку 90-х рр. XX ст., утверджували європейські цінності у своїй професійній та науковій діяльності за складних часів перебування Польщі за радянського режиму виношували ідею про створення міжнародної школи менеджменту та успішно її реалізували, створивши університет міжнародного рівня, вони є репрезентантами публічної дипломатії, тими, хто створює імідж РП на міжнародній арені (окремі штрихи до їх дипломатичних портретів уміщено в додатку Д.8).

Академічні структури (кафедри) УК були організовані лише на третьому році існування університету (1996), спочатку їх було шість, тоді навчалось 1723 особи, 24 співробітники, у тому числі 9 професорів, забезпечували освітній процес. Надання в березні 1996 р. міністром народної освіти права вести магістерські дослідження з менеджменту та маркетингу (одразу на 25 років) дало змогу першим студентам бакалаврату безперешкодно продовжити навчання на магістерській програмі, так упродовж трьох років УК почав перетворюватися на важливий осередок управлінської науки, провідний центр розвитку наукових досліджень, наукового обміну під час семінарів та конференцій (1996 р. з ініціативи проф. Б. Вавжиняка відбувся перший випуск циклічних конференцій, присвячених поточним науковим дослідженням та управлінським рекомендаціям «Звіт про управління»). Проф. С. Квятковський, що послідовно прагнув інтернаціоналізації, ініціював наукові дослідження у співпраці зі шведським Лундським університетом. Він також часто представляв університет на міжнародних академічних форумах, відзначаючи своєю присутністю існування молодого амбітного дослідницького підрозділу в ЦЄ. 1996 р. перші 200 випускників успішно закінчили бакалаврат. У жовтні 1997 р. 1275 нових студентів розпочали навчання в УК. Університет виріс із 300 до 2500 студентів і навіть зміг створити власний спортивний клуб AZS з кількома

секціями. Здобувачі взяли участь у спортивних змаганнях з різних дисциплін академічної ліги. Коли в УК студенти завершували перший курс бакалаврату, рівень безробіття в Польщі становив понад 12 %, тому постало питання про працевлаштування випускників, їх конкурентоспроможність на ринку праці. Ураховуючи це, ректор призначив повноважного представника за працевлаштування випускників. У його завдання входило встановлення прямих контактів із працедавцями, моніторинг ринку праці та допомога випускникам у працевлаштуванні. На другому та третьому курсі було створено студентське самоврядування. У співпраці з проректором у студентських справах Г. Білецькою, доктором філософії, у травні 1996 р. самоврядування організувало перші шкільні дні, які «супроводжувалися широким розголосом». У Варшаві був спеціальний трамвай, який рекламував навчання в університеті. З того часу щороку в студентів проводиться захід під назвою «Козьміналія» [266].

1997 р. УК започаткував програму академічної мобільності, міжнародний студентський обмін. Перша іноземна студентка М. Робертс приїхала за обміном із Гринвічського університету у Великій Британії. У липні 1997 р. створено Центр управлінських досліджень як окремий науково-дослідний інститут, який очолив проф. Б. Вавжиняк, заступник голови Комітету організації та управлінських наук Польської академії наук. Спрямованість на проведення власних досліджень стала важливим елементом стратегії УК, який уже тоді розпочав підготовку до міжнародної акредитації EQUIS. 1998 р. (на п'ятому році діяльності) студентська спільнота налічувала 3500 осіб, а в університеті на постійній основі працювало 190 осіб. Команда постійних співробітників, яка брала активну участь у створенні університету, розширювалася і консолідувалася навколо окресленої на початку місії – розвиток університету міжнародного рівня на найкращих традиціях польської науки, організації та управління. Інтернаціоналізація охоплювала дидактичний процес та наукову діяльність. 1998 р. найважливішою подією для УК стало здобуття права на присвоєння ступеня доктора економічних наук.

У червні 1999 р. через шість років після заснування УК, завдяки особливим зусиллям ректора проф. А. Козьмінського та проф.

С. Квятковського, Європейський фонд розвитку менеджменту надав EQUIS акредитацію як перший університет у Польщі та шістнадцятий у Європі. З цього моменту університет є важливим учасником європейського ринку управлінської освіти. Жоден інший польський економічний університет чи університетське відділення не отримували цієї престижної акредитації до грудня 2017 р., коли EFMD акредитував факультет управління ВУ. Акредитація EQUIS, надана дуже молодому тоді університету, стала великим імпульсом розвитку. Це дало змогу запровадити міжнародну стандартизацію освітнього процесу у вигляді кредитів ECTS, верифікувати програму на сумісність із програмами інших акредитованих світових ЗВО, розширити центр післядипломної освіти навчанням MBA та широким спектром профільної аспірантури, розвинути наукову діяльність та міжнародний обмін з іншими ЗВО. 2000 р. УК став членом CRASP як єдиний недержавний ЗВО в цій групі. Наступного року здобув право реалізувати п'ятирічну магістерську програму в галузі права і магістерську програму в галузі фінансів і банківської справи (акредитація IQA від Асоціації розвитку менеджменту Центральної і Східної Європи (CEEMAN). 2002 р. надано право навчання на магістерській програмі в галузі управління; наступного року – на вищій професійній програмі в галузі соціології і права на присудження ступеня «доктор економічних наук» (\approx PhD, DSc in Economic Sciences) з управлінських наук. 2004 р. – галузь знань вивчення менеджменту і маркетингу запропонувала спеціалізацію «Психологія в управлінні», створено докторантуру з менеджменту [266]. Ці та інші заходи засвідчили: УК впродовж десяти років став лідером економічної освіти, перетворився в ЗВО європейського рівня.

Отже, ДО в РП, яка сьогодні репрезентована численними державними та приватними закладами, зокрема й шкільної освіти, ЗВО, профільними інститутами, ДА, доповнювальною освітою, освітою протягом життя, пройшла тривалий шлях розвитку, що мав поступальний і динамічний характер, має глибокі традиції та успіхи щодо ППДК світового рівня. Проаналізована низка ЗВО, окремі параметри системи ВО в РП, схарактеризовані освітні програми, виокремлені особливості ППДК, увиразнена роль окремих постатей у генезі ДО

та польському опозиційному дипломатичному русі, схарактеризована система приватної освіти, виокремлені здобутки економічної освіти, увиразнення системи ДО – усе це яскраво засвідчує про масовість і динаміку її розвитку, поступальний рух та відповідність показникам європейських країн, дає підстави стверджувати, що РП стала лідером у розбудові ДО, яка відповідала європейським зразкам та світовим стандартам, а за окремими показниками вийшла на перші позиції у ЦЄ. Особливих успіхів досягла приватна система ВО, що пропонувала здобувачам широкий спектр освітніх програм, гнучкі освітні програми, здійснювала індивідуальний підхід до навчання, застосовувала новітні форми (стаціонарне, заочне, вечірнє, дистанційне, екстернатне, електронне навчання) здобуття освіти, провідною тенденцією розвитку приватної ВО стала інтеграція до європейського освітнього простору, модернізація, висока мобільність (близько 70 % осіб навчаються на заочній чи дистанційній формі), динамічність освіти впродовж життя, розвиток міжнародної економічної освіти, доповнювальної освіти, створення системи ДО (школа-коледж-університет-освіта впродовж життя), синергія науки і бізнесу в ППДК міжнародного економічного профілю; інновації в профорієнтаційній роботі, працевлаштування випускників; організація міжнародних освітньо-наукових проєктів («Східні студії» ВУ) тощо.

3.2 Провідні тенденції розвитку дипломатичної освіти в Чеській Республіці

Чехія мала значно сприятливіші стартові умови (соціально-економічні, культурно-освітні тощо) порівняно з іншими постсоціалістичними країнами – членами V4 – для розбудови дипломатичної системи та розвитку ДО (низьку зовнішню заборгованість та низьку інфляцію, загалом збалансований внутрішній ринок, високий освітній і культурний потенціал населення, професійні кадри дипломатів, освітню інфраструктуру, традиції підготовки дипломатів, тощо). Попри спад виробництва, зниження економічної

ефективності, наростання внутрішньої та зовнішньої заборгованості, банківську кризу (1996), фінансову кризу (1997), поляризацію населення за рівнем життя, неоднозначні наслідки чеської економічної реформи, приватизації, що впливало на розвиток освіти, утім, зовнішньополітичні пріоритети держави залишилися незмінними: інтеграція в цивілізаційний простір ЗЄ, де країна перебувала раніше і обіймала своє місце, відповідала економічним та політичним параметрам, курс на північноатлантичний альянс. Тому принципи зовнішньої політики ЧР, як і тисячу років тому, за часів Святого Вацлава, залишалися тими самими: вона продовжувала бути традиційно інтеграційною [261]. Окрім збереження загальної євроатлантичної зовнішньополітичної орієнтації, ЧР неодноразово підтверджувала свою зацікавленість у розвитку та зміцненні відносин із сусідами-державами, які формували центральноевропейський простір. Регіональна зовнішня політика поєднувала в собі двосторонні відносини та участь у регіональних зовнішньополітичних організаціях – V4, Центральноевропейській ініціативі, Центральноевропейській зоні вільної торгівлі. Вступ до НАТО (1999) докорінно вплинув на чеську зовнішню політику: змінилася система відносин із зовнішнім світом. Ставлення ЄС до планів Чехії інтегруватися до загальноєвропейських структур було неоднозначним, хоча перемога Оксамитової революції і «рішуче реформування» робили ЧР привабливим партнером для західних держав. Чіткий інтеграційний курс ЧР, який реалізували очільники держави та дипломатичні представники, відстоювання національних інтересів на міжнародному рівні, утвердження позитивного іміджу держави тощо, спричинив те, що ЄС змінив своє стримане ставлення до ідеї співпраці з країнами ЦСЄ, зокрема ЧР. У таких напрямках вибудовувався зовнішньополітичний курс держави й загалом цьому відповідав зміст ППДК – реалізаторів зовнішньої та внутрішньої політики ЧР, підготовка яких, як покажемо далі, уже в 90-х рр. ХХ ст. наближалася до перевірених європейських освітніх зразків, реформування освітньої політики ЧР ґрунтувалося на засадах цілісної освітньої стратегії розвитку [261; 429], що уможливило комплексно й у короткі терміни забезпечити успішне входження ЧР до ЄС.

Погоджуємося з низкою тверджень дослідниці державної політики Чехії в галузі освіти Н. Бондарчук про те, що освітня стратегія ЧР періоду реформування державного управління є одним із напрямів суспільних змін у ЧР і передбачала окреслення стратегічних цілей, ключових завдань і заходів, які спрямовані на досягнення головної мети – привести національну систему освіти до вимог ЄС зі збереженням її національних особливостей. Це був доволі складний шлях [9, с. 15-18].

Простежмо ці тенденції на прикладі окремих освітніх закладів ЧР, що здійснювали ППДК. Науковці (О. Антоненко [1], Н. Бондарчук [9], Л. Фіра [143]) зауважують, що в ЧР «склалася потужна система вищої освіти до якої входять університети, інститути, академії», сьогодні «функціонують 28 державних і понад 40 приватних вищих навчальних закладів» [1; 143]. А Карлів університет (КУ) у Празі (1348), що першим створений у ЦЄ, був, є і досі залишається одним із найпрестижніших європейських університетів. Масариків університет (МУ) у м. Брно (1919) є другим за величиною з-поміж університетів ЧР, майже кожне велике місто має свій державний ЗВО, що відповідає рівню класичної європейської освіти [143; 217].

За іншими даними [6, с. 116], «усього в Чехії понад 35 вищих навчальних закладів», також при університетах працюють установи, що провадять науково-дослідну діяльність, до прикладу, «в університеті ім. Т. Г. Масарика функціонують: Міжнародний інститут політології, Інститут обчислювальної техніки, у Карловому університеті діють Інститут політології і міжнародних відносин, Інститут економіки, Інститут соціології, Інститут журналістики тощо» [6, с. 116]. Тут діє три форми навчання: очна (передбачає п'ятиденне навчання, акцент зроблено на самоосвіті), комбінована (передбачає здебільшого заняття два дні щотижнево та дає змогу працевлаштуватися), дистанційна (передбачає несистематичне відвідування університету, виконання самостійних планів і завдань). ЗВО ЧР є чинником підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, надання можливостей для навчання протягом життя, створення робочих місць, тісний зв'язок інституту працедавців та стейкхолдерів, науково-виробничих підприємств, установ, організацій тощо з університетами.

Розвиток освіти в ЧР регламентовано низкою документів, що мали стратегічне значення для ППДК, європейські стандарти ВО, відповідність стандартам Болонської системи: ідеться про згадувані вже «Національну програму розвитку освіти й виховання в Чеській Республіці» («Біла книга» (2001)) [304], Закон «Про освіту» (2004) [427], а також Закон «Про школу» (2004, 2012) та інші (зокрема, в останніх двох документах сформульовані загальні напрями й цілі розвитку освіти в ЧР: «розвиток особистості відповідно до віку, індивідуальних особливостей і можливостей, підготовка до особистого і суспільного життя, освіта протягом всього життя, результатом чого є участь у трудовій діяльності й зайнятості; підтримка усвідомлення приналежності свого народу до європейської та світової спільноти, поваги до інших народів, культури й цінностей, які вироблені за період суспільства; виховання шанобливого ставлення до європейських культурних традицій і цінностей, до етнічних, культурних, мовних та релігійних особливостей нації, незважаючи на приналежність до певного народу». Досягненню поставлених цілей сприяла реалізація низки завдань, «вирішення яких мало підвищити ефективність чеської освіти в інтересах розвитку кожної людини і Чеської держави загалом, оскільки людський потенціал визнано пріоритетною умовою успішного розвитку країни» [1].

В основу освітніх реформ, стратегічного документа «Національна програма розвитку освіти й виховання в Чеській Республіці» («Біла книга») покладено щорічні звіти Міністерства та шкільних інспекцій, аналітичне дослідження «Освіта в Чехії та Європа: стратегія розвитку трудових ресурсів у Чехії перед вступом до Європейського Союзу» (1998) (документ доопрацьовано в рамках програми «Зелена книга») тощо, а також ключові ідеї доповіді «Організація економічного співробітництва й розвитку», опублікованої в ОЕСР «Огляд національної політики в галузі освіти Чеської Республіки» (1996), оприлюднені результати відкритої публічної дискусії (січень 1999 р.) під назвою теми «Відозва до 10 мільйонів» (під час конференцій, семінарів, статей у періодичних виданнях, у ЗМІ, в Інтернет-мережі, на урядовому рівні тощо).

За доби соціалістичного розвитку проблему ППДК здійснювали завдяки «власним силам» та навчанню майбутніх дипломатів у СРСР, зокрема й в Україні (у Київському університету імені Т. Шевченка) [59; 345]. Одразу після Оксамитової революції в державі, що звільнилася від соціалістичного режиму, почали створювати передумови для європейського вектора розвитку освіти, для реалізації стратегічних напрямів передбачалося: освіта впродовж усього життя для всіх, відповідність освітніх та наукових програм потребам наукової громадськості, моніторинг, оцінка якості та ефективності розвитку освіти на всіх її рівнях, підтримка реформувань, внутрішніх перетворень, відкритості навчальних закладів, перехід від централізації та автономна модернізація тощо, вивчення системи освіти західноєвропейських країн, окреслення стратегічної мети розвитку освіти; оновлення змісту освіти, розвиток іншомовної освіти; форми фінансування освіти, способи контролю освітніх установ, система оцінювання роботи ЗВО, ціннісні компетентності здобувачів освіти та ін. Усе це слугувало створенню гнучкої й конкурентоздатної освітньої системи, що відповідає європейським та світовим стандартам.

На прикладі окремих ЗВО проілюструймо сказане, щоб висвітлити ключові тенденції ППДК. Роль дипломатичної персоналії в цьому процесі увиразнює додаток О, де вміщено дипломатичні портрети окремих постатей, більшість з яких є представниками дипломатичного опозиційного руху. Аналіз діяльності таких знакових персоналій, як Ян Папанек, Іржі Дінстбір, Ярослав Шедівий, Ян Каван, дипломатичних працівників, очільників МЗС, уможливорює ширше представити генезу ДО; створені дипломатичні портрети ключових гравців МВ висвітлюють їхню діяльність на зовнішньополітичній службі ЧР досліджуваного періоду, відображають роль особистості у формуванні та функціонуванні зовнішньополітичної діяльності Чехословаччини/Чехії та її дипломатії. Дипломатичні портрети дають змогу всебічно, об'єктивно поглянути на дипломатичних працівників не тільки як на фахівців у сфері дипломатії, а й як звичайних людей, яким випала доля жити й працювати, діяти за нелегких тогочасних обставин становлення і розвитку незалежної чехословацької/чеської дипломатії, їхні життєписи та професійна діяльність,

участь в опозиційному дипломатичному русі, дисидентство водночас є своєрідним відображенням часу, тогочасної зовнішньої та внутрішньої політики та ситуацій, у яких вони були змушені захищати інтереси чехословацької та чеської держав за кордоном. Як видно з додатка О, схарактеризовані персоналії дипломатів за хронологічним принципом очільництва МЗС (І. Дінстбір, Я. Шедівий, Я. Каван) уможлиблює також простежити генезу дипломатичної системи ЧСР/ЧР та схарактеризувати окремі етапи розвитку ДО. Аналіз дипломатичної діяльності окремих представників чеської дипломатії дає підстави стверджувати про зміст та якість ППДК, виокремити цінності, які утверджували своєю діяльністю репрезентанти чехословацької дипломатії, що чинили опір комуністичному впливу, багато з них опинилося в еміграції, де продовжувало рух опору, а за доби відновлення незалежності, дисидентська дипломатія повернулася на історичну батьківщину та розбудовувала дипломатичні системи та освіту в Чехії та Словаччині.

На прикладі очільників МЗС Чехо-Словаччини/Чехії простежено тенденції розвитку дипломатичної освіти як відповідь на зовнішньополітичні процеси та створення дипломатичної системи Чехії. Чеська дипломатична еліта впродовж усього періоду (XX – початок XXI ст.) прагнула вступу країни до НАТО та ЄС. На Мадридському саміті НАТО 1997 р. запрошення нарешті було отримано, а ратифікаційний період інтеграції успішно завершився в березні 1997 р. Сьогодні ЧР як повноправний член світового співтовариства через своїх дипломатичних працівників бере активну участь у роботі близько 60 міжнародних організацій [81], Чехія першою серед посткомуністичних держав стала членом ЄОЕС [55]. Найбільшим здобутки чеської дипломатії у ділянці зовнішньої політики стала її успішна інтеграція до ЄС. Упродовж свого прагнення до європейської інтеграції ЧР пережила «законодавчий бум»: лише 2000 р. парламент країни ухвалив понад 500 законів, інших правових документів, гармонізованих європейськими стандартами. 15-16 червня 2003 р. на загальнонаціональному референдумі за приєднання країни до ЄС висловилися 77,3% громадян ЧР, що взяли участь у голосуванні [82]. Розв'язання поставлених завдань чеською дипломатією супроводжувалося

складними процесами. Новий зовнішньополітичний курс потребував значних компромісів, пошуку шляхів до полагодження всіх суперечливих з європейськими стандартами моментів тощо. Завдяки висококваліфікованим дипломатичним працівникам, послідовній політиці уряду, ЧР активно і послідовно рухалася шляхом європейської та світової інтеграції, сьогодні стала повноправним загально визнаним суб'єктом МВ, які реалізує генерація чеських дипломатів нового покоління.

До провідних державних університетів, які здійснюють ППДК, належать КУ у Празі, Університет «Вища школа економіки», Західночеський державний університет у місті Пльзень, Університет Палацького в Оломоуці, МУ в м. Брно та ін. До найстаріших ЗВО належить КУ у Празі. Інститут міжнародних досліджень (далі – ІМД (IMS)) є частиною Факультету соціальних наук КУ (далі – (ФСН) (FSV)). ФСН створено 1990 р. «для задоволення поточних потреб суспільства» [310]. А через чотири роки (1994) тут засновано ІМД як наймолодшу структуру ФСН. Наголосимо: його нинішня структура є результатом тривалого процесу, що характеризується, з-поміж іншого, цілеспрямованим формуванням нової науково-освітньої галузі «Територіальні дослідження» (Area Studies), що було продиктовано потребою у «задоволенні дедалі гострішого «суспільного попиту» на досі відсутню сферу територіальних досліджень, таку важливу для подальшого розвитку навчання практики чеської зовнішньої та внутрішньої політики» [298-300; 310]. Про європейський вимір ДО засвідчує і те, що вже 1997 р. на ФСН КУ в Празі засновано кафедру західноєвропейських досліджень (з 2015 р. її перейменовано на кафедру європейських досліджень), плідною є діяльність її працівників щодо вдосконалення ППДК, створення освітніх програм і розвиток наукових проєктів, спрямованих на інтеграцію до європейського освітньо-наукового простору: 1999 р. здобуто престижну нагороду Центру передового досвіду Жана Моне в галузі європейських досліджень як перша академічна установа в ЦСЄ, засновник і очільник кафедри західноєвропейських досліджень проф. Л. Ровна здобув відзнаку Жана Моне, якою удостоює ЄК тих учених, які зробили значний внесок у розвиток європейських досліджень. З того часу й досі

кафедра/ФСН є складником декількох міжнародних дослідницьких груп і є однією з найуспішніших міжнародних дослідницьких груп у ЧР щодо здобуття проєктів ЄК (CONNEX, TEMPUS, INTER, EULEIT). Це впливає на якість підготовки здобувачів магістерського ступеня, докторів наук, які за керівництва відомих викладачів беруть участь у них. Започатковані за досліджуваного періоду кроки щодо інтеграції освіти й науки до європейського та світового простору, розвитку освіти впродовж життя сьогодні є значущими: кафедра європейських досліджень КУ є важливим складником програми післядипломної освіти/освіти протягом життя (Euromasters), яка реалізується спільно у 8 європейських та американських університетах і спрямована на розвиток у студентів передумов для кар'єрного зростання, успішної праці в міжнародних організаціях, дипломатії, міжнародних дослідженнях. Це ілюструє, наприклад, тісна співпраця кафедри європейських досліджень з низкою провідних університетів закордоння (Science Po, Sorbonne, Université Robert Schuman Strasbourg III, Universität zu Köln, Univesidad Complutense de Madrid или University of Limerick) [236].

Як засвідчує аналіз освітніх програм, які вивчають здобувачі в ІСД КУ, випускники спеціальностей у галузі МВ мають типові «контекстуальні, територіальні та методологічно обґрунтовані знання про новітню історію, право-політичне, економічне та соціокультурне середовище тих територій, які є змістом науково-педагогічної роботи інституту, орієнтують себе в практичних наслідках нещодавніх історичних подій та істотних сучасних проблемах, володіють базовими аналітичними та інтерпретаційними навичками. Випускники цих галузей працевлаштовуються в усіх типах урядових і неурядових установ, які зосереджуються на питанні відповідних територій в їх історичному та сучасному контексті, як внутрішньому, так і закордонному» [236]. Сьогодні кафедра європейських досліджень разом з іншими структурними підрозділами ІСД забезпечує широкий спектр бакалаврських та магістерських курсів, присвячених історії, політичній та правовій системі, соціальному, економічному та культурному розвитку країн ЗЄ. Пропонуються курси, присвячені ЄС, історії його інтеграції та розвитку спільної політики. На

кафедрі діють дві акредитовані магістерські програми – західноєвропейські студії та європейські студії, вона також бере участь у програмі «Європейська політика та суспільство» (EPS) та в докторській програмі Інституту міжнародних досліджень [236].

Отже, ІСД КУ, який заслужено називають «головним» університетом ЧР, найстарішим університетом ЦЄ, пропонує високий рівень ППДК. Сьогодні в так званому «Шанхайському рейтингу» найкращих ЗВО світу він входить у триста найкращих університетів. ДО здобувають на бакалаврській (чеською, а також англійською мовами) (політологія і міжнародні відносини; чесько-німецькі дослідження; політологія і державна політика, територіальні дослідження політика, філософія, економіка тощо), магістерській (чеською, англійською мовами) (німецькі і центральноєвропейські дослідження; дослідження безпеки; дослідження міжнародної безпеки; МВ; політологія; державна і соціальна політика; територіальні дослідження; англійські освітні програми: МВ; державна і соціальна політика; балканські, євразійські та центральноєвропейські дослідження; європейська політика та суспільство: спільна магістерська програма імені Вацлава Гавела; геополітичні дослідження; міжнародні економічні та політичні дослідження; регіознавство/краєзнавство; суспільство, комунікація та ЗМІ), докторській освітніх програмах [393]. Перелічений спектр програм передбачає професійну підготовку не тільки у сфері МВ, а й державного управління.

Виокремлюємо таку важливу тенденцію в розвитку ДО, як системність, наступність і спадкоємність. Ідеться, насамперед, про створення системи ДО в ЧР, що включає гімназію, середню, середню професійну та вищу професійну (дипломатичну) освіту, репрезентовану гімназіями, середніми професійними школами та ЗВО в ділянці дипломатії та МВ. Ілюстрацією може слугувати Празька школа міжнародних відносин та зв'язків з громадськістю [376], яка репрезентує приватну ДО. Заклад пройшов складний шлях розвитку. З моменту заснування 1991 р. його як Школи менеджменту та послуг – однієї з перших приватних шкіл у ЧР, створеної як продукт сімейного бізнесу – практично одразу перетворився на престижну школу. 1998 р. запроваджено напрями вищої

професійної освіти та восьмирічну гімназію, наступного року (1999) заклад змінив назву на «Школу міжнародних відносин та зв'язків з громадськістю» у Празі, у структурі – заклади VOŠ, SOŠ, Gymnázium [346], що репрезентували середню школу, вищу професійну школу, гімназію (VOŠ – вища «одборна» школа, де здобувають вищу неакадемічну освіту, вступають охочі після матури (тобто після закінчення середньої освіти, так само, як і до університету), SOŠ – це середня «одборна» школа з правом складання матури після успішного закінчення якої можна вступати до VOŠ чи університету. – пояснення авт.)). 2002 р. засновано «високу школу» – Університет міжнародних та суспільних відносин, 2008 р. гімназія стала самостійним освітнім підрозділом. 2014 р. відбулася зміна назви закладу на «Празьку школу міжнародних відносин та зв'язків із громадськістю», Середню «одборну» школу. 2021 р. – зміна назви на «Празьку школу міжнародних відносин та зв'язків з громадськістю», Середню «одборну» школу, гімназію [376].

Навчання в гімназії пропонує охочим, окрім загальних знань, здобути досвід відповідно до інтересів, практично використовувати дві іноземні мови, підготуватися до сертифікованих іспитів з англійської мови, набути навичок спілкування та презентації, у галузі використання сучасних технологій та соціальних мереж, розвиток критичного мислення та аргументації, сильних сторін, підготуватися до успішного вступу до університету тощо. Нині навчання в гімназії ведеться за чотирма спеціальностями: «Дипломатична служба», «Медіа комунікації та зв'язки з громадськістю», «Державне управління», «Право та правове управління». Усі профільні дисципліни (МВ, зв'язки з громадськістю, дипломатичний протокол та етикет, право) викладають фахівці-практики. Гімназія проводить спільні заходи з Інститутом міжнародних та суспільних відносин у Празі, Радою з міжнародних відносин та іншими організаціями. Гімназисти, окрім англійської мови, можуть вивчати німецьку, французьку, іспанську мови, розмовні практикуми ведуть носії мов. Здобувачі можуть отримати сертифікат комп'ютерної грамотності ECDL у всіх країнах ЄС. Навчальний заклад забезпечує практичну підготовку: гімназисти проходять практику за фахом. Особливістю здобуття освіти є те, що вже з

1 року навчання запроваджено профільні предмети, здійснюється індивідуальний підхід до учнів, успішне навчання стимулюється (стипендії за відмінне навчання), практикують індивідуальні консультації з освітянами, застосовують різноманітні методи активного навчання, вивчають ділову кореспонденцію іноземними мовами, навчання іноземних мов відбувається в спеціальних інтерактивних класах [219] (у додатку II наведено стислий зміст освітніх програм).

Наголосимо й на такій тенденції розвитку ДО, як тісна співпраця університетів, які готують фахівців у галузі МВ, зі школами, гімназіями, що здійснюється не тільки задля професійної орієнтації школярів, а й, як показує аналіз джерельної бази, з метою «дипломатичного просвітництва», введення охочих у світ МВ, знайомство з напрямками ППДК тощо. Такі форми роботи кваліфікуємо як пропедевтику до дипломатії, а досвід, до прикладу, Інституту міжнародних досліджень КУ [236] розцінюємо як продуктивний і такий, що заслуговує на творче використання за умов розвитку ДО в Україні. Так, щороку ІМД оновлює свою пропозицію привабливих тем для лекцій, семінарів чи майстер-класів для учнів, які фахівці пропонують реалізувати безпосередньо на території школи. Науковці Інституту міжнародних досліджень пропонують тематичні майстер-класи на обрану тему в галузі МВ для вчителів загальноосвітніх шкіл. Абітурієнтам (випускникам середньої школи) щороку пропонується перелік предметів, які викладаються в ІМД Факультету соціальних наук КУ, які юнаки та дівчата можуть відвідувати безпосередньо. Окрім цього, ІМД публікує теми СОС з можливістю регулярних консультацій щодо роботи з обраним експертом ІМД. Такі професійні консультації для старшокласників, які цікавляться сферою МВ, є типовою формою співпраці ЗВО та школи. Зі свого боку ІМД високо цінує відповідальну роботу загальноосвітніх шкіл, які готують своїх учнів до продовження навчання в університеті, пропонуючи школам тіснішу співпрацю у формі Меморандуму про співпрацю [301]. Таким школам-партнерам ІМД Факультету соціальних наук КУ надає перевагу: представляє логотип загальноосвітнього навчального закладу на сайті ІМД у розділі «Школи-партнери» та на домашній сторінці ІМД.

У випадку зацікавленості ФСН пропонує учням шкіл-партнерів екскурсії факультетом, надає доступ до окремих лекцій та інших освітніх заходів, організованих ІМД. Щорічно влаштовує учням шкіл-партнерів спеціалізовані лекції, дебати чи семінари, які організують викладачі безпосередньо в школі. Широко аноншуються освітні програми бакалаврату, дисципліни, які майбутні студенти (учні школи-партнера) матимуть можливість відвідувати в рамках підготовки до вступної співбесіди до університету. Таким абітурієнтам пропонують професійні консультації, які проводять працівники ІМД у процесі підготовки студентських наукових робіт (наприклад, SOЇ). Факультет систематично інформує школу-партнера про заходи, організовані ІМД КУ. За потреби (у випадку зацікавленості) ІМД проводить семінар для вчителів цієї партнерської школи [287].

Масариків університет (МУ) у м. Брно (1919), який є найпопулярнішим у ЧР ЗВО, сьогодні складається з 9 факультетів, що включають понад 200 кафедр, які пропонують студентам освітні програми за понад 1400 спеціальностями. Тут навчається понад 40 тис. студентів, з них понад 7 тис. – іноземці. ЗВО являє собою розгалужену структуру, що, окрім факультетів, включає науково-дослідні інститути (зокрема, Міжнародний інститут політології та ін.), практикується читання окремих лекцій і цілих курсів провідними вченими престижних університетів Європи та США, дипломатами чеськими та з інших держав, високопосадовцями, очільниками великих підприємств, інституцій тощо. Навчання в галузі МВ на бакалавраті (3 роки), у магістратурі (2 роки), у докторантурі (3 роки) проводиться як чеською, так і англійською мовами. Чеською мовою здобувачі опановують такі бакалаврські освітні програми: «Європейські студії», «Міжнародні відносини», а також магістерські «Європейські студії», «Міжнародні відносини», «Міжнародні відносини та енергетична безпека», «Економічна політика та міжнародні відносини» (у співпраці з факультетом економіки та управління), докторську «Міжнародні відносини та європейська політика». Англійською мовою на бакалавраті здобувачі мають змогу вивчати «Міжнародні відносини та європейську політику», продовжити навчання на таких магістерських програмах, як

«Міжнародні відносини та європейська політика», «Європейське управління», «Дослідження енергетичної політики», спільна магістерська програма з МВ «Європа з Вишеградської точки зору», навчання в докторантурі відбувається на освітній програмі «Міжнародні відносини та європейська політика» [283; 284].

Витоки діяльності нині чинного Факультету соціальних наук (ФСН) МУ, на якому навчаються майбутні фахівці в галузі МВ, треба шукати на початку 20-х рр. ХХ ст. (у додатку П.2 стисло висвітлено генезу ППДК в МУ). Офіційною датою заснування ФСН МУ вважають 1 січня 1998 р. Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. тривала реорганізація кафедр, факультетів, усталилася організаційна структура ФСН МУ, сьогодні вона охоплює 3 дослідницькі центри та 7 кафедр, які пропонують 14 програм бакалаврату, 19 магістратури та навчання в докторантурі. Щороку ФСН приймає понад 1300 нових студентів і щорічно випускає понад 600 випускників. 2002 р. створено кафедру міжнародних відносин та європейських досліджень ФСН як академічну установу, що надає освіту європейського рівня в галузі міжнародних територіальних досліджень. Організація кафедри зумовлена створенням у 1999/2000 н. р. напряму підготовки фахівців у сфері МВ та європейських досліджень. Нині на кафедрі міжнародних відносин та європейських студій здійснюється підготовка бакалаврів, магістрів та докторантів з усього спектру дисциплін [254] (додаток П.3). Вона співпрацює з аналогічними за профілем науково-освітніми структурами в ЧР та за кордоном, тісними є зв'язки з Міжнародним інститутом політичних наук МУ, міждисциплінарним науковим центром, спрямованим на вивчення питань політичного, соціально-економічного та правового розвитку чеського суспільства й підтримку розвитку та популяризації соціальних досліджень у галузі політології, міжнародних територіальних досліджень тощо [254]. За результатами щорічних звітів (1998–2004) ФСН [298-300; 413; 417] зроблено висновок, що особливістю ППДК стала насамперед тісна інтеграція навчальної та науково-дослідницької діяльності здобувачів освіти, науково-видавничої діяльності студентів/аспірантів, залучення до наукових проєктів, як внутрішніх, університетських, державних, так і міжнародних – участь студентів за керівництва викладачів у міжнародних проєктах, грантах (до прикладу,

2000 р. ФСН здобув 35 грантів, з-поміж яких 14 грантів від чеського уряду, 7 від освітньої фундації Яна Гуса, 1 – Фонду «Відкрите суспільство», 2 – від Проекту Жана Моне), участь у студентській мобільності, міждисциплінарні освітні й наукові дослідження та програми тощо. Так, від початку свого існування ФСН налагоджував контакти з подібними установами, що працюють за кордоном, активно брав участь у проєкті «Центральноєвропейський форум безпеки та співпраці» (через тісну співпрацю з Дрезденським університетом, Ягеллонським університетом), співпрацює з Американським центром при посольстві США в Празі, налагоджено співпрацю з Королівським коледжем у Лондоні, укладено угоди з провідними європейськими та американськими ЗВО тощо [212-214].

Звіт діяльності ФСН МУ за 2004 р. відображає конкретні результати співпраці ФСН з іноземними університетами-партнерами на основі угод, укладених на рівні факультету чи інституту (у межах ФСН укладено 11 нових угод про обмін студентами та викладачами за програмою Socrates/Erasmus – з такими закладами: Institut d'Etudes Politiques de Paris (для всіх дисциплін), University of Salford (соціологія), Universitet i Bergen (міжнародні відносини, політологія), University of Ljubljana (медіадослідження та журналістика, МВ, політологія, соціологія), Uniwersytet Jagielloński (політологія), Fachhochschule Fulda (соціальна робота), Sofijskij Universitet St. Климент Охридський (соціологія)), підготовлено до підписання 5 контрактів: Університет Коменського в Братиславі (політологія, соціологія), Collegium Civitas (соціологія, політологія, МВ) та ін. [284]. 1999 р. започатковано видання бюлетеня «Analyses & Studies», метою якого стало висвітлення аналізу міжнародної політики з акцентом на питаннях зовнішньої безпеки та публікування статей, актуальних для тих, хто займається випрацюванням курсу чеської зовнішньої політики, де б відображалася міжнародна політика та зовнішня політика інших держав щодо Чехії. У бюлетені (1999 р. вийшло три номери (нульовий, перший і другий), а наступного року планувалося випустити десять номерів) автори вміщували як власні аналізи, так і переклади чи переробки цікавих і актуальних уривків закордонних публікацій. Традиційною

діяльністю наукового потенціалу ФСН МУ стала експертиза для центральних органів влади, у якій 2000 р. брали участь 8 співробітників, спільно з Інститутом політичних наук та Фондом Конрада Аденауера організовано низку конференцій, які мали євроінтеграційну спрямованість: «Ідентичності та політика ідентичності», «Теорія ареальних досліджень у європейських контекстах» (травень), «Національна меншини та політика щодо меншин у Чеській Республіці» (травень), «Перспективи розвитку європейської політики оборони та безпеки та трансатлантичних відносин» (червень); навесні (березень – травень) відбувся цикл лекцій «Рік у НАТО», восени ФСН організувала конференцію «Меншини в плюралістичному суспільстві» (вересень) та інші, спільно з Чеським товариством політичних наук узяли участь в організації Першого національного конгресу політологів у ЧР, який відбувся наприкінці вересня. 2004 р. ФСН МУ виступив співорганізатором 16 конференцій, фахових семінарів із міжнародною участю, зокрема кафедра міжнародних відносин та європейських студій провела заходи з такої проблематики: політика у Європі, перспективи чеської політичної науки, перспективи Вишеградської співпраці в контексті членства в ЄС [212-214]. На якість ППДК великою мірою впливало те, що здобувачі мали змогу слухати гостьові лекції провідних учених світу. Це, окрім іншого, досягалося завдяки «позадоговірним» (міжособистісним) контактам викладачів ФСН, які брали активну участь у науковому та освітньому житті як МУ в м. Брно, так і поза його межами, у процесі академічної мобільності, через участь у міжнародних форумах, читання лекцій за кордоном тощо. Як випливає зі звіту ФСН МУ, 2004 р. чимало викладачів розвивали контакти з колегами з університетів Польщі, США, Великобританії, Німеччини, Бельгії, Словаччини, як-от: Східно-Центрально-Європейський центр, Колумбійський університет у місті Нью-Йорк, Університет Лоуренса, Епплтон, Техаський університет в Ель-Пасо, Нью-Йоркський університет, Нью-Йорк, Інститут східних студій, Варшавський університет, Центр східних студій, Варшава, Каунаський університет, Каунас, Ноттінгемський університет, Ноттінгем, Інститут суспільних проблем, Братислава, Словацьке товариство закордонних відносин, Братислава, Румунський центр публічної політики,

Бухарест, Університет Потсдама, Міжнародний республіканський інститут, Багдадський офіс, Багдад, Університет Вітаутаса Великого, Каунас, Вища школа бізнесу, Новий Сонч, Центр досліджень європейської інтеграції, Бонн, Шльонський університет, Катовіце, Вроцлавський університет, Вроцлав, Німецько-польський інститут, Дармштадт, Гавайський тихоокеанський університет, Гонолулу, США, Університет Отто фон Геріке, Магдебург, Німеччина, Болонський університет, Італія [284]. Таку ж позитивну роль відіграло членство/функції науковців ФСН МУ у міжнародних неурядових організаціях, професійно профільних інституціях, що підвищувало престиж факультету, розвивало публічну дипломатію, зміцнювало міждержавні зв'язки, піднімало імідж ЧР на міжнародній арені. У багатьох випадках науково-педагогічні працівники були взірцем високопрофесійних фахівців, як, до прикладу, працівник кафедри міжнародних відносин та європейських студій Данчак Бржетислав (Dančák Vřetislav), Виконавчий директор клубу Східноєвропейської літньої школи, член Чеської євроатлантичної ради (České euroatlantické rady) [284], та ін. Ці та інші факти яскраво засвідчують інтеграційні явища в освітньому, науковому житті ФСН МУ.

Європейський рівень освіти вплинув на розвиток організаційної структури та зростання кількості студентів в МУ [284] (рис. 3.3, додаток Р.1). З інформації, уміщеної в додатку Р.1 (рис. 3.3), простежуємо динаміку збільшення студентів на спеціальності «Міжнародні відносини та європейські студії», хоча, як і на більшості бакалаврських програмах, 2002 р. відбулося зменшення кількості прийнятих абітурієнтів. 2002/2003 р. започатковано навчання на МОП [284], це відображає рис. 3.4, уміщений у додатку Р.2.

Добре розвивалася освіта впродовж життя (СŽV). 2001 р., відповідно до чинного законодавства, на ФСС створено таку можливість. СŽV відбувалося в комбінованій формі, на платній основі, утім, ця форма освіти не «веде самостійно до отримання університетського диплома, однак, за певних умов, учасник СŽV має можливість переходу на державну форму бакалаврату (за комбінованою формою навчання). Ціна за один семестр 2002 р. становила

16 500 чеських крон. У табл. 3.1, уміщеній у додатку К, зазначено учасників цієї програми на спеціальності «Міжнародні відносини та європейські студії» порівняно з 2001 р., коли на цій програмі навчалося 17 осіб, 2002 р. їх зменшилося до 10 осіб [286]. Як видно з рисунків, уміщених у додатках Р.1-Р.3, станом на 2003 та 2004 рр. збільшився набір на спеціальність «Міжнародні відносини та європейські студії» (5MV 6M6S) [284], що засвідчує той факт, що комбіноване навчання стало важливою частиною освітньої діяльності ФСН, удосконалювалася якість ДО, збільшувалися пропозиції для освітніх програм СŽV, поліпшувався рівень викладання на них, щосеместру відбувалася внутрішня акредитація навчального процесу, удосконалювалися форми й методи дистанційної освіти, 2004 р. усе більше викладачів, які читали дисципліни, використовували елементи електронного навчання. СŽV 2004 р. «на більш системній основі» визнано «одним із стратегічних планів на наступні роки» [284]. Цифровізація ДО на ФСН відбулася вже наприкінці 90-х рр. ХХ ст. Так, розробка інформаційної системи була запущена ще в грудні 1998 р. Перше застосування для тестування студентів (поки що для обмеженого кола користувачів) апробували в січні 1999 р. Інформаційну систему офіційно запустили 1 березня 1999 р. Станом на 31 грудня 1999 р. вона налічувала вже 11 972 користувачів (менш ніж за рік роботи), усього пароль і логін отримали 21 899 осіб, система фіксувала 44 738 осіб. На момент започаткування програми для здобувачів були доступні для використання інформація про видавничу діяльність, біографії та каталог предметів тощо. Практикували застосування додатків у навчальній та науковій діяльності студентів, що ефективно впливало на якість ППДК та здобувачів наукового ступеня [213].

За досліджуваного періоду простежуємо динаміку навчання здобувачів докторської програми (табл. 3.2), а також бакалаврських (табл. 3.3) та магістерських програм (табл. 3.4) (освітні програми вміщені в додатках Р.3, Р.4, Р.5, Р.6), що, окрім іншого, засвідчує якісний і кількісний вимір ППДК, ефективність освітніх програм, високий науковий рівень працівників кафедр, що забезпечували навчання здобувачів освітніх рівнів. Таблиці 3.3 і 3.4, уміщені в додатку Р.4, Р.5, відображають загальну кількість прийнятих абітурієнтів за

окремими спеціальностями. Це так звані невраховані студенти (студент, який, наприклад, вивчає політологію з соціологією, таблиця включає як політологів, так і соціологів у числі студентів), тому наведені в них числа вищі за ті, які ми бачили досі).

І насамкінець зазначмо зростання кількості навчальних дисциплін для здобувачів ДО на ФСН МУ. Каталог навчальних предметів (додаток П.4) на 2004 р. репрезентує широкий спектр курсів (65), з них, як показав наш аналіз силабусів, змістового наповнення цих предметів, близько 40 присвячені проблемам європейської інтеграції, прямо чи опосередковано торкалися актуальних питань зовнішньої політики ЄС, ЧР, історії МВ, міжнародного права, міжнародних організацій тощо (Історія міжнародних відносин, Дипломатичні інструменти чеської зовнішньої політики, Європейська ідентичність безпеки та оборони, Європейська інтеграція, Економічний і валютний союз, Інституції ЄС, Єдиний ринок ЄС, Міжнародні організації, Міжнародна політична економія, Новітня політична історія Європи, Сучасна теорія міжнародних відносин, Зовнішня політика та політика безпеки Німеччини, Захист меншин і надання притулку в міжнародному праві, Дослідження миру та конфліктів, Політична система ЄС, Розширення ЄС, Розв'язання збройних конфліктів на глобальному рівні, Договори та джерела інформації ЄС, Аналітичні центри та їхній вплив на формування зовнішньої політики, Вступ до міжнародного та європейського права, Вступ до міжнародних відносин, Вступ до вивчення ЄС, Внутрішній ринок ЄС і участь Чеської Республіки, Відносини Європейського Союзу з арабськими державами, Іноземне стажування, Застосування теоретичних підходів у дослідженнях європейської інтеграції, Балканські держави та міжнародне співтовариство, Дипломатичні документи зовнішньої політики Чехії, Європейська інтеграція, Геополітичне положення Прибалтики, Інституції ЄС, Вступ до вивчення світової політики: основні теорії та дискусії, Єдиний ринок ЄС, Націоналізм і національні інтереси, НАТО та європейська безпека, Політика в ЄС, Стратегічні дослідження та безпека, Європейські політичні партії та європейська інтеграція, Врегулювання збройних конфліктів на регіональному рівні, Велика Британія та

ЄС, Зовнішні відносини ЄС та ін.) [417]. У ЧР добре розвинута приватна ДО, представлена ЗВО різного рівня, зокрема й середніми, середніми та вищими професійними. Вони за умов конкуренції з державними університетами прагнуть забезпечувати високий освітній рівень для здобувачів освіти, використовуючи новітні методи й технології навчання, пропонуючи цікаві освітні програми європейського рівня. До прикладу, таким світовим стандартам відповідає Метропольний університет у Празі (2001) та Вища школа міжнародних і суспільних відносин у Празі (*Vysoka škola mezinárodních a veřejných vztahů*, змінено назву на *University College Prague*), створена 1999 р., яка є чи не єдиним у ЦЄ приватним університетом, що забезпечує високий рівень фахової підготовки на бакалаврській та магістерській програмах майбутніх дипломатів, яка здійснюється чеською та англійською мовами, передбачає оволодіння здобувачами знаннями в галузі міжнародного права, МВ, міжнародних економічних відносин, міжнародного бізнесу та адміністрування тощо [414]. Такого ж високого рівня досяг приватний Англо-американський університет у Празі (*Anglo American University in Prague*) (1990) [155], що уособлює синтез найкращих американських, британських та центральноєвропейських освітніх традицій. Про це засвідчує і той факт, що його випускники досягли значних успіхів у політичній, дипломатичній, економічній, науковій та інших суспільних сферах. Навчання проводиться англійською мовою, освітні програми, які акредитовані не тільки в ЧР, а й США, передбачають широкий спектр курсів та є привабливими для абітурієнтів.

Генеza ДО в ЧР має глибокі традиції. Початок 90-х рр. ХХ ст. – один із продуктивних періодів: за цієї доби відбулися фундаментальні зміни і в кадровій політиці, і в кількості та структурі посольств, що мало відбиток на зовнішній політиці ЧСФР після 1989 р. та певним чином відобразилося на характері і розподілі посольств. Утім, не бачимо якихось істотних змін щодо кількості дипломатичних представництв ЧСФР. Так, 1989 р. у Чехословаччині було 91 посольство за кордоном, 16 генеральних консульств і 8 постійних і військових представництв. Для порівняння: 1999 р. ЧР мала 90 посольств, 21 генеральне консульство, 6 постійних представництв, 1 постійне

представництво, 1 постійну делегацію, 1 економічне і культурне бюро і 1 офіс зв'язку у світі [188].

Зміни, проте, відбулися в мережі посольств, зокрема в трьох напрямках. Перший – ліквідація посольств. На підставі постанов чехословацького уряду, виданих з листопада 1989 р. до розпаду федерації, 18 посольств були скасовані. Посольства ліквідували і в тих соціалістичних країнах, що розвивалися, де Чехословаччина брала участь у радянській діяльності на підтримку місцевих комуністичних сил, що прагнули до влади (Нікарагуа, Камбоджа, Лаос, Бірма, Мозамбік), або в країнах, де вона здебільшого брала участь в шпигунській діяльності (Ісландія зі значною чисельністю збройних сил НАТО). Другий напрям – створення посольств: відкрито нові посольства в тих країнах, з якими комуністичний режим колишньої соціалістичної республіки не підтримував дипломатичних відносин (Ватикан, Ізраїль, Чилі, Південна Корея), а також з державами, які утворилися після розпаду СРСР та Югославії (відкривали нові дипломатичні місії в цих країнах). Третій напрям розвитку мережі дипломатичних місій пов'язаний з укріпленням мережі дипломатичних представництв у країнах, з якими Чехословаччина/Чехія підтримуватиме більш інтенсивні контакти: 1997 р. відкрито генеральне консульство в Нью-Йорку [188].

Подальшу вищу ДО в МЗС забезпечувала ДА, заснована 1997 р. під егідою міністра Й. Зеленця. За даними МЗС, 87% його нинішніх співробітників (дипломати і адміністративно-технічний персонал) потрапили на службу в МЗС після 1989 р. [188]. ДА за умов становлення незалежної чеської дипломатії відіграла важливе значення в забезпеченні професійними кадрами царину міжнародної політики. На прикладі діяльності ДА МЗС схарактеризуємо основний зміст, напрями та форми ДО в ЧР. ДА впродовж чверть сторіччя свого розвитку зазнала реформування, що відображає різні пріоритети та потреби МЗС ЧР. Її мета – найефективніша підготовка молодих дипломатів до роботи МЗС ЧР.

Створенню ДА передував серйозний аналіз освітніх потреб чеських дипломатів та порівняльне вивчення закордонних систем ДО. На основі гранту

МЗС створено «Рамкову пропозицію щодо системи освіти чеських дипломатів». Цей матеріал, підготовлений у співпраці з Нідерландським інститутом міжнародних відносин Клінгендаель та Віденською ДА, схвалено на засіданні керівництва МЗС у грудні 1996 р. Проєкт ДА підтримано ЄК і фінансовано європейськими структурами. Отже, ДА була організована за світовими освітніми стандартами. Починаючи з 1999 р., діяльність ДА повністю фінансується з бюджету МЗС. Паралельно поступово відбувався процес інтеграції ДА зі структурами МЗС, а також реформування загальної програми дипломатичного навчання (DA1). Трансформація ДА мала на меті сприяти стабілізації та ще більшій професіоналізації чеської дипломатичної служби. З 1 січня 2007 р. ДА є невід'ємною частиною структури МЗС ЧР [293; 419].

Основою діяльності ДА є забезпечення щорічної загальної програми дипломатичного навчання (DA1) для молодших дипломатів. Окрім того, основними завданнями є підготовка концепції системи освіти та організація навчальних курсів, орієнтованих на знання та вміння, пов'язані з виконанням дипломатичної служби. ДА разом з Департаментом освіти ЧР координує, планує, організовує та оцінює освітні програми, співпрацює з внутрішніми та зовнішніми викладачами, розвиває взаємини з чеськими, закордонними партнерами, забезпечує навчальні стажування для дипломатичного персоналу МЗС (наприклад, EDP), комп'ютерні курси для всіх співробітників МЗС, інші спеціалізовані курси тощо. Великий акцент зроблено на мовну підготовку дипломатичних працівників, тут вивчають не тільки англійську та інші європейські мови, а й арабську, китайську та португальську [419]. Знання цих мов є ключовим для підготовки чеських дипломатів до їхньої ролі в неєвропейських країнах, що мають стратегічне значення. Навчання дипломатичного персоналу, з одного боку, впливає із специфічних потреб чеської дипломатії, загальнообов'язкових стандартів щодо освіти працівників адміністративних органів, з іншого боку, воно також відображає обов'язкові міжнародні норми та правові норми, загальні для всієї державної адміністрації ЧР, пріоритети чеського уряду в галузі освіти. Освітні програми орієнтовані на

здобуття знань та навичок, необхідних для виконання функцій та обов'язків дипломатичних працівників, а також для кар'єрного та професійного зростання.

Програма дипломатичної освіти (DA1) є основою DA та стартовим майданчиком для дипломатичної кар'єри в МЗС. Це щорічне навчання молодших дипломатів, набраних на основі загального зовнішнього конкурсу. Програма триває 12 місяців і складається з 6 місяців теоретичного та 6 місяців практичного навчання. Теоретична частина має форму лекцій, курсів та екскурсій; практична частина проходить у формі стажування в посольствах ЧР за кордоном та в департаментах МЗС. Протягом усього періоду програми студенти є працівниками МЗС і входять до Департаменту дипломатії DA. Умовою отримання сертифіката про успішне завершення навчання є складання передбачених теоретичних та практичних частин програми, включаючи презентацію результатів виконаного дисертаційного дослідження [293].

Базова дипломатична підготовка DA1 включає п'ять місяців теоретичної частини навчання і 12 місяців практики, з яких три місяці в посольстві за кордоном і дев'ять місяців в департаментах МЗС. Продовженням DA1 також може стати навчання за кордоном у відомих партнерських інститутах DA (Клінгендал у Нідерландах, Європейська академія в Берліні, DA у Відні, Програма дипломатичної служби в Оксфорді, DA в Перу). З моменту створення DA 118 молодих студентів були прийняті в DA1. Успішне завершення DA1 або альтернативного індивідуального модуля – DA IN, є основною умовою для здобуття дипломатичної професії [419].

DA прагне до того, щоб студенти DA1 в рамках реалізації освітньої програми приносили максимальну користь МЗС ЧР і посольствам уже під час теоретичної підготовки (вересень-січень). До сих пір студенти DA1 працюють як гіді для важливих персон на конференціях FORUM 2000, беруть участь в організації зустрічей на вищому рівні та конференцій, організованих урядом держави та МЗС, і допомагають чеській поліції забезпечувати безпеку під час Празького МВФ і зустрічі Всесвітнього банку. 2002 р. студенти мали можливість брати участь у підготовці та організації саміту НАТО в Празі. 2004 р. двоє студентів DA1 служили у Тимчасовій адміністрації Іраку [419].

Умови прийому до DA1 відображають вимоги до ППДК європейського зразка. У перші місяці року в МЗС проводиться конкурсний відбір. Умовою участі в конкурсі є громадянство ЧР, кримінальна чесність, закінчена університетська освіта за програмами магістратури, інженерії або докторантури та належний рівень знань двох світових мов. Кандидати на дипломатичну кар'єру повинні добре орієнтуватися у сфері МВ, політології, історії, базових знань міжнародного права тощо. Учасники, які пройшли конкурсний відбір, зараховуються на навчання DA1 [419].

Вища дипломатична підготовка (DA2) відбувається за окремим освітнім проектом, який успішно реалізують з 1999 р. через організацію відповідних курсів (DA2), їх призначено для співробітників МЗС в ранзі не нижче 1-го секретаря, які готуються до роботи на керівних посадах [419].

З-поміж інновацій у ДО – це створення індивідуального навчання. DA пропонує Індивідуальний курс для молодших дипломатів (DA IN). З 2003 р. DA запрошує молодих співробітників МЗС, які ще не отримали Сертифікат I, здобути освіту у формі індивідуального навчання. Станом на 2005 р. її отримав 21 дипломат. Наголосимо на важливості ППДК щодо набуття євроінтеграційних знань. Задля цього DA пропонувала здобувачам Курс питань ЄС. На підставі Постанов Уряду ЧР № 841/1999 та № 956/2003 про інтенсивне навчання співробітників центральних органів державного управління з питань ЄС та гранту від Апарату Уряду DA постійно проводила курси з питань ЄС не тільки для співробітників МЗС, але і для співробітників інших міністерств. Станом на 2005 р. 228 співробітників пройшли базовий курс (12 годин). Інтенсивний курс з питань ЄС (34 години) пройшли 523 керівники [419].

З огляду на тенденції в розвитку світової дипломатії (цифрова дипломатія, економічна дипломатія, публічна дипломатія, культурна дипломатія тощо) DA оновлює чинні освітні програми, забезпечує курсову підготовку дипломатичних працівників, зокрема у сфері цифровізації освіти, мовної підготовки тощо. Навчання в галузі комп'ютерних технологій реалізують через комп'ютерні курси для співробітників МЗС. На цих надзвичайно індивідуалізованих і спеціалізованих курсах співробітники МЗС

набувають і поглиблюють свої навички роботи з комп'ютерними технологіями. Курс для «економічних дипломатів» забезпечує підвищення рівня економічної підготовки професійних дипломатів. ДА включила спеціальний підготовчий модуль для дипломатів у сфері міжнародних економічних відносин. ДА пропонує цей освітній курс Міністерству промисловості і торгівлі ЧР. У червні 2003 р. у пілотних курсах узяли участь 19 співробітників МЗС і 26 співробітників Міністерства промисловості і торгівлі. 2004 р. курс пройшли 17 співробітників МЗС, Чеських центрів і Міністерства промисловості і торгівлі [419].

У ДА широко практикують доповнювальну освіту. Ця форма призначена для дипломатичних працівників МЗС, які вступають на підставі позачергових зовнішніх конкурсів, внутрішніх конкурсів на посади з відомчим порядком або без процедури конкурсного добору. Вважається, що ці дипломати вже мають принаймні мінімальний професійний рівень і практичний досвід, і в багатьох випадках вони можуть бути досвідченими експертами у своїй галузі. Ця форма (доповнювальна освіта) ДО нагадує українську форму перепідготовки кадрів та підвищення кваліфікації. Індивідуальне дипломатичне навчання базується на загальному дипломатичному навчанні DA1 і відображає освітні потреби конкретного працівника, необхідні для здійснення дипломатичної діяльності в МЗС. Дипломатичний персонал здобуває цю освіту відразу після вступу на роботу до МЗС, навчання триває не менше, як 24 місяці. План навчання кожного студента складається індивідуально і базується на попередньому досвіді та перевірених навичках працівника. Здобувачі вивчають курси, присвячені м'яким навичкам, проходять дипломатичну практику, знайомляться з роботою ЗМІ та програмою електронного навчання. Ці студенти відразу працюють у МЗС, розподіляються безпосередньо до окремих департаментів та закінчують навчання в межах своїх робочих обов'язків. Початок індивідуального дипломатичного навчання може бути розпочато в будь-який час протягом навчального року [419].

Для охочих навчатися в ДА пропонують і Програму управління, що орієнтована на поглиблення ППДК МЗС, які виконують управлінську функцію

або готуються до неї. Основною метою є набуття управлінських та переговорних навичок, а також оновлення та поглиблення знань у галузі, безпосередньо пов'язаній з виконанням управлінських функцій. Програма управління визначається індивідуально на основі попереднього досвіду та наявних професійних навичок дипломатів, їхніх освітніх потреб та освітніх потреб МЗС. Умовою успішного завершення програми є участь у лекціях або семінарах за індивідуально визначеним навчальним планом. Серед предметів – курс управлінських навичок, управління часом, практика засобів масової інформації чи фінансове управління посольствами тощо. Програма управління, запроваджена 2013 р., замінила програму вищої дипломатичної підготовки (DA2), яку за час її існування пройшло понад 280 дипломатичних працівників [419].

Мовна підготовка – одна з важливих освітніх програм, які пропонує ДА. Мовний департамент ДА проводить мовні курси не лише для дипломатичного персоналу МЗС, але також для адміністративного персоналу МЗС та, наскільки це можливо, членів їх сімей. ДА також уповноважена влаштовувати мовні іспити, які акредитовані Міністерством освіти, молоді та спорту та діють у державній адміністрації. Спектр мовних курсів, які пропонує ДА, постійно розширюється (додаток С). Окрім англійської, французької, німецької, російської та іспанської мов, можна навчатися на курсах арабської, китайської та португальської мов. Це цілорічні курси, які зазвичай проводяться двічі на тиждень, діють на різних рівнях – від початкового та розмовного рівнів до професійного [419].

Цифровізація ППДК відбувається через освіту, здобуту на ІТ-курсах. Швидкий розвиток інформаційних технологій, широке використання каналів зв'язку та соціальних мереж також відобразилися в навчанні чеських дипломатів. Тому з 1998 р. ІТ-курси є невід'ємною частиною ДО МЗС, де здобувачів ознайомлюють із середовищем Microsoft Windows або програмами Word і Excel, вони поглиблюють знання з інших сфер (Інтернет-безпека, підготовка вебсайтів, робота з великими документами, графікою та редагуванням).

ДА практикує різноманітні спеціалізовані курси. Так, з 30 вересня до 4 жовтня 2002 р. у Військовому училищі у Вишкові відбувся третій інтенсивний курс спеціальної підготовки для нових співробітників дипломатичного корпусу в рамках їх навчання в ДА МЗС, його проводили профільні фахівці (кафедри тактичних досліджень та кафедри загальної тактики і тактики військ) факультету управління військовими системами і викладачі інших кафедр факультету ВВШ ПВ. Підготовка студентів до курсу ДА була спрямована на здобуття базових знань, умінь і навичок за нестандартних умов за можливої особистої загрози під час майбутньої роботи в деяких кризових регіонах світу, де ЧР має свої консульства і посольства. Курс відвідали 16 студентів. Його співorganizаторами були кадрові військовики. Теоретична частина торкалася правових та психологічних питань у сфері війни і неминучої загрози, контртерористичних заходів тощо. Далі був блок практичних занять (триденні тренування, включаючи тренування вночі, тренування щодо виживання в незнайомій місцевості з більш конкретним рівнем загрози і необхідністю ефективно долати страх і страх небезпеки); знайомство з бойовою технікою, зброєю, тактикою ведення бою і розвідувальної діяльності, прийомами релаксації для здобуття спокою і впевненості. Зміст курсу включав заходи для самопізнання і взаєморозуміння, спортивні та громадські заходи [229]. ДА бере участь у Європейському дипломатичному протоколі, однією з ініціатив, спрямованих на створення духу спільної європейської дипломатії. Окрім регулярних зустрічей директорів європейських дипломатичних шкіл, ця програма включає і поїздки дипломатів до МЗС з обміну. ДА є гарантом і організатором дипломатичних обмінів у рамках Модуля III EDP і пропонує курси для іноземних дипломатів. Так, у межах чеської допомоги у відновленні Іраку 5 іракських дипломатів пройшли інтенсивну дипломатичну підготовку в Празі в січні 2004 р. для молодших членів дипломатичного корпусу. Курс став відповіддю на прохання МЗС Іраку допомогти в навчанні іракських дипломатів. Академічна мобільність – одна із форм міжнародної освіти, яку пропонує чеська ДА – добре зарекомендувала себе: освітній курс був дуже схвально прийнятий іракською стороною. ДА також у співпраці з ORS і EDUCON організувала

тижневу навчальну поїздку для 3 болгарських і 5 румунських дипломатів, сприяла формуванню навичок комунікаційної стратегії, управління європейськими справами та інституційної безпеки питань ЄС в ЧР [419].

Важливим для співробітників, які представлятимуть ЧР у комітетах ЄС, є Курс євроінтеграційних знань. Наприклад, 2003 р. ДА організувала черговий підготовчий курс для співробітників Міністерства внутрішніх справ (МВС) ЧР, які працюватимуть у комітетах ЄС, його відвідало 38 керівних співробітників МВС ЧР [419].

Співпраця з ISS. ДА співпрацює з Інститутом державного управління в рамках викладацького курсу «Процеси прийому в Європейському Союзі», пілотний запуск якого відбувся в листопаді 2004 р. [419].

Отже, упродовж 1989–2004 рр. відбулися серйозні зміни як у зовнішній політиці ЧР, так і в розбудові дипломатичної служби та кадровому потенціалі дипломатичних працівників. Із території колишньої ЧРСР виведено радянські війська (25 червня 1991 р.), Варшавський договір розпався (1 липня 1991 р.), врегульовано чесько-німецькі відносини (21 січня 1997 р.), ЧР вступила до НАТО (16 березня 1999 р.) та ЄС (1 травня 2004 р.) [372]. Аналогічні зміни відбувалися і в розбудові дипломатичної системи та ДО. На всіх етапах свого розвитку актуальним було кадрове питання в дипломатичній сфері для успішного здійснення міжнародної діяльності. До провідних державних університетів, які готують фахівців у сфері МВ, належать КУ у Празі, Університет «Вища школа економіки» (Празький економічний університет), Західночеський державний університет у місті Пльзень, Університет Палацького в Оломоуці, МУ у Брно, Університет Менделя в Брно та ін. Одним із найстаріших навчальних закладів, у яких здійснювали ППДК, є КУ у Празі, зокрема Інститут міжнародних досліджень, який є частиною факультету соціальних наук КУ. Окреме місце в розвитку ДО посідає ДА. Багаті освітні традиції започаткував МУ у м. Брно, який, попри те, що розпочав професійну підготовку лише наприкінці 90-х рр. ХХ ст., є репрезентантом «кузні» дипломатичних кадрів нового покоління. Є підстави стверджувати про систему ДО, її спадкоємність і наступність (приклад діяльності гімназії, середньої та

вищої професійної школи, ДА, доповнювальна освіта); тісний зв'язок університетів, де здійснюють ППДК, зі школами, новітні форми профорієнтаційної роботи, залучення учнів до освітнього процесу здобувачів ВО, пропедевтика ДО. Уже наприкінці 1990-х рр. склалися традиції освіти дорослих, освіти впродовж життя, у межах якої ЗВО пропонують програми з комбінованим навчанням. Активно розвивається академічна мобільність студентів та викладачів, міжнародні контакти ЗВО та міжособистісні зв'язки викладачів з міжнародними неурядовими організаціями, профільними інституціями, провідними університетами світу, що дає підстави стверджувати про роль викладачів як гравців на міжнародній арені, репрезентантів міжнародної політики, що позитивно впливає на рівень і якість ППДК, розвиток публічної дипломатії, піднесення іміджу як ЗВО, так і ЧР загалом. На підставі аналізу щорічних звітів навчальних закладів, які з 1998 р., згідно із чинним законодавством, повинні були публічно оприлюднювати для громадського обговорення, є підстави стверджувати про європейськість та відкритість, демократичність, доступність (державні заклади безкоштовні) ДО в ЧР, її курс із кінця 1990-х рр. на євроінтеграцію, наближення освітніх програм (бакалаврських, магістерських, докторських) до європейських та світових стандартів, широкий спектр міжнародної економічної освіти, визнання освітніх програм у США тощо. Усе це забезпечило успішний вступ ЧР до ЄС, виняткова роль у цьому процесі ДА, яка брала участь у Європейському дипломатичному протоколі, забезпечувала відповідний рівень ППДК, створювала дух спільної європейської дипломатії, організувала курсову підготовку для іноземних дипломатів тощо, а також дипломатів (Я. Папанек, І. Дінсбір, Я. Шедівий, Я. Каван, Я. Зеленець та ін.) – репрезентантів дипломатичного опозиційного руху, який вагомо спричинився до розвитку демократичних процесів, розбудови дипломатичної служби та професійної підготовки дипломатичних кадрів на засадах європейськості.

3.3 Професійна підготовка фахівців із міжнародних відносин за умов становлення демократичного політичного режиму в Словацькій Республіці

У своєму розвитку ДО СР пройшла декілька етапів. У процесі підготовки дисертаційного дослідження, перебуваючи в СР за програмою наукового восьмимісячного стажування (див. додаток Т) (2021–2022) на ФПМВ УМБ у м. Банська Бистриця, автор переконався, що, попри те, що словацька дипломатія – наймолодша з V4, утім, має вагомі здобутки у сфері ДО. З'ясовано, що на ФПМВ склався продуктивний досвід розвитку ДО, тут готують фахівців у галузі МВ, міжнародної політики і державного управління [342]. На жаль, карантинні обмеження, спричинені світовою пандемією, які діяли в СР з листопада 2021 р. до січня 2022 р., дещо уповільнили темпи збору необхідних матеріалів, зокрема й щодо інформації про навчальні плани та освітні програми підготовки дипломатичних кадрів в АМВАП, створення дипломатичних портретів знаних випускників АМВАП, проте результати дослідження під час перебування в СР оприлюднено в процесі участі в міжнародному симпозиумі (Німеччина) “Wissenschaft für den modernen Menschen / Science for modern man ‘2022” (January 30-31, 2022, Karlsruhe, Germany), у розділі міжнародної колективної монографії “Science for modern man ‘2022” ([342]), у «Віснику Львівського національного університету імені Івана Франка» (серія «Філософсько-політологічні студії»).

Більш докладно зупинимося на окремих етапах становлення і розвитку ДО в СР. На цей процес впливала низка чинників [345]. Особливо складною була генеза ДО в СР, оскільки потрібно брати до уваги не тільки загальні закономірності розвитку дипломатії як інструмента реалізації зовнішньополітичних інтересів цієї держави чи державно-політичний устрій, а й реальну роль СР у системі МВ, налагодження її зовнішньополітичних зв'язків, особливості історичного розвитку СР [6; 46-47; 65; 207; 359; 360; 415; 416; 423; 424; та ін.]. СР на карті Європи з'явилася лише 1 січня 1993 р., цей факт істотно вплинув на розбудову дипломатичної служби та процес ППДК. Формування

державних структур відбувалося паралельно зі створенням дипломатичної служби та національної системи ВО [323-324; 362]. Здобувши 1 січня 1993 р. незалежність, СР, як і ЧР, успадкувала зобов'язання за всіма міжнародними угодами ЧСФР, які повинна була і далі виконувати [400], вони й визначили зовнішньополітичну орієнтацію Словаччини ще до того, як вона постала як суверенна держава, і наклали відбиток на зміст ППДК. Молодій республіці потрібно було забезпечити фаховими кадрами своє представництво в міжнародному співтоваристві: 1 січня 1993 р. СР стала членом ОБСЄ, 19 січня 1993 р. – ООН, 9 лютого – ЮНЕСКО, 12 квітня 1993 р. – Міжпарламентської асамблеї Європи, 30 червня 1993 р. – РЄ. Позаяк між ЧР і СР як правонаступниками колишньої ЧСФР не виникало конфліктних ситуацій у зв'язку з таким форматом «розлучення», обидві республіки спрямували свої зусилля на розв'язання комплексу зовнішньополітичних та численних внутрішньополітичних проблем, ідеться насамперед про створення необхідних інституцій, кадрове забезпечення.

Перед новоствореним МЗС СР, яке формально виникло 1 січня 1993 р., постала низка завдань: розробити стратегію зовнішньополітичної діяльності, ужити заходів щодо міжнародного дипломатичного визнання СР та ін. Ключовим стало забезпечення інституційних, адміністративних та кадрових ресурсів зовнішньої політики держави. Особливість його діяльності полягала в тому, що в СР не було дипломатичних традицій, великого досвіду щодо міжнародної діяльності. МЗС СР визначилося з пріоритетами: вступ до ЄС та НАТО. Успіх міжнародної діяльності значною мірою узалежнювався від випрацювання загальної шкали цінностей, курсу на демократизацію внутрішньої політики, мобілізації зусиль для забезпечення кадрових ресурсів: уже до 1 травня 1993 р. СР здобула дипломатичне визнання з боку 99 світових держав, за дуже стислі терміни (до пів року сформулювала пріоритети зовнішньої політики, домоглася того ж міжнародного статусу, як й інші члени V4).

Складність кадрової політики в галузі дипломатії полягала в тому, що МЗС СР виникло на базі Міністерства міжнародних відносин СР, який був

сформований ще 1990 р. унаслідок поділу компетенцій у рамках відомств ЧСФР. Упродовж 1990–1993 рр. його діяльність була орієнтована радше на розвиток культурних і регіональних відносин, аніж на співпрацю з урядами інших держав, і координувалася федеральним МЗС ЧСФР у Празі. 1 січня 1993 р. МЗС СР трансформувалося в МЗС, яке із цього часу почало відповідати за реалізацію зовнішньої політики СР як самостійної та незалежної держави.

На процес розбудови ДО у СР вплинув і той факт, що, на відміну від ЧР, у столиці якої були концентровані всі центральні державні органи, структури, зокрема й навчальні заклади, які здійснювали ППДК, у СР відчувалася істотна нестача і відомств, і необхідних кадрів. Щодо матеріального забезпечення ситуація почала вирівнюватися внаслідок поділу майна ЧСФР як федеративної держави між ЧР і СР, унаслідок чого СР уже 1 січня 1993 р. змогла відкрити свої дипломатичні представництва в 53 державах світу, а також 4 постійні місії при міжнародних організаціях. Щодо кадрового забезпечення, ситуація була доволі складною: після поділу ЧСФР її громадяни мало право вільно вибирати громадянство, працівники МЗС ЧСФР теж мали право вибору: працювати в МЗС ЧР чи МЗС СР. Як засвідчують джерела, більшість чехів та словаків, які тривалий час пропрацювали в Празі, вибір зробили на користь чеського МЗС, унаслідок чого СР втратила вже на старті дипломатичних працівників. Це ускладнило розвиток дипломатичної системи у СР та позначилося на характері системи ППДК. Відсутність високоосвічених, досвідчених дипломатів, окрім іншого, призвела до гальмування процесу кадрового забезпечення як загалом зовнішньополітичного відомства (МЗС СР), так і відповідних структур усіх рівнів, лише протягом 1993–2004 рр. на посаді очільника МЗС змінилося шестеро осіб [12].

На становлення системи ППДК у СР мала вплив дипломатична діяльність держави, курс зовнішньої політики. СР із часу свого виникнення як суверенна держава декларувала курс на ЄС та НАТО, таким чином інтеграція із західним світом, проєвропейська орієнтація були характерні не тільки для МЗС, а й всіх парламентських партій, рухів об'єднаних політичних сил, як-от Руху за демократичну Словаччину (РЗДС), який здобув перемогу 1993 р. на

парламентських виборах у СР. Його очолив прем'єр-міністр В. Мечьяр [311]. Попри те, що головною метою політики РЗДС (урядової партії) була проголошена інтеграція СР у європейські і трансатлантичні структури й уряд В. Мечьяра чітко дотримувався її [303], проте на шляху до євроінтеграції СР, на відміну від інших держав V4, відставала, тому під час першого етапу розширення НАТО питання про її вступ до Північноатлантичного союзу був відкладений [362, р. 121]. Західні політичні кола мали певне занепокоєння щодо подальшого зовнішньополітичного курсу СР, можливої переорієнтації в бік Сходу. Американський політолог Е. Штейн застерігав: «Якщо Словаччина хитнеться в бік Сходу, то вона випаде як ланка з лінії оборони реформістських режимів Центральної Європи» [362, р. 121]. Отже, з одного боку, СР взяла курс на інтеграцію до ЄС та НАТО, з іншого боку, декларувала «необхідність просування та захисту національних та державних інтересів нашої країни» [303]. Такі свого роду суперечності в державних урядових колах відобразилися в пертурбації дипломатичних кадрів (у 28 державах проведено заміну послів, навіть тих, які були щойно призначені та не встигли вручити вірчі грамоти), які відбулися після відходу президента М. Ковача, унаслідок чого певні повноваження президента перейшли до прем'єр-міністра. Це негативно позначилося на ситуації з дипломатичними кадрами, увиразнило кризовий стан дипломатичного корпусу СР, коли чимало фахівців-дипломатів воліли знайти себе в іншій сфері професійної діяльності [362, р. 121-122].

Більш чіткі пріоритети зовнішньої політики СР і її дипломатичного корпусу (євро- та північноатлантична інтеграція) були озвучені парламентською коаліційною силою, яка складалася з 6 колишніх опозиційних партій, які здобули перемогу на виборах у вересні 1998 р., та новообраним президентом СР Р. Шустером. Президентом, очільниками уряду, парламенту, міністром закордонних справ та чільними державними діячами зроблено конкретні практичні кроки на цьому шляху: улаштовано візити не тільки до керівників ЄС, РЄ, держав-членів європейської співдружності, а й до США, штаб-квартири НАТО; залучено внутрішні державні механізми і структури, які працювали на підготовку вступу держави до ЄС. У вимірі кадрової політики –

це заснування посад заступника очільника уряду з питань європейської інтеграції та державного секретаря МЗС СР з питань ЄС, а також формування Ради міністрів з проблем європейської інтеграції, консультативних комітетів уряду, парламенту та інших міністерств з питань міжнародної політики. Реальним досягненням стала реалізація урядового «Плану інтенсифікації процесу інтеграції Словацької Республіки до Європейського союзу» [302], ухваленого 24 лютого 1999 р., згідно з яким СР зобов'язувалася надалі розвивати тісні міжнародні відносини зі всіма державами-членами ЄС та державами V4. Ця подія спричинила поштовх до підготовки дипломатичних кадрів, оскільки подальша міжнародна співпраця СР повинна була здійснюватися не тільки на найвищому рівні, а й на рівні парламентських комітетів, робочих і переговорних груп і експертів, у різних сферах міжнародного життя – політиці, економіці тощо.

Важливу роль у процесі розвитку ДО в СР відіграли постаті авторитетних дипломатів, які мали достатній професійний досвід, щоб стати в авангарді розбудови міжнародної діяльності молодої держави, зокрема МЗС СР. На увагу заслуговує діяльність Едуарда Кукана, який з 1998 р. очолив МЗС СР (додаток У), це висококваліфікований дипломат, за плечима якого міжнародна дипломатична діяльність [290]. Під час вступу на посаду Е. Кукан актуалізував проблему ППДК у СР: «Підготовка достатньої кількості кваліфікованих кадрів, так само як і формування стабільної системи їх навчання і підвищення кваліфікації, потребують не один десяток років» [290]. Більшість працівників МЗС Словаччини – дуже молоді люди, які не мають досвіду дипломатичної роботи. Це зумовлено тим, що у соціалістичній ЧСФР не було жодного вищого навчального закладу, який готував би фахівців-міжнародників. Дипломатичні кадри формували із числа юристів, економістів, істориків чи філологів-поліглотів. Мало хто із числа дипломатичних працівників мав спеціальну освіту. Цю проблему розв'язували шляхом навчання в Київському університеті імені Шевченка на міжнародному факультеті та в Московському державному інституті міжнародних відносин (МДІМВ). Між Міністерством освіти ЧССР і Міністерством вищої освіти СРСР підписано відповідний договір, який

регламентував навчання громадян ЧСФР у стінах МДІМВ, де, до слова, навчався і Е. Кукан [290].

На зорі становлення словацької державності створено два спеціальні заклади освіти, які займалися ППДК. Це, зокрема, АМВАП (така спрямованість закладу зумовлена зближенням словацької правової системи з правовою системою ЄС), яку створили на базі правового факультету Університету ім. Я. А. Коменського в Братиславі. До АМВАП могли вступати тільки ті особи, які вже мали першу гуманітарну освіту та склали державні іспити з двох мов. Тому ППДК не включала загальноосвітніх предметів, а тільки ті, які проєктували на вузьку спеціалізацію в галузях МВ, міжнародного права, міжнародної економіки, важливе місце в ППДК відводили мовній освіті. У зв'язку із цим великого значення надавали кадровому складу ЗВО. Ретельний добір висококваліфікованих фахівців із числа колишніх дипломатів, очільників МЗС, професорів Віденської ДА тощо забезпечив належний рівень ДО. ППДК в АМВАП триває два роки, навчання проводиться двома мовами: словацькою та англійською. Щорічно АМВАП готує 20–25 майбутніх дипломатичних працівників, більшість з яких найбільше затребуваних МЗС СР. У такий спосіб проблема кадрового забезпечення МЗС СР поступово розв'язувалася.

На відміну від братиславської АМВАП, ФПМВ УМБ у м. Банська Бистриця, який був заснований 1995 р., готував фахівців у галузі МВ, міжнародної політики і державного управління, для яких це була перша ВО. ППДК здійснювалася силами кафедри міжнародних відносин. Навчальна програма розрахована на п'ять років, дисципліни для студентів читалися іноземними мовами. Щороку зі стін УМБ виходило близько 100 дипломованих фахівців-міжнародників. Попри те, що розбудовувати ДО у СР починали з нуля, вдалося повністю сформуванати зовнішньополітичне відомство та забезпечити фахівцями зовнішньополітичні структури.

З'ясувати напрями ППДК у СР та особливості ДО уможливило аналіз структури МЗС СР (див. додаток Ф). Як видно з матеріалу, уміщеному в додатку Ф, досить серйозним є добір на службу в МЗС СР. Зазначмо, що випускники ФПМВ УМБ у м. Банська Бистриця та АМВАП Університету ім. Я.

А. Коменського в Братиславі мають найкращі шанси для успішного складання вступних випробувань на дипломатичну службу. Зазвичай випускники ФПМВ УМБ у м. Банська Бистриця [394] та АМВАП Університету ім. Я. А. Коменського в Братиславі [189] молоді дипломати без дипломатичного рангу – референти дипломатичної служби [394]. Багато з них – успішні фахівці, підтвердженням цього є дипломатичні портрети окремих особистостей у галузі міжнародної політики СР (додаток Б). Станом на час вступу СР до ЄС МЗС Словацької Республіки мало 1 145 співробітників, з яких 632 працювали безпосередньо в МЗС СР, а 513 – у його міжнародних представництвах, у посольствах 60 країн, постійних місіях при міжнародних організаціях (ЄС, НАТО, ОБСЄ, ООН, РЄ та ін.), генеральних консульствах (у 5 державах) і центрах культури (у 7 державах) [294; 311; 313].

Після президентських та парламентських виборів виконавчий апарат МЗС СР залишається без змін, змінюється нове політичне керівництво міністерства (міністр закордонних справ, окремі керівники найважливіших підрозділів). Це певним чином забезпечувало стабільність та спадкоємність МЗС. У процесі ППДК у СР враховується система дипломатичних протоколів. Водночас СР не має єдиної системи державного протоколу, позаяк дипломатичний протокол у СР складається з окремих протокольних департаментів, що обслуговують вищих посадових осіб (згідно з Конституцією), а саме: Канцелярія Президента СР, Канцелярія Співкерів Національної Ради СР, Канцелярія Уряду СР. Міністерство закордонних та європейських справ має свій відділ дипломатичного протоколу [294; 311; 357]. Діяльність Департаменту дипломатичного протоколу Міністерства закордонних та європейських справ ведеться в трьох напрямках: організація офіційних візитів / турбота про офіційних гостей; питання, які стосуються дипломатичного корпусу; управління та адміністрування [294] (додаток Ц).

Отже, дипломатична система СР, як і система ППДК, пройшла складний шлях свого становлення. Почавши свій розвиток практично з нульового рівня, за відсутності ЗВО, які готували б дипломатів, СР зуміла поступово подолати труднощі кадрового забезпечення в галузі міжнародної політики, розбудувати

дипломатичну систему, забезпечити ефективність і професіоналізм дипломатичної служби, окреслити чіткі пріоритети зовнішньої політики, мобілізувати внутрішні механізми тощо, що забезпечило входження її до ЄС та НАТО [189; 210; 285; 290; 294; 313; 362; 400].

Оскільки після вступу до демократичної політичної системи 1989 р. СР стала незалежним діячем на арені міжнародних відносин, виникла необхідність створення спеціальної політологічної та міжнародної програми навчання для забезпечення ринку праці фахівців із ВО у сфері органів державного управління, державного управління, самоврядування, міжнародного співробітництва та міжнародних відносин [172].

ППДК на ФПМВ УМБ у м. Банська Бистриця здійснюється на бакалаврській та магістерській програмах «Міжнародні відносини» [210]. Факультет засновано 1995 р. рішенням Академічного сенату УМБ у м. Банська Бистриця (унаслідок необхідності створення та заснування досі нетрадиційних галузей навчання в Словаччині – політології, міжнародних відносин та дипломатії, оскільки після 1989 р. Словаччина, прийнявши демократичну політичну систему та вийшовши на міжнародну арену, потребувала підготовлених спеціалістів для роботи в органах державного управління, державного управління та самоврядування, а також для міжнародного співробітництва та роботи на зовнішньополітичній службі). Очолив ФПМВ УМБ (до 2002 р.) проф. PhD. Петро Куласик. У 1966–1972 рр. закінчив навчання на факультеті мистецтв КУ в Братиславі, 1975 р. отримав звання PhDr, 1978 р. став кандидатом наук, у 1980 р. – доцентом, 1999 р. призначений на посаду професора. Вивчав досвід закордоння, перебуваючи в кількох країнах Європи. П. Куласик відбувся як учений і науковець (теоретик і практик), працював асистентом, а згодом доцентом у КУ в Братиславі (1972–1980), доцентом у Військово-педагогічній школі в Братиславі (1990–1992), старшим науковим співробітником Кабінету політології Словацької академії наук у Братиславі (1992–1998), з 1995 р. – завідувачем кафедри політичної теорії та деканом ФПМВ УМБ у м. Банська Бистриця. Він головний редактор журналу «Політичні науки» та член редколегії журналу «Уставність і політика». З 1999 р. – член-

академік Академії суспільних наук Чехословаччини (1972) і Словацького товариства політичних наук (1993). П. Куласик – автор фахових монографій та досліджень у наукових виданнях [329]. Ф. Брішка (doc. PhDr. František Briška, CSc) очолював ФПМВ УМБ у м. Банська Бистриця впродовж 2002–2005 рр. [163; 358], за його керівництва удосконалено ППДК.

Абітурієнти, які вступають на ФПМВ, повинні надіслати офіційний лист-заяву про бажання навчатися на бакалаврській освітній програмі (БОП) «Міжнародні відносини», резюме, завірену копію свідоцтва про закінчення школи, сертифікат, що підтверджує знання англійської мови (він надає перевагу при вступі). Структура та зміст БОП, а також професійний досвід викладачів та їхні наукові здобутки дають змогу студентам здобути систему знань, сформувати ключові компетенції та необхідні фахові навички, які становлять основу професіограми майбутніх фахівців у галузі МВ, наголос робиться на глибоких і ґрунтовних знаннях у сфері МВ та міжнародних економічних відносин, міжнародного права, міжнародних організацій, зовнішньої політики та зовнішньої політики СР, теорії та практики дипломатії, дипломатичного та консульського права, історії та розвитку європейської інтеграції, європейського права, соціально-економічного та культурного розвитку окремих макрорегіонів тощо. Формування іншомовної компетентності здобувачів, розвиток комунікативних навичок іноземною мовою – пріоритетне завдання ППДК. Із цією метою навчальна програма здійснюється англійською мовою та передбачає залучення фахівців з іноземних університетів, що істотно підвищує мовні навички та професійну підготовленість студентів, які навчаються на БОП «Міжнародні відносини» в УМБ у м. Банська Бистриця, покращує рівень їхньої кваліфікації на ринку праці, підвищує їхній імідж, а також репутацію ФПМВ, самого УМБ та університетів-партнерів (додаток В).

Випускник БОП володіє комплексною системою теоретичних і практичних знань, він демонструє значний рівень компетенції та професійних навичок, які уможливають самостійно та творчо застосовувати набуті теоретичні знання в різних сферах МВ – особливо (але не лише) тих, які пов'язані з його академічним досвідом, здобутим на ФПМВ. Набуті компетенції

дають змогу знайти себе й у професіях, які безпосередньо не відповідають академічному профілю випускника, але в цьому випадку сфера застосування конкретної компетенції та навичок залежить від типу його професії та посади. БОП укладена так, щоб уможлиблювала її випускникам продовжувати навчання на другому ступені академічної освіти в тій же або суміжній галузі навчання та програмі, тобто на МОП «Міжнародні відносини» [394].

Як зазначали наші інтерв'юєри, зокрема Я. Ушяк, заступник декана ФПМВ УМБ, випускник 2007 р., Б. Ковачик, декан ФПМВ УМБ, випускник 2000 р., та ін., «навчання в УМБ надавало можливість набути необхідних компетентностей, щоб здобути право на посади в різних галузях соціальної та економічної сфери, обіймати посади в центральній державній адміністрації, місцевих органах влади, ЗМІ, приватному секторі». Процедура вступу на МОП «Міжнародні відносини» проста: абітурієнти надсилають на пошту ФПМВ УМБ у м. Банська Бистриця офіційний лист-заяву, резюме, засвідчену копію диплома бакалавра (або його еквівалента), сертифікат, що підтверджує знання студентом англійської мови, це дає перевагу при вступі. МОП «Міжнародні відносини» розрахована на два академічні роки (повна або неповна форма навчання), навчаючись на якій студенти здобувають цілісну систему знань, отримують необхідні компетенції та навички, які становлять основу профілю випускників, цьому слугує оволодіння комплексом знань зі сфери МВ: політичних відносин та міжнародних економічних відносин, права, міжнародні організації, зовнішньої політики та зовнішньої політики СР, теорії та практики дипломатії, дипломатичного та консульського права, історії та розвитку європейської інтеграції, європейського права, соціально-економічного та культурного розвитку окремих макрорегіонів тощо. Вивчення професійно орієнтованих предметів відбувається англійською мовою. Акцент, як і на БОП, зроблено на формуванні професійних комунікативних навичок іноземною мовою. МОП включає різні типи курсів. Загальна кількість кредитів за весь період навчання (4 семестри) становить 120 [215].

Теоретичні знання випускників МОП «Міжнародні відносини» передбачають набуття комплексу галузевих теоретико-методологічних знань та

можливість їх подальшого ефективного застосування на практиці під час виконання практичних завдань у межах певної професії; набуття знань, що дають можливість випускникам спеціалізуватися в галузі МВ та міжнародної політики; здатність аналізувати розвиток системи МВ, визначати ключові чинники, що впливають на її розвиток, і на цій основі прогнозувати та розробляти можливі сценарії її майбутнього розвитку; компетентність аналізувати внутрішньо- та зовнішньополітичний розвиток окремих держав як ключових гравців світової політичної системи; компетентність в аналізі та моніторингу трансформації окремих гравців у міжнародній політиці тощо. Практичні знання випускників передбачають формування фахових навичок у галузі МВ, охоплюють здатність застосувати свою компетентність для роботи в різних типах міжнародних організацій та установ, здатність довести свою компетентність для роботи на закордонній службі, здатність підтвердити свою компетентність для роботи в центральному органі державного управління, особливо у відділах та секторах, що забезпечують співпрацю в рамках ЄС, та ін. Ураховуючи те, що МОП «Міжнародні відносини» здійснюється англійською мовою та передбачає участь іноземних університетів, це підвищує рівень мовних навичок та професійну підготовленість студентів, їхню конкурентоспроможність у сфері ринку праці, істотно підносить імідж університету. Навчання на МОП «Міжнародні відносини» побудовано так, що її випускники мають можливість продовжити свою освіту та наукову діяльність, здобуваючи третій ступень академічної освіти в тій самій або суміжній галузі навчання та програми [394].

Отже, ФПМВ УМБ є провідним академічним центром, який готує фахівців у сфері МВ, державного та публічного управління. Його випускники успішно представляють СР в інституціях ЄС та інших міжнародних структурах. ФПМВ у конкурентному середовищі, намагаючись зберегти міцні позиції в системі освіти СР, приділяє велику увагу вдосконаленню навчальних програм. Особливістю БОП та МОП є їхня інтернаціоналізація – одна зі стратегічних цілей ППДК. Співпраця з найкращими зарубіжними університетами створює підґрунтя для новітніх викликів і тенденцій в університетській освіті та дає

студентам найкращі можливості здобувати якісну ВО, яка є основною передумовою їхньої майбутньої кар'єри на міжнародному рівні. Вимоги ринку та практики у сфері національних та європейських інституцій, державного управління та самоврядування ініціювали вдосконалення чинних та створення нових навчальних програм. Сьогодні в УМБ у м. Банська Бистриця діють акредитовані денні та заочні форми навчання: БОП із міжнародних відносин та політології; МОП із міжнародних відносин, європейських студій; безпекові та політологічні МОП; навчальна програма міжнародних відносин та політології в рамках PhD. ФПМВ УМБ пропонує програми подвійного навчання англійською та французькою мовами – БОП та МОП із міжнародних відносин; подвійну МОП із політичних наук у співпраці з Metropolitan University у Празі; подвійну МОП франкомовного навчання з інтеграції громад та європейської політики сусідства в співпраці з Університетом Реймс Шампань-Арденн (Франція) та подвійну МОП із політичних наук у співпраці з факультетом європейських досліджень у Сербії; спільну МОП із міжнародних відносин англійською мовою Європа з Вишеградської перспективи у співпраці з МУ у Брно (ЧР), ЯУ у Кракові (РП), Пецьким Університетом (Угорщина). ФПМВ став авторитетним закладом у європейському та світовому регіоні зі спеціалізації МВ.

Специфічний профіль, мовні навички студентів та викладачів визначають динамічні міжнародні контакти як важливий напрям академічної мобільності в удосконаленні інтернаціоналізації в освіті. Нинішня реформа ВО підкреслює якість освіти у сфері МВ, яка порівнюється з європейськими університетськими стандартами освіти. Відповідно до цієї реформи зміст європейських освітніх програм спрямований на розвиток європейського виміру в університетській освіті, що є важливим етапом у філософії ВО, вимагає перегляду освітніх програм, змісту науково-дослідницької діяльності, управлінської та фінансової політики (необхідність спільних навчальних програм). Такий підхід уможливорює взаємне порівняння на державному та міжнародному рівні, він є важливим на шляху до конкурентоспроможності та відкриває нові перспективи для вдосконалення підготовки фахівців-міжнародників, управлінців, підвищення мотивації в якості освіти, науки та досліджень, державного

управління. Власне, БОП та МОП в УМБ у м. Банська Бистриця, АМВАП у Братиславі створюють достатню базу й середовище для освіти та розвитку добре організованого управлінського персоналу в усіх сферах державного управління СР: на закордонній службі та в представництві СР у міжнародних організаціях та установах; у державному управлінні переважно в відділах інтеграції, організації та зв'язків з громадськістю Національної ради СР, апарату уряду СР, міністерств, вищих органів спеціалізованої державної адміністрації та місцевої державної адміністрації; в органах місцевого самоврядування, а також у адміністративно-правових структурах, політичних партіях, у сфері ЗМІ, у приватному секторі (це ілюструє додаток В, де вміщена інформація про знаних випускників УМБ у м. Банська Бистриця та АМВАП Університету ім. Я. А. Коменського в Братиславі, її отримано внаслідок вивчення неопублікованих матеріалів, які містяться ФПМП у УМБ, у бібліотечних фондах УМБ, звітах кафедр, які здійснюють ППДУ, а також за результатами інтерв'ю Я. Ушяка, випускника УМБ 2007 р., нині заступника декана ФПМП у УМБ у м. Банська Бистриця, який з-поміж іншого зазначив про статистичні дані щодо ППДК у СР таке: «Боюся, такої статистики немає, оскільки, як ви, напевно, знаєте, система дипломатичного навчання в Словаччині не централізована, це означає, що у нас в Словаччині не одна «дипломатична академія», а словацькі дипломати є випускниками різних університетів і різних навчальних програм (не тільки міжнародних відносин, політології та інших «супутніх» програм, а також, наприклад, європейських студій, права тощо). Іншими словами, проблема полягає в тому, що група «майбутніх словацьких дипломатів» — це дуже гетерогенна група людей, яка складається зі студентів багатьох університетів та багатьох різних навчальних програм, а статистика щодо кількості мобільних тощо доступна лише для навчальні програми та університети в цілому. Інша справа, що, звісно, не всі студенти програм міжнародних відносин та дипломатії та/або політології автоматично є майбутніми дипломатами, що ще більше ускладнює справу... Я думаю, що єдиним можливим способом отримати дані, які ви шукаєте, було б теоретично опитування окремих словацьких дипломатів. Однак ви знаєте всі «підводні камені» опитувань...».

Окрему яскраву сторінку в ППДК у СР вписала ДА імені Кароля Рибарика [189; 357] (більш докладно про це – у нашій публікації [342]), завдяки його зусиллям було створено такий новітній навчальний заклад, який тоді вважався сміливим експериментом. Уперше в історії СР у розвитку університетської освіти було зреалізовано проєкт освіти впродовж життя. Тодішній 72-річний доцент К. Рибарик, кандидат наук, старійшина «словацької юридичної спільноти», визначний політик, науковець, видатний правник, дипломат, який здобув юридичну освіту в Університеті імені Я. А. Коменського (1937–1942) та в Консульській академії у Відні (1939–1940), згодом працював у МЗС у Празі, у посольствах у Загребі, Софії, Берліні (невдовзі йому довелося припинити свою дипломатичну службу з політичних причин, змінити кілька місць праці, доки, урешті, зміг розпочати працювати на юридичному факультеті Університету імені Я. А. Коменського у 1968 р.), був незмінним авторитетом у словацькому політикумі, громадському житті держави, науково-культурному просторі, працюючи на кафедрі цивільного права, став відомим експертом у галузі авторського права та права інтелектуальної власності, визнаним як на національному, так і на міжнародному рівні [172; 189; 241; 252; 285; 302; 382].

К. Рибарик підготував концепцію інституту, орієнтованого на навчання молодих дипломатів, а згодом став очільником новітньої модерної європейської науково-освітньої інституції, яка за того часу змогла розв'язати нагальну проблему, що постала перед створеною молодого словацькою державою – організувати національну дипломатичну службу, підготувати дипломатичні кадри. Для того, щоб успішно реалізувати освітні програми, ЗВО використовували будь-які можливості для відкриття нових та ефективних засобів підвищення своєї конкурентоспроможності, до прикладу, через удосконалення навчальних програм, які відображають потреби та запити практики та органів місцевого самоврядування, державного управління, через реорганізацію педагогічного процесу, через розширення міжнародного науково-педагогічного співробітництва, упровадження сучасних форм і методів навчання, залучення студентів до участі в спеціальних студентських наукових дослідженнях, написанні дипломних робіт. Про рівень ППДК засвідчує звіт

Факультету міжнародних відносин (ФМВ) Економічного університету в Братиславі за 2004 р. [356], її забезпечували кафедра дипломатії та міжнародних відносин, кафедра політології, кафедра світової економіки, кафедра міжнародного права, кафедра гуманітарних наук.

ФМВ є одним із семи факультетів Економічного університету в Братиславі (БЕУ), його організовано наказом ректора БЕУ від 17 січня 2000 р. На початку створення факультету ППДК забезпечували п'ять кафедр, 2007 р. відбулася їх реорганізація: кафедру світової економіки та кафедру дипломатії та міжнародних відносин об'єднано в кафедру міжнародних економічних відносин та економічної дипломатії, відбулося злиття кафедри політології та кафедри гуманітарних наук у кафедру міжнародних політичних відносин. Сьогодні діє кафедра міжнародного права. З моменту свого створення ФМВ проводила університетське навчання на інженерному та докторському рівні [322; 356, s. 1-24] у галузі навчання 302500 «Міжнародні відносини». З 2005/2006 н. р. ФМВ здійснює навчання в акредитованій галузі знань 3.3.17 «Міжнародні економічні відносини». Від 2019 р. ФМВ акредитував навчальні програми в галузі економіки та менеджменту: БОП: міжнародні економічні відносини (очна форма навчання); інженерна освіта – програма навчання: економічна дипломатія (очна форма навчання); докторантура – програма навчання: міжнародні економічні відносини (денна та заочна форми навчання). ФМВ акредитував зазначені освітні програми англійською мовою навчання. Функцію декана ФМВ БЕУ з моменту його заснування (2000) до 2008 р. виконувала доктор проф. інж. Людмила Ліпкова [198]. Станом на літній семестр 2003/2004 н. р. на ФМВ БЕУ на денній інженерній формі навчання здобувало освіти 456 студентів; у зимовому семестрі 2004/2005 н. р. – 446 студентів [356, s. 2]. Укладена на основі джерела «Správa o činnosti Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave za rok 2004» [356, s. 2] таблиця 3.5, уміщена в додатку Ч, відображає кількість здобувачів освіти, зокрема ілюструє ситуацію з академічною мобільністю.

Динаміку зростання кількості студентів на ФМВ увиразнено на рис. 2.1 на підставі даних Звітів ФМВ БЕУ за 2001–2004 рр. та інших джерел [353, s. 3;

354, s.3; 355, s. 3; 356, s. 2; 412] (рис. 3.1 уміщений у додатку Л). Як видно з рис. 3.1, лише порівняно з 2002/2003 н. р., коли на ФМВ БЕУ навчалося 340 студентів, 2004/2005 їхня кількість зросла майже на сто осіб. Кількість іноземних студентів зменшилася з 23 в 2003/2004 н.р. до 18 осіб у 2004 р. Як і на інших факультетах, студенти навчалися за концепцією 5-річного інженерного навчання [322; 356, s. 2]. 2004 р. на ФМВ у БЕУ п'ять кафедр забезпечували викладання обов'язкових профільних дисциплін, а також викладачі читали освітні курси на Факультеті бізнесу та факультативні дисципліни на Факультеті економічної інформатики. Зокрема, на ФМВ кафедра дипломатії і міжнародних відносин забезпечувала викладання таких дисциплін: Міжнародні економічні відносини, Європейський Союз, Вступ до дипломатії, Історія дипломатії, Зовнішня політика Словацької Республіки, Дипломатичний протокол, Економічна дипломатія та дипломатичний протокол, Міжнародні політичні відносини II, Історія світової економіки, Інституції Європейського Союзу (факультативний предмет), Етикет та соціальна поведінка (факультативний предмет), Перемовини в дипломатичній практиці, Сучасна економіка Японії (предмет за вибором). До педагогічного процесу були залучені ще й зовнішні викладачі: дисципліну «Сучасна економіка Японії» декілька років поспіль читали професори японських університетів, викладання цього предмета здійснювалося за фінансової підтримки Японського фонду миру. Викладачі кафедри дипломатії та міжнародних відносин були керівниками дипломних робіт та науковими керівниками докторантів. Особлива увага на кожному засіданні кафедри приділялась виконанню навчальних планів студентів, які навчаються екстерном та на заочній формі. Результатом цих зусиль стало те, що 2003 р. 6 докторантів кафедри захистили свої наукові роботи на ФМВ [356, s. 3].

Зі Звіту ФМВ БЕУ за 2004 р. довідуємося, що кафедра політології забезпечувала освітню діяльність за затвердженими навчальними планами денної інженерної форми навчання, дистанційної інженерної підготовки та бакалаврату на всіх факультетах БЕУ. На ФМВ викладачі кафедри політології пропонували здобувачам такі дисципліни: Політологія, Порівняння політичних

систем та Демократія та права людини (факультативний предмет). Навчання проводилося на інших факультетах БЕУ зі всіх вищезазначених предметів, а також предмета «Міжнародні відносини», у модифікованому вигляді, адаптованому до профілювання окремих факультетів БЕУ. Викладачі кафедри політології сприяли виконанню дипломних, наукових робіт ŠVOČ (студентської наукових і професійної діяльності) [379] (умови участі в конкурсі наукових робіт ŠVOČ уміщено в додатку III). ŠVOČ уможлиблює студентам, які навчаються за бакалаврською/інженерною програмами, підготувати професійні наукові роботи/дисертації з тем, які пов'язані з галуззю навчання. Найменший обсяг наукової роботи/статті – 6 сторінок (словацькою чи англійською мовами). Участь студентів у ŠVOČ уможлиблює вдосконалити аналітичні навички, здатності в науково-пошуковій і дослідницькій діяльності. Найкращі конкурсні роботи відзначаються грошовими преміями та іншими формами заохочення (додаток III). ŠVOČ – платформа для обміну практичним досвідом, здобутим під час створення першої наукової чи професійної роботи. Подібно до того, як досвідчені експерти беруть участь у семінарах і конференціях, щоб постійно бути в курсі останніх знань і тенденцій у цій галузі, або для інформування про власні досягнуті результати, подібний простір надається також студентам. ŠVOČ – це фактично перша конференція, де студенти мають можливість відбутися як активні спікери. Практикують змагальний характер конференції. Диплом декана/ректора, який є найвищою нагородою, зазвичай сприймається як підтвердження відмінних результатів майбутніх фахівців у галузі дипломатичних економічних відносин під час навчання [379; 380].

Отже, БЕУ має давні традиції в організації студентської наукової професійної діяльності. Організований 1970 р. на факультеті бізнесу БЕУ пройшов непростий шлях еволюції. У період 1989–1998 рр. у контексті SVOČ не проводилися міжнародні заходи, традиція міжнародних форм студентських наукових конкурсів була відновлена лише 1999 р. Аналогічні заходи влаштовують для докторантів та молодих учених, діє, наприклад, докторська програма в рамках EDAMBA проводиться щороку [356, s. 3; 380].

Кафедра політології ФМВ здійснювала освітню діяльність за затвердженими навчальними планами, на всіх формах навчання проходило за правилами кредитної системи, співробітники кафедри забезпечували викладання обов'язкових, факультативних предметів (Політологія, Порівняння політичних систем та Демократія і права людини (факультативна дисципліна) та ін.), на інших факультетах передбачено викладання всіх вищезазначених предметів, а також предмета «Міжнародні відносини» у модифікованому вигляді, адаптованому до профілювання окремих факультетів БЕУ. У рамках педагогічного процесу викладачі кафедри політології брали участь не лише у забезпеченні безпосередньої педагогічної діяльності, а й у виконанні дипломних та дипломних робіт ŠVOČ, а також у навчанні аспірантів ФМВ [356, s. 3].

Кафедра гуманітарних дисциплін упродовж 2000–2004 рр. здійснювала педагогічну діяльність відповідно до вимог освітньої програми ППДК у галузі міжнародної економіки. Навчання велося на всіх факультетах університету на інженерних і бакалаврських студіях. Кафедра забезпечувала викладання курсу риторики та стилістики як обов'язкового предмета. Як факультативні предмети студенти вивчали соціологію та вступ до логіки мислення. На інших факультетах БЕУ здобувачі вивчали філософію, соціологію, соціологічні методи дослідження ринку, економічну соціологію, методи наукової роботи та соціологічні дослідження, риторику, вступ до логіки мислення, ділову етику, етичний мінімум економіста (залежно від специфіки спеціальності та факультету) [353-356; 412].

2004 р. кафедра світової економіки працювала над удосконаленням ППДК у сфері міжнародної економіки, пропонуючи студентам шість предметів (основна дисципліна – «Світове господарство», з-поміж яких два курси за вибором студентів: «Глобальні проблеми сучасності» та «Прямі іноземні інвестиції»), а також предмети «Порівняльні економічні системи», «Міжнародні організації», «Країни, що розвиваються») [356, s. 4].

Формуванню ключових компетентностей студентів-«міжнародних економістів» слугувала діяльність кафедри міжнародного права, зокрема

викладачі читали здобувачам такі курси: «Міжнародне право», «Міжнародне господарське право», «Європейське право» та «Основи права ЄС». Згідно зі Звітом за 2004 р., така всебічна підготовка забезпечила успішне складання 54 випускниками денної форми навчання інженерів державних іспитів та захист дипломних робіт (з них майже кожен п'ятий (10 випускників) опанували освітню програму з відзнакою [356, с. 4].

На увагу заслуговує міжнародна діяльність БЕУ, який укладає двосторонні контракти з університетами-партнерами щодо розширення міжнародної діяльності, що позитивно вплинуло на підвищення якості ППДК. Протягом 2000–2004 рр. БЕУ сприяв міжнародним контактам, розвитку програми студентської мобільності, розширенню можливостей навчання студентів факультету дипломатії та міжнародних відносин у закордонних університетах у рамках програми Socrates/Erasmus тощо. Отже, двостороннє співробітництво з іноземними державами щодо налагодження освітніх контактів є пріоритетним в БЕУ. Ключовим напрямом діяльності БЕУ є організація виробничої «економічної/господарської практики», співпраця зі стейкхолдерами, потенційними працедавцями, базами практики. Діяльність у цій сфері здійснювалася у двох напрямках – з одного боку, через участь представників «економічної практики» у педагогічному процесі, у вченій раді факультету та в редакції факультетського журналу «*Medžinárodne vázný*» («Міжнародні відносини»). Важливою є діяльність університету щодо вдосконалення співпраці з установами та їх працівниками щодо проходження практики та короткострокового стажування студентів ФМВ БЕУ. Так, до прикладу, до освітнього процесу 2004 р. були залучені фахівці ČSOB (Ceskoslovenska obchodni banka), Міністерства освіти СР, Міністерства фінансів СР, а також Асоціації словацьких банків. У процесі організації стажування та практики 2004 р. ФМВ активно співпрацював з низкою інституцій: МЗС СР, Урядом СР, Офісом Президента СР, Міністерством праці, соціальних справ та сім'ї СР, Міністерством транспорту, пошти та телекомунікацій СР, Міністерством фінансів СР, Міністерством Здоров'я СР, Статистичним управлінням СР, Словацьким національним центром прав людини. Для

студентів улаштовували короткотривалі стажування в посольствах СР за кордоном та в редакції факультетського журналу «*Medžinárodne vázný*» тощо [356, s. 9-10].

Аналіз діяльності ФМВ БЕУ дає підстави зробити висновок про високий рівень ППДК у галузі міжнародної економіки, що стало відповіддю на конкретні кроки СР на шляху до ЄС, зокрема підготовки фахівців до здійснення міжнародної економічної діяльності, підвищення стандартів національної освіти до європейського рівня. Найбільш значущими напрямками діяльності ФМВ, окрім реалізації освітніх програм, стала науково-дослідницька робота студентів, участь у наукових конкурсах, зовнішні міжнародні зв'язки та співробітництво з економічною практикою. У сфері науково-дослідницької роботи найбільш значущими вважаємо регулярне проведення міжнародних науково-практичних конференцій, назва яких ідентична основній темі науково-педагогічного напрямку «Міжнародні відносини», щорічну організацію міжнародної конференції докторантів і видання двох наукових періодичних видань «Альманах» та «Міжнародні відносини». Особливо позитивно оцінюємо видання наукового часопису «Міжнародні відносини», який станом на 2004 р. був єдиним науковим періодичним виданням такого спрямування в СР. У сфері зовнішніх зв'язків ФМВ вдалося налагодити декілька міжнародних угод, які поки що не надто численні, але мають велике значення для академічної мобільності, важливою була участь студентів в освітніх програмах в Університеті Седжонг у Сеулі, SGH у Варшаві (*Szkoła Główna Handlowa w Warszawie*) тощо. За досліджуваного періоду простежується дещо мала частка студентів-іноземців через відсутність інтересу студентів з іноземних університетів-партнерів завершити частину навчання в БЕУ. Розвивається співпраця з базами виробничих практик [356, s. 10]. За всіма зазначеними напрямками ФМВ БЕУ інтенсивно продовжував розпочату освітню діяльність та розвивав різні напрями, що призвело до підвищення якості його освітньої та науково-дослідницької, міжнародної діяльності, слугувало підвищенню рівня ППДК у галузі міжнародної економічної діяльності, розбудові національної дипломатичної системи, входженню СР до ЄС.

Проаналізовані ЗВО СР, у яких здійснювалася ППДК, зокрема й економічного профілю, відповідають стандартам європейської класичної освіти. ДО СР репрезентована університетами та академіями. За досліджуваного періоду ці виші готували фахівців за бакалаврськими та магістерськими програмами відповідно до Болонської системи. Активно вдосконалювали освітні програми, перелік і зміст навчальних предметів з урахуванням загальноєвропейських вимог, що значно підвищує якість освітніх послуг. Випускник МОП гуманітарного факультету здобуває ступінь «магістр», фахівці в галузі технічних наук, економіки, хімії, сільського господарства тощо після п'ятирічного навчання отримують звання «інженер», закінчивши магістратуру, зазвичай розпочинають трудову діяльність. Ті випускники, які бажають присвятити себе науковій чи освітній діяльності, продовжують навчання на докторських програмах. В основі докторських програм – наукова діяльність, яка завершується написанням наукової праці, за успішного її захисту особа здобуває ступінь доктора (Dr, PhD).

3.4 Дипломатична освіта Угорщини крізь призму інтернаціоналізації

Особливістю розвитку ДО в Угорщині є інтернаціоналізація, започаткована на початку 90-х рр. ХХ ст. Приєднавшись до ЄС (2004), держава істотно збільшила інтернаціоналізаційні можливості університетської освіти, розширила міжнародну співпрацю, студентську мобільність, зокрема й у контексті ДО, що стало освітніми панівними тенденціями [225; 265].

Зазначмо, що ще за 70-х рр. ХХ ст. ухвалено стратегічні документи Конференцій міністрів освіти (1971; 1976), які окреслили ключові положення загальноєвропейського виміру в освітніх системах центрально-східних європейських країн. Ідеться, до прикладу, про створення необмеженого державними кордонами інституту ВО, взаємне визнання дипломів про ВО, організацію європейського центру розвитку освіти, обґрунтування ідеї формування Європейського університету тощо. Тоді ж започатковано

міжнародні проєкти COMET, LingWa, TACIS, ERASMUS [203], у яких наголошено на необхідності посилення взаємозв'язків ВО та виробничих структур, розробки узгоджених між ЗВО навчальних планів і програм, сприяння вивченню іноземних мов та ін. Ухвалена Європейська конвенція (1990) законодавчо закріпила загальну еквівалентність періодів університетської освіти. Велика Хартія Університетів (1988) затвердила фундаментальні засади, що визнали університети центрами культури, знань і досліджень. Окрім цього, у документі підтверджено ключові цінності, права та обов'язки університету як провідного інтелектуального центру суспільства, окреслено поглиблення ідей європеїзації університетської освіти у зв'язку з посиленням ідей Євросоюзу [118, с. 76].

«Європейськість» ВО, що мала вплив на процеси ППДК у державах V4, передбачала також утвердження у свідомості здобувачів освіти нових цінностей (європейських), що ґрунтувалися на гуманізмі, демократизмі, плюралізмі, взаємоповазі; виховання юнацтва, що розуміє світ, орієнтується в життєвих труднощах, готовий до діалогу, сприймає різні точки зору людей, здатного використовувати сучасні досягнення, розвивати власні природні задатки, здібності та інтереси, удосконалюватися фізично, духовно тощо, стає пріоритетом системи освіти, зокрема й вищої [197, с. 8]. Паралельно відбувається ухвалення міжнародних норм; глобалізація культури, освіти та науки, процеси взаємовпливу культур, народів і систем цінностей, орієнтація Угорщини, як і РП, РЧ, СР, на євроінтеграцію висунула на порядок денний низку освітніх завдань, одним із пріоритетних на початку 90-х рр. ХХ ст. стало реформування всіх освітніх ланок, охоплення 80 % населення Польщі, Чехії, Угорщини середньою освітою, збільшення до 30 % кількості тих людей, які закінчили ВО, тощо. На такі показники РП вийшла на початку 2000-х рр. [164, с. 3]. Саме курс на європейську інтеграцію став тією рушійною силою, що успішно просувала освітні реформи вперед у кожній із держав V4 у галузі ППДК. Освітніми пріоритетами, які декларував ЄС, стали: відповідність змісту освіти загальноєвропейським стандартам, конкурентоздатність освіти, створення закладів, у яких навчалися і виховувалися представники різних

етносів, відповідність фінансування освітньої системи найкращим світовим стандартам, асигнування на освіту певного відсотка внутрішнього валового продукту, нижня межа якого не повинна сягати певного порогового рівня, та ін. [192; 193, s. 35].

На початку 1990-х рр. тривають процеси інтернаціоналізації університетської освіти, що проявилися, окрім іншого, у поширенні міжнародних проєктів COMET, ERASMUS, LingWa, TACIS та ін., на початку 2000-х рр. вони розгортаються в активній фазі. До прикладу, Громадська фундація «Темпус» (TRF) («Tempus»), заснована 1996 р. в Угорщині, стала національним координаційним органом, відповідальним за управління більшістю міжнародних програм мобільності та грантів у державах V4, вагомо спричинилася до становлення і розвитку ДО [383]. Особливо активно TRF розвивається в Угорщині, за його підтримки, окрім іншого, анонсується угорська ДО за кордоном. За останні 5 років кількість іноземних студентів в Угорщині значно зросла, тому виникла гостра потреба розробити чітку стратегію просування та залучення інших агентів, наприклад, іноземні представництва. TRF почав розбудовувати мережу дипломатів із залученням іноземних місій, що може призвести до дипломатії знань, передачі знань у певних аспектах. Регіональні дипломатичні форуми, національні дипломати, залучені до регіонального просування угорської ВО, їхня участь у глобальних освітніх виставках, національні семінари як спільні платформи для ЗВО, тощо, – усе це слугує більш інтенсивній та розширеній мережі TRF.

Ще однією особливістю розвитку ДО в Угорщині є створення мережі культурної дипломатії та забезпечення цих структурних підрозділів кваліфікованими кадрами, звідси – необхідність пошуку шляхів підвищення ефективності чинних і нових партнерств (додаток Щ). У цьому контексті відзначмо системну співпрацю Національного агентства з різними мережами іноземних місій. Інфраструктура іноземного представництва для розвитку міжнародних освітніх зв'язків складається з аташе Мережі науки і технологій (S&T), дипломатичних працівників у галузі культури та освіти та Угорських культурних інститутів. Також Угорщина делегує аташе з науки і техніки в

країни-партнери, які є найважливішими з точки зору її науково-технологічної політики. Аташе несуть основну відповідальність за розвиток двосторонніх відносин, координацію зусиль у галузі наукових досліджень, сприяння використанню наукових досягнень, створення мереж, використання можливостей та обміну інформацією між країнами-партнерами. Мережа науково-технічних аташе працює на благо всієї угорської наукової спільноти. Їхня діяльність включає представництво досліджень у природничих та інженерних науках, розробку технологій і продуктів, а також інновації. Аташе з науки і техніки обслуговують угорські науково-дослідницькі та управлінські установи, угорське дослідницьке співтовариство. Мережею спільно керують Національне агентство та Міністерство закордонних справ і торгівлі. Як і інші дипломати, аташе безпосередньо підпорядковуються послові чи генеральному консулові, який відповідає за іноземне представництво. Наразі аташе з науки і техніки делеговано до таких 12 приймаючих міст: Берлін, Брюссель, Лондон, Нью-Йорк, Париж, Пекін, Сан-Франциско, Сеул, Тель-Авів, Токіо, Нью-Деліта ін.

Не менш продуктивною формою і засобом розвитку культурної дипломатії є угорські культурні інститути (додаток Щ), вони, окрім іншого, створюють ЗВО, у яких готують майбутніх дипломатичних працівників. В Україні, у Берегово, 18 жовтня 1993 р. на спільному зібранні керівного складу Товариства угорської культури Закарпаття та Закарпатського угорськомовного педагогічного товариства ухвалено рішення про створення ЗВО для угорців Закарпаття. А вже 17 травня 1994 р. Міністерством культури та освіти Угорщини, Ніредьгазьким педагогічним інститутом ім. Дердя Бешені та фондом «У підтримку Закарпатського угорського інституту» підписано угоду про відкриття спеціальних курсів педагогічної освіти, які фінансувало Міністерство культури та освіти Угорщини, а Ніредьгазький педагогічний інститут забезпечив педагогічними кадрами. Сьогодні у своїй структурі Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II здійснює ППДК (освітня програма ««Міжнародні відносини /291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії») [39].

Угорські дипломати, які спеціалізуються на освіті та культурі, працюють у тих країнах, де немає культурного інституту, але поліпшення освітніх та культурних відносин є пріоритетом для Угорщини, зокрема в таких іноземних представництвах: Амман, Баку, Ханой, Київ, Мадрид, Шанхай, Сан-Паулу, Тель-Авів. Освітні та культурні дипломати займаються промоцією ДО, сприяють спільним дослідницьким проєктам у ВО, налагодженню відносин між освітніми та дослідницькими інститутами в Угорщині та країнами-реципієнти, які підтримують обмін студентами та викладачами. Робота в цьому напрямі ведеться зі згаданими мережами дипломатів, які вже існують, включаючи регіональні дипломатичні форуми, залучення національних дипломатів до регіонального просування угорських ЗВО у світі тощо, а також через такі форми, як освітні виставки та національні семінари, що використовуються як загальні платформи для ЗВО та дипломатів для обговорення питань ВО, це слугує досягненню інтенсивної та розширеної мережі на основі особистих зв'язків та професійного інтересу. Залучення національних дипломатів, консульств і посольств є ефективним способом розширення загальної присутності угорських ЗВО у фокусному регіоні. Один із напрямів – реалізація концепції «Навчання в Угорщині», що забезпечує більш ефективний розвиток культурної дипломатії, уможливорює збільшити представництво Угорщини на різноманітних міжнародних заходах, викликає інтерес іноземних студентів до угорської ВО, зокрема й дипломатичної [383]. Так, у 2013–2019 рр. Національне агентство залучило угорські ЗВО у 161 міжнародному заході по всьому світу, зокрема 115 ярмарках набору студентів, 27 виставках і 19 форумах і заходах для випускників [265].

За даними ОЕСР (OECD), за останні двадцять років міжнародна студентська мобільність зростала, і станом на 2018 р. 5,6 млн іноземних студентів здобули ВО за кордоном, що більш ніж удвічі перевищує показники 2005 р.-[192]. За останні кілька десятиріч інтернаціоналізація ЗВО в Угорщині, як і в кожній із держав V4, була підтримана багатьма національними, міжнародними ініціативами. На національному рівні це заснування урядової Програми стипендій *Stipendium Hungaricum* (2013), спрямованої на підтримку

студентської мобільності з-за меж ЄС, переважно з країн Азії та Африки. Збільшення кількості іноземних студентів мало значний вплив на практику та політику ЗВО, а також спричинило зміни в системі ВО та на інституційному рівні. У 2012–2015 рр. запущено програму Campus Hungary, Campus Mundi (співфінансована ЄС та урядом Угорщини) задля підтримки ЗВО у їхній діяльності з інтернаціоналізації та підвищення мобільності студентів за кордоном [264]. Одна із форм інтернаціоналізації університетської освіти – ярмарки набору студентів, т. зв. рекрутингова робота, яка є одним із важливих аспектів спільної роботи, що дає змогу представникам інституцій презентувати ЗВО для зацікавлених сторін (учні, батьки, вчителі) та охопити потенційних студентів за допомогою низки рекламних засобів. Під час рекрутингової роботи, окрім професійного представництва угорських ЗВО у країнах-партнерах, особлива увага приділяється впровадженню та просуванню стипендійних програм мобільності (програми Stipendium Hungaricum scholarship program. (n.d.) [364]), Tempus Public Foundation [383] та Erasmus+[203]. Такі онлайн-виставки – віртуальні ярмарки – проводять у різних країнах світу, навіть, у Латинській Америці, регіоні Південно-Східної Азії та країнах індійського субконтиненту [264, р. 35-36]. У зв'язку з ярмарками набору студентів TRF у співпраці з іноземними місіями та місцевими партнерами також організовує інші професійні заходи: семінари, відвідування кампусу, брифінги студентів та зустрічі випускників. Зростає кількість представників іноземних місій у різних міжнародних заходах (особливо впродовж 2016–2020 рр.).

Протягом останніх трьох років TRF мав можливість зібрати угорських фахівців у сфері МВ зі всього світу, запросивши їх на щорічний семінар, де вони репрезентували ВО Угорщини, розповідали про можливості ЗВО, розвиток студентської мобільності в угорських ЗВО, у своїх регіонах, окреслили перспективи ЗВО у розбудові інституційного партнерства [264, р. 36-37], розкрили внесок співпраці з іноземними місіями. Окрім щорічних зустрічей, на регіональному рівні проводяться форуми для подальшого обміну знаннями. У центрі уваги цих заходів – тенденції в'їзної та виїзної мобільності студентів у кожному регіоні, налагодження регіональних партнерських зв'язків із

вітчизняними ЗВО, участь у ярмарках набору студентів та залучення до мережі Alumni Hungary. Завдяки навчанню, що надається іноземними представництвами, стало звичним для дипломатів організувати підготовчі заходи для приїжджених стипендіатів, які забезпечують особисте консультування для тих, хто зацікавлений у навчанні в Угорщині, активно залучають членів мережі випускників угорських ЗВО, засоби цифрової дипломатії: розроблено вебсайт для представників іноземних місій, який підтримує їх у просуванні програм навчання за кордоном і надає інструменти онлайн-спілкування; важливими елементами рекламної акції є відповідні друковані видання (буклети «Навчання в Угорщині», брошури, спрямовані на встановлення партнерства та набір студентів), які можна отримати за запитом [383]. ТРФ з 1996 р. спрямовує зусилля на те, щоб іноземні студенти з позитивним досвідом про Угорщину могли ставати своєрідними послами, які просувають імідж Угорщини. У такий спосіб вона спричинилася до формування поколінь суб'єктів публічної культурної дипломатії (додаток Ш).

У межах програми Campus Mundi 2016 р. започатковано міжнародну мережу угорських випускників (Alumni Hungary) [152], яка має на меті підтримувати контакти з іноземними студентами, які закінчили навчання в угорських ЗВО, а також зміцнювати та розбудовувати професійні, наукові та економічні відносини Угорщини. Іноземні місії відіграють важливу роль у спілкуванні з іноземними студентами, які повертаються до своїх країн, організовуючи місцеві програми для охочих навчатися. Таким чином, і Угорщина, і іноземні представництва пов'язані спільним інтересом для інтеграції іноземних студентів, які завершують навчання в Угорщині. Мережа випускників Угорщини, створена єдина база даних – це своєрідний майданчик, який справляє помітний вплив на розвиток ДО, її членів поціновуємо як нове покоління публічних дипломатів, які через засоби цифрової дипломатії, публічну дипломатію уможливають зміцнення міжнародних відносин, розширюють імідж Угорщини на світовій арені пропагують ДО з-поміж вітчизняної, європейської та світової спільноти тощо, розширюють можливості спілкування між випускниками задля налагодження міжнародної співпраці. За

останніх років є змога брати активну участь у діяльності, пов'язаній з інтернаціоналізацією, через організацію місцевих зустрічей, проведення лекцій та участь у міжнародних освітніх ярмарках як «студентські послы», тощо [152]. Посольства регулярно інформують випускників про новини та освітні можливості у формі інформаційних бюлетенів посольств та місцевих зустрічей [383]. Ці та інші новітні форми інтернаціоналізації університетської освіти вагомо впливають на вдосконалення процесу ППДК, професійну орієнтацію абітурієнтів ЗВО, істотним є внесок всіх учасників перелічених вище форм як стейкхолдерів в удосконаленні БОП, МОП щодо ППДК.

З початку 1990-х рр. ВО Угорщини зазнала істотних змін, особливо щодо якості освітніх послуг, рівня їх задоволення, розвитку державних і приватних закладів тощо. Традиційно ВО в Угорщині була безкоштовною, проте в середині (1994–1995) запроваджено плату навчання для всіх студентів (установлено рівень у 20 тис. форинтів на одного студента на рік, що дорівнювало 100 євро). Після масових протестів плату за навчання для студентів, які фінансуються державою, було скасовано; здобувачі освіти оплачують за навчання лише у виняткових випадках; коли не склали іспиту чи повторно проходять навчальні курси упродовж семестру чи навчального року; 2002 р. найвища плата навчання для таких студентів сягала 70 тис. форинтів на рік. Отже, традиційний погляд на ВО як на «суспільне благо», що фінансується державою, слабшає, оскільки стає все більш очевидно, що уряди не можуть дозволити собі фінансувати зростаючий попит на вищу освіту [320; 328, р. 64]. 1996 р. державні ВНЗ отримали право стягувати плату навчання зі студентів, готових оплачувати повну вартість навчання, унаслідок чого до державних університетів Угорщини зараховувалися студенти, фінансовані державою, і ті, які самофінансуються. На самофінансованій основі можуть бути зараховані: абітурієнти, які не набрали достатньо балів на вступних іспитах; студенти заочного/вечірнього відділення та студенти, які навчаються дистанційно; студенти, які здобувають другу ВО; студенти очного відділення державного вишу, які перевищують стандартну тривалість навчання на рік та більше. Наприкінці 1990-х рр. – на початку ХХІ ст. частка таких студентів значно

зросла, як в абсолютному значенні, так і у відсотковому співвідношенні від загальної кількості зарахованих студентів. Так, 2001 р. близько 60% студентів вступало на бюджетні місця, проти 80% у 1997 р. та 100% у 1996 р. [411]. Щорічна плата за навчання самофінансованих студентів очного відділення коливалася від 200 тис. до 1400 тис. форинтів (860-6000 євро); студенти-платники заочного відділення зазвичай платили одну третину від вищезазначеного. Окрім цього, студенти повинні сплачувати за вступні іспити, повторне складання іспитів та адміністративні витрати (такі види оплати зазвичай становили від 5 до 15 тис. форинтів (22–65 євро). Попри те, що кількість студентів небюджетної форми навчання швидко зростала, утім, ми не знайшли даних про те, чи обмежила оплата за освітні послуги доступ до університетів, зокрема й до тих, де готували кадри у сфері міжнародних відносин, однак, як засвідчують актуалізовані джерела, можливість самофінансування істотно спричинилася до інтенсивного розвитку ВО [320]. На початку 1990-х рр. створено перші приватні ЗВО. Станом на 2005 р. налічувалося 26 приватних закладів, контрольованих церквою, 10 приватних коледжів (1993 р. їх налічувалося 3, 1996 р. – 6). Цей розвиток стимулювався урядом, який надавав у цих установах бюджетні місця для студентів. Упродовж 2000–2001 рр. близько 54% студентів очного відділення приватних коледжів та майже 84% студентів освітніх установ, контрольованих церквою, підтримувалося державою. З кінця 1990-х рр. держава почала поступово скорочувати субсидії бюджетних місць у приватних освітніх установах. Офіційно приватні ЗВО можуть бути визнані за умови відповідності критеріям акредитації, що висуваються до державних вишів [320].

Отже, розвиток приватної ВО в усіх державах V4 пройшов складний етап становлення, мав різні темпи розвитку (найвищий рівень сягнув у РП (30% усіх студентів ЗВО), у ЧР та СР, навпаки, сектор розвинений порівняно слабо (3%, але 7% від числа абітурієнтів у 2002 р.), в Угорщині приватні виші зараховують 14% від числа всіх студентів, проте це позитивно вплинуло на розвиток ДО, доступ до освітніх послуг, увиразнило потребу в підвищенні якості приватної ВО, доведення її до рівня європейських та світових стандартів, особливо там, де

вона набуває найбільшого розвитку, актуалізувало проблему фінансової підтримки студентів, які навчаються на умовах самофінансування [411].

Іншою особливістю розвитку ДО в Угорщині є фінансова підтримка здобувачів освіти (додаток Я). Основною її формою є стипендії [220]. 2001 р. в Угорщині (як і в РП та інших провідних державах світу) запроваджено студентські позики. Усі студенти ЗВО можуть отримати такі позики на 5 років незалежно від свого доходу. Якщо порівняти витрати студентів з доступною фінансовою підтримкою (додаток Я), можна зробити висновок, що максимальна підтримка (55 % у формі позик) покриває майже всі витрати студентів у ситуації відносно дешевої ВО, але за умов «дорогої» ВО вона покриває лише 40 % вартості. Як засвідчують джерела, досі система оплати за навчання не закривала доступу до ВО в Угорщині, але повна заміна стипендій позичками з 1999 р. позначила новий етап у розподілі витрат. Поділ витрат може здійснюватися у вигляді студентських позик на протигагу грантам та стипендіям. Оскільки студентські позики мають бути відшкодовані, то вони ефективніші, ніж гранти чи стипендії. Через позику студенти сплачують лише частину витрат на навчання, на відміну від звичайних платників податків [255]. Досі тривають суперечки щодо того, що система позик обмежить доступ до здобуття ВО студентам із незаможних родин, водночас гранти потенційно можуть збільшити доступ до ВО через скорочення соціально-економічної нерівності. Гранти – це прямі субсидії студентам, які не вимагають відшкодування. Вони часто використовуються як зменшення вартості навчання або для всіх студентів, або тільки для певної групи. Гранти також можуть даватися найбільш успішним студентам. Оскільки найбільш здібні студенти походять із забезпечених сімей та мають більший потенціал добрих заробітків, то виникає питання про доцільність державного субсидування у цьому випадку.

Отже, в Угорщині позики виступають додатковими коштами поряд із грантами, стипендіями, іншими засобами фінансової підтримки. У більшості держав V4 позики, як частина системи студентської підтримки, поступово набирають сили через обмеженість державного фінансування та збільшення частки приватної ВО (у РП запроваджено 1998 р., в Угорщині 2001 р.), де позики

є для студентів засобом погашення вартості освіти. Позики, проте, не визнані важливим інструментом, який уможливив би зробити ВО доступнішою. У багатьох державах студентські позики належать до звичайних позик, у тому сенсі, що вони мають досить суворі умови погашення, як, наприклад, короткий термін виплат, встановлення щомісячних внесків та високу процентну ставку, нещодавно здобула увагу гнучка система виплат, через яку випускники виплачують борг у вигляді податків із доходу. Дипломовані фахівці виплачують позики порівняно швидко, якщо їхній дохід порівняно високий, і навпаки [320]. Систему позик багато хто розцінює як найсправедливіший спосіб, який дає змогу студентам оплачувати вартість навчання. Існує і така тенденція, коли студенти шукають роботу на неповний робочий день, щоб самостійно оплатити навчання, не вдаючись до позик, та забезпечити більш високий рівень життя. Це, окрім іншого, спричинило збільшення кількості студентів, які здобувають освіту на заочній формі. Особливий випадок – це Польща, де понад 50% студентів здобувають заочну/приватну вищу освіту. Подібна тенденція і в Угорщині, але в значно меншому масштабі.

За досліджуваного періоду існував великий індивідуальний і соціальний попит на ВО, що виявилось у збільшенні кількості студентів та ЗВО в Угорщині. Розвиток недержавної форми освіти слугував демократизації ДО, для майбутнього угорської держави вкрай важливо було, щоб молоді люди могли знайти свій шлях, незалежно від того, чи навчаються далі чи працюють. Вищий рівень освіти міг призвести до найкращих можливостей на ринку праці та інших її переваг. Особливістю розвитку ДО стала гнучка державна система соціального захисту здобувачів освіти (традиційно ВО безкоштовна, за винятком 1994–1995 рр., оплата за навчання та системи підтримки заслуговують на окрему увагу: в Угорщині різні оплати за навчання встановлюються відповідно до галузей освіти на основі суспільних витрат у галузі навчання, з 2001 р. діє система студентських позик, а також є система стипендій, грантів та інші форми матеріальної підтримки здобувачів освіти (додаток Я). З початку 1990-х рр. активно розвивається заочна форма навчання. Кількісний розвиток ЗВО спричинив потребу підвищення рівня якості освіти, акредитацію

приватних університетів, це слугувало набуттю рис європейськості ЗВО, досягненню рівня конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, перетворення окремих з них на престижні, такі, що відповідають світовим стандартам, завдяки цьому дипломи окремих угорських університетів (понад 20 років) визнаються в усьому світі, діє державна підтримка й соціальний захист здобувачів освіти, ціни на навчання є одними з найдоступніших в Європі, в Угорщині розвинена система додаткової студентської освіти, ДО властивий високий ступінь інтернаціоналізації.

Яскраву сторінку в розвиток ДО Угорщини вписав Будапештський університет, що поєднує класичні зразки традицій ДО та новітніх тенденцій її розвитку. Університет Корвінуса в Будапешті (скорочено: CORVINUS/Corvinus або Університет Корвінуса) (1920) є європейським навчальним закладом, що здебільшого «спеціалізується на економічних та соціальних науках», є одним із провідних навчальних закладів Угорщини в галузі економічних та соціальних наук. Спираючись на більш аніж сторічні традиції, ЗВО постійно розвивається, місія університету – «стати одним із найкращих університетів світу». Не випадково в його стінах формують майбутню соціальну та економічну еліту регіону, країни. Мета університету полягає і в тому, щоб «талановитим студентам не доводилося обирати іноземний університет, щоб здобути міжнародно визнані, конкурентоспроможні та затребувані на ринку знання», відтак «соціальне та фінансове становище не повинно бути перешкодою для навчання»: студенти, які добре навчаються, можуть безкоштовно здобувати освіту на основі найкращого світового досвіду [166] задля цього створено всі умови не тільки для європейського рівня освіти, а й для розвитку науки, регіональних досліджень, є великі можливості для поглиблення актуальних знань, широкого кола контактів, кар'єрних можливостей, гуртуванню студентства для досягнення мети, кар'єрного зростання, самовдосконалення, розвитку творчих здібностей, соціалізації тощо. Сьогодні тут навчається близько 10 тис. студентів, зокрема 2 тис. іноземних студентів, університет підтримує тісні стосунки з понад 250 університетами-партнерами зі всього світу. ЗВО регулярно посідає високі місця в міжнародних рейтингах ВО: у

рейтингу Eduniversal за 2019 р. і за ступенем МОП у галузі управління, адміністрування, організації щорічно входить до числа 100 найкращих бізнес-шкіл світу, у рейтингу магістрів управління, що проводиться Financial Times з 2005 р., Університет Корвінуса – єдиний угорський університет у галузі економічних наук, що має дві міжнародні інституційні акредитації (АМВА, AACSB) [166] 2022 р. відбулася реорганізація Університету Корвінуса, унаслідок чого створено Інститут глобальних досліджень, але він фактично є новим структурним підрозділом лише за назвою, тому що в університеті до цього часу функціонувало два факультети – факультет міжнародних відносин та факультет світової економіки, що понад півстоліття готували високопрофесійних спеціалістів у сфері МВ.

ППДК з 2022 р. здійснюється в Інституті соціальних і політичних наук на трьох рівнях освіти (БОП (угорською та англійською мовами), дві МОП англійською мовою (міжнародні дослідження та міжнародна економіка та менеджмент), докторантура (дві програми підготовки у Докторській школі міжнародних відносин та політичних наук)), які є одними з найпопулярніших в університеті. Викладачі та науковці, які забезпечують ППДК, «мають міждисциплінарне, різноманітне викладацьке та дослідницьке портфоліо, що відображає проблеми нашого часу, та значну міжнародну мережу контактів». Використовуючи синергію між двома науковими галузями, Інститут має здобутки в організації міжнародних досліджень. Кафедра міжнародних відносин Університету Корвінуса є структурним підрозділом із найдавнішими традиціями в галузі міжнародних політичних досліджень не тільки в університеті, а й Угорщині. Створена 1965 р., вона має славні традиції, з того часу тут здобули ДО декілька поколінь фахівців. Викладацький та дослідницький профіль кафедри охоплює галузі історії, (міжнародного) права, (міжнародної) політології, політики безпеки, а також європейських, цивілізаційних та регіональних досліджень. Співробітники кафедри – це зазвичай колишні її випускники, найздібніші, які успішно закінчили навчання в магістратурі та аспірантурі. Дослідницькі програми із середини 90-х рр. ХХ ст. загалом були спрямовані на вивчення нових рис міжнародної системи після

закінчення холодної війни [166]. Умовно можна виокремити дві основні сфери: взаємозв'язок між глобалізацією, інтеграцією та територіальною державою (державою-нацією); відносини між цивілізаціями, культурами та міжнародною системою.

Як і в усіх державах V4, в університетах діє система освіти впродовж життя, зокрема здійснюється курсова підготовка для осіб, які прагнуть підвищити/удосконалити свій фаховий рівень, підготувати себе до дипломатичної служби. Так, метою курсів підвищення кваліфікації на кафедрі державної політики є підготовка майбутніх фахівців, які сприятимуть розвитку та управлінню сучасним та конкурентоспроможним на міжнародному рівні державним сектором, професіоналів, що мають як ґрунтовну економічну підготовку, так і різноманітні спеціальні знання, необхідні в державному секторі, які можна використовувати як для ухвалення стратегічних і політичних рішень на місцевому, регіональному, національному та європейському рівнях, так і для управління організаціями, що виконують загальнодержавні завдання. Здобувачі освіти дізнаються про правові, політичні, організаційні та культурні чинники довкілля, які визначають управління та реалізацію державної політики [166].

Одна з особливостей, яка впливає на розвиток ДО, це полінаціональний склад населення Угорщини. Так, за переписом 2001 р. 3% населення, 314 000 осіб, задекларували себе як особи, що належать до офіційно визнаної меншини в Угорщині. За іншими оцінками, насправді це 8-10%, причому півмільйона з них роми. Середній розмір ромських сімей набагато більший, ніж угорських родин, але середня тривалість життя значно нижча, а кількість пенсіонерів ромів дуже мала. Така низька тривалість життя є наслідком несприятливого соціального становища ромів та їхньої схильності до великої кількості дітей. Низький рівень освіти серед ромів є дуже серйозною проблемою: лише 60 % ромських дітей закінчують початкову школу, 1,8% закінчують гімназію і незначні 0,2% мають ВО [276; 351]. 1997 р. Угорщина почала вживати заходів для поліпшення освітнього рівня ромів, надаючи фінансову підтримку та створюючи стипендії для ромських студентів, однак ця програма не охопила всі

регіони та школи, і можливості отримання освіти для ромів – це не єдина проблема, яку потрібно розв'язати. У деяких випадках можуть виникнути ситуації, коли ставлення до ромів є сумнівним, а їхні права нехтуються. Тому існує нагальна потреба створити послідовну програму, щоб сприяти інтеграції їх у суспільство. Одна із до кінця не розв'язаних проблем Угорщини у сфері освіти – це розроблення заходів щодо поліпшення соціальних обставин та соціального статусу своїх меншин. Є нагальна потреба в культурній дипломатії, якщо вважати, що один зі шляхів, який допоможе країні розв'язати проблеми своїх меншин, дізнавшись більше про їх культуру та звичаї (до прикладу, про ромських музикантів, співаків добре відомо, але мало відомо про ромських письменників і художників; дві різні етнічні групи можуть глибше зрозуміти одна одну, ознайомившись попередньо з культурою одна одної). Ця проблема спільна для більшості країн ЦСЄ, які стикаються з подібними викликами.

Є потреба в культурній дипломатії на міжнародному рівні і стосовно інших нацменшин. Населення Угорщини сягає приблизно 10 млн осіб. Ще 5 млн угорців проживають по всьому світу, багато з них у сусідніх країнах, включаючи Румунію (1 440 000), Словаччину (520 000) і Сербію (293 000) та ін. країни (Україна, Австрія та Хорватія) [226]. Потреба в культурній дипломатії між Угорщиною та сусідніми країнами є важливою для створення найкращих відносин між кожною нацією та пошуку порозуміння. Угорський дипломатичний досвід багатий на приклади двосторонньої співпраці між Угорщиною та її сусідами: з 1999 р. Угорщина та Румунія мають двосторонню угоду, згідно з якою вони взаємно просувають книги, фільми та здійснюють іншу культурну діяльність. Щоб підкреслити важливість культурних відносин між двома країнами, відкрито Угорський культурний центр у столиці Румунії Бухаресті та Румунський культурний центр у столиці Угорщини Будапешті (1992 р.) [227]. Міністерство освіти та культури Угорщини відповідає за угорську культуру та освіту всередині та за межами Угорщини. Профільне міністерство має освітні та культурні угоди з урядами 150 країн, 50 з яких є постійними партнерами. Міністерство організовує серію програм із широким спектром мистецьких і культурних заходів [228]. Отже, щоб забезпечити

конструктивну співпрацю та взаємодію між різними культурами, Угорщина активно розвиває культурну дипломатію, наведені вище приклади ініціатив культурної дипломатії ілюструють, що вживаються заходи і для розв'язання окремих проблем у галузі ДО, тому слушним є твердження угорського науковця А. Балого (A. Balogh) [157] про те, що публічну дипломатію можна визначити як «інструмент, який використовується державами, об'єднаннями держав та деякими субдержавними і державними суб'єктами для розуміння культур, поглядів та моделей поведінки; будувати та керувати відносинами; і впливати думки і мобілізувати дії для просування своїх інтересів і цінностей». Ця теза наріжною проходить у працях українських учених (В. Климончук, В. Марчук, І. Цепенда та ін.). Ураховуючи універсальну привабливість культури, її в угорських дипломатичних колах сприймають як цінний актив «м'якої сили» та економічно ефективний інструмент для передачі позитивних повідомлень іноземним громадянам, культуру розглядають як інструмент публічної дипломатії в Угорщині, як важливий міжнародний актор у дипломатичному світі. Однією з розвинених форм культурної дипломатії є добре налагоджена система гуртування випускників університетів у товариства/секції. Так, численні групи ELTE – випускники різних факультетів, як, наприклад, International Alumni Chapter – це асоціація випускників усіх іноземних студентів, які закінчили ELTE (Будапештський Університет Етвеша Лоранда), і тих, хто мав статус студента хоча б протягом семестру в ELTE, але закінчив навчання в іншому університеті. Випускники у такий спосіб зберігають зв'язок зі своєю альма-матер, друзями та колегами по роботі з Угорщини, підтримують дружні стосунки з фахівцями за всього світу, здобувають додаткові можливості для навчання, працевлаштування: ставши членом групи Міжнародного відділення випускників, стають частиною міжнародного співтовариства. Цілі Міжнародного відділення випускників – створити соціальну та професійну глобальну мережу випускників, підтримувати зв'язок колишніх та нинішніх студентів, з ELTE та один з одним – зв'язок на все життя через створення регіональних груп на базі різних країн. Членом Міжнародного відділення випускників ELTE може стати будь-який випускник факультетів Університету

Етвеша Лоранда. Організація випускників ELTE сьогодні є представниками еліти всієї угорської інтелігенції. Мета університетських осередків полягає в тому, щоб наукові результати, освітні програми та наукові, публіцистичні, художні твори, створені в середовищі ELTE, з'являлися на всіх медійних платформах у зрозумілій та привабливій формі. Стратегія ELTE – це стратегія якості: члени ELTE також пропонують освітні послуги учням середніх шкіл. Щорічно ELTE випускає близько 5000–6000 студентів, і їхня кількість зростає. Число випускників ELTE, які мешкають сьогодні у всьому світі, сягає приблизно 150000–200000 осіб, приблизно стільки ж з них отримали університетські дипломи в ELTE та в «закладах-попередниках». М Міжнародне відділення випускників ELTE, створене Сенатом університету 2007 р. та запущене в дію 2008 р., прагне надати цьому віртуальному співтовариству можливість спілкуватися один з одним та з університетом, підтримувати та будувати стосунки, які допомагають професійному просуванню, а також надавати допомогу членам ELTE. До організації випускників ELTE входять зареєстровані та почесні члени ELTE Alumni; Центр випускників ELTE та його співробітники; секції випускників ELTE та їх представники; Комітет випускників ELTE та його члени; Рада випускників ELTE (включаючи Раду випускників ELTE) та їх члени; Випускники ELTE є волонтерами [200].

Провідним центром ППДК в Угорщині традиційно вважається Університет ELTE (Будапештського університету імені Лоранда Етвеша). Заснований 1635 р., він сьогодні здійснює підготовку фахівців у галузі МВ, міжнародного права, міжнародної економіки та менеджменту тощо. Сучасний університет з 380-річними традиціями пройшов складний час розвитку, реорганізацій та інтеграцій, лідер в освітній галузі, наукових досліджень, європеїстики, міжнародного співробітництва тощо [201; 274] (додаток Ю.1 відображає його генезу). Як бачимо з інформації, уміщеної в Додатку Ю.1, попередник Університету ELTE заснований на початку XVII ст. на території сучасної Словаччини, у 1770–1780 рр. університет переведено до Буди, а пізніше до Пешти, за підтримки імператриці Марії Терезії став Королівським угорським університетом. 1950 р. університет укотре реорганізований і здобув свою

теперішню назву: названий на честь одного зі своїх професорів, всесвітньо відомого фізика Лоранда Етвеша, в університеті впродовж XX ст. навчалося четверо нобеліантів. Сьогодні в університеті ELTE діє 9 факультетів. Він є міжнародно визнаним, а його програми акредитовані Угорською радою з акредитації, видані дипломи визнаються в усьому світі, а кредити курсу можна приймаються в усіх країнах ЄС. Поточна кількість студентів досягла 33 тис. осіб, а науково-педагогічних працівників – 1800, це найбільша кількість кваліфікованих викладачів у ЗВО Угорщини. Студенти отримують наукову кваліфікацію в понад 16 докторських школах, які пропонують численні програми. Університет завжди слугував науковому та культурному розвитку Угорщини, а Гуманітарний факультет був піонером реформ і першим запровадив єдину профільну систему, кредитну систему, яка скасувала обмеження, дала можливість студентам самостійно планувати навчання, призвела до повної трансформації навчальних планів і програм. Після зміни комуністичного режиму кількість студентів різко зросла і до кінця десятиліття досягла 20 тис. осіб. ВО регулювалася Законом про вищу освіту 1993 р., який визначив сферу повноважень уряду щодо ВО, скасував «фрагментоване управління» університетів і віддав усі державні установи під нагляд міністра освіти, внесено зміни в наукові кваліфікації: знову введено раніше використовувану наукову кваліфікацію (PhD). ELTE був одним із перших, хто заснував докторські школи, які є одними з найбільших і найкращих не тільки в Угорщині, а й поза її межами. За досліджуваного періоду міжнародні відносини ELTE зазнали радикальних змін, після зміни режиму відкрилося багато нових можливостей для європейського курсу розвитку, академічної мобільності. Наприкінці 90-х рр. XX ст. у ВО виникла необхідність у всебічній структурній трансформації інституційної мережі, уряд подав проєкт пропозицій щодо інтеграції вищих навчальних закладів, інтеграційні процеси в угорській системі вищої освіти тривають і досі [201; 274].

Попри складні інтеграційні процеси, окремі кафедри в університеті, які здійснюють ППДК, мають понад сторічну історію, наприклад, кафедра порівняльного приватного й міжнародного права, уперше 1918 р. міністр М.

Ловаші організував Кафедру порівняльного приватного та міжнародного права, але її було ліквідовано 1919 р. разом з іншими анульованими рішеннями революції 1918 р. 1945 р. знову було створено кафедру порівняльного та міжнародного приватного права (згодом Інститут). Інститут працював до 1951 р. за керівництва І. Саші. Після цього викладання міжнародного приватного права було покладено на кафедру цивільного права, і лише 1987 р. за ініціативи Ф. Мадла та інших знаних юристів з'явилася власна кафедра. 1988 р. у межах кафедри створено Європейський центр документації та досліджень – перший в Угорщині, професорами кафедри стали знані громадські, наукові, політичні, правничі діячі: Л. Гайзаго, І. Саші, М. Вілагі, Л. Буріан та Ф. Мадл, доки його не було обрано президентом Угорщини (2000), на кафедрі тривалий час працювали К. Бан, Б. Берке (з 1990 р.). На прикладі наукової, викладацької, професійно-юридичної, державницької, суспільної діяльності Барни Берке (випускник Факультету держави і права (1990) ELTE, відомий юрист, який упродовж 1992–1997 як юрисконсульт працював у Комітеті парламенту Угорщини з євроінтеграції з ЄС, очолював робочу групу Стратегії інтеграції з правової гармонізації, брав участь у розробленні правових умов вступу Угорщини до ЄС тощо) покажемо, як із середини 90-х рр. ХХ ст. відбувалася європеїзація ППДК у галузі міжнародного права, як студенти здобували євроінтеграційні знання і увиразнимо роль у цьому процесі персоналії викладача, науковця, фахівця у галузі міжнародного права, державотворця Б. Берке. Випускник Факультету держави і права (1990), Б. Берке продовжив освіту; з 1996 р. працював лектором права з європейської економічної інтеграції, удостоєний Комісією ЄС звання «Професор Жан Моне». 1994 р. став співавтором першого університетського підручника угорською мовою з права економічної інтеграції європейського співтовариства, який згодом декілька разів перевидавали. 2014 р. запрошений на роботу в Міністерство юстиції, на посаду статс-секретаря відповідального за ЄС і міжнародну співпрацю в судовій сфері, окрім цього, був заступником головного редактора професійного журналу «Fontes Iuris» Міністерства юстиції. З 2016 р. і до кінця свого життя був суддею загального суду ЄС. На початку 90-х рр. Б. Берке провів глибокий

аналіз практики конституційних судів держав ЄС (Німеччини, Франції, Італії та ін.). 1995 р. здобув ступінь магістра права в Стокгольмському університеті. Свої знання використовував і як державотворець та державний службовець, працюючи в Конституційному суді, тощо [179; 201].

Сьогодні Інститут політичних та міжнародних досліджень ELTE, кафедра прав людини та політики пропонує здобувачам у контексті реалізації європейських МОП програму з прав людини та демократизації (ЕМА), яка є основною навчальною програмою Global Campus of Human Rights (GC). Заснована 1997 р. завдяки співпраці університетів, ЕМА є найстарішою МОП, яку підтримує ЄС. З роками програма розвивалася відповідно до змін підходів до прав людини та демократизації у Європі та світі та до більш інтегрованих стратегій транс'європейської освіти з прав людини. Сьогодні ця МОП розраховує на участь 41 престижного університету та правозахисних центрів з усіх країн-членів ЄС. Академічна «досконалість ЕМА у викладанні, дослідженнях і практичній підготовці є свідченням духу, який поділяють професори, експерти, студенти та співробітники: справжня відданість просуванню глобальних цінностей і людської гідності через міжуніверситетську співпрацю, міждисциплінарність і орієнтований на дії підхід» [202]. Програма успішно поєднує дві цілі: з одного боку, забезпечити міцну теоретичну підготовку та, з іншого боку, пропонує «добре розуміння оперативних вимог і викликів практичної роботи». Зростаюча кількість випускників ЕМА (понад 1300) та їхні «видатні кар'єри» відображають «далекосяжний вплив» ЕМА яку поцінують як «джерело натхнення», «організатора спільноти компетентних спеціалістів, які працюють у сфері прав людини та демократизації на місцевому, регіональному, національному, міжнародному рівнях як в урядовому та неурядовому секторах, у наукових колах» [201; 202].

Прикметною особливістю ППДК в Угорщині є розвиток додаткової освіти, яка слугує підвищенню професійного рівня, передбачає, окрім іншого, активізацію студентського самоврядування. Наприклад, ELTE (Eötvös Loránd Tudományegyetem) [201] з-поміж десятків додаткових курсів пропонує

здобувачам і ті, які, з одного боку, сприятимуть підвищенню загальнокультурного рівня, формуватимуть міжкультурну компетентність, тощо, з іншого боку, слугуватимуть академічній мобільності, формуватимуть практичні вміння й навички, необхідні для успішного стажування за кордоном. Навчальний курс «Міжкультурне навчання кожний семестр» покликаний допомогти тим особам, які прагнуть пройти стажування/навчання за кордоном (за програмою Erasmus чи іншою). Міжкультурна підготовка до закордонних навчальних поїздок та професійних стажувань на Факультеті права та політичних наук (Állam- és jogtudományi kar) [211] організована кожний семестр (це курс за вибором (2 ECTS)), його рекомендують тим, хто планує навчальну поїздку або професійне стажування за кордоном протягом 1 року. Максимальна кількість учасників – 16 осіб, мова навчання – угорська. Учасники курсу отримують відповідь на низку запитань: Що означає культура? Чому участь у програмі мобільності може стати досвідом на все життя? Які зміни та можливості є в навчанні, проведеному за кордоном? та ін. Курс сприяє міжкультурній підготовці студентів, які готуються або розглядають можливість навчання за кордоном або професійного стажування за кордоном. Перед поїздкою важливо, щоб студенти усвідомлено позначили свої цілі, ознайомилися з можливими труднощами, набули практики ефективного спілкування в багатонаціональному середовищі, усвідомили та навчилися керувати конфліктами між культурами, успішно інтегрували позитивний досвід, здобутий за кордоном, у своє повсякденне життя після повернення додому.

Факультет права та політичних наук Університету ELTE [211] відіграє ключову роль у дослідженні міжнародного права та політичних наук, що охоплюють усі галузі юриспруденції. Деякі з основних питань такі: «трансформація правової системи з точки зору інститутів і норм за останні два десятиліття; пережиті наслідки періоду, що передував перехідному періоду (1989–1990); перевірка поточного стану; прогнози щодо майбутніх тенденцій і практичних завдань, з особливим акцентом на наближення законодавства в ЄС». Зміни в соціальному та економічному житті Угорщини вимагали

створення нового законодавства та переоцінки основних компонентів правової системи. Проведено багато досліджень, щоб проаналізувати взаємодію між процесами в «реальному світі» та в правовій системі. Іншим важливим напрямом аналізу стала відповідність нормам ЄС. Фундаментальні дослідження та питання, пов'язані зі вступом Угорщини до ЄС, домінували в дослідженнях Факультету права та політичних наук Університету ELTE. Кафедри факультету регулярно подавали заявки на наукові гранти від різних фондів, державних установ, ВФ тощо [211].

Практично в кожному ЗВО, який готує фахівців у сфері МВ, є мережа студентських професійних інституцій, окрім наукових товариств та інших студентських осередків. Так, до «визначних інституцій студентства» Університету Корвінуса належать професійні колегіуми – своєрідна спільнота/клуб за інтересами, членами яких є студенти з подібними інтересами, які зазвичай живуть разом у будівлі колегіуму. У таких самоорганізованих студентських спільнотах можна брати участь у невеликих освітніх курсах, які доповнюють навчання в університеті, а також вивчати певну проблему в декілька наукових галузей одночасно. У професійних колегіумах народжуються дружні та професійні стосунки на все життя. Наприклад, сьогодні в університеті діє сім професійних колегіумів (мету, засоби, характер діяльності виражено в Додатку Ю.2-Ю.5). До них зазвичай приймають студентів першого та другого курсів, але вступити сюди можна будь-коли.

Проаналізуємо один із них, що має понад тридцятирічну історію діяльності (інформація про інші подана в додатках Ю.2-Ю.5). Професійний колегіум УКП (Szakkollégium EVK) засновано 1990 р. під назвою «Університетський коледж підприємництва» для студентів Університету Корвінуса у Будапешті. У ньому приділяється основна увага навчанню бізнесу та менеджменту, учасники освітніх програм, наукових досліджень мають можливість заглибитися в будь-яку економічну та підприємницьку тему, що їх цікавить, набувають конкурентоспроможних на міжнародному рівні знань у рамках 5-річного плану додаткової освіти, що виходить за межі навчання в університеті та уможливорює їм ухвалювати відповідальні рішення в реальних

ділових ситуаціях. УКП приділяє велику увагу «якості, ентузіазму та спільності», які також є базовими цінностями. Станом на сьогодні ця студентська професійна інституція налічує 64 осіб і має «базу випускників» (350 осіб). Метою УКП є доповнення освітньої програми, на якій студенти здобувають освіту, та підготовка фахівців «з визначними професійними знаннями у міжнародному контексті за допомогою орієнтованих на практику професійних можливостей, організованих найвідомішими викладачами у цій галузі» [370]. Діяльність УКП базується на трьох основних засадах: бути колегіумом професіоналів, тому його члени здобувають високого рівня професійну підготовку, утворюють яскраву інтелектуальну та дружню спільноту, беруть активну участь у соціальних проєктах, суспільному житті. Наріжним каменем професійного життя в УКП є додаткова освіта, яку студенти самостійно організовують і проводять у вигляді курсів, тренінгів та професійних дискусій, наукових конференцій за координації професійного керівництва з боку викладачів. Студенти відвідують курси з геополітики, креативного дизайну, науки про дані чи стратегії, улаштовують кейс-інтерв'ю, мають змогу слухати найвідоміших експертів Угорщини тощо. УКП, однак, цим не обмежується, професійна робота кожного колегіуму доповнюється корпоративною співпрацею. Наприклад, УКП співпрацює з різними консалтинговими командами IFUA Horváth & Partners, Finance Team з Mastercard, Business-IT Team з OTP Bank тощо, закладає основу для академічних завдань і участі в проєктах компанії за допомогою дворічного базового курсу, де є можливість розвинути основні навички, такі як навички публічних виступів, техніки презентації, використання різноманітного програмного забезпечення та знання галузі. Члени колегіуму вдосконалюють не тільки академічні знання, а й зростають професійно, формують відповідні компетентності. Керівництво колегіуму та його комітети, очолювані самими студентами, працюють у повній автономії. Лідери випробовують себе в непересічних ситуаціях, ухвалюють рішення щодо розвитку різноманітних комунікаційних кампаній, ухвалення річного бюджету, домовляються з корпоративними партнерами, піклуються про розбудову спільноти та

безпосередньо формують стратегію та культуру УКП. Професійний колегіум пропонує також широкий спектр програм зовнішнім зацікавленим сторонам. Восени та навесні організують цикл лекцій (Business Nights), на яких фахівці-практики та науковці «у відкритому колі» (публічно) діляться досвідом. Також для першокурсників Університету Корвінуса організує Перший конкурс УКП, де студенти-члени колегіуму знайомлять першокурсників зі світом ефективних презентацій та створення бізнес-кейсів, організують First Circles, під час яких спільнота УКП налагоджує комунікацію та започатковує знайомство під час спеціально створених захопливих програм. Більшість освітніх програм доступні онлайн, актуальна інформація завжди публікується на їхніх сторінках у соціальних мережах. Внутрішня діяльність організована у вигляді комітетів та реалізується з повним самоврядуванням, що дає членам можливість здобути реальний досвід керівництва в конкретних професійних ситуаціях. Окрім виконання низки організаційних завдань, студенти працюють над реальним бізнес-проєктом компанії-наставника тощо [370].

Факультет права і політичних наук (ФППН) Сегедського університету пройшов тривалий шлях становлення та розвитку [398] (додаток Ю.6). Сегедський університет – один із найбільших освітніх і наукових закладів південного регіону Угорщини, має глибокі освітні традиції, складну історію розвитку, пройшов тривалий шлях організації, утім, на початку 90-х рр. ХХ ст. «відчув особливу відповідальність брати активну роль у формуванні соціального, економічного та культурного розвитку та життя регіону». У середині 40-х рр. ХХ ст. (1945) розпочав функціонувати Факультет держави і права, який раніше надавав лише традиційну юридичну освіту. Проте виклики часу змусили започаткувати нові спеціальності (міжнародні дослідження, політологія, адміністрування праці та соціального захисту) та нові форми навчання. Юридичну освіту французькою мовою започатковано в 1996/1997 н. р. на основі угоди з юридичним факультетом Нантерського університету в Парижі. Німецька економічна діяльність у регіоні виправдовувала запровадження дворічного навчання економічного права німецькою мовою. Згодом здійснювалася освіта у сфері підготовки фахівців із соціальних наук,

факультет забезпечував підготовку тих, хто хоче працювати в державних структурах та ВО, культурних установах, державному управлінні, міжнародних відносинах, книговидавництві, засобах масової інформації, громадських інституціях, соціальних науках тощо; започатковуються освітні програми з міжнародних досліджень, політології, базовий курс соціальних наук тощо. Метою практично-орієнтованих базових курсів стало озброїти студентів знаннями, які можна використати в повсякденній роботі, забезпечити можливість просуватися до магістратури. Уже в середині 90-х рр. ХХ ст. ФППН Сегедського університету став кузнею дипломатичних кадрів, готував високопрофесійних фахівців із міжнародного права. 1 січня 2000 р. унаслідок реорганізації та процесів інтеграції угорської ВО створено єдиний Сегедський університет (додаток Ю.6), шляхом об'єднання усіх закладів, які функціонували в місті, зокрема й Університету Аттили Йожефа, до якого ввійшли три традиційні факультети та додаткові структури до них, унаслідок цього інтеграційного процесу ФППН став одним із 11 (сьогодні – 12) факультетів Сегедського університету [398].

Центр європейських досліджень (ЦЄД) Сегедського університету [398] створено 1998 р. на основі угоди між угорським представництвом ЄК та МЗС за підтримки гранту Phare. Мета створення полягала в тому, щоб європейські навчальні центри сприяли процесу, унаслідок якого університети як основні бази знань Угорщини відіграють активну роль у підготовці фахівців ЄС, що ставало все більш актуальним із наближенням вступу до ЄС. Іншою метою було підготувати фахівців, які володіють кількома мовами та добре поінформовані про питання ЄС, здатні належним чином представляти інтереси свого працедавця, власного бізнесу та своєї країни в умовах, що змінилися внаслідок вступу Угорщини до ЄС. З-поміж завдань – створення інтелектуальних осередків/майданчиків, які б уможливили ширше дізнатися про актуальні політичні, економічні та соціальні аспекти. Завдання ЦЄД від початку можна окреслити так: навчання та підвищення кваліфікації фахівців; участь у дослідницьких програмах; співпраця з дослідницькими центрами ЄС; надання навчальних модулів, пов'язаних з ЄС, для вітчизняних та іноземних студентів;

організація заходів та конференцій з тематики ЄС; формування партнерських відносин; участь у написанні тендерів та реалізації проєктів. Уже наприкінці 90-х рр. ЦЄД став центральним функціональним підрозділом університету. Окрім навчальних програм, важливим напрямом діяльності стала організація професійних конференцій та заходів, щорічно проводили 1–2 таких заходи, а також організували й інші, доступні для широкого професійного та громадського загалу у вигляді курсів. З 2004 р. ЦЄД брав участь у кількох проєктах, заявлених міністерствами та фондами із залученням громадських організацій. З моменту заснування центр реалізував низку програм короткострокового навчання (2–5 днів) із різних тем: «Основи управління проєктним циклом», «Управління проєктним циклом», «Спеціальне навчання з європейських досліджень», «Державні закупівлі», «Мультиплікаторна програма тренувань» тощо. На початку 2005 р. Центр європейських досліджень було переведено на Факультет держави та права. Ця реорганізація уможливила поширити незалежні програми навчання. Так, у вересні 2006 р. запущено програму міжнародних досліджень, що діє в рамках Болонської системи під назвою «Бакалавр міжнародних досліджень» (BSC). На курс, на який вступили 80 студентів, виявило бажання вступати майже вдесятеро більше охочих, він мав високий поріг прийому – 133 бали. Магістерський курс з МВ започатковано у вересні 2009 р. зі спеціалізацією в галузі європейських досліджень, його успішно акредитовано, а також латиноамериканську та середземноморську спеціалізацію на ступінь магістра. 2005 р. у співпраці з Ліонським університетом імені Жана Мулена III започатковано МОП з європейського права французькою мовою. Студенти, зараховані до цього курсу, після успішного завершення отримують повноцінний ступінь магістра французької мови. 2009 р. організовано навчання французького права, яке раніше проводилося в Інституті порівняльного правознавства. Для студентів, які приїжджають із європейських університетів у рамках програми ERASMUS, пропонують курси англійської та французької мов. Навесні 2007 р. унаслідок успішного тендеру у ЦЄД за підтримки ЄК відкрито європейський інформаційний пункт Europe Direct Szeged, завданням якого є надання

широкому загалові інформації та консультацій з питань, що впливають на політику ЄС, доведення до громадян інформації місцевого та регіонального значення від установ ЄС, а також надання громадськості можливості налагодити зворотний зв'язок з інститутами ЄС. З травня 2013 р. ЦЄД продовжив свою діяльність під назвою «Інститут міжнародних та регіональних досліджень» [151].

Отже, приклад діяльності ЦЄД Сегедського університету засвідчує цілеспрямовану змістовну підготовку фахівців у сфері МВ, спрямовану насамперед на вступ Угорщини до ЄС, їхню успішну діяльність як міжнародних акторів, тощо, а також європейське просвітництво громадян, популяризацію знань про ЄС, організацію наукової діяльності щодо дослідження євроінтеграційних процесів, набуття компетентностей щодо написання, управління та реалізації грантових проєктів, іншомовної підготовки та ін.

Важливою особливістю розвитку університетської освіти є інтеграція закладів, зазвичай їх об'єднують у межах одного міста. Такі процеси започатковано наприкінці 90-х рр. ХХ ст.

Важливу роль у ППДК відіграли Пецький університет (перший університет в Угорщині (1367) (королівський), один із найстаріших університетів в ЦЄ, на основі патенту, виданого Папою Римським Урбаном V, аналогічно Віденському університету). Сучасний університет у м. Печ створено 1912 р. і спочатку розташовувався в місті Пожонь (сучасна Братислава). Після Першої світової війни (1921) університет переїхав до м. Печ, де і понині функціонує. Тут навчається понад 20 тис. студентів, 4500 іноземних, оскільки Печ – п'яте за величиною місто Угорщини. ППДК здійснюється на десяти факультетах. 1982 р. Педагогічний факультет об'єднав Факультет політології і права, Економічний факультет, заклад отримав назву Януса Паннонія. 1992 р. на місці Педагогічного факультету створено самостійний Факультет гуманітарних і соціальних наук, таким чином, організовано університет з чотирма факультетами. 2000 р унаслідок чергової реорганізації створено Пецький університет, де фахівців-дипломатів готують на Факультеті політології та права, Факультеті гуманітарних і соціальних наук [316],

Будапештський економічний університет [167] – один із найбільших ЗВО економічного профілю, який здійснює підготовку понад 20 тис. студентів. Університет створено у зв'язку з інтеграцією угорської системи ВО 1 січня 2000 р. шляхом об'єднання трьох навчальних закладів: Інституту торгівлі, ресторанно-готельного бізнесу та туризму, Інституту міжнародного управління та бізнесу, а також Інституту фінансів та бухгалтерського обліку, 2011 р. долучився ще один структурний підрозділ – Коледж бізнес-адміністрування в м. Залаегерсег. Сьогодні цей ЗВО пропонує трирівневу систему підготовки в галузі міжнародних економічних відносин, міжнародної економіки підприємств, менеджменту тощо, підтримує освітні й наукові міжнародні зв'язки з понад 200 ЗВО в 40 країнах на п'яти континентах.

Будапештський університет технології та економіки (БУТЕ) [168] заснований наприкінці XVIII ст. наказом імператора Йосипа II. Це один із найстаріших європейських технічних ЗВО. Викладацький склад налічує понад тисячу співробітників – відомих дослідників та науковців. Тут навчаються понад 25 тис. студентів та аспірантів, третя частина з яких – іноземці, у стінах БУТЕ здобували освіту відомі угорці, які уславилися на весь світ (нобеліанти, знані інженери, архітектори, фізики, економісти). На 110 кафедрах та інститутах, що утворюють вісім факультетів БУТЕ, на Факультеті економіки та соціальних наук здійснюється, окрім іншого, і підготовка фахівців у галузі міжнародних економічних відносин (Бізнес-адміністрування та управління (Gazdálkodási és menedzsment); Міжнародний менеджмент (Nemzetközi gazdálkodás); Фінанси та бухгалтерський облік (Pénzügy és számvitel); Дослідження комунікацій та ЗМІ (Kommunikáció és médiatudomány); Технічний менеджмент (Műszaki menedzser)), налагоджена система освіти впродовж життя, діє доповнювальна освіта у вигляді додаткових короткострокових програм та курсів, низку програм вивчають французькою та німецькою мовами.

Анотативний огляд окремих навчальних закладів увиразнює тенденцію, характерну для всіх держав-учасниць V4, – активний розвиток на початку 1990-х рр. таких спеціальностей, як міжнародний бізнес, міжнародний менеджмент та под., створення приватних ЗВО, де готували фахівців у галузі міжнародних

економічних відносин, посилення науково-дослідницької наукової роботи, ППДК з урахуванням регіональних/державних потреб, охоплення мережею навчальних закладів території всієї країни, інтеграція ВО, створення університету як дослідницького, освітнього, наукового, культурного центру регіону, іншомовні освітні програми, що відповідають європейським та світовим зразкам, інтернаціоналізація освіти, розвиток академічної мобільності, створення системи освіти впродовж життя, розвиток додаткової освіти, соціалізація студентів, інтеграція ЗВО тощо. Яскравим прикладом слугує Центрально-Європейський університет (ЦЄУ). 1989 р. група інтелектуалів, більшість з яких були відомими членами антитоталітарної демократичної опозиції, розробила концепцію міжнародного університету, який допоміг би полегшити перехід від диктатури до демократії у ЦЄ, СЄ, колишньому СРСР. Серед них був Дж. Сорос, угорсько-американський фінансист і філантроп, який заснував через два роки ЦЄУ. Дж. Сорос відстоював цей проєкт, прагнучи залучити професорів і студентів з усього світу для створення унікальної освітньої установи, яка навчатиме майбутні покоління вчених, професіоналів, політиків і лідерів громадянського суспільства, щоб зробити свій внесок у побудову відкритих і демократичних суспільств, що поважають права людини та дотримуються верховенства закону. Заснований 1991 р. як університет з кількома кампусами, що пропонує програми післядипломної освіти, здебільшого в галузі соціальних, юридичних та гуманітарних наук у Празі, Будапешті, а потім у Варшаві, сьогодні це один із найпрестижніших міжнародних приватних ЗВО. 1991 р. студенти (трохи більше 100 осіб) були переважно з ЦЄ, СЄ, Південно-Східної Європи. Пізніше вся діяльність поступово була перенесена до Будапешта, який до 1995 р. став головним кампусом. У перше десятиліття ЦЄУ зібрав студентів із 30 країн, щоб прищепити повагу до різних культур і думок, прав людини, конституційного уряду та верховенства закону. Нині ЦЄУ виріс зі свого регіонального коріння в глобальний інститут, у якому навчаються студенти з понад 110 країн світу, багато з яких приділяють особливу увагу демократіям, що зароджуються, у всьому світі. Викладачі ЦЄУ представляють понад 50 країн. У міру свого

розвитку ЦЄУ перетворювався на науково-дослідницький центр, активно розвивалися дослідження викладачів і студентів у галузі МВ, які завдяки програмам академічної мобільності «регулярно перетинають географічні та дисциплінарні кордони, накопичуючи реальний досвід у цій галузі». Наприклад, семінар під назвою «Розв'язання конфліктів та міжнародні переговори на Південному Кавказі» зібрав численну аудиторію науковців у Будапешті та Тбілісі, учасники відвідали міністерства Грузії. Понад 18 тис. випускників ЦЄУ утверджують цінності й повагу до різних культур і думок, прав людини, конституційного уряду та верховенства закону, повертаючись до своїх країн, упроваджуючи ідеї культурної дипломатії. Випускники ЦЄУ – знані постаті в межах своїх держав (з-поміж них – міністр охорони навколишнього середовища в Грузії, консультант іракських урядовців з питань розробки, реалізації та оцінки державної політики, перша жінка ромського походження, обрана до Європейського парламенту від Угорщини, тощо). Випускники ЦЄУ живуть у понад 120 країнах, серед них є члени ЄС та національних парламентаріїв, послы, співробітники ООН, експерти у галузі МВ, економісти, політики, бізнес-лідери, учені, науковці-міжнародники та правозахисники. Упродовж 30-річної історії ЦЄУ підготував майже 20 тис. високопрофесійних гравців міжнародної політики, міжнародну інтелектуальну еліту, яка, окрім національних державних інтересів, утверджує гуманні цінності, створює глобальний світ, що ґрунтується на приматі закону, утверджує культ науки, освіти, культури. ЦЄУ базується не тільки на дослідницькій традиції великих американських університетів, а й на найцінніших центральноєвропейських інтелектуальних традиціях, використовуючи міжнародне розмаїття своїх викладачів та студентів, базуючись на відданості соціальному служінню, власній історії академічних та політичних досягнень «у перетворенні закритої комуністичної спадщини» на відкрите суспільство. ЦЄУ спрямований «на досконалість в оволодінні знаннями, сміливість продовжувати створення нових знань у гуманітарних, соціальних науках, праві та управлінні тощо». ЦЄУ – це нова модель міжнародної освіти, центр вивчення сучасних економічних, соціальних та

політичних проблем, а також джерело підтримки побудови відкритих та демократичних суспільств, які поважають права людини та людську гідність. Кафедра міжнародних відносин ЦЄУ спрямовує зусилля на те, щоб студенти здобули знання в галузі МВ з регіональним досвідом як у східній, так і в західній частинах розширеного ЄС, а також у ширшому європейському сусідстві, у галузі безпеки та міжнародної політичної економії, що становить основу програми, що доповнюється міждисциплінарним підходом до вивчення ЄС та його ролі як глобального актора. Висококонкурентні магістерські та докторські програми, які пропонує кафедра своїм здобувачам, залучають найкращих аспірантів зі всього світу, створюють сприятливе середовище для навчання та досліджень з питань, що стосуються сучасного світу, який глобалізується. Практикується міждисциплінарність у навчанні та науково-дослідницькій діяльності (окрім МВ та політології, пропонуються дослідження в галузі соціології, історії, права та географії). Сьогодні на кафедрі діє три програми на здобуття наукового ступеня: річна МОП гуманітарних наук у галузі МВ, дворічна МОП гуманітарних наук у галузі МВ, докторська програма в галузі МВ, у галузі політичних наук [240].

Отже, прикметними особливостями розвитку ДО в Угорщині (1990–2004) є глибокі історичні традиції ППДК (класичні королівські університети здійснювали таку підготовку впродовж ХІХ – початку ХХ ст.) та формування національної дипломатичної еліти, яка на початку 90-х рр. ХХ ст. здобула освіту в угорських та європейських університетах, розбудовувала національну дипломатичну службу, утверджувала імідж держави на міжнародному рівні, активізувала розвиток культурної дипломатії тощо. Ухвалені державні освітні закони, а також входження Угорщини до Болонської системи уможливили розвиток приватної ДО, інтернаціоналізацію ВО, фінансова підтримка студентів та інші заходи з боку держави дали змогу розширити доступ до ВО за умов полікультурного середовища, активного розвитку набула іншомовна освіта, практикувалося вивчення декількох іноземних мов, поширювалася міжнародна економічна освіти, великого значення надавали професійному зростанню майбутніх дипломатів через систему додаткового навчання (курси,

майстер-класи, участь у професійних колегіумах), академічної мобільності, спільнота випускників факультетів/університетів слугувала розвитку культурної дипломатії, піднесенню іміджу угорського дипломата-фахівця як високопрофесійного актора на міжнародній арені.

ВИСНОВКИ

Реалізація мети і завдань дослідження уможливила зробити низку висновків.

1. Складником методологічного інструментарію є поняттєво-категорійний апарат дисертаційного дослідження. Окрім традиційної дипломатичної/політологічної терміносистеми (дипломатична служба, дипломатичні кадри, зовнішня політика, міжнародні відносини, Вишеградська четвірка (група), культурна дипломатія та ін.), використано педагогічну термінологію (освітня діяльність, система дипломатичної освіти, університетська освіта, зміст навчання, інноваційні освітні технології, освітня програма, система перепідготовки кадрів, освіта протягом життя, додаткова освіта, коледж, середня школа, ліцей, професійний колегіум та ін.). Міждисциплінарний вимір вивчення порушеної проблеми (суспільно-політичні, соціоекономічні, культурно-освітні чинники, зовнішня політика, євроінтеграція, дипломатичні системи, системи ДО в державах V4 (1991–2004) тощо) з урахуванням внутрішньої ситуації кожної з держав та в контексті тогочасної системи міжнародних відносин передбачав застосування складного теоретико-методологічного інструментарію, який застосовується в історичній, політологічній, педагогічній науці та інших суміжних галузях наукових знань.

На основі аналізу широкого масиву різноформатних, різножанрових джерел (433 одиниці) з'ясовано, що проблема ППДК у державах V4 (1991–2004) не знайшла висвітлення ані в українській, ані в зарубіжній науці, хоча на початку XXI ст. у науковому просторі України та закордоння з'явилися окремі студії з проблем історичного становлення і розвитку країн V4, їхньої міжнародної політики, відносин з Україною, політичної соціалізації молоді країн V4, початкової іншомовної освіти в державах V4 та ін. Схарактеризовано ключові осередки, умовно названі центрами вишеградськознавства (УжНУ, ПНУ, ВНУ та ін.), провідне місце в контексті вивчення проблем держав V4 належить УжНУ, який представлено численними здобутками науковців (І. Артьомов, І. Вовканич, Є. Гайданка, А. Ключкович, М. Льендел, С. Зуб,

Г. Мелеганіч, М. Палінчак, В. Андрейко, І. Тодоров, Ю. Остапець, Є. Кіш, С. Мітряєва та ін.), що репрезентують ННІ євроінтеграційних досліджень, НДІ Центральної Європи, інші структурні підрозділи, спектр наукових пошуків охоплює вивчення Угорщини, Словаччини, Чехії, Польщі у вимірі зовнішньої політики, внутрішньополітичних процесів, співпраці з Україною, освітніх інновацій в університетах, трансприкордонного співробітництва, ромознавства тощо. Специфіка діяльності другого осередку вишеградськознавства, який співвіднесено з ПНУ, зокрема з Прикарпатським центром політичних і євроінтеграційних досліджень, діяльністю низки кафедр, працівники яких, гуртуючись навколо відомих науковців (В. Климончук, В. Марчук, П. Сардарчук, І. Цепенда, І. Гурак, С. Дерев'янка та ін.), досліджують такі напрями, як польсько-українські взаємини, інтеграційні процеси України та Польщі, зовнішньополітичні та внутрішньополітичні процеси в ЦЄ, державах V4, зокрема й в історичному вимірі, тощо. Плідна діяльність провідних науковців із ВНУ (Факультету історії, політології та міжнародної безпеки, Факультету міжнародних відносин) у царині вивчення проблем євроінтеграції, глобалізації, методології міжнародних відносин, транскордонного співробітництва України та Польщі, міжнародного туризму, вивчення стратегій комунікацій у ЄС, промоції вищої освіти в Польщі тощо (В. Бусленко, Л. Стрільчук, Р. Коцан, Н. Коцан, Н. Романюк, Н. Карпчук, Є. Вознюк, А. Шуляк, Є. Тихомирова, С. Федонюк, Н. Михалюк, О. Богородицька та ін.) увиразнює здобутки вчених у дослідженні зовнішньополітичних процесів у державах ЦЄ, зокрема РП, регіональних студій, комунікаційних аспектів європейської інтеграції.

2. Джерельну базу дослідження становлять: офіційні документи, матеріали науково-практичних конференцій, симпозіумів, аналітичні матеріали міжнародних організацій з проблем ВО, зокрема й магістерської підготовки (доповіді, резолюції, рекомендації, електронні банки даних Європейської комісії, ЮНЕСКО, Європейського центру вищої освіти (UNESCO-CEPES) та ін.); офіційні документи, статистичні матеріали, урядові постанови, законодавчі акти держав V4; матеріали МЗС, урядів держав

V4; державні документи про розвиток дипломатичних систем і ДО в РП, ЧР, СР, Угорщині, документація департаментів освіти держав V4, нормативно-правова, освітня документація навчальних закладів, які готують дипломатів та щорічні звіти з їх діяльності; матеріали зарубіжних періодичних видань та інформаційні ресурси; офіційні сайти МЗС держав V4, навчальних закладів, які здійснюють підготовку дипломатичних кадрів; довідникова література (енциклопедії, словники, довідники, інформація з мережі «Інтернет» та ін.); мемуари політичних і державних діячів, дипломатів держав V4; монографії та збірники наукових зарубіжних видань, суспільно-політична та педагогічна періодика держав V4; праці вітчизняних та зарубіжних науковців, матеріали науково-практичних конференцій, освітні програми фахівців з міжнародних відносин в університетах держав Вишеградської V4 та відповідна навчально-методична документація факультетів міжнародних відносин університетів, які здійснюють підготовку дипломатів; науково-методична та інформаційно-аналітична література університетів держав V4 (освітні програми, навчальні плани, методичні путівники); монографічні та інші наукові праці українських та зарубіжних учених; матеріали з особистого архіву автора, зібраного під час дворазового стажування (як волонтер) у Посольстві України в Республіці Польща (Варшава) (2013; 2017), навчання на магістерській програмі «Східні студії» за програмою подвійних дипломів у Варшавському університеті (2017), наукового стажування на Факультеті політології та міжнародних відносин Університету імені Матея Бела у м. Банська Бистриця внаслідок програми академічної мобільності (2021–2022), які в сукупності з іншими джерелами стали цінними першоджерелами для аналізу процесу становлення, еволюції, виокремлення тенденцій розвитку на сучасному етапі ДО в державах V4.

3. Перехід до демократії в державах ЦСЄ мав свою специфіку та включав здебільшого три ключові етапи: лібералізацію авторитарного режиму, демократизацію та консолідацію, а успіх переходу до демократії значною мірою узалежнювався від співвідношення політичних сил у кожній із країн, ефективності взаємодії влади й політичної опозиції. Підкреслено важливості релігійного чинника в демократичних перетвореннях держав V4. Зроблено

висновок, що, на відміну від Польщі та Угорщини, Чехословаччина не пішла по шляху пактування: тут вибудувалися специфічній й складні взаємини між владою та опозицією. Зазначено, що в Чехословаччині опозиційний рух піддавався репресіям, знані політичні діячі, зокрема й дипломатичні працівники, були ув'язнені, звільнені з роботи, переслідувалися, а то й фізично знищувалися. Репресивна комуністична машина в Чехословаччині, вплив Москви унеможливили етап лібералізації опозиційних сил, як це простежуємо в Польщі та Угорщині, де правлячі режими були більш ліберальні. Невипадково активно розвинувся дисидентський дипломатичний рух, який відіграв одну з провідних ролей у становленні демократичної дипломатичної системи Чехії, розвитку опозиційних суспільно-політичних рухів на загальнодержавному рівні. У Чехословаччині формування суспільно-політичних рухів відбувалося здебільшого за географічним критерієм: у листопаді 1989 р. у Празі створено «Громадянський форум», у Словаччині – опозиційну організацію «Громадськість проти насилля», які, проте, спочатку не проявляли ініціативи щодо входження до владних структур, хоча й позиціонувалися як опозиційні сили, що контролюють діяльність чехословацького уряду. Стратегія і тактика опозиції змінювалася від лінії компромісного розв'язання питань із владою (листопад 1989 р.) «до вимог ліквідації керівної ролі КПЧ (грудень 1989 р.) та проведення вільних демократичних виборів». Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. у Польщі, Угорщині, Чехословаччині започатковано процес демократичних трансформацій, який супроводжувався флуктуацією політичної системи, під час якої значною мірою змінилася структура суспільно-політичних сил у кожній із держав, зокрема на користь агентів у співвідношенні між агентами й інституціями, саме агенти були ініціаторами конструктивної взаємодії влади та опозиції через круглі столи, що призводило до започаткування патерних політичних взаємин між владою і опозицією, установленню діалогових форм взаємодії, що вплинуло на подальші демократизаційні процеси в державах ЦСЄ, зростання сукупного капіталу опозиційної еліти, особистісного репутаційного та статусного капіталів лідерів опозиції, які стали ініціаторами створення V4 та забезпечили успішний розвиток цього регіонального утворення.

Розкрито передумови становлення і розвитку дипломатичних служб та ДО в державах V4, доведено, що ці процеси були взаємозумовлені та взаємопов'язані. Виокремлено чинники, що впливали на розвиток національних дипломатичних систем та створення системи підготовки дипломатичних кадрів нового покоління в державах V4 (1991–2004), їх умовно згруповано в три групи: макро-, мезо- та мікрочинники. Наголошено, що формуванню системи ППДК стало нормативно-правове забезпечення освітнього процесу. Для кожної з держав він мав чимало спільного (створення багаторівневої системи освіти, що ґрунтувалася на принципах демократичності, доступності, гуманізму, сповідування європейських принципів; орієнтація на європейські освітні цінності, урахування світових тенденцій розвитку освіти; якість базової освіти, підтримка освітніх інновацій; децентралізація управління освітою; ухвалення до Болонської системи створило підґрунтя для успішної євроінтеграції).

4. Особливість дипломатичної служби в СР, як і в ЧР, полягає в тому, що ця сфера виокремлена в особливу гілку державної служби, зі своїми правилами набору професійних кадрів, рангування і просування по службовій драбині, що вплинуло на ППДК. Зроблено висновок про виняткову роль дипломатичних працівників у розвитку культурної дипломатії, євроінтеграційних процесах у кожній із країн, організації дисидентського дипломатичного руху та поваленні комуністичного режиму, розбудові дипломатичних систем, національної системи ДО, просуванню держав до ЄС та НАТО, забезпеченні успішності процесу євроінтеграції. Проаналізовано навчальні плани, освітні програми численних ЗВО, виокремлено особливості освіти впродовж життя і професіонального зростання майбутніх фахівців у сфері МВ у межах власних ЗВО, через участь у міжнародній академічній мобільності, приналежність до професійних колегіумів тощо. Показано роль приватних закладів (РП, ЧР, Угорщина) у розвитку ДО міжнародного рівня, відстежено генезу «наймолодшої» дипломатичної освітньої системи в СР, репрезентованої університетами та ДА. На основі авторських спостережень під час перебування внаслідок грантової програми (2021–2022) на Факультеті політології і

міжнародних відносин Університету ім. Матея Бела в м. Банська Бистриця, вивчення джерельної бази зроблено висновок, що ДО в СР свій розвиток почала практично з нульового рівня, за відсутності профільних вітчизняних навчальних закладів, утім, СР зуміла поступово подолати труднощі кадрового забезпечення в галузі міжнародної політики, розбудувати свою дипломатичну систему та ДО європейського зразка, забезпечити ефективність і професіоналізм дипломатичної служби, окреслити чіткі пріоритети зовнішньої політики, мобілізувати внутрішні механізми тощо, що забезпечило входження її до ЄС (2004) та НАТО (РП, ЧР, Угорщина – 1999; СР – 2004).

На прикладі діяльності провідних державних університетів, які готують фахівців у сфері МВ у державах V4, висвітлено освітні традиції ППДК головних репрезентантів «кузні» дипломатичних кадрів нового покоління. Аналіз діяльності таких знакових посатей, як Я. Папанек, І. Дінстбір, Я. Шедівий, Я. Каван та ін., дипломатичних працівників, очільників МЗС, уможливає ширше представити генезу ДО, створені дипломатичні портрети знакових осіб висвітлюють їхню діяльність на зовнішньополітичній службі держав V4, відображають роль особистості у формуванні та функціонуванні зовнішньополітичної діяльності, в опозиційному дипломатичному русі, дисидентстві, розвитку ДО тощо. Система дипломатичної освіти в державах V4 характеризується спадкоємністю і наступністю освітніх традицій (наведено приклад діяльності гімназії, середньої та вищої професійної школи, тісного зв'язку університетів (факультетів, де готують майбутніх дипломатів) зі школами, новітні форми профорієнтаційної роботи, залучення учнів до освітнього процесу здобувачів ВО, показано систему заходів у сфері доуніверситетської пропедевтичної дипломатичної освіти). Наголошено на ролі ДА у ППДК, розширенні управлінських освітніх програм, проєктах доповнювальної освіти, перепідготовки дипломатичних кадрів, освіти впродовж життя (спеціалізовані курси, пов'язані з роботою дипломатичної служби, мовної підготовки, економічної підготовки, управлінської освіти, євроінтеграційної підготовки, цифрова освіта (ІТ-курси), спеціалізовані курси, пов'язані з безпековими питаннями, тощо), розвитку індивідуального

дипломатичного навчання, академічної мобільності, показано роль у міжнародних контактах ЗВО та міжособистісних зв'язках викладачів з міжнародними неурядовими організаціями, профільними інституціями, провідними університетами світу, підкреслено роль викладачів як гравців на міжнародній арені, репрезентантів міжнародної політики, що позитивно впливає на рівень і якість ППДК, розвиток публічної дипломатії, піднесення іміджу як ЗВО, так і кожної з держав зокрема. Спільною освітньою тенденцією є активний розвиток уже на початку 90-х рр. ХХ ст., окрім класичної підготовки фахівця-міжнародника, таких спеціальностей, як міжнародний бізнес, міжнародний менеджмент та под.

Висвітлено проблему ППДК у державах V4 (схарактеризовано освітні моделі, систему професійної підготовки фахівців означеної сфери, увиразнено мережу навчальних закладів та освітніх курсів, які слугують ППДК, їхній перепідготовці, освіті впродовж життя, виокремлено особливості ППДК у кожній з держав, показано реалізацію принципів наступності та спадкоємності в розвитку розгалуженої мережі ДО (середні школи, гімназії та ліцеї, професійні коледжі, вищі професійні школи, університети, академії), увиразнено роль дипломатичних персоналій у розбудові дипломатичних служб, розвитку дипломатичного дисидентського руху, професійній підготовці дипломатів, вступу держав V4 до НАТО та ЄС, наголошено на ролі профільних кафедр, інститутів, інших університетських структур у професіоналізації здобувачів освіти, значенні науково-дослідницької діяльності студентів за керівництва викладачів тощо. На основі компаративного аналізу виокремлено спільне та відмінне в досвіді підготовки фахівців-міжнародників у кожній із держав V4. Спільною рисою, загальноєвропейською освітньою тенденцією є інтернаціоналізаційні процеси розвитку ДО, яка в аналізованих країнах характеризується спільними глобалізаційними процесами, суспільно-політичними, соціально-культурними, історико-географічними чинниками, забезпеченням якості ППДК у контексті Болонського процесу. Власну національну освітню політику кожна з держав на кожному з умовно виокремлених етапів («довишеградському», «післявишеградському»)

здійснювала крізь призму впливу європейської освітньої політики, глобалізаційних викликів та інших процесів. Європейськість освіти та відповідність найкращим світовим стандартам – ці якості вирізняють ДО держав V4, сьогодні вона репрезентована як класичними національними (королівськими) університетами, що мають кількасотрічні традиції підготовки фахівців, так і новітніми (створеними на початку 90-х рр. XX ст.), що стали провідними престижними міжнародними ЗВО, які готують фахівців за подвійними міжнародними освітніми програмами. Інтеграційні (внутрішні) процеси (об'єднання навчальних закладів міста, регіону навколо університету-лідера) спричинило створення університетів не тільки як академічних та культурних центрів, а й дослідницько-наукових, що беруть важливу участь у розвитку регіону, внутрішній політиці, реалізації регіональних проєктів тощо.

5. З-поміж національних особливостей розвитку дипломатичної системи та системи ДО в кожній з держав V4 відзначаємо окремі (ключові): уже від початку 1990-х років РП позиціонувала себе як регіональний лідер (таке становище з огляду на кількість навчальних закладів, де готують дипломатичних працівників, інтенсивний розвиток приватної університетської освіти, глибокі історичні традиції в підготовці дипломатів, наявність ЗВО міжнародного рівня, розгалужена мережа міжнародної економічної освіти тощо, зберігається й досі), який успішно здійснює зміни в суспільно-політичному соціокультурному та освітньому житті, має тісні стосунки з європейським та світовим співтовариством, налагоджує дипломатичні відносини зі світом, претендує на першість щодо вступу до європейської та північноатлантичної співдружності. ДО в РП репрезентована численними державними та приватними університетами/вищими школами, профільними інститутами, ДА, пройшла складний шлях, проте мала поступальний і динамічний розвиток. Схарактеризовано систему приватної ДО, зроблено висновок, що вона найбільш поширена в РП, порівняно з іншими державами V4, виокремлено здобутки міжнародної економічної освіти, масовість та динаміку її розвитку, поступальний рух та відповідність стандартам європейських та світових країн-лідерів ДО, підкреслено, що РП за окремими показниками вийшла на перші

позиції у ЦЄ, тут діють гнучкі освітні програми, здійснюється індивідуальний підхід до навчання, застосовуються новітні форми (стаціонарне, заочне, вечірнє, дистанційне, екстернатне, електронне навчання) здобуття освіти, провідною тенденцією є інтеграція до європейського освітнього простору, модернізація, висока мобільність (близько 70 % осіб навчаються на заочній чи дистанційній формі), динамічність освіти впродовж життя тощо. Наголошено на розвитку доповнювальної/додаткової освіти (програма «Амбасадор» та ін.), висвітлено тенденцію та інновацію розвитку дипломатичної економічної освіти, а саме: повсюдне поширення шкільної (пропедевтичної університетської) економічної освіти, створення системи міжнародної економічної освіти, актуалізацію середньої економічної освіти при провідних закладах ВО, економізацію ДО, європейські стандарти її розвитку тощо; схарактеризовано «Східні студії» Варшавського університету, що належать до великої групи польських наукових, академічних та аналітичних інституцій, створення, розвиток і функціонування яких стало можливим після падіння комунізму та відновлення незалежності, показано їх роль у підготовці фахівців-міжнародників та наукових дослідженнях у європейському, світовому та українському вимірах.

6. Виокремено роль у системі міжнародної дипломатичної підготовки низки провідних університетів Угорщини. На прикладі Інституту політичних та міжнародних досліджень Університету ELTE (Будапештського університету імені Лоранда Етвеша), який ще з 1997 р. пропонує здобувачам освітню програму з прав людини та демократизації (ЕМА), що є найстарішою магістерською програмою, яку започаткував ЄС, Центрально-Європейського університету (ЦЄУ) (1991), який готує угорську еліту в галузі МВ, акцентовано на утвердженні поваги до різних культур і думок, прав людини, конституційного уряду та верховенства закону, кваліфіковано ЦЄУ як глобальну міжнародну інституцію, де навчаються студенти з понад 110 країн світу, а викладачі представляють понад 50 країн, науково-дослідницький центр, визначний центр міжнародної та угорської культурної дипломатії, яка має великий досвід розвитку через різні методи, форми (створення угорських центрів, культурно-освітніх осередків, товариств, ярмарків абітурієнтів,

товариств випускників тощо). Виокремлено одну з проблем, пов'язану з доступом до ВО за умов полікультурного середовища (охоплення вищою та середньою освітою ромського населення та інших нацменшин). Акцентовано на гнучкій системі матеріальної підтримки студентів через позики, стипендії, гранти тощо. Підкреслено важливість додаткової освіти, яка слугує професійному зростанню майбутніх дипломатів у стінах ЗВО через систему курсової підготовки, участь у майстер-класах, професійних колегіумах, що є традицією ДО та слугує соціалізації, створенню особливої університетської атмосфери, тісним міжособистісним контактам, що позитивно впливає на кар'єрне зростання, професіоналізацію випускників, формування емоційного інтелекту, гнучких навичок, адаптації першокурсників до особливостей університетського життя, їхній громадській активності, суспільній участі в професійному житті, розвитку комунікативних та міжособистісних навичок, студентського самоврядування, волонтерській діяльності, подальшому працевлаштуванню, коучинг-технологіям та наставництву. Увиразнено роль і значення створених спільнот випускників факультетів/університетів у професійному зростанні майбутніх дипломатів, розвитку культурної дипломатії, піднесенню іміджу дипломата-фахівця як високопрофесійного актора на міжнародній арені тощо. Діяльність TRF, створеної 1996 р. в Угорщині, заслуговує на глибоке вивчення та творче запозичення досвіду як неурядової інституції, яка має добрі потенційні можливості позитивного впливу на процеси реформування ДО, відповідає викликам, спричиненим процесами глобалізації, створює передумови для розвитку та просування насамперед національної системи ДО.

7. На підставі вивчення продуктивного досвіду професійної підготовки дипломатичних кадрів у державах V4 виокремлено організаційно-методологічні підходи до ППДК в Україні (реалізація принципів інтернаціоналізації, гуманізації і демократизації освітнього процесу; академічна мобільність; гнучкість змісту освітніх програм; інтегрований характер освітніх програм; розвиток науково-дослідницького потенціалу університетів; співпраця між університетами та діловим сектором, сферою промисловості, урядовими та

громадськими організаціями; співпраця освітніх закладів з МЗС; організація практики в профільних міністерствах, посольствах, консульствах, інших міжнародних структурах тощо. У системі дипломатичної освіти України важливо творчо використати структурно-змістові (стандартизація і трансформація змісту ППДК на основі компетентнісного підходу, міждисциплінарності, науково-дослідницької, практико-орієнтованої парадигм, професіоналізації, кар'єрного зростання, соціалізації, регіоналізації змісту світи, європейський вектор розвитку, відповідність міжнародним стандартам, соціалізація, культурна дипломатія, створення культури випускника університету/члена колегіуму, утвердження іміджу університету/факультету/кафедри), організаційні (створення системи/мережі ДО (ліцей-коледж-університет-освіта впродовж життя; інтеграція ВО; прозорі умови вступу; диверсифікація програм і дипломів; можливість вільного вибору індивідуальної освітньої траєкторії; інтернаціоналізація освіти; фінансова підтримка здобувачів освіти), дидактичні (поєднання традицій ППДК та інноваційних форм, методів і технологій навчання; іншомовна дипломатична освіта) засади ППДК. Висвітлений продуктивний досвід ППДК у РП, ЧР, СР, Угорщині, який за умов творчого використання можна реалізувати в українській системі ВО. ДО держав V4 слугує зразком високого рівня професійної підготовки дипломатичних працівників відповідно до світових стандартів.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів наукової проблеми. Подальшого вивчення потребують питання розвитку ДО в РП, ЧР, СР, Угорщині крізь призму компаративістичного підходу в поствишеградський період, аналіз наукових здобутків дипломатів досліджуваної доби, відображення місця ДО в системі університетської освіти кожної з держав V4, гендерний аспект ДО, роль ВФ у розвитку ППДК тощо. Є потреба в укладенні словника-довідника «Дипломатична думка держав Вишеградської четвірки в іменах», запровадження тематичних освітніх курсів у процес ППДК в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖРЕЛ

1. Антоненко О. В. Професійна підготовка вчителів іноземних мов в контексті модернізації вищої освіти в Чеській Республіці. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/34f76860-45e0-473b-b459-2256efcc7ec4/content>
2. Антонюк Н., Краєвська О. Особливості реалізації Болонського процесу в країнах Європи. *Гілея*. 2011. № 50(8). С. 684-690.
3. Антонюк Н. Стан і напрями досліджень регіоналізму та процесів регіоналізації закордонними дослідниками міжнародних відносин. *Вісник Львівського Університету. Серія Міжнародні відносини*. 2018. № 44. С. 8-44.
4. Арон Р. Мир і війна між націями. К. : Юніверс, 2000. 688 с.
5. Артёмов А., Ляшко М. Євроінтеграційні аспекти вищої освіти України в контексті сучасних викликів і трендів. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2023. Вип. 1(30). С. 44-55.
6. Артёмов І. Трансформаційні процеси у вищій освіті та науці країн В-4 : досвід для України. *Геополітика України: історія і сучасність. Збірник наукових праць*. 2017. Випуск 1 (18). С 88-120.
7. Балануца О. Професійна підготовка майбутніх дипломатів в Україні у рецепції сучасних учених. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 196. С. 88-92. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-196-88-92>
8. Бідюк Н., Тарасова О. Ретроспективний огляд розвитку освітнього напрямку «Міжнародні відносини» як складової гуманітарної освіти у США. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. Ч. 2. С. 242–253.
9. Бондарчук Н. О. Державна політика Чехії в галузі освіти: стан і тенденції розвитку : автореф. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02. К., 2008. 20 с.
10. Борисова О.В. Релігійний чинник у геополітичних устремліннях еліт України в добу Середньовіччя [монографія]. Луганськ: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка», 2010. 340 с. с. 7.
11. Буглай Н. М. Формування зовнішньополітичної стратегії та реалізація пріоритетних напрямів зовнішньої політики Республіки Польща (1995-2005 рр.)

: дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02 / Наталя Михайлівна Буглай, НАН України. Ін-т історії України.– Київ : [б.в.], 2018. 493 с.) с. 88.

12. Бусленко В. В. Взаємовідносини влади та опозиції в державах Вишеградської групи: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2020. 320 с.
13. Бусленко В. В. Формування парламентської опозиції в Чеській Республіці в 1990-х роках: інституційні чинники, потенціал та ефективність впливу на уряд. *Держава і право: Збірник наукових праць. Серія Політичні науки / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України*. Київ: Юридична думка, 2018. Вип. 80. С. 91–101.
14. Ващиковський: Дипломатія - це почесний вид служби для Польщі. URL: www.polradio.pl/5/38/Artykul/291544
15. Вегеш М., Палінчак М. Політичні науки в Ужгородському національному університеті: сторінки становлення і розвитку. *Регіональні студії*. 2021. № 26. С. 66–87. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/26/15.pdf>
16. В Івано-Франківську відкрили Інформаційний Центр ЄС – Репортер. URL: report.if.ua/lyudy/v-ivano-frankivsku-vidkryly-informacijnyj-centr-yes/
17. Віднянський С. В., Мельникова І.М., Мартинов А.Ю., Горенко О.М., Нікіфорук Д.І. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003). К.: Генеза, 2004. 614 с.
18. Вовканич І., Купар Д. Політико-правові засади формування регіональної зовнішньої політики Словацької Республіки у 1993-2006 рр. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2020. №2(25). С. 19-28.
19. Волинський національний університет імені Лесі Українки. URL: <https://vnu.edu.ua/uk/structure>
20. Гартування кадрів - Український тиждень. URL: <http://tyzhden.ua/Publication/1045>
21. Геополітика в постатях і термінах : підручник для студентів і аспірантів спеціальності "Політологія" / М. М. Вегеш, М. М. Палінчак, В. С. Петрінко. Ужгород : Гельветика, 2020. 786 с.
22. Герасимчук Т. Концептуальні основи теорії політики: Навч. посібник / Т. Герасимчук, А. Киридон, С. Троян. Рівне, 2008. 289 с.

23. Герасимчук Т.Ф. Країни Центральної Європи в політиці Європейського Союзу (1989–2004 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Герасимчук Т.Ф. ; НАН України. Ін-т історії України. Київ, 2005. 23 с.
24. Герасимчук Т. Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин. *Український історичний журнал*. 2006. № 5. С. 186–199.
25. Гладій В. В. Місцеве самоврядування як ресурс політики євроінтеграції: досвід Вишеградської групи та перспективи України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. 238 с.
26. Головинський К.С. Фактор особистості у формуванні та здійсненні зовнішньої політики у сучасній міжнародній системі: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / К.С. Головинський; НАН України. Ін-т світ. екон. та міжнар. відносин. К., 2002. 20 с.
27. Голуб І. І. Польський досвід реформування системи вищої освіти у контексті європейської інтеграції. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 2. С. 27-34. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/269382.pdf>
28. Голуб'як Н. Посткомуністична трансформація громадянського суспільства Республіки Польщі. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. Івано-Франківськ: ЛІК, Вип.13. 2019. С. 164-168.
29. Григор О. Гуманітарна освіта як чинник формування загальної культури дипломата-політика. Гілея. *Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : зб. наук. праць*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 137. С. 311–315.
30. Грищук Ю. Адаптація польського законодавства про вищу освіту до вимог Європейського Союзу. *Oświatologia*. 2016. № 5. С. 75–79. URL: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2016.5.7580>.

31. Дашкевич Я. Об'єктивне і суб'єктивне в просопографії. *Український біографічний словник: історія і проблематика створення*. Мат-ли наук.-практич. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.). Львів, 1997. С. 40–47.
32. Довідник НАТО. Брюссель: [б. м.], 2006. 384 с.
33. Договір про Європейський Союз. *Європейський Союз: консолідовані договори* / Пер. Ю. Петруся; [наук. ред. В. Муравйов]. Київ: Port-royal, 1999. С. 11–42.
34. Долгош К. І. Формування готовності студентів факультету міжнародних відносин до творчої професійної діяльності : дис. ... канд. пед наук : 13.00.04. Вінниця, 2009. 247 с. 39.
35. Долгош К. І. Професіограма фахівця з міжнародних відносин. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методика навчання у підготовці фахівців : методи, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця : Планер, 2009. С. 370–377.
36. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України: аналітичні оцінки [Текст] / Нац. ін-т стратег. дослідж. (Закарпат. філ.), Фонд ім. Ф. Еберта / за ред. кол. : В.І. Андрійко, О.С. Власюк, С.І. Мітряєва (голов. ред.). Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2003. 136 с.
37. Євроінтеграція: досвід країн Вишеградської четвірки та українські реалії. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/IER_EuroInteg_final.pdf
38. Європейський Союз: словник-довідник; [ред.-упоряд. М. Марченко]. 2-ге вид, оновл. Київ: К.І.С., 2006. 138 с.
39. Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці. URL: <https://kmf.uz.ua/uk/z-istorii-institutu/>
40. Зеленько Г. І. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської четвірки та України) : дис.... докт. політ. наук : 23.00.02 / Галина Іванівна Зеленько; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України. Київ, 2007. 388 с.
41. Зеленько Г.І. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи та України) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук :

- спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Зеленько Г.І. ; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. Київ, 2007. 32 с.
42. Зінченко А. Л. Історія дипломатії: від давнини до нового часу : навч. посіб. К.: Проза, 2005. 559 с.
43. Зленко А. Формування та реалізація концептуальних засад зовнішньої політики України. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. 2007. Випуск восьмий. К., 2007. С.608-623.
44. Зовнішня політика ЄС: досвід та внесок країн Вишеградської групи. URL: <https://www.iir.edu.ua/mizhnarodni-proyekty/zovnishnya-polityka-yes-dosvid-ta-vnesok-krayin-vyshehradskoyi-hrupy>
45. Зуб С. В. Інноваційна діяльність в освіті і науці країн Вишеградської групи. *Міжнародний науковий вісник*. 2017. №3(16). С. 82-99. URL: [https://doi.org/10.24144/2218-5348.2017.3\(16\).82-99](https://doi.org/10.24144/2218-5348.2017.3(16).82-99)
46. Зуб С. В. Інновації у вищій освіті і науці країн Вишеградської групи. *Міжнародний науковий вісник. Спецвипуск*. 2017. №1-2(14-15). С. 75-98.
47. Зуб С. Основні чинники внутрішньої та зовнішньої взаємодії країн Вишеградської групи. *Геополітика України: історія і сучасність* : зб. наук. пр. / ред. кол.: І. В. Артьомов (гол. ред.) та ін. Ужгород : ДВНЗ "УжНУ", 2018. №Вип. 1 (20). С. 217-235.
48. Інноваційний університет: концепція становлення і розвитку: монографія / І.В. Артьомов, І.П. Студеняк, С.І. Устич та ін.; за заг. ред. І.В. Артьомова. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2016. 524 с.
49. Істоміна К. Ю. Професійна підготовка бакалаврів гуманітарних наук з міжнародних відносин в університетах Канади: автореф. дис... канд. пед. наук спец. 13.00.04. Львів, 2017. 19 с.
50. Історія успіху чотирьох: польський і український погляди (з нагоди 30-ї річниці створення Вишеградської групи). Варшава, Київ : Польський Інститут у Києві, 2021. 32 с. URL: https://instytutpolski.pl/kyiv/wp-content/uploads/sites/19/2021/06/%D0%91%D1%80%D0%BE%D1%88%D1%83%D1%80%D0%B0_V4.pdf

- 51.Калакура О. Українсько-польська дипломатія ХХ століття. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. 2005. Випуск п'ятий. К., 2005. С.684-708.
- 52.Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій . Київ: Генеза, 2004. 496 с.
- 53.Качинська Н. О. Імідж держави: теоретичний аспект. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Гол. ред. В.М. Вашкевич. К., 2009. Випуск 19. С. 252-263.
- 54.Качинська Н. О. Міжнародний імідж сучасної України в контексті забезпечення захисту національних інтересів. *Сучасна українська політика: політики та політологи про неї*. К. : Український центр політичного менеджменту, 2010. Випуск 20. С. 297-310.
- 55.Кіцила Л. Концептуальні засади трансформації зовнішньої політики Чеської Республіки в умовах інтеграції з євроатлантичними структурами (1990-2004). *Вісник Львівського університету. Серія міжнародних відносин*. Львів, 2006. №18. С.23-27.
- 56.Кіш Е. В. «Європейська карта» країн Вишеградської четвірки: історія розвитку і форми співробітництва. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія «Історичні науки»*. 2012. – Вип. 3.33. С. 259–267. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/36.pdf> .
- 57.Кіш Є. Країни Центральної Європи в системі міжнародних євроінтеграційних процесів (1991–2007 роки) : дис.... докт. іст. наук : 07.00.02 / Єва Бернатівна Кіш; Ужгородський національний університет. Ужгород, 2008. 407 с.
- 58.Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції [Текст] : монографія. Ужгород : Ліра, 2008. 440 с.
- 59.Клепар М. Професійна підготовка фахівців з міжнародних відносин у системі вищої освіти України (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.) [Текст] : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ "Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника", 2019. 499 с.
- 60.Климончук В.Й. Передумови та інституціоналізація взаємовідносин влади і опозиції в країнах Центрально-Східної Європи (на прикладі країн

Вишеградської групи) : досвід для України. *Політичне життя* / Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця: В-во ДонНУ ім. Василя Стуса, 2020. №2. С.12-18. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/8834-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-17736-1-10-20200825.pdf>

- 61.Климончук В. Тенденції розвитку міжнародних відносин у ЄС крізь призму підготовки дипломатичних кадрів у державах Вишеградської четвірки. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 41. С. 124-129. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v041.2023.21>
http://apfs.nuoua.od.ua/archive/41_2023/21.pdf
- 62.Климончук В. Демократичні трансформації у посткомуністичних країнах Центрально-Східної Європи: інституційний вимір. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. №3(14). С. 137-147. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2022-03-137-147>
- 63.Клочак О.З. Зовнішня політика і дипломатія Республіки Польща в епоху глобалізаційних змін (1989-2004 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02. “Всесвітня історія” / Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України; Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. Київ, 2018. 274 с.
- 64.Ключкович Т., Ключкович А. Інтернаціоналізація вищої освіти в Словаччині: цільові пріоритети та особливості реалізації. *Перспективи та інновації науки*. 2022. Вип. 2(7). С. 344–355.
- 65.Ключкович Т. В. Інтеграція системи вищої педагогічної освіти Словацької Республіки у Європейський освітній простір : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Ключкович Тетяна Василівна. Ужгород, 2017. 268 с.
- 66.Копійка В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна. К., 2005. 448 с.
- 67.Костюк Т. О. Системний підхід до узгодженості державної та інституційної політик інтернаціоналізації вищої освіт. *Право та державне управління*. 2019. № 1 (34). Т. 2. С. 57-62.

68. Кочубей Ю. Імідж дипломата – імідж країни. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2011. Вип. 5. С. 30–33.
69. Кулінич М. А. Освітня підготовка сучасного дипломата : міжнародний вимір. *Україна дипломатична*. К., 2005. Вип. V. С. 33–40.
70. Лендьел М.О. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи: монографія. Ужгород : Мистецька лінія, 2011. 687 с.
71. Майборода В. С. Розвиток університетської освіти та науки в Польщі (кінець ХХ - початок ХХІ століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Майборода Вікторія Сергіївна ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2011. 20 с.
72. Максимчук Л. В. Підготовка майбутніх економістів-міжнародників до професійної діяльності засобами інтерактивних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2012. 20 с.
73. Мальський М., Мацях М. Теорія міжнародних відносин: Підручник. 3-тє вид., перероб. і доп.. К. : Знання, 2007. 461 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2333.html>
74. Мальський М., Мороз Ю. Підготовка фахівців міжнародників в умовах трансформації міжнародної системи. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 30. С. 3–8.
75. Марчук В., Голуб'як Н. Підготовка дипломатичних кадрів у контексті становлення і розвитку чеської дипломатії (1989-2004). *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 41. С. 141-147.
76. Мельничук С. Ю. Педагогічні умови застосування навчальних тренінгів у підготовці фахівців міжнародних економічних відносин : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2018. 20 с.
77. Міжнародна наукова конференція «Від Угоди про партнерство та співробітництво до політики поглибленого сусідства: перспективи відносин Україна-ЄС». URL: <https://www.mvk.if.ua/news/2156/>
78. Міжнародні проекти. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. URL: https://projects.pnu.edu.ua/?_gl=1%2A1mhc31d%2A_ga%2AMTYyMDIwOTI4My

4xNjI2NjEwNjQ2%2A_ga_B6J5G9CVS8%2AMTY5MjYxNDM2MC4yMzIuMS4
xNjkyNjE0Mzg0LjAuMC4w –

79. Мороз Д. Джерельно-інформаційна база дослідження співробітництва країн-членів Вишеграду. *Український історичний збірник*. 2004. Вип. 8. К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. С. 527-534.
80. Мороз Д. Формування системи багатостороннього співробітництва країн-членів Вишеградської четвірки (1991–2004 рр.) : дис.... канд. іст. наук : 07.00.02 / Дмитро Олександрович Мороз; Інститут історії України НАН України. Київ, 2007. 206 с.
81. Мотрук С. Головні напрями зовнішньої політики Чеської Республіки на рубежі ХХ-ХХІ ст. *Україна дипломатична*. К., 2007. Вип. 8. С.323-327.
82. Мотрук С. Чехія на шляху євроінтеграції. *Історичний журнал*. 208. №6. С.90-91.
83. Мудрієвська І. Становлення і розвиток співробітництва України з країнами Вишеградської групи (1991—2013 рр.): дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 07.00.02 Всесвітня історія / Мудрієвська Ірина Ігорівна. Київ, 2015. 245 с.
84. Ніццький договір та розширення ЄС / Міністерство юстиції України, Центр порівняльного права; [за наук. ред. С. Шевчука]. Київ: Логос, 2001. 196 с.
85. ННІ євроінтеграційних досліджень https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/deps-nni_euroint/about,
86. НДІ Центральної Європи https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/deps-ndi_centeurope/science_council,
87. Новаковський Є. Закордонна політика Польщі: цілі і очікування. *Український журнал*. 2009. № 11. URL: <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/765/>
88. Опанасюк О. Новітні тенденції у роботі дипломатичного агента ХХІ ст. URL : <file:///C:/Users/Smart/Downloads/2989-10947-1-PB.pdf>
89. Отрощенко Л. С. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічного профілю у вищій освіті Німеччині: моногр. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 169 с.
90. Павлишин Л.В. Зовнішня політика Чеської Республіки: становлення та

пріоритетні напрями розвитку (1993–2004 рр.): автореф. дис. на здобуття 229 наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Павлишин Л.В. ; Київ. славіст. ун-т. Київ, 2014. 28 с.

- 91.Павлович Ю. П. Розвиток ранньої іншомовної освіти в Угорщині у 90-х роках ХХ та на початку ХХІ ст. *Збірник науково-практичної конференції «Актуальні проблеми наукового і освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів»* 14-15 травня 2015 р. Мукачево, 2015. С. 202–204.
- 92.Палагусинець Р. В. Механізм формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби як складова державного управління : теорія і практика : моногр. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня “Рута”», 2020. 432 с.
- 93.Палінчак М. М., Гжещук В. Розвиток державної освітньої політики в Польській Народній Республіці. *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 174–179.
- 94.Палінчак М.М., Кучарчик Рудольф, Стеблак Д.М. Релігійний фактор у міжнародних відносинах. *Регіональні студії*. 2019. Вип. 18. С. 62–67.
- 95.Партнерство заради миру: рамковий документ. *Партнерство заради миру – Partnership for Peace*. Брюссель: [б. м.], 1994. С. 5–8.
- 96.Помер колишній міністр закордонних справ Чехословаччини Їржі Дінстбір. URL: https://www.mzv.cz/kyiv/uk/x2005_11_03/x2011_01_11.html
- 97.Поп'юк М.В. Провідні чинники реформування початкової освіти в контексті демократичних перетворень країн Вишеградської четвірки. URL: [http // intkonf.org](http://intkonf.org).
- 98.Путівник по саміту НАТО у Вашингтоні 23–25 квітня 1999 року.Брюссель: Офіс інформації та преси НАТО, 1999. 120 с.
- 99.Пушкіна О., Палєєва Ю., Чебикіна Т. Аналіз професійних вимог кадрового дипломата України на тлі сучасних перетворень. *Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. Ужгород, 2019. С. 272–274. URL: <http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/2.pdf>

100. Разом чи окремо? 20 років польсько-українських відносин : монографія / за ред. Олега Бориняка, Марти Валяк та Ігоря Гурака. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2013. 230 с.
101. Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді. URL: <https://europewb.org.ua/nisd/>
102. Розман І. І. Українська педагогічна біографістика (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія. Ужгород : РІК-У, 2020. 612 с.
103. Розман І., Савчук Б. Поняття «педагогічна персоналістика» крізь призму науково-дефінітивного дискурсу. *Нова педагогічна думка*. 2021. № 1 (105). С. 3–7.
104. Савчук А. Б., Савчук Б. П., Розман І. І. Просопографія в контексті досліджень історії дипломатії. *Science: new goals. Proceedings of III International scientific conference*. London, 2017. Nov 30. S. 53–57.
105. Савчук Б. Актуальні проблеми розвитку педагогічної персоналістики в Україні. *Матер. І Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика»*. Івано-Франківськ, 2016. С. 55–59.
106. Свешніков В. В. Аналіз геополітичних концепцій Польщі. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. 2011. № 2 (43). С. 74–84.
107. Семенович А. Відносини України з країнами Вишеградської групи на сучасному етапі. *Наукові записки «Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України»*. Серія: Політичні науки. Острог: Вид-во Нац. ун-тету «Острозька академія», 2010. Вип. 4. С.209–215.
108. Сергієнко Т. С. Регіональна політика країн Вишеградської групи у становленні прикордонної та міжрегіональної співпраці з Україною. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: „Історія”. 2012. Вип. 29. С. 42–48.
109. Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України. Збірник матеріалів

міжнародної конференції, 3 жовтня 2013 р. / С.І. Мітряєва, М.О. Лендъел, А.Д. Стряпко, А.М. Крижевський [та ін.]. Київ : НІСД, 2014. Серія «Міжнародні відносини». Вип. 3. 128 с.

110. Старовойтенко І. Просопографія: підходи до трактування змісту наукової дисципліни в історіографії. С. 8-27. URL: <http://www.history.org.ua/JournALL/sid/13/1/1.pdf>.
111. Старовойтенко, Ціватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. К.: ДЕМІД, 2000. Вип. 4. С. 268–274.
112. Стельмах В. О. Політична соціалізація молоді країн Вишеградської групи: дис. ...канд. пол. наук: 23.00.02 Політичні інститути та процеси / Стельмах Вікторія Олександрівна. Київ. 2015. 235 с.
113. Степаненко К. В. Перспективні напрями наукових досліджень сучасних міжнародних відносин. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 2. С. 159–164.
114. Тарасова О. Професійна підготовка фахівців-міжнародників у вищих навчальних закладах США. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. № 1. С. 89–96.
115. Теорія міжнародних відносин. Термінологічний словник / за ред. М. П. Гетьманчука. Львів : Тріада плюс, 2011. 318 с.
116. Ткач Д.І. Політичні трансформації в Угорській Республіці на рубежі ХХ–ХХІ століть (у контексті демократичних перетворень у постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня дра політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Ткач Д.І. ; Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. Київ, 2004. 39 с.
117. Третько В. В. Компетентністний підхід в системі професійної підготовки майбутніх фахівців міжнародних відносин. *Педагогічний дискурс : зб. наук. праць* / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький : ХГПА, 2011. Вип. 9. С. 349–353.

118. Третько В. В. Професійна підготовка магістрів міжнародних відносин у Великій Британії: теорія і практика : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2013. 414 с.
119. Україна та Вишеградська четвірка на шляху до взаємовигідних відносин / упорядн. В. Пулішова, Т. Стражай. Братислава : АДІН, 2010. 166 с.
120. Україна та Вишеградська Четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин [Текст] : матеріали міжнар. конференції «Україна і Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин», 13–14 травня 2010 р. / Research Center of the Slovak Foreign Policy Association ; упоряд. В. Пулішова, Т. Стражай. Братислава : АДІН, 2010. 166 с.
121. Україна та країни Вишеградської четвірки. URL: <https://www.icps.com.ua> > mt...
129. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.; [редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін.]. Київ: Знання України, 2004. Т.1 760 с.
130. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.; [редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін.]. Київ : Знання України, 2004. Т.2. 812 с.
131. Український дипломатичний словник / за ред. М. З. Масальського. К. : Знання, 2011. 495 с.
132. Українсько-польські зустрічі. URL: <https://kmv.pnu.edu.ua/ukrainsko-polski-zustrichi/>
133. Хоменко К.П. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти Польщі. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Додаток 1 до Вип. 5, Том I (52): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». К.: Гнозис, 2014. С. 385-391.
134. Цепенда І.Є. Політологічна наука на Прикарпатті після проголошення Незалежності. *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника*. 2022. Т. 9. № 2. С. 7-17.
135. Ціватий В., Аношина Н-Т. Дипломатична служба і Дипломати Великої Британії: історичні традиції, сучасна інституціональна модель (досвід для

- України). *Україна дипломатична*. 2011. Вип. 12. С. 492–504. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2011_12_178
- 136 .Ціватий В. Г. Дипломат і іноземна мова : інституціональні витоки і модель підготовки. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2007. Вип. 13. С. 231–234. 185.
- 137 .Ціватий В. Г. Дипломатія і підготовка дипломата XXI століття: традиції, інновації, моделі. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2004. Вип. 10 (1). С. 11–31.
- 138 .Ціватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. К.: «ДЕМІД», 2000. Вип. 4. С. 268-274.
- 139 .Ціватий В. Г. Значення та роль гуманітарних наук у підготовці дипломата XXI ст. *Україна дипломатична*. К., 2005. Випуск VI. С. 636–652.
- 140 .Ціватий В. Г. Підвищення професійної майстерності, модель ротації та кар'єрне зростання дипломатів США. *Зовнішні справи*. 2014. № 7. С. 24–27.
- 141 .Ціватий В. Публічна дипломатія: традиції, тренди та виклики (досвід і пріоритети для України). *UA Foreign Affairs*. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/publiczna-diplomatija-tradiciji-trenditavikliki-dosv>.
- 142 .Чекаленко Л., Ціватий В. Британська й американська системи підготовки дипломатів в умовах глобалізаційних змін висвітлили британську й американську системи підготовки дипломатів за умов глобалізаційних змін. *Україна дипломатична*. 2019. Вип. 20. С. 570-584. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/59.pdf>
- 143 .Чехія: погляд на систему освіти / [відп. за вип. Людмила Фіра]. Тернопіль: Укрмедкнига, 2006. 99 с.
- 144 .ЧР та Європейський Союз. URL: https://www.mzv.cz/kyiv/uk/x2001_09_21/x2001_09_21_3/x2010_10_14.html
- 145 .Шергін С. О. Світова політика і наукова спільнота. *Україна дипломатична – 2005 : науковий щорічник*. К., 2005. Вип. 6. С. 653–663.

- 146 .Якимчук Ю. В. Психологічні особливості інтенсифікації розвитку комунікативних здібностей майбутніх фахівців міжнародних відносин : автореф. ... дис. канд. псих. наук : 19.00.07. Хмельницький, 2008. 20 с.
- 147 .Янчук Л.В. Зовнішня політика Словацької Республіки: особливості формування та пріоритетні напрями розвитку (1993–2010 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Янчук Л.В. ; Диплом. акад. України при М-ві закордон. справ України. Київ, 2011. 20 с.
- 148 . Adam Mickiewicz University w Poznaniu. URL: <https://amu.edu.pl/en>
- 149 . AMU History. URL: <https://amu.edu.pl/en/main-page/history>
- 150 . Agenda – 2000: for a stronger and wider Union. URL: www.ec.europa.eu/agriculture/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf
- 151 . Államés Jogtudományi Kar. URL: <https://www.juris.u-szeged.hu/nrti>
- 152 . Alumni Hungary. URL: <https://alumninetworkhungary.hu/>
- 153 . A Memorandum on Lifelong Learning Commission of the european communities. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
- 154 . Amsterdam European Council 15 and 16 June 1997. Presidency conclusions. Press release information. Brussels: European Commission. URL: http://europa.eu/rapid/pressrelease_DOC-97-2_en.htm?locale=en
- 155 . Anglo American University in Prague. URL: <https://www.aauni.edu/>
- 156 . An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/oj/direct-access.html>
- 157 . Balogh A. Hungary and Cultural Diplomacy. URL: <http://www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/hungary-and-cd.pdf>
- 158 . Batora J. Does the European Union transform the institution of diplomacy. *Journal of European Public Policy*. Vol. 12. No 1. February, 2005. P. 44-66. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1350176042000311907>
- 159 . Batora J., Hocking B. EU-oriented bilateralism: evaluating the role of member-state embassies in the European Union. *Cambridge Review of International Affairs*.

2009. Volume 12. Number 1. March. P. 163-182.
<http://dx.doi.org/10.1080/09557570802683938>

- 160 . Biała Księga: przygotowanie krajówstowar zyszonych Europy Środkowej i Wschodniej do integracji z Rynkiem Wewnętrznym Unii Europejskiej. Warszawa: Unia Europejska, 1995. 436 s.
- 161 . Bílá kniha - národní program rozvoje vzdělávání v České republice: www.msmt.cz // bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-formuje-vladni-strategii-v-oblasti-vzdelavani
- 162 . Bilavych H., Borys U., Dovgij O., Savchuk A., Fedchyshyn N., Fedoniuk L., Savchuk B.. Training of future professionals for sustainable development. *Wiadomości Lekarskie*. 2022. Volume LXXV, Issue 3. P. 697–708. URL: <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/archive/2022/03/WLek202203123.pdf>
<https://wiadlek.pl/03-2022/>
- 163 . Briska-Frantisek. URL: https://www.library.sk/arl-umb/en/detail-umb_un_auth-0002165-Briska-Frantisek/
- 164 . Bogaj A. Realia i perspektywy reform oświatowych. Warszawa Instytut Badań Edukacyjnych, 1997. 118 s.
- 165 . Bruter M. Diplomacy without a state: the external delegations of the European Commission. *Journal of European Policy*. Vol. 6. No 2. June, 1999. P. 183-205. <https://doi.org/10.1080/135017699343676> . p. 183.
- 166 . Budapesti Corvinus Egyetem. URL: <http://www.uni-corvinus.hu>
- 167 . Budapesti Gazdasági Egyetem. URL: <http://www.bgf.hu>
- 168 . Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. URL: <http://www.bme.hu/>
- 169 . Biuletyn Informacji Publicznej. URL: <https://www.gov.pl/bip>
- 170 . Burns W. J. The Back Channel : A Memoir of American Diplomacy and the Case for Its Renewal. 2019. 512 p.
- 171 . Buslenko V. Influence of the power and the opposition on democratization dynamics in the Slovak Republic. *European Journal of Transformation Studies*. 2022. Vol. 10, No 1. P. 20–40.
- 172 . Bystricky L. Zaklady diplomacie. Bratislava, 2000. 285 p.

- 173 . Calendar. URL: https://www.visegradgroup.eu/calendar/1998-and-before#_1993
- 174 . Cerych L. Educational Reforms in Central and Eastern Europe: Processes and Outcomes. *European Journal of Education*. 1997. 32(1). 75-96.
- 175 . Collegium Polonicum. URL: <https://www.cp.edu.pl/pl/index.html>
- 176 . Currie J. et al. Globalizing practices and university responses: European and Anglo-American differences. Westport : Praeger Publishers, 2003. 248 p.
- 177 . Cyril Svoboda. URL: <https://cs.isabart.org/person/36473>
- 178 . Cyril Svoboda. URL: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/cyril_svoboda.html
- 179 . Death of Mr Barna Berke, judge of the General Court. URL: <https://curia.europa.eu/jcms/jcms>
- 180 .Directorate-General for Education and Culture Eurybase the Information Database on Education Systems in the Eastern Europe. Brussel, 2002. P. 57.
- 181 . Deklaracja Luksemburska przyjęta na spotkaniu Rady Ministrów Unii Zachodnioeuropejskiej (fragmenty) (23 listopada 1999 r.,Luksemburg). Zbior dokumentow. 1999. Nr. 4. URL: www.zbiordokumentow.pl/1999,nr.4
- 182 . Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on co-operation of the Visegrad Group countries after their accession to the European Union (12May 2004): URL: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegraddeclaration-110412-1>
- 183 . Declaration of the Meeting of Ministers on co-operation of the Visegrad Group of infrastructure and transport in Straszyn, Poland (16–18 March 2005). URL: www.visegradgroup.eu
- 184 . Declaration of the V4 Ministers responsible for regional development, Sliac (Slovakia) (2 December 2005). URL: www.visegradgroup.eu
- 185 . Declaration on Cooperation between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration

- (15 February 1991). URL: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412>.
- 186 . Declaration on Cooperation. (1991). Declaration on Cooperation between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration. (15.02.1991). URL: www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations
- 187 . Deutsch K. W. In The Nerves of Government: models of political communication and control. New York : Free Press, 1963. 315 p.
- 188 . Dienstbier J. Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989-1999. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 441 s.
- 189 .Diplomatic academy. URL: <https://dakademy.flaw.uniba.sk/en/course-history/>.
- 190 . Directorate-General for Education and Culture Eurybase the Information Database on Education Systems in the Eastern Europe. Brussel, 2002. P. 57.
- 191 . Education and Training in Europe: diverse systems, shared goals for 2010. The work programme on the future objectives of education and training systems. URL: <http://europa.eu.int/comm/education/policies>
- 192 . Education at a Glance 2020: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/69096873-en>
- 193 . Edukacja dla Europy: raport Komisji Europejskiej/ w tł. [z ang.] Ireny Wojnar i Jerzego Kubina. Warszawa: Elipsa, 1999. 191 s.
- 194 . Edukacja dorosłych: teoria i praktyka w dobie przemian / pod. red. Jana Sarana. Lublin: Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. 413 s.
- 195 . Edukacja 1997 – 2001. Raport / Dzierzgowska Irena [oprac.]. Warszawa, 2001. 19 s.
- 196 . Edukacja w perspektywie integrowania się Europy/ red. nauk. Zdzisław Wołk. Zielona Góra: Wydaw. Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego, 2000. 163 s.
- 197 . Edukacja w procesie przemian społecznych/ pod. red. Andrzeja Bogaja, Stefanego Kwiatkowskiego i Mirosława Szymiańskiego. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, 1998. 30 s.
- 198 . Ekonomická univerzita v Bratislave. URL: <https://euba.sk/>

- 199 . ELTE. URL: <https://www.elte.hu/en/>
- 200 . ELTE Diplomások. URL: <https://www.alumni.elte.hu/page/koszonto>
- 201 . ELTE Institute of political and international studies. URL: <https://polir.elte.hu>
- 202 EMA. URL: <https://gchumanrights.org/education/regional-programmes/ema/about.html>
- 203 . Erasmus + (n.d) European Commission. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_en
- 204 . Ernestová M. Teaching and learning English under the Communist Regime: A Personal Account. *Intercultural Communication and Foreign Language Teaching: Perspectives a Czech-German Viewpoint / Ed. Corinna FitzGerald, Konrad Schröder – Universität Augsburg, 2007. P. 13-20.*
- 205 . Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Poland, of the other part. URL: <http://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/EC-Poland.pdf>
- 206 . Europejska strategia Rządu RP. *Wspólnoty Europejskie. 2001. Nr. 12 (124). S. 24–26.*
- 207 . Eurostat. Mobility of students in Europe. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00064&language=e>
- 208 . Expose ministra spraw zagranicznych Bronisława Geremka w Sejmie (5 maja 1998 r. Warszawa). URL: <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/1114-exposministra-sprawzagranicznych-bronislawa-geremka-w-sejmie-20-maja-1998-r>
- 209 . Expose premiera Rzeczypospolitej Polskiej Włodzimierza Cimoszewicza w Sejmie (14 lutego 1996 r., Warszawa). URL: <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/1110-expose-premiera-wlodzimierza-cimoszewicza-fragment-dotyczacy-polityki-zagranicznej-14-lutego-1996-r>
- 210 . Fakulta politických vied a medzinárodných vzahov UMB. URL: <http://www.fpvmv.umb.sk>

- 211 . Faculty of Law and Political Sciences of ELTE University. URL: <https://www.ajk.elte.hu/>
- 212 . Fakulta sociálních studií Výroční zpráva o činnosti za rok 1998. URL: https://www.muni.cz/media/docs/508/FSS_VZ_1998.pdf
- 213 . Fakulta sociálních studií Výroční zpráva o činnosti za rok 1999. URL: https://www.muni.cz/media/docs/510/FSS_VZ_1999.pdf
- 214 . Fakulta sociálních studií Výroční zpráva o činnosti za rok 2000. URL: https://www.muni.cz/media/docs/512/FSS_VZ_2000.pdf.
- 215 . Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB. URL: <http://www.fpvmv.umb.sk>
- 216 . Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov. URL: <https://www.fpvmv.umb.sk/15088/historia-fakulty>.
- 217 . Filacek A. Social Sciences and Humanities in Czech Republic. Theory of Science. 2004. Vol. 24, N 1. P. 5–34
- 218 . Garamvölgy B., Dóczi T. Sport as a tool for public diplomacy in Hungary. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, 2021, 90, 39–49. DOI: 10.2478/pcssr-2021-0012
- 219 . Gymnazium. URL: <https://smvv.cz/vzdelavaci-programy/gymnazium/>
- 220 . Havas, A. (2009). Universities and the emerging new players: building futures for higher education. *Technology Analysis & Strategic Management*, Vol. 21 Issue 3, pp 425-443.
- 221 . Hocking B., Batora J. Diplomacy and the European Union (Introduction). *The Hague Journal of Diplomacy*. 2009. 4. P. 113-120.
- 222 . Hocking B. Catalytic Diplomacy: Beyond ‘Newness’ and ‘Decline’ . *Innovation in Diplomatic Practice*. 1999. P. 21-42.
- 223 . Hocking B., Spence D. Foreign Ministries in the European Union: Integrating Diplomats. Palgrave, 2002. 295 p.
- 224 . Hoffman S. The Clash of Globalisations. *Foreign Affairs*. 2002. Vol. 80 (4). P. 104–115.
- 225 . Hudzik, John K. (2015): Comprehensive internationalization: institutional pathways to success. Publisher: London; New York: Routledge, 2015. 280 p.

- 226 . Hungarian Central Statistical Office. URL: www.ksh.hu.
- 227 . Hungarian Cultural Center Bucharest. URL: www.collegium-hungaricum.at/
- 228 . Hungarian Ministry of Education and Culture. URL: www.okm.gov.hu/
- 229 . HTTPS. URL: www.army.cz/scripts/detail.php?ID=1270
- 230 . Informacja do Okresowego Raportu Komisji Europejskiej z postępów na drodze zблиżania Polski do Członkostwa w Unii Europejskiej 2000–2001: dokument przyjęty przez Komitet Integracji Europejskiej 27 czerwca 2001 r. Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, 2001. 553 s.
- 231 . Informacja do Okresowego Raportu Komisji Europejskiej z postępów na drodze zблиżania Polski do Członkostwa w Unii Europejskiej 1999–2000 : dokument przyjęty przez Komitet Integracji Europejskiej 26 czerwca 2000 r. Warszawa : Urząd Komitetu. 489 s.
- 232 . Informacja do Okresowego Raportu Komisji Europejskiej z postępów na drodze zблиżania Polski do Członkostwa w Unii Europejskiej 2001–2002 [wraz z Addendum]: dokument przyjęty przez zespół przygotowawczy KIE 24 maja 2002 r. Iuaktualniony według stanu na 13 czerwca 2002 r. Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, [po 2002]. 722 s.
- 233 . Innovations in Education and Science of the Visegrad Group Countries. News bulletin “Innovative university – tool of integration to European educational and research area”. Edition 3. Uzhhorod, 2015. 134 p.
- 234 . Integracja Polskiz Unią Europejską : dokumenty i kalendarium 1988–2002. Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, 2002. 126 s.
- 235 . Instytut Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie. URL: <http://ike.amu.edu.pl/poznaj-nasz-instytut/>
- 236 . Institut mezinárodních studií Fakulta sociálních věd Univerzita Karlova dií. URL: <https://ims.fsv.cuni.cz/>
- 237 . Istytuty Polskie. URL: <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/instytuty-polskie>
- 238 . Integracji Europejskiej, 2001. 388 s.
- 239 . Integracja Polskiz Unią Europejską : dokumenty i kalendarium 1988–2002. Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, 2002. 126 s.

- 240 Department of International Relations. Central European University. URL:
<https://ir.ceu.edu/>
- 241 .Jaňák Ján. Karol Rybárik Institute of International Relations in Bratislava. URL:
www.cottyn.eu
- 242 .Jan Kavan. URL:
https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/jan_kavan.html
- 243 .Jaromír Johanes. URL:
https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/jaromir_johanes.html
- 244 . Jiří Dienstbier. URL:
https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/jiri_dienstbier.html
- 245 . Jiří Dienstbier - Senátor PČR URL:
<https://web.archive.org/web/20090210192353/http://jiri.dienstbier.cz/cz/uvodni-stranka/>
- 246 . Joniec T. Polska służba konsularna 1918-1995. Warszawa, 1996. 266 s.
- 247 . Josef Zieleniec. URL:
https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/josef_zieleniec.html
- 248 . Jozef Moravčík. URL:
https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/jozef_moravcik.html
- 249 . Kahanec M., Kralikova R. Higher Education Policy and Migration : The Role of International Student Mobility. *CESifo DICE Report*. 2011. Vol. 9. No. 4. P. 20-27.
<https://doi.org/10.6017/ihe.2003.33.7391>
- 250 . Kaplan M. A. Is International Relations a Discipline? *The Journal of Politics*. 1961. Vol. 23(3). P. 462–476.

- 251 . Kaplan M.-System and process in international politics. Michigan: ECPR Press, 2005. 252 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=INObDHjGi_oC&pg=PA2&hl=ru&source=google_books_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false
- 252 . Karol Rybárik – DAAS – Požiadavka. URL: [skhttps://www.poziadavka.sk](https://www.poziadavka.sk)
- 253 . Mattoš B. Svetové diplomatické školy – Diplomatiche Akademie Wien. *Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej*. Bratislava, 2007. P. 163–167.
- 254 . Katedra mezinárodních vzťahů a evropských studií. URL: <https://www.fss.muni.cz/o-nas/struktura-fakulty/231700-katmezinarodnich-vztahu/vyuka>
- 255 . Keresztes, E. R. (2014). Financing tertiary education: international and Hungarian examples of tuition fees. *European Scientific Journal*,10(28), 205-218. URL: https://www.researchgate.net/publication/335099191_FINANCING_TERTIARY_EDUCATION_INTERNATIONAL_AND_HUNGARIAN_EXAMPLES_OF_TUITION_FEES
- 256 . Kierunki polskiej polityki zagranicznej. Informacja rządu przedstawiona przez ministra spraw zagranicznych B. Geremeka podczas posiedzenia Sejmu RP, 9 maja 2000 r. *Przegląd rządowy*. 2000. Nr. 5(107). S. 56–66.
- 257 . Knight J. Higher Education in the Trade Context of GATS. *Internationalisation in Higher Education : European responses to the global perspective / Eds. : B. M. Kehm; H. De Wit ; European Association for International Education [EAIE] ; European Higher Education Society [EAIR]*. Amsterdam : Drukkerij Raddaier, 2005. P. 54-95.
- 258 . Knight J. Updated Internationalization Definition. *International Higher Education*. 2003. No 33. P. 2–3.
- 259 . Kola naukowe. URL: <https://wsmip.uj.edu.pl/dla-studenta/kola-naukowe>
- 260 . Kolegium gospodarki światowej. URL: <https://ssl-kolegia.sgh.waw.pl/pl/KGS/Strony/default.aspx>

- 261 . Koncepcie reformy vysokého školství v ČR. Praha: MŠMT, 2004. 50 s. 3. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: Bílá kniha. Praha: MŠMT, ÚIV – nakladatelství Tauris, 2001. 98 s.
- 262 . Koncepcia rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike na najbližších 15 - 20 rokov (projekt MILÉNIUM). Available at: <http://www.noveskolstvo.sk/upload/pdf/MILENIUM.pdf>
- 263 . Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, 1997. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970780483>
- 264 . Kovács, L. & Kasza G. (2018). Learning to Integrate Domestic and International Students: The Hungarian Experience. *International Research and Review*, 2018. Vol. 8(1). P. 26-43. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1210836.pdf>
- 265 . Kovacs L., Tweneboah G. Internationalization of Hungarian Higher education – the contribution of the cooperation with foreign missions. *International Research and Review: Journal of Phi Beta Delta Honor Society for International Scholars*. 2020. Vol. 10. Issue 1. P. 26-41. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1292874.pdf>
- 266 . Kozminski University. URL: <https://www.kozminski.edu.pl/en>
- 267 . Kukulka J. Teoria stosunkow miedzynarodowych. Warszawa, 2003. 154 s.
- 268 . Kuti Zs. Concealable Framework for the Foreign language competence development programmer years 1–12 / Zsuzsa Kuti, Edit Morvai. Budapest : Education Alkotó szerkesztő, 2000. 22 p.
- 269 . Kwaśniewski A. Dom wszystkich Polska / A.Kwaśniewski. Warszawa: Perspektywy Press, 2000. 310 s.
- 270 . Kwaśniewski A. Wystąpienie na konferencji «Polityka zagraniczna Unii Europejskiej» (26 listopada 1998 r., Barcelona). *Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego*. 1998 rok. Wybór. Warszawa: Kancelaria Prezydenta RP, 1999. S. 396–398.
- 271 . Kwaśniewski A. Wystąpienie nt. «Nowi członkowie NATO: nowe wyzwania, nowe funkcje»(23 czerwca 1998 r., Wiedeń). *Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego*. 1998 rok. Wybór. Warszawa: Kancelaria Prezydenta RP, 1999. S. 194–198.

- 272 . Kwiek, M., P. Maassen (eds.) (2012). National Higher Education Reforms in a European Context: Comparative Reflections on Poland and Norway. Frankfurt and New York: Peter Lang. Vol. 2. 242 p.
- 273 . Language Education Policy Profile. Hungary – Strasbourg: Language Policy Division, 2002. 41 p.
- 274 . László Sz. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története képekben. 2010. https://www.elte.hu/file/ELTE_tortenete_SzogiL.pdf
- 275 . Likvidace samostatné zahraniční politiky. URL: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/unor_1948_na_mzv.html.
- 276 . Living circumstances of the gypsies in Hungary. URL: www.wikipedia.org
- 277 Madrycka deklaracja w sprawie bezpieczeństwa i współpracy euroatlantyckiej (8 lipca 1997 r., Madryt). *Zbiór dokumentów – 1997*. Nr. 3. [:www.zbiordokumentow.pl/1997,nr.3/](http://www.zbiordokumentow.pl/1997,nr.3/)
- 278 . Making a European area of lifelong learning a reality European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/education/>
- 279 . Marciniak Z. Poland as a global development partner: Education Reform. The World Bank, 2015. URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/389281435014171962/Education-EN.pdf> [PISM Academy - PISM.pl](http://www.pism.pl) <https://www.pism.pl/institute/staff/diplomatic-academy>
- 280 . Martinkovič M., Marchuk V., Haydanka Y., Kiyanka I., Vonsovyh S. Pedagogical and political concept of interaction of Ukraine and Visegrad Group. *Laplace em Revista (International)*. 2021. Vol.7. N. 3D. Sept. - Dec. 2021. P.159-166.
- 281 . Marchuk, V., Hladiy, V., Holubiak, N., Dudkevych, V., & Melnychuk, V. The Development of a System of Local Self-Government in the Countries of the Visegrad Group in the Conditions of Postmodern Society. *Postmodern Openings*. №12(2). 2021. P. 233-245. URL:<https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/3119/2936>
- 282 .Marchuk V., Holubiak N. Security cooperation in the Visegrad group: new challenges and hybrid threat. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*

/ Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: ЛІК, Вип.14. 2020. С.144-153.

<https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/6002>

283 . Masarykova univerzita. Fakulty sociálních studií Masarykovy university. URL: <https://www.fss.muni.cz/o-nas/historie-a-soucasnost>

284 . Masarykova Univerzita v Brně. Fakulta sociálních studií. 2004. URL: https://www.muni.cz/media/docs/517/FSS_VZ_2004.pdf.

285 . Mattoš B. Svetové diplomatické školy – Diplomatische Akademie Wien. Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej. Bratislava, 2007. P. 163–167.

286 . Memorandum Quadripartite Visegrad Group meeting of the Industrial Property Office of the Czech Republic, the Hungarian Patent Office, the Patent Office of the Republic of Poland and the Industrial Property Office of the Slovak Republic (18–20 September 2004). URL: <http://www.visegradgroup.eu/2004/memorandum-quadripartite>

287 . Memorandum-o-spolupraci. URL: <https://ims.fsv.cuni.cz/pro-stredni-skoly/memorandum-o-spolupraci-ims-se-ss>

288 . Michálka S. Ján Papánek (politik, diplomat, humanista 1896-1991). VEDA, 1996. 280 s..

289 . «Milénium – Národný program výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike na najbližších 15–20 rokov»; 2001 p.

290 . Minister Eduard Kukan. URL: <http://www.foreien.gov.sk>

291 . Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. URL: <http://www.nauka.gov.pl/en/polish-science-news/>

292 . Ministerstwo Spraw Zagranicznych. URL: <https://www.gov.pl/web/dyplomacja>

293 . Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. URL: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/index.html

294 . Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky. URL: <https://www.mzv.sk/>

- 295 . Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic.
URL: <https://www.mzv.cz/jnp/en/index.html>
- 296 . Ministři a ministerstvo v historii. URL: www.mzv.cz/historie
- 297 .Morton A. Kaplan. System and process in international politics. Michigan: ECPR Press, 2005. 252 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=INObDHjGi_oC&pg=PA2&hl=ru&source=gs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false
- 298 .Muni. MVE408. Aplikace teoretických přístupů ve výzkumu evropské integrace. URL: <https://is.muni.cz/predmety/sablony?fakulta=1423;obdobi=161;uzel=98146;rek=a>
- 299 .Muni. MVE435 Vnitřní trh EU a zapojení České republiky. URL:<https://is.muni.cz/predmet/1423/MVE435?lang=cs&obdobi=2702>
- 300 . Muni. EVS101 Moderní politické dějiny Evropy. URL: <https://is.muni.cz/predmet/1423/EVS101?lang=cs&obdobi=2702>
- 301 .Nabídka ims pro střední školy. URL: pro-stredni-skoly/nabidka-ims-pro-stredni-skoly
- 302 . Narodna obroda. RoC.i.46. 1999 roky, 25 febr. S. 9.
- 303 .NaSa vlastna cesta. *Narodna obroda*. 1996. 8 febr.
- 304 .Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Bílá kniha / Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Praha, 2001. 98 s. URL: <http://www.msmt.cz/files/pdf/bilakniha.pdf>.
- 305 . Národný strategicky referencny ramec. URL: <http://www.nsrr.sk.;>
- 306 .Narodowa strategia integracji. Warszawa: Urząd Komitetu integracji europejskiej, 1997. 56 s.
- 307 . National Core Curriculum. (2007). National Core Curriculum (abridged version). Ministry of Education and Culture. Budapest: Ministry of Education and Culture. URL: <http://www.nefmi.gov.hu/english/hungarian-national-core>.
- 308 . National Programme for the Development of Education in the Czech Republic: White Paper. Prague : IIE, 2001. 31 p.
- 309 . Nicolson H. G. Diplomacy. Oxford University Press, 1942. 255 p.

- 310 . O Institutu. URL: <https://ims.fsv.cuni.cz/institut-ims> <https://www.muni.cz/o-univerzite/uredni-deska/vyrocní-zpravy-mu-a-soucasti#fss>
- 311 . Od Mečiara k Dzurindovi. Slovenská politika a politický systém v prvním desetiletí samostatnosti. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003. 177 s.
- 312 . 1968 Okupace a jednání v Radě bezpečnosti OSN. URL: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/srpen_1968_rada_bezpecnosti_osn_o.html
- 313 . Pajtinka E., Rosputinský P. (eds.). Moderná diplomacia: 20 rokov služby pre slovensko. Banská Bystrica, Bratislava: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2013. 15 s.
- 314 . 2004 Patnáct let demokratické diplomacie: Kontinuita české zahraniční politiky od roku 1989. URL: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/patnact_let_demokraticke_diplomaciekonti.html
- 315 . Perotto Fiorella European Projects about Foreign Language learning at Early Levels. *Congreso Internacional adquisición de Lenguas Extranjeras en Edades tempranas*. Oviedo, 24–26 de septiembre, 2001. Oviedo, 2001. P. 1–8.
- 316 . Pécsi Tudományegyetem. URL: <https://pte.hu/hu>
- 317 . PISM Academy - PISM.pl. URL: <https://www.pism.pl/institute/staff/diplomatic-academy>
- 318 . Polish Institute of International Affairs (PISM) Polish Institute of International Affairs (PISM): OSCE Network. URL: osce-network.net/partner-institutions/list-of.../pism.
- 319 . Poland launches internationalisation strategy. URL: <http://monitor.icef.com/2015/10/poland-launches-internationalisationstrategy/>.
- 320 . Polónyi S. The history of public funding for higher education in Hungary, 1990-2011. *Temes, Joseph. ed. Financing higher education: international trends and domestic situation*. Budapest: Aula Publishing, 2012, pp. 199-254.

- 321 . Polski Instytut Spraw Miedzynarodowych. Warszawa, 2002. URL:
https://books.google.com.ua/books/about/Rocznik_polskiej_polityki_zagranicznej.html?id=MOdIAAAIAAJ&redir_esc=y
- 322 . Popis vysokoškolských stupňov štúdia, udeľovaných titulov a kreditového systému. URL:
<https://cloud-5.edupage.org/cloud/vssti.pdf?z%3At1QbK7ufwImp3iDa9BA%2FLdfwBxwAT11Vc5IHhXH4912agVubWCXHaB36rBANvg9g>
- 323 . Posluch M., Cibulka L, laine pravo Slovenskej republiky, Bratislava, 2001. S. 156-157.
- 324 . Posluch M., Cibulka L. Štátne právo Slovenskej republiky. Bratislava, Heuréka 2006. 206 p.
- 325 . Przedstawicielstwo „Polskiej Akademii Nauk” w Kijowie. URL:
<https://kijow.pan.pl/?lang=uk>
- 326 . Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej. 2012–2016. Warszawa, 2012. 29 s. URL:
<http://www.msz.gov.pl/resource/aal1c4aec-a52f-45a7-96e5-06658e73bb4e:JCR>
- 327 . Řádek M. Vysoké školstvo na Slovensku – realita, problém a možné riešenia / [Miroslav Řádek a kol.]. Bratislava: EPPP, 2008. 38 s.
- 328 . Rappai G., Reketye G. Pricing Policies at Public Universities in Hungary. *Interntional Journal of Business Insights and Transformation*. 2012. Volume 5. Special Issue 3. P. 64-68. URL:
https://www.researchgate.net/publication/241764151_Pricing_Policies_at_Public
- 329 . Regionálne osobnosti VKMK. URL: <https://www.vkmk.sk/regionalne-bibliografie.html>
- 330 . Regional overview: Central and Eastern Europe and Central Asia. URL:
efareport.unesco.org.
- 331 .Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1991, 1992, 2001, 2002. Polski Instytut Spraw Miedzynarodowych. Warszawa, 2002. URL:
https://books.google.com.ua/books/about/Rocznik_polskiej_polityki_zagranicznej.html?id=MOdIAAAIAAJ&redir_esc=y

- 332 . Rosenau J. International Politics and Foreign Policy. New York : Free Press, 1969. 740 p.
- 333 . Rosenau J.N. Turbulence in World Politics: a Theory of Change and Continuity, Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf. Princeton: Princeton University Press, 1990. 480 p.
- 334 . Rosenau J. The Study of World Politics. Volume 1: theoretical and methodological challenges. London ; New York : Routledge, 2006. 301 p.
- 335 .Rozpad Československa a vznik samostatné české diplomacie. URL: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/leden_1993_rozpad_ceskoslovenska_a_vznik.html
- 336 .1989. Sametová revoluce na MZV. URL: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/istopad_1989_sametova_revoluce_na.html
- 337 .Savchuk A. B. Diplomatic personalism as one of perspective courses of the investigation of history of international relations. *Proceedings of XII International scientific conference “Modern scientific knowledge”*. Morrisville, Lulu Press, 2017. P.181–184. URL: <http://www.intecon.dp.ua/wp-content/uploads/2018/02/Modern-scientific-knowledge.pdf>
- 338 . Savchuk A.B. Educational initiatives of Czech Republic in the context of the European integration policy of the states of the Wesgegraid Facility. *International periodic scientific journal “Modern engineering and innovative technologies”*. Karlsruhe, Germany. 2018. Issue №6. Part 4. P. 55–59. URL: <https://www.sworld.com.ua/index.php/ge6-16/30976-ge6-053>
- 339 . Savchuk A. B. Entwicklung des wissenschaftlichen Denkens: Das Karpatensegment im diplomatischen Korps der Ukraine. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft». Buch 13. Teil 1. 2022. 102 p. URL: <file:///C:/Users/user/Desktop/%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%A0%D0%86%D0%99%20%D0%94%.pdf>
- 340 . Savchuk A. B. Priorities of the new diplomatic service establishment in Czech republic and Slovakia at the beginning of the 90's of the XX century. *Proceedings of*

XXX International scientific conference. Scientific development prospects.
Morrisville, Lulu Press., 2018. P. 140–143.

341 . Savchuk A. B., Savchuk B. P. Establishing modern integration strategy in Western Europe. *Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні дослідження у 21 сторіччі»*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 204–207. URL:

<https://kpibs.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/126/2022/01/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C.pdf>

342 . Savchuk A. Diplomatic staff training in the Slovak Republic: experience of Comenius university in Bratislava and Matej Bel university in Banska Bystrica (1991-2004). *Wissenschaft für den modernen Menschen: Wirtschaft, Management und Marketing, Tourismus, Rechtswissenschaften, Geschichte, Kunstgeschichte. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. 2022. Buch 8. Teil 3. Karlsruhe, German. P. 109–117. URL: doi: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-030
[file:///C:/Users/user/Downloads/sge08-03-11-030%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/sge08-03-11-030%20(1).pdf)

343 . Savchuk A. Methodology of research of the problem of diplomatic staff training in the Visegrad Group countries (1991-2004). *International periodic scientific journal. Scientific World Journal*. Svishtov. 2020. Issue 3. Part 2. P. 12–17. URL: DOI: 10.30888/2410-6615.2020-03-02-036

344 . Savchuk A. B. Theoretical and methodological research principles of the issue of personality's role in international relations. *Матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні науки в Україні та світі»*. Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2017. С. 206–209. URL: <https://kpibs.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/126/2022/01/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C.-1.pdf>

345 . Savchuk, A. & Tsenda, I. (2021). Training of diplomatic staff in the Visegrad Group states (V4) (1991–2004): preconditions for formation. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*. 2021. Vol. 19. P. 191–203. URL: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.19.233840>

- 346 . Schéma vzdelávacieho systému České republiky ve školním / akademickém roce 2020/2021 file:///C:/Users/user/Downloads/CZ_Schema_2020_21.pdf
- 347 . Scott K. The global dimension : internationalising higher education. *Internationalisation in Higher Education : European responses to the global perspective* / Eds. : B. M. Kehm; H. De Wit ; European Association for International Education [EAIE] ; European Higher Education Society [EAIR]. Amsterdam : Drukkerij Raddaier, 2005. P. 8-22.
- 348 . Singer D. J. The Global System and its Sub-System. A Developmental View. New York, 1971. 32 p.
- 349 . Skrzydło W. Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 r. Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer, 2009. 256 s.
- 350 . Smernica ministerstva zahraničných vecí č. 10/2001 zo dňa 12.4.2001 o diplomatických hodnostiach.
- 351 . Social Sciences of the Gypsies - <http://mek.oszk.hu/01800/01878/01878.pdf>
- 352 . Spence D. The Evolving Role of Foreign Ministries in the Conduct of European Affairs / B. Hocking and D. Spence (ed.). Foreign Ministries in the European Union: Integrating Diplomats: Palgrave, 2005. P. 235-259.
- 353 . Správa o činnosti Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave za rok 2001. URL: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/fakulta/sprava-o-cinnosti/sprava_o_cinnosti_2001.pdf
- 354 . Správa o činnosti Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave za rok 2002. URL: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/fakulta/sprava-o-cinnosti/sprava_o_cinnosti_2002.pdf
- 355 . Správa o činnosti Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave za rok 2003. URL: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/fakulta/sprava-o-cinnosti/sprava_o_cinnosti_2003.pdf
- 356 . Správa o činnosti Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave za rok 2004. URL:

https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/fakulta/sprava-o-cinnosti/sprava_o_cinnosti_2004.pdf

- 357 . Správa o zahraničnej politike SR, Zúvodného slova ministra zahraničných vecí J.Moravčíka vNR SR 2. februára 1994, Dokumenty zahraničnej politiky SR, 1994. 324 s.
- 358 . Spravodajca 02/2020 - flipbookov stránky 1-44 – AnyFlip. URL: <https://anyflip.com/lpix/qisg/basic>
- 359 . Sprievodca bolonským procesom. Slovenské vysoké školy a bolonský proces. Bratislava: SAAIC-NK Socrates, 2006. 64 s.
- 360 . Statút Ministerstva zahraničných vecí SR C. 16/93 zo dňa 30.04.1993.
- 361 . Statut (tekst jednolity z dn. 10.09.2019 r.) Uniwersyteckiego liceum ogólnokształcącego w Ślubicach. URL: https://liceum.amu.edu.pl/images/dokumenty/Statut_ULO_-_wersja_2023.pdf
- 362 . Stein E. Czecho/Slovakia; Ethnic conflict, constitutional ussure, negotiated breakup. Michigan: University of Michigan Press, 1997. 386 p.
- 363 . Stemplowski R. O konstytucyjnym pojęciu prowadzenia polityki. *Przegląd Sejmowy*. 2007. Nr. 4 (81). S. 229–254.
- 364 . Stipendium Hungaricum scholarship program. (n.d.). Tempus Public Foundation. URL: <https://stipendiumhungaricum.hu/>
- 365 . Stratégia EU 2020. URL: [http:// www.ec.europa.eu/eu2020](http://www.ec.europa.eu/eu2020)
- 366 . Strategia rozwoju wydziału do roku 2030. URL: https://wsmip.uj.edu.pl/documents/41658/150690406/Strategia_WSMiP.pdf/6933d568-4de5-4006-9aeb-915910883c02
- 367 . Struktura. Jednostki organizacyjne Wydziału. URL: <https://wsmip.uj.edu.pl/wydzial/struktura>
- 368 . Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. URL: <https://studium.uw.edu.pl/>
- 369 . Surmacz B. Ewolucja struktur organizacyjnych polskiej dyplomacji w zakresie promocji Polski na arenie międzynarodowej. *Między Rosją a Niemcami. Dyplomacja środkowo europejska w XX wieku*. T. 2:1945– 2000 ; E. Alabrudzińska (red.). Toruń: Wydawnictwo Mado, 2015. S. 315–344.

- 370 . Szakkollégiumok. URL: <https://www.uni-corvinus.hu/fooldal/elet-a-corvinuson/szakkollegiumok/>
- 371 . Szczepanik K. Dyplomacja Polski 1918–2005. Struktury organizacyjne. Warszawa: Askon, 2005. 244 s.
- 372 . Szomolányi S. Klukatá cesta Slovenska k demokracii. Bratislava: Stimul, 1999. 121 s.
- 373 . Szkoła Główna Handlowa w Warszawie (SGH). URL: <https://www.sgh.waw.pl/>
- 374 . Szpak K. Polska infrastruktura dyplomatyczna. *Podmiotowość geopolityczna*. Studia nad polską polityką zagraniczną; [red. nauk K. Szczerski]. Warszawa: Kontrast, 2009. S. 131–142.
- 375 . Šedivý J. Černínský palác v roce nula. Praha: Nakladem Ivo Železný, 1997. 166 s.
- 376 . Škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha. URL: <https://smvv.cz/>
- 377 . Statut (tekst jednolity z dn. 10.09.2019 r.) Uniwersyteckiego liceum ogólnokształcącego w Słubicach. URL: https://liceum.amu.edu.pl/images/dokumenty/Statut_ULO_-_wersja_2023.pdf
- 378 . Strážay T. Visegrad – Arrival, Survival, Revival [Text]. *In Two Decades of Visegrad Cooperation – Selected V4 Bibliography*. Bratislava : International Visegrad Fund, 2011. P. 14–38.
- 379 . Študentská vedecká a odborná činnosť (ŠVOČ). URL: <https://euba.sk/>
- 380 . ŠVOČ - Cena rektora EU v Bratislave za ŠVOČ. URL: <https://euba.sk/veda-vyskum/aktualne-informacie/svoc>.
- 381 . Teichler U. The Changing Debate on Internationalisation of Higher Education. *Higher Education*. 2004. Vol. 48(1). P. 5–26.
- 382 . Telec I. Za Karolem Rybárikem. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 1999. №1. P. 105. URL: <https://www.ceeol.com>
- 383 . Tempus Public Foundation. (n.d.). Tempus Public Foundation. URL: <https://tka.hu/37/about-us>
- 384 . The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education. URL:

[.http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/Bologna_Declaration1.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/Bologna_Declaration1.pdf)

- 385 . The Bologna Process for U.S. Eyes: Re-learning Higher Education in the Age of Convergence. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED504904.pdf>
- 386 . The Dynamics of Diplomacy (Introduction) / in ed. Jean-Robert Leguey-Feilleux, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2009. 401 p.
- 387 . The Strategic Plan for the Scholarly, Scientific, Research, Development, Innovation, Artistic and Other Creative Activities of Higher Education Institutions for 2011-2015. Prague, MoEYS, 2010. 31 p.
- 388 . Traktat Ustanawiający Konstytucję Dla Europy. URL: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_establishing_a_constitution_for_europe/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_pl.pdf
- 389 . Transborden cooperation on the new eastern EU borden : матеріали міжнар. конф., 15–16 квітня 2009 р. / Фонд ім. Фрідріха Еберта. Представництво в Україні, Регіональний філіал Національного ін-ту стратегічних досліджень в м. Ужгороді ; С.І. Мітряєва (голов. ред.). Ужгород : Ліра, 2009. 189 с.
- 390 . Treaty establishing the European Community (Articles 149 to 150). URL: <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/en/treaties>.
- 391 . Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Litewskiej dotycząca współpracy w dziedzinie obronności, sporządzona w Wilnie dnia 5 lutego 2001 r. *Monitor Polski*. 2002. Nr. 6. Poz. 117. URL: <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP20020060117>
- 392 . Umowa o wolnym handlu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską, sporządzona w Warszawie dnia 27 czerwca 1996 r. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1996. Nr. 158. Poz. 807. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19961580807&min=1> 117.
- 393 . Univerzita Karlova. URL: <https://cuni.cz/UK-1.html>
- 394 . Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. URL: <https://www.umb.sk/>
- 395 . Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. URL: <https://wnpid.amu.edu.pl/>

- 396 . Universities_in_Hungary Polónyi S. The history of public funding for higher education in Hungary, 1990-2011. *Temes, Joseph. ed. Financing higher education: international trends and domestic situation.* Budapest: Aula Publishing, 2012, pp. 199-254..
- 397 . Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. URL: <https://www.uj.edu.pl/>
- 398 . University of Szeged. Faculty of Law and Political Sciences. URL: <https://www.juris.u-szeged.hu/english/>
- 399 . Uniwersytet Warszawski. URL: <https://www.uw.edu.pl/>
- 400 . Ustava Slovenskej republiky 6.460/1992 Zb. ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných ustavným zákonom 6.9/1999 Z.z. a ustavným zákonom č. 90/2001 Z.z. (uplné znenie vyhlásené pod č. 135/2001 Z.z.). URL: <http://www.nrsr.sk/Zakony>.
- 401 . Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o służbie zagranicznej [Act of 27 July 2001 on foreign service]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej - Journal of Laws of the Republic of Poland*, 128. URL: https://www.msz.gov.pl/pl/ministerstwo/sluzba_zagraniczna/ustawa_o_sluzbie_zagranicznej/
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20011281403/T/D20011403L.pdf>
- 402 . Ustawa z dnia 8 sierpnia 1996 r. o Komitecie Integracji Europejskiej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1996. Nr. 106. Poz. 494. URL: http://orka.sejm.gov.pl/proc2.nsf/ustawy/1433_u.html
- 403 . Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1997. Nr. 141. Poz. 943. URL: https://dsc.kprm.gov.pl/sites/default/files/ustawa_z_dnia_4_wrzesnia_1997_r_o_dzialach_administracji_rzadowej.pdf
- 404 . Ustav informácii a prognóz školstva. URL: <http://www.uips.sk>.
- 405 . Uznesenie vlády SR 685/2000 z 30. augusta 2000 k návrhu koncepcie ďalšieho rozvoja vysokého školstva na Slovensku pre 21. Storočie. URL: http://www.vlada.gov.sk/uznesenia/2000/0830/u0685_2000.html)
- 406 . Visegrad.info. URL: <https://www.visegradinfo.eu/index.php?start=68>

- 407 . Visegrad Visegrad Group – Your Partner. Prague: PP Agency, 2004. 197 p.
- 408 . Fund. URL: <https://www.visegradfund.org/>
- 409 . Visegrad Group. URL: <https://www.visegradgroup.eu>
- 410 . Visegrad Yearbook 2003. Prague, 2003. 180 p.
- 411 . Vossensteyn, J. J. (2003), Tuition fees and student support; An issue of cost sharing? in: File, J. and L. Goedegebuure (eds.), Real-time systems, Reflections on higher education in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovenia, CHEPS (Center for Higher Education Policy Studies), Brno: VUTIUM Press. 327 p.
- 412 . Vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 614/2002 Z.z.z. 27. septembra 2002 o kreditovom systéme štúdia. *Zbierka zákonov*. 2002. čiastka 239. S. 6250–6264.
- 413 . Výroční zprávy. URL: <https://www.muni.cz/o-univerzite/uredni-deska/vyrocnizpravy-mu-a-soucasti#fss>
- 414 . Vysoka škola mezinárodních a veřejných vztahů. URL: <https://vsmvv.cz/>.
- 415 . Vysoké školstvo na Slovensku – realita, problém a možné riešenia / M. Řádek a kol. Bratislava: EPPP, 2008. 38 s.
- 416 . Vysokoškolské vzdelávanie učiteľov : vývoj, analýza, perspektívy / Beata Kosová ... [et al.]. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2012. 143 s.
- 417 . Vyučované předměty Podzim 2003 na Fakultě sociálních studií. URL: <https://www.fss.muni.cz/o-nas/struktura-fakulty/231700-katmezinarodnich-vztahu/vyuka?page=60>
- 418 . Vzdelavaci program. Zakladni Skola. Ministerstvo Skolstvi, mladeze a telovochovy Ceske republiky. Nakladatelstvi Fortuna, Praha 2003. 86 s.
- 419 . Vzdělávání - Diplomatická akademie. URL: da.adamlorenc.cz › education
- 420 . Walker N. Late Sovereignty in the European Union / Neil Walker (ed.), Sovereignty in Transition; Oxford and Portland OR: Hart Publishing, 2003. P. 3-32. URL: <https://www.bloomsburycollections.com/book/sovereignty-in-transition/ch1-late-sovereignty-in-the-european-union>
- 421 . Wałęsa L. Moja III RP. Straciłem Cierpliwości. Warszawa: Świat Książki, 2007. 192 s.

- 422 . Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych. URL:
<https://wnpism.uw.edu.pl/>
- 423 . Zacharová J. Komparácia vývinu vysokého školstva na Slovensku v XX. a v XXI. Storočí. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie ; Pedagogika*. 2013. T. 22. S. 259-277.
- 424 . Zákon č. 131/2002 Z.z. z 21. februára 2002 o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov. *Zbierka zákonov*. 2002. Čiastka 58. S. 1462–1514.
- 425 . Zákon č. 184/1999 o používaní jazykov národnostných menšín). URL:
<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1999-184>
- 426 . Zákon č. 270/1995 o štátnom jazyku Slovenskej republiky. URL:
<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1995-270>
- 427 . Zákon o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon): zákon ze dne 24. září 2004. *Sbírka zákonů*. 2004. Částka 190. Č. 561. URL: <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>.
- 428 . Zakony. Ustava Slovenskej republiky 6.460/1992 Zb. ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných ustavným zákonom 6.9/1999 Z.z. a ustavným zákonom n. 90/2001 Z.z. (uplne znenie vyhlasene pod t. 135/2001 Z.z.). URL: <http://www.nrsr.sk>
- 429 . Zákon ze dne 22. dubna 1998 o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů. *Sbírka zákonů České republiky*. Č. 111/1998. S. 5388.
- 430 . Zeman M. Vzestup a pád české sociální demokracie. Praha: Nakladatelství A. Štastný, 2006. 280 s.
- 431 . Zięba A., Jakubiak Ł. Kronika Nauk Politycznych w Uniwersytecie Jagiellońskim. URL:
https://wsmip.uj.edu.pl/c/document_library/get_file?uuid=327680e2-c2d5-4046-8ced-51b3a0916054&groupId=2055145
- 432 . Zięba R. Implikacje stosunków polsko-amerykańskich dla polityki zagranicznej Polski. *Przegląd Politologiczny*. 2015. Nr. 2. S. 7-24. URL:
<http://przegląd.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2015/07/pp2015-2-007.pdf>
- 433 . Ziętek A. Dyplomacja publiczna Polski. *Annales. Universitatis Mariae Curie. Lublin – Polonia. Sectio K / Wydział Politologii UMCS*. 2010. Vol. 17.1. S. 65–83. URL:

https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Annales_Universitatis_Mariae_Curie_Sklodowska_Sectio_K_Politologia/Annales_Universitatis_Mariae_Curie_Sklodowska_Sectio_K_Politologia-r2010-t17-n1/Annales_Universitatis_Mariae_Curie_Sklodowska_Sectio_K_Politologia-r2010-t17-n1-s65-83/Annales_Universitatis_Mariae_Curie_Sklodowska_Sectio_K_Politologia-r2010-t17-n1-s65-83.pdf

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Савчук А. Професіограма фахівця-міжнародника крізь призму підготовки дипломатичних працівників у державах Вишеградської четвірки. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія* / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: ЛІК, Вип.12. 2018. С. 314-321. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/10490>

2. Savchuk, A. & Tsependa, I. (2021). Training of diplomatic staff in the Visegrad Group states (V4) (1991–2004): preconditions for formation. *Skhidnoievropeyskiy Istorychniy Visnyk* [East European Historical Bulletin]. 2021. Vol. 19. P. 191–203. URL: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.19.233840> Web of Science

3. Савчук А. Основні вектори зовнішньої політики Чеської Республіки на шляху до міжнародної інтеграції (1993–2004 рр.). *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2020. Випуск 33. С. 151–156. URL: [DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2020.33.19](https://doi.org/10.30970/PPS.2020.33.19)

http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/33_2020/21.pdf

4. Савчук А. Особливості становлення та розвитку словацької дипломатії крізь призму підготовки дипломатичних кадрів на початку 90-х рр. ХХ ст. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Випуск 40. С. 192–197. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/40_2022/25.pdf

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.40.25>

5. Savchuk A.B. Educational initiatives of Czech Republic in the context of the European integration policy of the states of the Wesgegraid Facility. *International periodic scientific journal "Modern engineering and innovative technologies"*. Karlsruhe, Germany. 2018. Issue №6. Part 4. P. 55–59. URL: <https://www.sworld.com.ua/index.php/ge6-16/30976-ge6-053>

<file:///C:/Users/user/Desktop/%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%A0%D0%8e06-04.pdf>

6. Савчук Б. Європейський вектор підготовки дипломатичних кадрів у державах Вишеградської групи (початок 90-х років ХХ сторіччя). *Modernen gineering and innovative technologies. International periodic scientific journal*. Germany. Karlsruhe, 2019. Issue 7. Part 4. P. 24–29.

URL: DOI: <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2019-07-04-033>

7. Савчук Б. Портрет фахівця-міжнародника в контексті європейського вектора підготовки дипломатичних кадрів. *Modern scientific researches. International periodic scientific journal*. 2019. Issue 8. Part 2. Yolnat PE, Minsk. P. 87–90. URL: DOI: 10.30889/2523-4692.2019-08-02-017 <https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr08-02-017/pdf08-02-017>

8. Savchuk A. Methodology of research of the problem of diplomatic staff training in the Visegrad Group countries (1991–2004). *International periodic scientific journal. Scientific World Journal*. Svishotov. 2020. Issue 3. Part 2. P. 12–17. URL: DOI: 10.30888/2410-6615.2020-03-02-036

9. Bilavych H., Borys U., Dovgij O., **Savchuk A.**, Fedchyshyn N., Fedoniuk L., Savchuk B.. Training of future professionals for sustainable development. *Wiadomości Lekarskie*. 2022. Volume LXXV, Issue 3. P. 697–708. URL: <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/archive/2022/03/WLek202203123.pdf>

<https://wiadlek.pl/03-2022/> **Scopus**

10. Savchuk A. Diplomatic staff training in the Slovak Republic: experience of Comenius university in Bratislava and Matej Bel university in Banska Bystrica (1991-2004). *Wissenschaft für den modernen Menschen: Wirtschaft, Management und Marketing, Tourismus, Rechtswissenschaften, Geschichte, Kunstgeschichte. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. 2022. Buch 8. Teil 3. Karlsruhe, German. P. 109–117. URL:

doi: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-030

[file:///C:/Users/user/Downloads/sge08-03-11-030%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/sge08-03-11-030%20(1).pdf)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Савчук А., Білавич Г. Риторична культура в контексті професіограми майбутнього дипломата. *Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців*: Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. проф. І.В. Козубовської та В.В. Шандора. Ужгород, 2016. С. 27–29. URL:

https://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/14358/1/%D0%9E%D0%B1%D1%8A%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%91%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82.pdf

12. Савчук А., Нагорняк М. Нова стратегія зовнішньої політики України в Європі в контексті викликів сьогодення. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Перші кроки в науку»*, м. Краматорськ, 26 січня 2017 року. Краматорськ, 2017. С. 8–11. URL:

<file:///C:/Users/user/Downloads/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%8B%D0%B5%20%D1%88%D0%B0%D0%B3%D0%B8.pdf>

<https://drive.google.com/drive/folders/0BzHeLhXrgEG2UIUzNC1zMklzYW8?resourcekey=0-HqwB0QQVLBJrIEfKiHOveg>

13. Савчук А. Діяльність консульських служб України в Республіці Польща в контексті соціально-економічних викликів сучасності. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Економічне зростання в епоху соціальних трансформацій»*, м. Краматорськ, 26 січня 2017 року. Краматорськ, 2017. С. 71–74. URL:

<https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/10/%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%92.%D0%92.-%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf>

14. Савчук А. В., Савчук В. Р. Establishing modern integration strategy in Western Europe. *Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні дослідження у 21 сторіччі»*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 204–207. URL:

<https://kpibs.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/126/2022/01/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-6-1.pdf>

15. Савчук А. В. Theoretical and methodological research principles of the issue of personality's role in international relations. *Матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні науки в Україні та світі»*. Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2017. С. 206–209. URL:

<https://kpibs.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/126/2022/01/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-6-1.pdf>

16. Савчук А. В., Савчук В. Р., Розман І. І. Prosopography in the context of diplomatic history researches. *Proceedings of III International scientific conference “Science: new goals”*. London, SI Universum, 2017. P. 53–57. URL: <http://dspace->

s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/842/1/%e2%84%96%207%20% d0%a0% d0%be% d0%b7% d0%bc% d0%b0% d0%bd% 20% d0%94% d0%be% d0%ba% d1%83% d0%bc% d0%b5% d0%bd% d1%82.pdf

17. Savchuk A. B. Diplomatic personalism as one of perspective courses of the investigation of history of international relations. *Proceedings of XII International scientific conference "Modern scientific knowledge"*. Morrisville, Lulu Press, 2017. P.181–184. URL: <http://www.intecon.dp.ua/wp-content/uploads/2018/02/Modern-scientific-knowledge.pdf>

18. Savchuk A. B. Priorities of the new diplomatic service establishment in Czech republic and Slovakia at the beginning of the 90's of the XX century. *Proceedings of XXX International scientific conference. Scientific development prospects*. Morrisville, Lulu Press., 2018. P. 140–143.

19. **Савчук А.**, Білавич Г. Мовленнєвий простір студента-міжнародника. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Педагогіка*. 2013. Випуск XLVIII. С.21–24. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/Visniki/pedagogika/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0%202013%20%D0%92%D0%B8%D0%BF.%2050.pdf>

20. **Савчук А. Б.**, Савчук Б. П. Підручник з політології як важливий засіб уявлень про змістову сутність предмета. *Zbiór raportów naukowych. "Najnowsze badania naukowe. Teoria, praktyka"*. (30.03.2015 – 31.03.2015). Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. "Diamond trading tour", 2013. S. 53–57. URL:

http://xn--e1aaifpcds8ay4h.com.ua/files/file/scientific_conference_39/zbornik_39_6.pdf

21. **Савчук А.**, Білавич Г. Мирослав Стельмахович про мовленнєву культуру майбутнього фахівця. *Мирослав Гнатович Стельмахович – видатний український педагог* : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Івано-Франківськ, 5–6 червня 2014 р. Івано-Франківськ, 2014. С. 12–15.

22. **Савчук А.**, Білавич Г. Тарас Шевченко про українсько-польські взаємини. *Формування мовної особистості молодшого школяра. Інформаційний бюлетень кафедри філології та методики початкової освіти. Збірник наукових праць*. Випуск 13–14. Івано-Франківськ, 2014. С. 126–133.

23. **Савчук А.**, Савчук Б. Міжнародна діяльність Івана Кузича-Березовського. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет. 2014. Випуск 21. Ч.ІІ. С.51–55. URL: https://old.mgu.edu.ua/docs/nauch_zapiski/nauch_zapiski_prepodav2014_2.pdf

24. Нагорняк М., **Савчук А.** Дипломатичний портрет Дмитра Васильовича Павличка. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, політика»* (15-16 лютого 2016 р.). Частина 1. Люблін, 2015. С. 121–124. URL: https://www.researchgate.net/profile/Inna-Strazhnikova-2/publication/310939939_Zavgorodna_Tetana_Straznikova_Inna_STAN_DOSLIDZENOSTI_RO LI_GROMADSKIH_ORGANIZACIJ_ZAHIDNOGO_REGIONU_UKRAINI_U_ROZVITKU_T_EORII_I_PRAKTIKI_VIHOVANNA/links/583af74708aef00f3bfd7795/Zavgorodna-Tetana-Straznikova-Inna-STAN-A.pdf

25. **Савчук А.**, Савчук Б. Прикарпатський сегмент у зовнішній політиці ЗУНР. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальні трансформації у кризовий період»*, м. Краматорськ, 26 січня 2017 року. Краматорськ, 2017. С. 147–150. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21093/1/%D1%81%D0%BE%D1%86.%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81..pdf>

26. **Savchuk A. B.**, Savchuk B. P. Andriy Vitaliyovych Sevchenko – representant of the young generation of Ukrainian diplomacy. *Virtus. Scientific Journal*. 2017. № 14. May. P. 150-154. (Scientific Indexing Services (USA); Citefactor (USA); International Innovative Journal Impact Factor)

27. **Savchuk A. B.**, Bilavych G. V. Developers of national education of Ukrainians in the Polish-Ukrainian borderland in the Second world war. *Proceedings of XXIII International scientific conference "Practical applications of research findings in Eastern Europe"*. Morrisville, Lulu Press., 2018. С.67–76.

28. Savchuk A. B Entwicklung des wissenschaftlichen Denkens: Das Karpatensegment im diplomatischen Korps der Ukraine. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft». Buch 13. Teil 1. 2022. 102 p.
<file:///C:/Users/user/Desktop/%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%A0%D0%86%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF/18-65-PB.pdf>

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Основні результати дослідження оприлюднено на різного рівня конференціях: **міжнародних**: Міжнародній науково-практичній конференції «Формування мовної особистості в багатоступеневій системі освіти: досвід, реалії, перспективи» (Івано-Франківськ, 2013); щорічній звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу Міжнародного гуманітарного університету (Одеса, 2014); Міжнародній науковій конференції «Najnowsze badania naukowe. Teoria, praktika» (Poznan, 2015); I Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток іншомовної компетентності: методичні, психологічні, лінгвістичні аспекти» (Тернопіль, 2015); III Міжнародній науково-практичній конференції «Особистість, суспільство, політика» (Львів, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців» (Ужгород, 2016); II міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Перші кроки в науку» (Краматорськ, 2017); II міжнародній науково-практичній конференції «Соціальні трансформації у кризовий період» (Краматорськ, 2017); IV міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні дослідження у 21 сторіччі» (Краматорськ, 2017); III Міжнародній науково-практичній конференції «Роль освіти у сталому розвитку гірського регіону» (Івано-Франківськ, 2017); XII міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки в Україні та світі» (Краматорськ 2017); XI International scientific conference «Results of modern scientific research» (Morrisville, USA, 2017); International scientific conference «Practical applications of research findings in Eastern Europe» (Morrisville, USA, 2018); Proceedings of XXX International scientific conference – Scientific development prospects (Morrisville, USA, 2018); International Conference «World scientific and technical trends' 2018» (Karlsruhe, Germany, 2018); The current stage of development of scientific and technological progress' 2019 (Karlsruhe, Germany, 2019); «Innovation around us '2020» (Болгарія, 2020); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій» (Чернівці, 2021); V Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції» (Мукачево, 2021); «Scientific thought development '2022» (Karlsruhe, Germany, 2022); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Модернізація системи освіти в гірських регіонах: національний і глобальний виміри» (Івано-Франківськ, 2022); Всеукраїнській науково-практичній конференції з **міжнародною участю** «Уроки реформації: шлях для України» (Івано-Франківськ, 2017); Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції з міжнародною участю «Нові

стратегії розвитку початкової освіти в умовах євроінтеграції» (Івано-Франківськ, 2018); III Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції із міжнародною участю «Нова стратегія підготовки педагогів: суспільні запити та нові виклики» (Київ, 2021); II Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (Запоріжжя, 2021); Науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Доступність і неперервність освіти впродовж життя: зарубіжний досвід та національна практика» (Івано-Франківськ, 2022); **всеукраїнських:** Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Сучасне прочитання спадщини Тараса Шевченка: літературознавчий, лінгвістичний та методичний аспекти» (Переяслав-Хмельницький, 2013); Всеукраїнській науковій конференції «Галицьке боярство-шляхта на тлі історії України і світу в XIX-XXI століттях» (Івано-Франківськ-Березів, 2013); Всеукраїнській науковій конференції «Мирослав Гнатович Стельмахович – видатний український педагог» (Івано-Франківськ, 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психолого-педагогічні аспекти творчості Василя Стефаника (до 150-річчя від дня народження)» (Івано-Франківськ, 2021); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Перспективні напрями сучасної науки та освіти» (Слов'янськ, 2021); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія і практика і естетичного виховання у закладах освіти» (Кропивницький, 2021); VII Всеукраїнській науково-методичній конференції «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управлінської діяльності» (Херсон, 2021); Всеукраїнському круглому столі з міжнародною участю «Молодь і освіта в умовах викликів XXI століття» (Івано-Франківськ, 2022).

Додаток Б

Книга Е. Пайтінка, П. Розпутінського «Сучасна дипломатія: 20 років служби для Словаччині (Банська Бистриця, Братислава, 2013) Е. Pajtinka, P. Rosputinský (eds.) «Moderná diplomacia: 20 rokov služby pre slovensko» (Banská Bystrica, Bratislava, 2013), яка репрезентує дипломатичну персоналістику СР [313].

Erik Pajtinka, Peter Rosputinský (eds.)

**MODERNÁ DIPLOMACIA:
20 ROKOV SLUŽBY PRE SLOVENSKO**

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky

Banská Bystrica, Bratislava
2013

MODERNÁ DIPLOMACIA: 20 ROKOV SLUŽBY PRE SLOVENSKO.

Editori: Erik Pajtinka
Peter Rosputinský

Dizajn obálky a grafická úprava: THIS IS LOCCO s. r. o.

Jazyková a štylistická úprava: PAMIKO spol. s r. o.
P. P. & Publishing

Preklad do anglického jazyka: Ivan Kisely

Vydavateľ: © Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

© Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí
Slovenskej republiky

Banská Bystrica, Bratislava 2013

Publikácia bola vydaná s finančnou podporou Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky v rámci projektu č. 45/2012.

ISBN 978-80-557-0510-1

ÚVODNÉ SLOVO

Miroslav Lajčák, podpredseda vlády Slovenskej republiky a minister zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky

Vaše Excelencie, dámy a páni, milí kolegovia,

pred 20 rokmi sa začal príbeh, ktorý sme korunovali úspechom. Slovenský príbeh bol špecifickejší o to viac, že popri bolestivom, ale nevyhnutnom procese transformácie, popri demokratizácii sme museli súčasne budovať našu štátnosť. Nielen vďaka výsledkom, ktoré sme dosiahli, ale tiež vďaka spôsobu, akým sme ich dosiahli, a mám na mysli tak rozdelenie Československa, ako aj masívne reformy, ktoré sme podstúpili prakticky vo všetkých oblastiach života, je dnes Slovensko považované za spoľahlivého, dôveryhodného a čitateľného partnera. Znie to ako klišé, ale za týmto konštatovaním sa skrýva naozaj obrovské množstvo práce. Tradícia má v každej oblasti ľudskej činnosti svoj význam. Tým skôr v diplomacii. V tomto sme skutočne pred 20 rokmi nemali šancu porovnávať sa s tradičnými diplomaciami. Naším najväčším kapitálom však boli a zostávajú kvalifikovaní a pre dosiahnutie cieľa zapálení ľudia, ktorí dokázali, že hlas krajiny, jej vplyv a renomé sa neodvíja mechanicky od veľkosti alebo od veku krajiny.

Ako si všetci dobre pamätáme, proces formovania zahraničnej služby sprevádzali viaceré výzvy. Na začiatku to bola výzva sklbiť do jedného tímu kariérnych diplomatov z bývalého federálneho československého ministerstva zahraničných vecí, pracovníkov vtedajšieho Ministerstva medzinárodných vzťahov Slovenskej republiky, odborníkov prichádzajúcich z akademickej sféry, hospodárskej praxe či absolventov vysokých škôl. Ďalšou výzvou bolo budovanie profesionálneho rezortu a snaha zabrániť spolitizovaniu diplomacie. Našťastie, nebol to strategický zámer, ale vyvinula sa z toho dobrá a šťastná tradícia, 15 z tých 20 rokov bol na čele rezortu kariérny diplomat, a tým pádom vedenie a tím ministerstva zahraničných vecí mal primárne na zreteli záujmy štátu. Snažil sa udržať strategické smerovanie Slovenskej republiky aj vtedy, keď vnútropolitický vývoj či iné okolnosti neboli naklonené naplneniu zahraničnopolitických cieľov. Ako sa hovorí, každá výzva je zároveň príležitosťou, a tie vtedajšie veľmi špecifické okolnosti si vynútili aj to, že množstvo mladých ľudí prevzalo veľmi dôležité, zodpovedné úlohy v našej diplomacii doma a aj v zahraničí, mnohí z nich sa tejto šance chopili a dnes sú piliermi domácej slovenskej, ale aj medzinárodnej diplomacie. Veľkým testom schopností našej diplomacie bol prístupový proces do Európskej únie a Severoatlantickej aliancie. No a keď sme integračné ciele dosiahli, objavila sa nová úloha, zvládnuť prechod od adaptačnej logiky, pre ktorú bolo charakteristické naše prispôsobovanie sa existujúcim pravidlám a mechanizmom týchto integračných zoskupení k niečomu, čo by som nazval formujúci prístup. To znamená, naša aktívna participácia na tvorbe rozhodnutí Európskej únie a Severoatlantickej aliancie, na formovaní ich agendy. Naše využívanie členstva v týchto zoskupeniach na presadzovanie našich štátnych záujmov a tak isto zaujímanie stanovísk k otázkam, ktoré dovtedy neboli v centre našej pozornosti.

Dámy a páni, bez falošnej skromnosti možno povedať, že slovenská zahraničná služba patrí medzi tie komponenty našej štátnosti, na ktoré môže byť naša krajina právom hrdá. O pozoruhodnej kapacite slovenskej zahraničnej služby svedčí aj to, že za relatívne krátku dobu vychovala viacerých

vysoko uznávaných profesionálov, ktorí zastávajú významné riadiace pozície v medzinárodných štruktúrach. Mená ako Eduard Kukan, Ján Kubiš, Peter Tomka, Maroš Šefčovič, Miroslav Jenča, ale i ďalšie, sú dnes v medzinárodnej politike a diplomacii uznávanými pojmami. Som rád, že prijali naše pozvanie a napriek svojmu nabitému kalendáru sa dnes spoločne s nimi podelíme o naše impresie z prejdenej dvadsaťročnej cesty.

Dámy a páni, najdôležitejšie je, že úspech Slovenska a výsledky práce slovenskej diplomacie dnes môžu pociťovať všetci občania našej krajiny. Mnohé z toho, čo sme dosiahli, dnes považujeme za bežné a zabúdame, že to vôbec nie je samozrejmé. Dovoľte mi načrtnúť to, čo by som nazval trojitou transformáciou Slovenska a jeho zahraničnej politiky. Tá prvá je transformácia z kandidáta na člena najužšieho jadra Európskej únie. Pred 20 rokmi sme s okolovanými československými bankovkami na marku, šiling či frank hľadeli ako na stelesnenie prosperity. Dnes máme spoločnú menu. Pred 20 rokmi sme na hraničnom priechode v Bergu stáli v dlhých radoch a nervózne sme v rukách zvierali pasy s drahými vízami, ktoré boli našimi vstupenkami do slobodného sveta. Dnes cestujeme po veľkej časti sveta bez víz a po Európe dokonca bez pasov a hraničných kontrol. Pred 20 rokmi sme snívali sen o jednotnej Európe. Dnes pomáhame tento sen naplniť iným a zavŕšiť tak nedokončenú prácu Európy osobitne na Balkáne. Tou druhou transformáciou je transformácia z konzumenta na poskytovateľa bezpečnosti. Na troskách Varšavskej zmluvy sme pred 20 rokmi robili poriadok po odchode sovietskych vojsk. Dnes máme vďaka nášmu členstvu v Aliancii tú najvyššiu mieru bezpečnostných garancií. Pôsobíme v desiatich operáciách pod velením Organizácie Spojených národov, Európskej únie a Severoatlantickej aliancie. Dokonca v ďalekom Afganistane výrazne prispievame k povojnovej obnove. Na Cypre popri vojenskej prítomnosti plníme podpornú úlohu pri riešení cyperskej otázky organizovaním bikomunitného dialógu a mohol by som takýchto príkladov uvádzať viac. Treťou transformáciou je transformácia z príjemcu na donora rozvojovej pomoci. Od spustenia slovenskej oficiálnej rozvojovej pomoci v roku 2003 sa naša angažovanosť vo finančnom vyjadrení zvýšila šesťnásobne. Realizovali sme viac ako 400 projektov oficiálnej rozvojovej pomoci a dnes jej objem dosahuje viac ako 60 miliónov eur ročne.

Po tomto všetkom by sa mohlo zdať, že všetky takzvané „veľké“ zahraničnopolitické úlohy sme splnili. Mohlo by sa zdať, že absentujú strategické vízie. Dovoľte mi preto ponúknuť vám niektoré. Po prvé, kríza eurozóny nám ukázala, že nestačí sa do Európskej únie dostať, Európska únia nie je zem zaslúbená, je to každodenná tvrdá práca, miestami byrokratická, možno nie vždy super atraktívna, ale je o to dôležitejšia. Musíme na Slovensku realizovať mentálny prerod, uvedomiť si, že Európska únia, to sme my a nie úradníci v Bruseli. Európska únia, to je Slovensko. Sme v jadre Európskej únie. Európska únia je kľúčom pre prosperitu Slovenskej republiky. A Európska únia má čoraz viac konkurentov v globálnej politike i ekonomike. Preto je našim najprirodzenejším záujmom mať silnejšiu Európsku úniu a nie báť sa jej, prípadne ňou strašiť. Cesta vpred je viac Európy. Na tento mentálny prerod nemáme veľa času. V roku 2016 budeme predsedáť Európskej únii a túto úlohu nezvládneme, ak neprekonáme provinčné myslenie a do seba zahľadené vnímanie sveta. Po druhé, máme jeden z najvyšších rastov HDP v Európskej únii a za 20 rokov sme stiahli 25 percent hospodárskeho zaostávania za priemerom Európskej únie. Stále však dosahujeme iba 75 percent toho priemeru. Našu ekonomiku nemôže ťahať donekonečna niekoľko veľkých firiem. Nemôžeme byť donekonečna dielňou Európy, nemôžeme mať bez práce každého tretieho mladého človeka, potrebujeme silné stredné a malé podniky, ktoré vytvárajú najväčší počet pracovných miest. Potrebujeme prepojiť vzdelávanie s podnikateľským sektorom, potrebujeme investície s pridanou hodnotou, nové technológie, inovácie, potrebujeme spoluprácu našich a zahraničných univerzít. To je jadrom novej ekonomickej diplomacie, ktorú sa snažíme zaviesť. Po tretie, Severoatlantická aliancia je a zostane pilierom našej bezpečnosti, ale na bezpečnosť nám zostáva stále menej peňazí. Všetci za jedného a jeden za všetkých je princíp, ktorý platí aj v 21.

storočí, ale to už teraz nestačí. Nestačí len spoločná obrana. Potrebujeme obranu prepojenú a integrovanú. Preto hovoríme o *smart defence*. Preto hovoríme o *pooling & sharing*, preto budujeme bojovú skupinu Vyšehradskej štvorky, a preto uvažujeme o spoločnej ochrane vzdušného priestoru pre celú strednú Európu. Po štvrté, hranice na západ sú otvorené, ale tie východné sú o to viac strážené. Mám na mysli schengenskú hranicu. Preto chceme a budeme vyvíjať maximálne úsilie, aby sa naši východní susedia k nám čoraz viac približovali, hodnotovo, právne, ekonomicky, uvažovaním, víziou ich sveta aj spoločnosti. No a po piate, v neposlednom rade sú výzvou nové kompetencie rezortu ministerstva zahraničia a európskych záležitostí, či už v oblasti ekonomickej diplomacie, prezentácie Slovenskej republiky v zahraničí, v krajanskej a ľudskoprávnej agende alebo v oblasti koordinácie európskych politík. To všetko nám v praxi napína ďalšiu dlhodobú víziu nášho rezortu, a to víziu jednotného výkonu zahraničnej politiky Slovenskej republiky.

Popri týchto výzvach, samozrejme, nemôžeme zabudnúť na takpovediac štandardnú, ale o to dôležitejšiu agendu nášho rezortu, ktorou sú konzulárne služby, pomoc občanom Slovenskej republiky v zahraničí a ich ochrana. Je to oblasť, ktorá je a bude top prioritou nášho rezortu a chcem, aby sa počas môjho pôsobenia na čele tohto rezortu heslom našej práce stalo: sme tu pre Vás, pre občanov Slovenskej republiky. Nie sme všemocní, nemôžeme byť všade a nevieme robiť zázraky. Chceme ale občanom byť čo najbližšie, neustále zvyšovať štandardy našich služieb a využívať pritom moderné technológie, zlepšovať komunikáciu, viditeľnosť a dostupnosť nášho rezortu pre našich občanov.

Dámy a páni, keď sa obzriem za uplynulými 20 rokmi, mám pocit, že som žil s mojou krajinou úspešný príbeh. Je výsledkom kombinácie veľkého domáceho úsilia, spoľahlivej regionálnej spolupráce a veľkorysej pomoci zo strany našich priateľov z euroatlantickej komunity. Som rád, že náš úspech nesie aj pečať našej diplomacie. Naši hostia, a nielen oni, sú úspešnými pokračovateľmi tradície, ktorej nositeľmi boli osobnosti ako Štefánik, Hodža, Papánek či Osuský. Náš príbeh nekončí. Žijeme vo fascinujúcej, dynamickej dobe, ktorá je plná nových výziev. V porovnaní so situáciou pred dvoch dekád je Slovensko a naša zahraničná služba v úplne inej pozícii. Sme integrálnou súčasťou silnej komunity dobrých a rešpektovaných priateľov. Naším strategickým zámerom je ťažiť zo získaných skúseností a využiť príležitosti, ktoré vyplývajú z nášho členstva v Európskej únii, v Severoatlantickej aliancii a v ďalších medzinárodných organizáciách. Na pozadí globalizácie, geopolitických zmien, aktuálnych výziev všetkého druhu a tak isto objektívneho potenciálu našej krajiny je zrejmé, že naše záujmy sme schopní efektívne presadzovať jedine cestou posilňovania pozícií euroatlantickej komunity na globálnej scéne. Toto je cesta, na ktorej bude náš úspešný príbeh pokračovať.

Dámy a páni, dovoľte mi na záver príhovoru poďakovať Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela za organizáciu dnešnej konferencie. Ďakujem za vašu pozornosť a teším sa na zaujímavú diskusiu.

MODERNÁ DIPLOMACIA: 20 ROKOV SLUŽBY PRE SLOVENSKO (ZÁZNAM DISKUSIE)

HLAVNÍ ÚČASTNÍCI:

Miroslav Lajčák

vysoký predstaviteľ medzinárodného spoločenstva a osobitný predstaviteľ Európskej únie v Bosne a Hercegovine (2007 – 2009), výkonný riaditeľ pre Európu a Strednú Áziu Európskej služby pre vonkajšiu činnosť (2010-2012), podpredseda vlády Slovenskej republiky a minister zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky (súčasnosť)

Ján Kubiš

generálny tajomník OBSE (1999-2005), osobitný vyslanec generálneho tajomníka OSN pre Afganistan, vedúci Pomocnej misie OSN v Afganistane - UNAMA (súčasnosť)

Eduard Kukan

osobitný vyslanec generálneho tajomníka OSN pre Balkán (1999-2000), predseda Výboru pre humanitárne, sociálne a kultúrne záležitosti 48. Valného zhromaždenia OSN (1994), poslanec Európskeho parlamentu (súčasnosť)

Peter Tomka

predseda Medzinárodného súdneho dvora OSN

Maroš Šefčovič

podpredseda Európskej komisie a komisár Európskej únie pre inštitucionálne vzťahy

Miroslav Jenča

námestník generálneho tajomníka OSN, osobitný predstaviteľ generálneho tajomníka OSN, vedúci Regionálneho strediska OSN pre preventívnu diplomaciu v strednej Ázii

MODERÁTOR:

Peter Stano

hovorca komisára EÚ pre rozširovanie a susedskú politiku

Ako si spomínate na prvé hodiny existencie samostatnej Slovenskej republiky – 1. januára 1993 – kde a ako ste ich ako diplomat preživali?

Eduard Kukan: Ja som v tom čase pôsobil na československej stálej misii pri OSN v New Yorku a na ten deň spomínam s takou úsmevnou nostalgiou, pretože prvé hodiny nezávislej Slovenskej republiky som prežíval na spoločnom večierku Čechov a Slovákov na stálej misii. Vtedajší federálny minister zahraničných vecí Jozef Moravčík poslal do sveta telegram, že všetci veľvyslanci majú zostať na svojich miestach a dohliadnuť na to, aby rozdelenie veľvyslanectiev prebehlo v poriadku. Tak sme teda oželeli Vianoce v rodinnom kruhu doma a namiesto toho sme boli v New Yorku, kde sme sa lúčili s českými kolegami. No a po Novom roku sme už išli do práce do samostatnej budovy Veľvyslanectva Slovenskej republiky. V tejto súvislosti nemôžem zabudnúť ešte na jeden moment, a to keď sme s vtedajším ministrom zahraničných vecí Milanom Kňažkom v New Yorku na pôde OSN vztyčovali vlajku Slovenskej republiky za prítomnosti generálneho tajomníka OSN Butrusa Butrusa Ghálího. Bol to veľmi krásny, ale aj dramatický moment, lebo vtedy sa veľa hovorilo o používaní bývalých federálnych symbolov a my sme vedeli, že v New Yorku žije početná komunita Slovákov, takže sme sa v kútiku duše aj obávali, keď naši českí priatelia vztyčovali svoju zástavu (bývalú československú federálnu), či nedôjde k nejakému incidentu. Ale napokon všetko prebehlo kultivovane a bez problémov.

Ján Kubiš: V mojom prípade sú spomienky trochu iné, lebo ja som bol až do konca roku 1992 na federálnom ministerstve zahraničných vecí v Prahe a od 1. januára 1993 som začal pôsobiť na poste vedúceho Stálej misie SR pri OSN v Ženeve. My sme síce tiež vztyčovali vlajku, ale boli sme už vtedy na Stálej misii Slovenskej republiky pri medzinárodných organizáciách v Ženeve, teda v našej vlastnej budove. Pre mňa to vztyčovanie vlajky bolo preto akýmsi vyvrcholením výrazného úsilia, ktoré prebiehalo, čiastočne aj s mojím prispením, ešte na federálnom ministerstve zahraničných vecí, a ktoré bolo zamerané na riešenie veľkého množstva otázok, ktoré vyvstali v súvislosti s delením československej federácie na dva rovnocenné nástupnícke štáty. Museli sme riešiť najmä otázky sukcesie novovznikajúceho štátu do medzinárodných zmlúv a taktiež nástupníctva v medzinárodných organizáciách. Napríklad v OBSE bolo prijaté rozhodnutie o prijatí dvoch novovznikajúcich štátov – Slovenska a Česka – už v decembri 1992. Okrem toho sme museli

prekonávať aj rôzne problémy – napríklad Slovensko spočiatku nemalo práve najlepší imidž, keďže v zahraničí sa spočiatku hovorilo nie o „rozdelení“ Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, ale o „odtrhnutí nacionalistického Slovenska od demokratickej Českej republiky.“ Na stole sme tiež mali otázky dvojstranných vzťahov, ktoré bolo treba akútne riešiť – napríklad bilaterálne otázky s Maďarskom, s ktorým prebiehal spor o Vodné dielo Gabčíkovo. Samotný vznik Slovenskej republiky a spomínané vztyčovanie vlajky som teda ja osobne vnímal na jednej strane ako určité zadosťučinenie, ale zároveň ako súčasť plynulého procesu prechodu od jedného stavu k druhému. A dnes môžem povedať, že ten proces bol zavŕšený úspešne, keďže diplomatická služba Slovenskej republiky je dnes etablovanou inštitúciou.

Peter Tomka: Ja som pôsobil v záverečných dňoch československej federácie ako právny poradca na československej stálej misii pri OSN v New Yorku, spoločne s Eduardom Kukanom. Podávali sme prihlášky dvoch nástupníckych štátov, Českej republiky a Slovenskej republiky do OSN, spolu s deklaráciami oboch štátov, podpísanými vtedajšími premiérmi, o prijatí záväzkov podľa Charty OSN. V prvý pracovný deň na Stálej misii Slovenskej republiky pri OSN som dostal pokyn z Bratislavy, aby som sa 11. januára hlásil na ministerstve zahraničných vecí, lebo som bol poverený viesť rokovania s Maďarskom ohľadom sporu o Gabčíkovo. 19. januára 1993, keď moji kolegovia v New Yorku vztyčovali slovenskú vlajku v Organizácii Spojených národov, som teda sedel v Bruseli, kde sme rokovali s predstaviteľmi Európskej komisie a vtedajším štátnym tajomníkom Maďarska Jánosom Martonym o VD Gabčíkovo – Nagymaros. Následne tieto rokovania pokračovali v Budapešti, kde som sa zúčastnil v „dvojitej“ funkcii – ako vedúci delegácie Slovenskej republiky, a zároveň aj ako vedúci právnej expertnej skupiny, ktorá mala pripraviť dohodu o predložení sporu Medzinárodnému súdному dvoru Organizácie Spojených národov. Koncom februára, keď som úlohu splnil, ma vtedajší náš minister zahraničných vecí Kňažko poslal späť do New Yorku.

Maroš Šefčovič: V čase vzniku Slovenskej republiky som bol vyslaný v Kanade na diplomatickej misii Československa a následne Slovenskej republiky v Ottawe. Keď padlo definitívne rozhodnutie o rozdelení Československa, bol som ešte vyslaný na československom veľvyslanectve v Zimbabwe v Afrike. Dostali sme vtedy všetci telegram z ústredia, v ktorom stálo: „Pre ktorú krajinu chcete pracovať po 1. januári 1993? Slovenská republika, Česká republika - urobte krížik.“ V priebehu pár týždňov sme následne dostali aj pokyny, kde bude naše ďalšie miesto pôsobenia. V mojom prípade to bola Kanada, takže som sa musel aj s celou rodinou rýchlo zbaliť a presunúť sa krížom cez celú zemeguľu: zo 40-stupňových afrických horúčav do 40-stupňových kanadských mrazov... Budova československého veľvyslanectva v Ottawe pripadla po rozdelení federácie Slovenskej republike a v tejto súvislosti si spomínam aj na úsmevné prekáračky medzi slovenskými a českými diplomatmi, keď sme si ako hostitelia navzájom napríklad účtovali parkovacie poplatky. Po pár týždňoch nás však tie „žartíky“ prešli a potom sme už s českými kolegami opäť spolupracovali ako vždy výborne.

Miroslav Jenča: V čase vzniku Slovenskej republiky som bol na mojom prvom vyslaní na československej diplomatickej misii v Mexiku. S českými diplomatmi sme mali výborné vzťahy a spoločne sme strávili aj silvestrovské a novoročné oslavy, ktoré boli nad ránom už aj trochu nostalgickejšie. 1. januára 1993 sme sa presťahovali do budovy slovenskej diplomatickej misie, v ktorej bolo dovtedy obchodné oddelenie československého veľvyslanectva. Za nás vyslali na – v tom čase už českú – diplomatickú misiu z Prahy dvoch diplomatov, ktorí nám potom v prvých dňoch často telefonovali, aby sme im poradili, kde majú čo hľadať, keďže sa, pochopiteľne, v prvých

dňoch ešte nevyznali. Bola to však úsmevná situácia, pretože spočiatku slovenskí diplomati vysvetľovali českým kolegom, kde sa čo nachádza v ich vlastnej budove českej diplomatickej misie. Celkovo však možnosť pracovať v tom čase na veľvyslanectve novovzniknutej Slovenskej republiky som vnímal ako obrovskú výzvu a šancu. V Mexiku, ako aj v mnohých iných krajinách, poznali Československo pod skratkou Česko a ich obyvateľov bez hlbšieho zamyslenia sa volali „Čechmi“. Preto sme vtedy veľa úsilia venovali vysvetľovaniu, čo je a čo nie je naša krajina, akí ľudia v nej žijú a čo chceme dosiahnuť. Z takýchto skromných začiatkov sa moderná slovenská diplomacia vypracovala na dnešnú medzinárodne uznávanú úroveň, čo môžeme smelo považovať za výnimočný úspech.

Miroslav Lajčák: Mňa rozdelenie Československa zastihlo na veľvyslanectve v Moskve. Československá diplomatická misia tam mala pomerne veľa majetku, takže nás dosť vyťažovalo jeho delenie a delimitácia. Museli sme tiež zabezpečiť množstvo praktických vecí, napríklad sme dali vyhotoviť tabuľu s označením slovenského veľvyslanectva, pripraviť slovenskú štátnu vlajku. Ja som ešte 31. decembra 1992 išiel na letisko vyzdvihnúť magnetofónovú kazetu slovenskej hymny, ktorý nám poslali z Bratislavy po pilotovi lietadla. Celú noc sme potom strávili – všetci noví slovenskí diplomati – spolu a o druhej ráno moskovského času sme spoločne vyšli pred budovu, zaspievali si slovenskú hymnu a odhalili tabuľu s označením „Veľvyslanectvo Slovenskej republiky“. To kontrastovalo s prístupom českých kolegov, ktorí urobili jedine to, že na tabuli, kde bolo napísané „Veľvyslanectvo Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky“ v troch jazykoch, len prelepili „a Slovenskej Federatívnej“.

Ako by ste charakterizovali slovenskú diplomaciu v súčasnosti? Je to už etablovaná vyspelá inštitúcia, alebo sa ešte stále formuje? Čo je dnes, podľa vás, najväčšou výzvou pre slovenskú diplomaciu?

Maroš Šefčovič: Vyspelosť slovenskej diplomacie sa prejavuje hlavne v tom, že sme schopní prevziať nové zodpovednosti. Napríklad, keď sme sa v uplynulom období podieľali na zachraňovaní a upevňovaní Eurozóny, alebo keď preberáme aj časť globálnej zodpovednosti, či už vo forme poskytovania rozvojovej pomoci alebo podpory štátom na Balkáne.

Ján Kubiš: Po technickej stránke je slovenská diplomacia nepochybne vyspelá dosť. Chcel by som však poznamenať, že vyspelosť diplomacie je aj odrazom celkovej vyspelosti štátu a jeho obyvateľov – to sú dve spojené nádoby. Myslím si preto, že ak sa zamýšľame nad vyspelosťou slovenskej diplomacie, v širšom kontexte by sme sa mali zamýšľať aj nad tým, ako funguje celý štát.

Miroslav Lajčák: Výzvou pre slovenskú diplomaciu je dnes hlavne to, aby sme ju ešte viac priblížili občanom, aby naša diplomatická služba skutočne odrážala to, čo naši občania či naši podnikatelia potrebujú. A je nesmierne dôležité, aby to takto vnímal a cítil každý pracovník diplomatickej služby.

Eduard Kukan: Naša diplomacia je dnes rovnocennou partnerkou všetkým ostatným diplomaciám. Za jej najväčšiu výzvu v súčasnosti považujem to, aby sa dokázala adaptovať na dynamicky sa meniace prostredie, či už vo svete, alebo v Európskej únii, a zároveň dokázala aj predvídať nové vývojové trendy v medzinárodných vzťahoch.

Peter Tomka: Slovenská diplomacia je nepochybne skúsená, profesionálna, čo dokumentuje tak na pôde medzinárodných univerzálnych organizácií, ako je Organizácia Spojených národov, ako aj na pôde Európskej únie. Za hlavnú výzvu slovenskej diplomacie považujem to, aby dokázala efektívne plniť tri základné úlohy: presadzovať záujmy Slovenskej republiky – osobitne ekonomické – v zahraničí, prezentovať Slovenskú republiku takým spôsobom, aby v diplomatickej a medzinárodnej komunite bola vnímaná ako spoľahlivý partner, a poskytovať pomoc slovenským občanom v zahraničí – v prípade, že pomoc potrebujú.

Miroslav Jenča: Slovenská diplomacia v istom zmysle existovala už pred 1. januárom 1993, pretože diplomatov – a veľmi úspešných diplomatov, ktorí sa zapísali či už do dejín československej alebo svetovej diplomacie – malo Slovensko aj predtým. Takže v čase vzniku Slovenskej republiky tu už existovala určitá „tradícia“ slovenskej diplomacie, na ktorú mohol vývoj samostatnej slovenskej diplomatickej služby nadviazať. Mimoriadne dôležitou bola kontinuita počas predošlých 20 rokov, vďaka ktorej bol proces formovania slovenskej diplomatickej služby taký úspešný a dynamický. Pokiaľ ide o výzvy slovenskej diplomacie, za jednu z najdôležitejších považujem to, aby naša diplomacia dokázala pôsobiť preventívne, a nie iba reagovať na už vzniknutú situáciu.

Aké najväčšie chyby alebo neúspechy zaznamenala slovenská diplomacia v prvých rokoch svojej existencie?

Eduard Kukan: Samozrejme, že sme sa v prvých rokoch učili, a že bolo treba vyriešiť mnohé technické otázky, bez ktorých nemôže diplomatická služba normálne fungovať, a tu sa občas vyskytli aj drobné problémy. Ale určite to nebolo nič dramatické a – čo je veľmi dôležité – neurobili sa žiadne strategické profesionálne chyby či omyly.

Miroslav Lajčák: V prvých rokoch existencie SR pôsobenie slovenskej diplomacie značne komplikovala najmä vtedajšia vládna politika, keď slovenskí diplomati často museli „vykrývať“ alebo zakrývať strategické chyby, ktorých sa dopúšťalo politické vedenie štátu. Ak štátnici robia zlé zahraničnopolitické rozhodnutia, aj tá najskúsenejšia diplomatická služba to má potom veľmi zložité.

Ján Kubiš: Diplomacia je len odrazom toho, aký vývoj prebieha vo vnútri štátu. Napríklad obdobie deväťdesiatych rokov 20. storočia bolo dosť kritické, pretože v rámci vnútropolitického vývoja dochádzalo k rôznym situáciám, ktoré potom diplomacia musela riešiť – a nie všetky situácie sa dali vyriešiť najlepšie. Tieto problémy však boli dané politickým vývojom u nás doma, nie nekvalitou diplomatickej služby ako takej.

Peter Tomka: Prvých päť až šesť rokov pôsobenia slovenskej diplomacie bolo mimoriadne ťažkých, čo bolo podmienené aj vnútropolitickou situáciou doma, najmä napätými vzťahmi medzi vtedajším prezidentom a predsedom vlády. Toto v mnohých prípadoch poškodzovalo aj úsilie našej diplomacie na pôde medzinárodných organizácií. Keď sme napríklad v roku 1997 mali možnosť prezentovať kandidáta na predsedu Valného zhromaždenia Organizácie Spojených národov, v dôsledku domácich politických nezhôd sme nakoniec nenavrhlí nikoho, pretože doma sme nikoho neschválili, resp. keď schválili na poslednú chvíľu, o pár týždňov na to podal demisiu na svoju ministerskú funkciu.

Miroslav Jenča: Slovenská diplomacia a slovenskí diplomati mohli v prvých rokoch existencie samostatnej Slovenskej republiky určite urobiť viac, lepšie využiť svoj potenciál, keby nemuseli tráviť toľko času vysvetľovaním rôznych pozícií, ktoré boli vyvolané politickými stanoviskami. Samozrejme, politické rozhodnutia, ktoré sa ukážu ako konfliktné a nesprávne, robia štátnici aj inde. Sú výsledkom určitej politickej dynamiky a ich vysvetľovanie k práci diplomata patrí, len by takýchto situácií nemalo byť príliš veľa. Je veľmi dôležité, aby potenciál, ktorý slovenská diplomacia má, bol využívaný efektívne.

Čo považujete za najsilnejšiu stránku slovenskej diplomacie? V čom spočíva jej najväčší potenciál?

Miroslav Lajčák: Za najväčšiu komparatívnu výhodu slovenskej diplomatickej služby považujem najmä to, že má skúsenosť z pôsobenia mimo Európskej únie, ale aj v rámci nej, teda že bola takpovediac na obidvoch stranách toho pomyselného plota, oddeľujúceho svet v rámci Európskej únie a mimo nej. Vďaka tomu sa dnes vieme lepšie vžiť do situácie štátov mimo Európskej únie, vieme pochopiť ich osobitné zmýšľanie, a to nám dáva veľký náskok aj pred mnohými etablovanými diplomatickými službami vo svete. Vďaka tomu máme obrovskú výhodu napríklad v komunikácii so štátmi na Balkáne alebo vo východnej Európe. Za ďalšiu komparatívnu výhodu slovenskej diplomatickej služby považujem tiež to, že nie je príliš veľká, a teda je dostatočne flexibilná, a taktiež komunikácia vo vnútri služby je živá a dynamická, nezaťažovaná zbytočne byrokratickými procedúrami.

Eduard Kukan: Myslím, že výhodou slovenskej diplomacie je aj to, že v krízových situáciách sa dokáže akoby ešte viac zmobilizovať. Ukázalo sa to napríklad vtedy, keď sme začínali rokovania o vstupe do Európskej únie o dva roky neskôr, než susedné štáty, ale podarilo sa nám tie dva roky dobehnúť. Treba povedať, že to bolo aj vďaka výbornej spolupráci diplomacie s ostatnými inštitúciami vo vnútri štátu – napr. parlament musel stále zasadať, lebo bolo potrebné prijímať množstvo zákonov kvôli súladu s legislatívou EÚ. Výsledkom bolo, že prístupové rokovania so Slovenskom hodnotila Európska komisia ako *success story*.

Ako vnímate úlohu parlamentnej diplomacie a význam parlamentov v procese realizácie zahraničnej politiky štátu?

Maroš Šefčovič: V súčasnosti si pôsobenie štátu v rámci Európskej únie vyžaduje celkom novú kvalitu vo forme veľmi úzkej a intenzívnej spolupráce. To, samozrejme, vyvoláva aj otázky ohľadom demokratickej legitímnosti prijatých rozhodnutí, či ohľadom demokratického deficitu rozhodovacích procesov v rámci EÚ. Z tohto dôvodu je pre diplomaciu veľmi dôležité mať intenzívnu komunikáciu aj s národnými parlamentmi a vtaiahnuť ich do procesov, ktoré prebiehajú na úrovni Európskej únie. Je totiž dôležité, aby prijímanie rozhodnutí v rámci EÚ nebolo v členských štátoch vnímané ako jednostranný krok inštitúcií EÚ a nevytváral sa tak dojem, že nám chce niekto niečo nanucovať. Intenzívna spolupráca nielen s poslancami národných parlamentov, ale aj s poslancami Európskeho parlamentu sa tak dnes stáva nevyhnutnosťou. Zároveň si myslím, že aj každá politická strana by mala mať kvalitných odborníkov na Európsku úniu, aby sa poslanci mohli zapájať do diskusií o politikách Európskej únie nielen na úrovni parlamentu, ale aj po straníckych líniiach.

Ján Kubiš: Je nepochybné, že existencia vnútropolitického konsenzu v určitej zahraničnopolitickej otázke význame pomáha diplomacii tým, že tá potom môže vystupovať omnoho suverénnejšie pri presadzovaní záujmov štátu smerom navonok. A práve tu je mimoriadne dôležitá úloha parlamentov, na pôde ktorých sa tento vnútropolitický konsenzus môže viditeľne demonštrovať, napríklad v podobe jednoznačného hlasovania o určitej otázke. Na druhej strane však treba povedať, že diskusie o niektorých zásadných zahraničnopolitických otázkach bývajú v parlamente niekedy azda až priveľmi povrchné a spolitizované, čo môže často vysielat' negatívny signál do zahraničia a byť tak v konečnom dôsledku aj pre diplomaciu kontraproduktívne.

Miroslav Lajčák: Parlamentná diplomacia je nástroj, ktorý by sme mali rozhodne využívať viac, hoci v súčasnosti sa často podceňuje. Jedným z predpokladov efektívnej realizácie parlamentnej diplomacie je však obsadenie postov v parlamentných zhromaždeniach skúsenými politikmi, bývalými premiérmi, ministrami či kariérnymi diplomatmi, ktorí majú potrebné znalosti o fungovaní štátu, ako aj o jeho záujmoch, a ktorí do týchto inštitúcií nebudú vnášať nejaké nezmyselné politické či stranícke spory. Je potrebné, aby tam boli ľudia, ktorí budú schopní na týchto fórach viesť kvalifikované diskusie a strážiť pritom naše národné záujmy. Výhodou parlamentnej diplomacie je totiž aj to, že poslanci si môžu dovoliť povedať veci, ktoré si diplomat alebo člen exekutívy nemôže dovoliť v určitých prípadoch vysloviť, čím sa štátu otvárajú nové možnosti komunikácie.

Eduard Kukan: Do parlamentnej diplomacie by sme mali určite viac zapájať skúsených politikov či diplomatov, pretože prax ukazuje, že v parlamentných zhromaždeniach, ale aj v iných medzinárodných organizáciách, kde týchto ľudí poznajú, majú značný rešpekt a môžu tak efektívne prispievať k presadzovaniu štátnych záujmov. Parlamentné zhromaždenia by teda rozhodne nemali byť nejakým „odkladiskom“ starých politikov či diplomatov, ale ich potenciál by sa mal naplno využívať.

Peter Tomka: Parlamentná diplomacia je nepochybne dôležitý nástroj, no jej kvalita bude vždy závisieť od kvality poslaneckého zboru, a tú determinujú politické strany vo volebnom systéme, pretože od nich závisí, koho a na aké posty nominujú.

Ako vnímate budúce perspektívy slovenskej diplomacie, aj v kontexte existencie Európskej služby pre vonkajšiu činnosť?

Maroš Šefčovič: Pokiaľ ide o samotnú Európsku službu pre vonkajšiu činnosť, tá sa momentálne ešte stále formuje a bude potrebovať určitý čas, kým si nájde svoje stabilné miesto, a to aj vo vzťahu k národným diplomaciám členských štátov, ktoré stále nevedia, ako by mali túto svoju „európsku partnerku“ vnímať. Budovanie autority Európskej služby pre vonkajšiu činnosť v súčasnosti, prirodzene, naráža aj na istú citlivosť národných štátov, pre ktoré je diplomacia a zahraničná politika tradične akousi „trinástou komnatou“ suverenity. A istotne aj pocity ministrov zahraničných vecí, ktorým diplomati odchádzajú do Európskej služby pre vonkajšiu činnosť, sú zmiešané, pretože na jednej strane sú veľmi radi, keď sa ich diplomatom podarí presadiť sa na tých najvyšších pozíciách, no na druhej strane im je ľúto, keď ďalej už budú pracovať pre Európsku úniu ako celok a v národnej diplomatickej službe im budú chýbať. Tieto pocity sú pritom omnoho silnejšie v diplomaciách malých členských štátov, kde odchod niekoľkých skúsených diplomatov môže službu na určitý čas citel'ne oslabiť. Toto je výzva aj pre slovenskú diplomaciu, ktorá tiež patrí k tým menším v EÚ. V tejto súvislosti by bolo riešením nastaviť určitý cyklus vysielania

slovenských diplomatov do diplomatickej služby Európskej únie, a súčasne by sa mali vytvoriť také podmienky, aby sa títo diplomati po určitom čase znovu vracali späť do národnej diplomatickej služby, čím by sa obohacovali jednak národné diplomacie, jednak aj Európska služba pre vonkajšiu činnosť.

Ján Kubiš: V súvislosti s pôsobením Európskej služby pre vonkajšiu činnosť a jej ďalším vývojom je pre slovenskú diplomaciu, ale aj pre ďalšie štátne inštitúcie, dôležité tiež to, aby sa podarilo ustrážiť limity, v ktorých diplomacia Európskej únie môže fungovať. Ide o to, aby Európska služba pre vonkajšiu činnosť v praxi skutočne presadzovala tie ciele a priority, ktoré sú v záujme všetkých členských štátov. Každá byrokratická štruktúra, vrátane Európskej služby pre vonkajšiu činnosť, má totiž tendenciu rozširovať si svoje pole pôsobnosti a snažiť sa konať aj nad rámec svojho mandátu, pričom takéto konanie nemusí byť vždy úplne v súlade s postojmi a požiadavkami jednotlivých členských štátov. Chcel by som zároveň dodať, že Európsku službu pre vonkajšiu činnosť vnímam ako doplnok národných diplomatických služieb, pre ktoré bude aj v budúcnosti vždy dostatok práce.

Miroslav Lajčák: Pokiaľ ide o Európsku službu pre vonkajšiu činnosť, jednou z podstatných výhod tohto projektu je skutočnosť, že vďaka nemu máme možnosť byť zastúpení v štátoch a v oblastiach, kde by sme si to nemohli dovoliť – hlavne z finančných dôvodov – národnými kapacitami. V budúcnosti možno dospejeme do štádia, že si budeme s Európskou službou pre vonkajšiu činnosť a národnými diplomaciami iných členských štátov deliť aj politické spravodajstvo a všetky ostatné informácie, čo by pre našu diplomatickú službu znamenalo lepší prístup k niektorým informáciám. Vzhľadom na kľúčový význam budúcej spolupráce s Európskou službou pre vonkajšiu činnosť je veľmi dôležité, aby slovenskí diplomati mali možnosť ísť pracovať do Bruselu a pochopiť, ako fungujú európske štruktúry. Zároveň je však dôležité aj to, aby nedochádzalo k úniku mozgov z národnej diplomatickej služby, ale aby sa slovenskí diplomati vracali späť do národnej diplomacie a svojimi novonadobudnutými poznatkami a skúsenosťami ju obohacovali. Je to dôležité aj z toho dôvodu, aby sa umocnil pocit, že aj my sme súčasťou európskej diplomacie, a súčasne aby európska diplomacia zasa mala pocit, že zodpovedá aj členským štátom, a nielen štruktúram v Bruseli.

Eduard Kukan: V Európskom parlamente sme pri schvaľovaní štatútu Európskej služby pre vonkajšiu činnosť zdôrazňovali najmä tú požiadavku, aby boli prijaté určité záruky pre národné diplomacie, že v nej budú mať dostatočné zastúpenie. Členské štáty budú totiž považovať Európsku službu pre vonkajšiu činnosť skutočne za svoju iba vtedy, keď v nej budú mať aj svojich ľudí. Žiaľ, túto požiadavku sa napokon nepodarilo presadiť, pretože prevážil argument našich kolegov zo západoeurópskych štátov, podľa ktorého by do služby mali byť vyberaní tí najlepší a najschopnejší. Problém však spočíva v tom, že toto je veľmi subjektívne stanovisko, keďže nie je jasné, kto bude hodnotiť tých „najschopnejších“ a „najlepších“. Európsky parlament však bude o tejto otázke ešte rokovať, takže stále existuje reálna šanca to ovplyvniť.

Miroslav Jenča: Je veľmi dôležité zabezpečiť najmä to, aby Európska služba pre vonkajšiu činnosť bola skutočne legitímnou z pohľadu členských štátov. Ak totiž bude mať snahu diplomacie členských štátov „prevalcovať“, tieto ju len ťažko budú vnímať ako „svoju“.

Ako vnímate postavenie žien v súčasnej diplomacii a ich zastúpenie v diplomatických inštitúciách?

Maroš Šefčovič: V rámci Európskej komisie je z generálnych riaditeľov viac ako štvrtina žien a celkový počet žien v rámci Európskej komisie je dokonca vyšší než mužov. Je to dané aj tradíciami, ale hlavne zázemím, teda vytvorením podmienok na to, aby ženy mohli v týchto funkciách bez obmedzení pôsobiť. Ide napríklad o garantovanie miesta po materskej dovolenke, pomoc pri zabezpečovaní predškolských zariadení a mnoho iných vecí, ktoré umožňujú ženám skombinovať materské povinnosti s výkonom náročných profesionálnych úloh. Vytvorenie týchto podmienok nie je vždy jednoduché, ale je mimoriadne dôležité. Napokon, v praxi aj taká delegácia pôsobí omnoho vyrovnanejšie, keď sú v nej zastúpené ženy. V tejto súvislosti si spomínam na slová bývalej komisárky Európskej únie pani Hübner, ktorá, keď sme raz prišli rokovať o finančnej perspektíve, povedala, aby sme nabudúce „zobrali so sebou aj nejakú ženu“, aby sme nevyzerali ako delegácia z niektorej nie veľmi demokratickej krajiny.

Ján Kubiš: Je pravda, že v diplomacii existujú aj posty, kde to ženy majú vždy podstatne zložitejšie, než muži. Mám na mysli najmä posty v štátoch, kde je „rezervovaný“ postoj k ženám daný špecifickým kultúrnym prostredím a prípadne aj náboženstvom. Medzi takéto štáty patrí napríklad aj Afganistan. I keď je zaujímavé, že aj tam máme na misii pomerne veľa žien, a to dokonca aj na niektorých vedúcich funkciách. Pokiaľ ide o slovenskú zahraničnú službu, je pravda, že je tu istý nepomer medzi mužmi a ženami – najmä keď si vezmeme, že za tých dvadsať rokov existencie slovenskej diplomacie bola na jej čele len raz žena. Táto skutočnosť je však skôr výsledkom politickej vôle, resp. „nevôle“ politických strán, ktorých politické mašinérie rozhodujú o nomináciách na tieto posty. Celkovo ale v štruktúrach slovenskej diplomatickej služby je slušné zastúpenie žien – diplomatiek, a to aj na riadiacich funkciách. Napríklad aj počas môjho pôsobenia vo funkcii ministra zahraničných vecí mal rezort diplomacie dve štátne tajomníčky. V budúcnosti by to zastúpenie žien mohlo byť v slovenskej diplomacii, predpokladám, ešte vyššie – k čomu by mohlo pozitívne prispieť aj riešenie otázky zastúpenia žien v Európskej službe pre vonkajšiu činnosť.

Miroslav Lajčák: Predovšetkým je dôležité, aby boli odstránené všetky bariéry – tie písané, aj tie neviditeľné, a aby ženy skutočne mali možnosť presadzovať sa v súlade so svojimi schopnosťami. V každom prípade si nemyslím, že by sa malo ísť cestou kvót, lebo aj také úvahy existujú.

Peter Tomka: Medzinárodný súdny dvor, ktorý pôsobí 67 rokov, prvých 50 rokov nemal vo svojich radoch ani jedinú ženu. Až v roku 1995 bola za sudkyňu Medzinárodného súdneho dvora zvolená žena – pochádzala z Veľkej Británie – ale tá vždy veľmi zdôrazňovala, že je sudkyňou na tomto poste nie preto, že je žena, ale za to, čo v medzinárodnom práve dokázala. Medzi rokmi 2009 a 2010 sa opäť vyvinula situácia, že v 15-člennom zbore sudcov nebola ani jedna dáma, ale napríklad v súčasnosti predsedám súdu, v ktorom zastúpenie žien predstavuje 20% - tri z pätnástich. Sudkyne sú zo Spojených štátov amerických, Číny a Ugandy. To zastúpenie žien závisí vždy od toho, koho navrhnu národné skupiny a koho zvolia členské štáty na Valnom zhromaždení a v Bezpečnostnej rade OSN. A môj malý skromný príspevok: na Medzinárodnom súdnom dvore, aj keď boli ženy sudkyne, sa používalo oslovenie „madame le juge“. Keď som sa stal predsedom súdu, navrhol som, aby sa používalo oslovenie „madame la juge“, čo sa napokon aj odsúhlasilo a od marca roku 2012 začalo aj používať.

Miroslav Jenča: Bezpečnostná rada OSN vo svojej rezolúcii 1325 z roku 2000 vyzvala členské štáty a generálneho tajomníka OSN, aby zabezpečili širšie zastúpenie žien v riadiacich pozíciách v oblasti prevencie a riešenia konfliktov. Terajší generálny tajomník Pan Ki-mun chce byť v tomto smere príkladom, a preto prácu „so ženami a pre ženy“ zaradil medzi päť hlavných priorít na svoje druhé funkčné obdobie, čo sa odráža aj na solídnom raste zastúpenia žien v štruktúrach OSN, vrátane najvyšších riadiacich postov v ústredí OSN a v mierových misiách. Túto jasnú líniu cítim aj ja vo svojej každodennej práci v strednej Ázii. Považujem to za veľmi zaujímavú príležitosť aj pre slovenské ženy - diplomatky a chcel by som ich povzbudiť, aby sa pokúsili ju využiť.

Eduard Kukan: Pokiaľ ide o zlepšenie zastúpenie žien v diplomacii, rozhodne by sa nemalo ísť cestou prijímania nejakých kvót, o ktorých sa dnes často diskutuje, pretože ich zavedenie by mohlo byť aj pre samotné ženy trochu urážlivé - najmä kvôli ich vedomiu alebo pocitu, že sa do nejakej funkcie dostali len preto, že sú ženy, a nie pre ich schopnosti. Skôr treba pre ženy vytvárať podmienky, aby sa mohli plnohodnotne uplatniť, a to nielen v rámci diplomatických inštitúcií, ale aj v rámci politických strán, ktoré rozhodujú o personálnych nomináciách na niektoré pozície.

ZÁVEREČNÉ SLOVO

Prof. PhDr. Ján Koper, PhD., dekan Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Dámy a páni, chcel by som sa predovšetkým poďakovať rečníkom za zaujímavú a inšpiratívnu diskusiu, ktorá bola pre mňa osobne - a verím, že aj pre ostatných hostí - obohatením. Rovnako chcem vysloviť poďakovanie Ministerstvu zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky, osobitne odboru verejnej a kultúrnej diplomacie, za veľmi aktívnu spoluprácu a súčinnosť pri organizácii tohto podujatia, ktoré sme usporiadali pri príležitosti 20. výročia vzniku diplomatickej služby Slovenskej republiky.

Slovenská diplomatická služba vznikla pred vyše dvadsiatimi rokmi, takpovediac na „zelenej lúke“, no dnes možno konštatovať, že je už etablovanou a rešpektovanou inštitúciou, ktorá sa podieľa na úspešnej realizácii zahraničnopolitických záujmov SR, ale aj na riešení mnohých konfliktov vo svete. Zásľuhu na tom majú najmä ľudia, ktorí v nej pôsobili a pôsobia – a ja som veľmi rád, že mnohí z nich prijali pozvanie na dnešné podujatie a sú tu teraz s nami. Zároveň ma úprimne teší, že v štruktúrach diplomatickej služby SR sa už dlhodobo úspešne uplatňujú aj mnohí absolventi Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici, ktorá sa od jej založenia v roku 1995 významne podieľa na vzdelávaní a odbornej príprave budúcich slovenských diplomatov.

Dámy a páni, prepojenie akademickej sféry s praxou je pre obe strany vždy obohacujúce, a preto mi na záver dovoľte vysloviť želanie, aby doterajšia dlhoročná spolupráca medzi Ministerstvom zahraničných vecí a európskych záležitostí SR a našou fakultou - či už v oblasti odborných stáží, lektorskej činnosti pracovníkov ministerstva, spolupráce na výskumných projektoch, organizovaní odborných exkurzií či usporadúvaní takýchto podujatí – aj v budúcnosti pokračovala a ďalej sa rozvíjala, a to prinajmenšom tak úspešne, ako doteraz. Ďakujem Vám za pozornosť.

Додаток В
Знані випускники АМВАП Університету ім. Я. А. Коменського в Братиславі та
ФПМВ у УМБ у м. Банська Бистриця

Випускники АМВАП Університету ім. Я. А. Коменського в Братиславі

Мартіна Янчекова - Рік випуску: 1997

Робоча професія: зараз ведучий і редактор Радіо і телебачення Словаччини

Які переваги дало мені навчання в Дипломатичній академії: цінний огляд у сфері зовнішньої політики та міжнародних інституцій, оскільки я тоді працювала на словацькому телебаченні і досі працюю редактором іноземних новин

Найулюбленіше заняття: Дипломатичний етикет та французька мова, особливо завдяки чудовим викладачам, які змогли мотивувати учнів.

Ян Орловський - Рік випуску: 1993

Робоча професія: неприбутковий сектор – Виконавчий директор, Фонд Відкритого Суспільства Братислава

Які переваги дало для мене навчання в Дипломатичній академії: можливість бути на зародженні словацької дипломатії і пережити іноді серйозні, а іноді смішні моменти поступового набуття нею впевненості в собі

Найулюбленіше заняття: Я більше пам'ятаю значущих особистостей – доц. проф. Крскова, проф. Міхалко, п. Мойжита та, звичайно, доц. проф. Rybárik – їхні лекції були поштовхом до тривалих дискусій навіть після закінчення занять.

Радован Яворчик - Рік випуску: 1995

Посада: Постійний представник при НАТО, Надзвичайний і Повноважний Посол в Ізраїлі, Голова Секретаріату Програми підготовки до членства в НАТО (PRENAME)

Які переваги дало мені навчання в Дипломатичній академії: багатопрофільність світогляду, сприйняття інших, ніж словацькі погляди, відчуття «приналежності до клану Рибариків»

Найулюбленіше заняття: теорія права і держави, якщо її викладати в інтерактивному режимі, а не лише з точки зору права, дає тривалий контекст системі, в якій ми хочемо жити.

Даніела Керестешова - Рік випуску: 1997

Професія: державна служба – у сфері координації Порядку денного ООН на період до 2030 року зі сталого розвитку; у минулому – Представництво Європейської Комісії в Словацькій Республіці

Яку користь принесло мені навчання в Дипломатичній академії: Навчання в Дипломатичній академії скерувало мене на роботу в міжнародному середовищі, я познайомився з цікавими людьми. Підводячи підсумок, я провів два натхненні роки в Академії.

Найулюбленіший заняття: Геополітична специфіка регіонів світу та лекції про дипломатичну службу та протокол (завдяки розповідям з життя дипломатів проф. Вашарьової та проф. Кукана Й)

Інгрід Броккова - Рік випуску: 1994

Робота професія: зовнішня політика, економічна дипломатія, міжнародна державна політика

Поточна посада: Державний секретар Міністерства закордонних та європейських справ Словацької Республіки

Яку користь принесло мені навчання в Дипломатичній академії: навчання скерувало мене на цікаву, інтелектуально надихаючу професію, якою, безперечно, є дипломатія. У той же час я мав нагоду познайомитися з багатьма людьми та друзями з різним професійним досвідом.

Найулюбленіше заняття: Географічна специфіка світу, який показав нам різноманіття культури та способу управління окремих країн світу. Привабливими були й лекції з дипломатичного протоколу, пов'язані з різними реальними історіями.

Душан Чренек - Рік випуску: 1995

Професія: головний радник Генерального директорату з клімату Європейської комісії. У минулому: голова представництва Європейської комісії в Словаччині; член політичного підрозділу Верховного представника Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Хав'єра Солани та декілька керівних посад у Міністерстві закордонних і європейських справ Словацької Республіки, включаючи посаду директора Офісу глави учасник переговорів про вступ до ЄС Ян Фігель.

Які переваги дало мені навчання в Дипломатичній академії: чудовий фундамент для роботи в дипломатії та міжнародних інституціях. Крім того, в Академії я познайомився з багатьма дивовижними людьми, з якими спілкувався до сьогодні.

Іван Корчок - Рік випуску: 1993

Робоча професія: Міністр закордонних справ Словацької Республіки

Які переваги дало мені навчання в Дипломатичній академії: хороша основа та мотивація займатися міжнародними відносинами та дипломатією.

Найулюбленіше заняття: право ЄС – отримані знання були корисними для моєї роботи на різних посадах у сфері ЄС у Брюсселі та Братиславі; Міжнародні відносини (з іноземними викладачами) – цей курс показав мені нові виміри та перспективи міжнародних відносин

Станіслав Шалінг - Рік випуску: 2001

Робоча професія: радник із комунікацій та речник у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку. З 2005 року під час роботи з ООН я був призначений на декілька посад у штаб-квартирі в Нью-Йорку, в Азії, Африці та Європі.

Яку користь принесло мені навчання в Дипломатичній академії: Навчання в ДА поглибило моє розуміння історичних відносин, які впливають на міжнародну політику. У той же час я отримав уявлення про роботу міжнародних організацій.

Найулюбленіше заняття: мені найбільше сподобалися курси, які вели дипломати та викладачі, які активно працювали у сфері міжнародних відносин та дипломатії

Випускники ФПМВ у УМБ у м. Банська Бистриця

Ярослав Ушяк

Заступник декана факультету політології та міжнародних відносин Університету Матея Бела в Банській Бистриці

Випускник політології 2007 р.

Мирослав Мізера

Радник державного секретаря Міністерства оборони Словацької Республіки

Випускник кафедри міжнародних відносин 2010 р.

Ян Рідзонь

Другий секретар, Постійне представництво Словацької Республіки при ЄС у Брюсселі

Випускник політології 2003 р.

Роман Глобень

Посол Словацької Республіки в Чорногорії

Випускник факультету міжнародних відносин та дипломатії, 2000 р.

Борис Слобода

Генеральний директор Міністерства праці, соціальних справ та сім'ї ~ Колишній співробітник з питань політики в DG EAC - Європейська комісія

Випускник політології, 2004 р., випускник докторантури, 2016 р.

Андреа Ференчикова

Радник віце-президента Європейського інвестиційного банку

Випускник кафедри міжнародних відносин, навчальна програма Європейські студії, 2010 р.

Люсія Мокра

Декан факультету соціальних та економічних наук Університету Коменського в Братиславі

Випускник політології, 2003 р.

Державний секретар Міністерства закордонних та європейських справ Словацької Республіки (з 2020 р.)

Випускник політології 2003 р.

Рудольф Шулік

Міністерство оборони Словацької Республіки – колишній керівник Секретаріату SK PRES EU 2016

Випускник кафедри міжнародних відносин, 2010 р., Випускник докторських досліджень у сфері міжнародних відносин, 2013 р.

Мілан Шуплата

Дипломат, Посольство Словацької Республіки у Вашингтоні, округ Колумбія

Випускник кафедри міжнародних відносин та дипломатії, 2008 р., випускник докторантури з міжнародних відносин, 2011 р.

Ярослав Надь

З 2020 року – міністр оборони Словацької Республіки

Випускник політології 2004 р.

Ленка Ванькова

Аташе, консул Посольства Словацької Республіки в Пекіні
Випускник кафедри міжнародних відносин 2011 р.

Радован Гейст
Політолог, аналітик – Засновник і головний редактор інформаційного порталу про Європейський Союз EurActiv.sk
Випускник факультету міжнародних відносин та дипломатії, 2001 р.

Роберт Васс
Президент GLOBSEC
Випускник факультету міжнародних відносин та дипломатії, 2006 р.

Браніслав Ковачик
Декан факультету політології та міжнародних відносин Університету Матея Бела в Банській Бистриці
Факультет політології, 2000 р.

Петер Ондрія
Декан факультету публічної політики та державного управління Університету Сладковичово
Випускник політології 2003 р.

Бруно Громи
Економічний дипломат, Посольство Словацької Республіки в Ханой, В'єтнам
Випускник факультету міжнародних відносин та дипломатії, 2001 р.

Маріо Ніколіні
Виконавчий директор Всесвітнього форуму релігій у Словаччині
Випускник факультету міжнародних відносин та дипломатії, 2001 р.

Томаш Ферко
З 2019 року посол Словацької Республіки в Австралії ~ Колишній директор Департаменту протоколу Офісу Президента Словацької Республіки
Випускник факультету міжнародних відносин та дипломатії, 2001 р.

Іван Штефунко
Віце-голова політичної партії «Прогресивна Словаччина».
Випускник кафедри міжнародних відносин та дипломатії 2001 р.

Рудольф Кухарчик
Декан факультету міжнародних відносин Економічного університету в Братиславі
Випускник політології 2000 р

Віктор Шкулец
Консультант з комунікацій та маркетингу ~ Колишній PR-директор Словацької Атлантичної комісії
Випускник політології 2004 р.

Мирослава Тварог Міхалкова

Виконавчий директор Голландської торгової палати в Словацькій Республіці

Випускник кафедри міжнародних відносин та дипломатії 2003 р.

Мартін Скленар

Перший секретар, керівник політичних питань Посольства Словацької Республіки у Вашингтоні

Випускник кафедри міжнародних відносин та дипломатії 2003 р.

Любомір Андраши

Генеральний директор Офісу президента САО СР

Випускник політології 2003 р.

Юрай Крупа

Голова Національної ради Комітету з оборони та безпеки Словацької Республіки

Випускник МОП «Міжнародні відносини та дипломатія», 2001 р.

Укладено автором на основі вивчення документації ФПМВ у УМБ у м. Банська Бистриця, сайтів АМВАП Університету ім. Я. А. Коменського в Братиславі [189] та ФПМВ у УМБ у м. Банська Бистриця [394], інтерв'ю з Я. Ушяком, заступником декана ФПМВ у УМБ у м. Банська Бистриця, іншими викладачами, інших джерел [327].

Додаток Д
Професійна підготовка дипломатичних кадрів у РП

Додаток Д.1
Дипломатична академія PISM

Академія Дипломатії (ДА) МЗС Польщі відкрито 1 вересня 2016 року, до того часу майбутні дипломати навчалися в Польському інституті дипломатії. 2017 р. навчання в Академії розпочали 30 студентів з понад 300 охочих, що вдвічі більше ніж у попередні роки.

ДА PISM, що є першою частиною підготовки майбутніх фахівців закордонних служб (спеціалізована частина державної служби, підпорядкована МЗС РП), ставить за мету професійний розвиток державних службовців, зокрема й дипломатичних працівників, шляхом участі в навчальних курсах, семінарах з міжнародних відносин і дипломатії. Для здобувачів «працює школа з вивчення зовнішньої політики (дев'ять місяців навчання на вихідних); курси в галузі дипломатичного протоколу; спеціалізовані семінари англійською мовою. Навчання є відкритим, доступним та індивідуальним. До 2012 р. ДА провела перший етап вступу на консульську та дипломатичну службу. По закінченні навчання учасники освітньої програми проходили практику в департаментах МЗС, а потім практику закордоном при дипломатичній або консульській установі. Цей курс закінчився іспитом, успішне складання якого уможливило присудження відповідного диплома та включення в корпус закордонної служби».

За сучасних умов розвитку ДО в РП ДА PISM – це провідний центральноєвропейський аналітичний центр, який позиціонує себе між світом політики та незалежним аналізом. PISM надає аналітичну підтримку керівникам та дипломатам, ініціює публічні дебати та поширює експертні знання про сучасні міжнародні відносини. Робота PISM ґрунтується на переконанні, що процес ухвалення рішень у сфері міжнародних відносин повинен ґрунтуватися на знаннях, які надходять від надійних та дієвих досліджень.

Джерела: [317; 318].

Додаток Д.2
Окремі ЗВО Польщі – репрезентанти ППДК (укладено автором)

№	Рік створення	Назва навчального закладу	Статус ЗВО	Напрямок підготовки
	1993	Університет Лазарського Офіційний сайт www.lazarski.pl	Прив.	Університет ім. Лазарського – один із провідних приватних закладів, який готує фахівців у галузі міжнародних відносин та міжнародного бізнесу (двомовні освітні програми), випускає менеджерів, дипломатів, політиків, маркетологів, бізнесменів та фінансистів. Студенти мають змогу отримати одразу два дипломи – польський,

				від Університету ім. Лазарського та британський – від Coventry University , який входить до рейтингу 15-ти найкращих університетів Великобританії за версією «The Guardian».
	1944	Університет Марії Кюрі-Склодовської Офіційний сайт https://www.umcs.pl/ k/	Держ.	На факультеті політології і журналістики здійснюється підготовка фахівців на бакалаврській (міжнародна безпека, європейська інтеграція, міжнародні відносини у Східній Європі, Тихоокеанський регіон) та магістерській програмах, зокрема англomовній (Економічна дипломатія, Міжнародні відносини в Східно-Центральній Європі, Міжнародний брендинг місць (стац., заочна форми), вивчають також Європеїстику.
	1994	Суспільна академія наук у Варшаві Офіційний сайт https://warszawa.san.edu.pl/	Держ.	Триступенева підготовка фахівців ступінь бакалавра, магістра, пройти програму MBA, вступити до докторантури на відділення післядипломної освіти. Можливе заочне або стаціонарне навчання польською та англійською мовами. Академія є володарем безлічі нагород, сертифікатів та відзнак, тісно співпрацює з американським Clark University, тому практикується отримання подвійних дипломів. При Академії працює Студентське кар'єрне бюро, що пропонує великий вибір стажувань, зокрема в далекому зарубіжжі. Спектр вивчення освітніх програм: Міжнародний бізнес, Європейська інтеграція, Організація та методика іноземної служби та дипломатичного протоколу, Зовнішня політика Китаю, Зовнішня політика Росії • Зовнішня політика України, Зовнішня політика США та ін.

	1998	Академія економіки Радомі ((Wyższa Szkoła Handlowa) Офіційний сайт: http://www.ws.pl/	Прив.	Найбільший приватний заклад у регіоні. Має широкі міжнародні зв'язки (у рамках циклу "міжнародні доповіді" Академією Економіки відвідали понад 30 послів держав, з якими Польща має дипломатичні стосунки, щорічно організовує декілька десятків відкритих заходів, що приймають гостей з різних країн. Студенти за програмою "ERASMUS" можуть провести один або два семестри навчання на одному з майже 100 іноземних ЗВО в 17 європейських країнах, або пройти практику на європейських підприємствах і в установах, можуть отримати престижні сертифікати іноземних мов., які визнаються працедавцями у всьому світі, включаючи TOEIC, TOEFL, WiDaF, TFI на усіх рівнях тощо. Овітні програми польською та англійською мовами (Міжнародна торгівля, Міжнародна туристика, Європейська політика, Міжнародні фінанси, Фонди та проєкти Євросоюзу, Міжнародна логістика, Менеджмент туризму (програма англійською та польською мовою)
	2000	Краківська академія ім. А. Ф. Монджевського Офіційний сайт http://www.ka.edu.pl	Прив.	Багатопрофільний ЗВО, де навчається понад 17000 з 30 країн широким спектром міжнародних зв'язків, академічна мобільність, обмін студентами за стандартами ECTS, англійські магістерські програми. На бакалавраті: Американістика, Міжнародна торгівля, Міжнародна логістика, Митна служба, Європейська з елементами сучасної дипломатії, Дослідження Сходу, Міжнародний туризм, Дипломатія. На магістратурі:

				Американістика, Міжнародна торгівля, Європейістика з елементами сучасної дипломатії, Дослідження Сходу, Міжнародний туризм
1994	Вища Школа Адміністрації та Бізнесу ім. Е. Квятковського в Гдині Офіційний сайт https://wsaib.pl/	Прив.		З 2000 р. відкрита магістратура, індивідуальний підхід, освітня програма з міжнародного бізнесу менеджменту міжнародного бізнесу відбувається і польською і англійською мовами. Залучають провідних фахівців, практикують новітні методи й форми навчання
1919	Університет Адама Міцкевича в Познані Офіційний сайт: https://amu.edu.pl/en	Держ.		На факультеті політології та журналістики здійснюється професійна підготовка фахівців у сфері міжнародних відносин на бакалаврській, магістерській програмах, є аспірантура. 2000 р. у м. Гнезно створено Інститут європейської культури як філіал Університету Адама Міцкевича, який проводить міждисциплінарні наукові дослідження у сфері європейської культури та здійснює навчання з публічної дипломатії, тісне поєднання теорії та ефективної практики, новітніх тенденцій європейської та польської суспільно-культурної, освітньої думки. У структурі Університету Адама Міцкевича 2001 р. створено Колегіум Полоніум (Collegium Polonicum) – центр транскордонного співробітництва в галузі досліджень та навчання (між Польщею та ФРН). Профіль Collegium Polonicum є похідним від напрямів навчання та дослідницьких програм, що існують у UAM у Познані та Європейським університетом Віадрина у Франкфурті-на-Одері (European University Viadrina Frankfurt (Oder)) у Франкфурті-на-Одері. Це означає, що навчальний

				<p>заклад пропонує курси навчання під патронажем одного або обох університетів, курси післядипломної освіти та майстер-класи, які репрезентують освіту впродовж життя. Освітні та дослідницькі програми передбачають такі напрями: Порівняльні дослідження правових та конституційних систем Західної Європи та Центральної та Східної Європи, Польська мова та польська культура, Трансформаційні процеси у центральноєвропейських суспільствах, Процеси міжкультурної комунікації, що відбуваються в Європі та між Західною Європою та Центральною та Східною Європою, Економічні, правові, культурні та екологічні аспекти розвитку польсько-німецького прикордоння у контексті розширення Європейського Союзу на Схід, Історія польсько-німецьких відносин, Питання охорони навколишнього середовища та благоустрою території водозбору річки Одер.</p>
	1906	Школа Головна економічна у Варшаві (Szkola Główna Handlowa w Warszawie (SGH)) Офіційний сайт: https://www.sgh.waw.pl/	Держ.	<p>Варшавський Університет Економіки був заснований в 1906 р. Університет є одним з найстаріших державних університетів економіки і менеджменту в Польщі і протягом багатьох років займає високі позиції у всіх польських і європейських рейтингах серед ВНЗ Польщі.</p> <p>Варшавська Школа Економіки пропонує багато можливостей по вивченню економіки і соціальних наук. Освіта в Університеті</p>

			<p>Економіки базується на Болонських принципах, після закінчення ВНЗ, студенти отримують ступінь:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Бакалавра (ліценціат, I ступінь) – денне та заочне навчання протягом 6 семестрів польською та англійською мовами • Магістратура (II рівень) – денне та заочне навчання протягом 4 семестрів польською та англійською мовами для кандидатів з дипломом бакалавра будь-якого вузу. • Аспірантура (III ступінь) – денне та заочне навчання польською та англійською мовами, а також програма французькою мовою у співпраці з Університетом Cergy Pontoise. <p>Післядипломна освіта – понад 90 програм польською мовою, програма MBA Canadian Executive MBA (англійською мовою), Executive Studies in Finance, а також навчання на замовлення фірм та інститутів.</p> <p>Традиційно, Варшавська Школа Економіки (Szkola Główna Handlowa w Warszawie) є центром наукових досліджень в економіці та менеджменті, постійно видає книги, статті, нові публікації про проекти навчального закладу.</p> <p>Щорічно розвивається і міжнародне співробітництво, професора УЗА беруть участь у важливих конференціях, відвідують семінари, проводять лекції в університетах за кордоном.</p> <p>Варшавський Університет Економіки (SGH) – єдиний</p>
--	--	--	---

				польський вуз, який є членом CEMS – the Global Alliance in Management Education, створену 27 провідними бізнес-вузами світу і 60 міжнародних компаній. Мета цієї організації – виховання і розвиток майбутніх лідерів.
	1937	Економічний університет в Катовіцах (Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach) Офіційний сайт: www.ue.katowice.pl		<p>Університет економіки в Катовіцах є одним із найстаріших університетів Верхньої Сілезії. Він був створений у грудні 1936 року, а 11 січня 1937 року відбулося перше урочисте відкриття навчального року – кілька десятків студентів розпочали навчання на факультет організації промисловості.</p> <p>Це також один із п'яти державних економічних університетів країни та найбільший університет у регіоні, який навчає майже 10 000 студентів у галузі соціально-економічних наук.</p>

Додаток Д.3 Університет Адама Міцкевича

Університет Адама Міцкевича (УАМ) бере свої витоки у XVI ст., коли 1519 р. римсько-католицький єпископ Ян Любранський заснував першу в місті Академію, яка тоді мала статус вищого навчального закладу. Незабаром після цього в Познані було засновано ще один вищий навчальний заклад – Колегія єзуїтів (1573). Його перший ректор, Якуб Вуйек, був автором основного перекладу Біблії польською мовою. 28 жовтня 1611 р. король Сигізмунд III Ваза надав Колегії єзуїтів статус першої школи університетського типу в Познані. Цей привілей був знову підтверджений королем Іоанном III Собеським, і університет у Познані функціонував до 1773 р. За наступних бурхливих років польської історії наука та вища освіта завжди були в Познані переживала складні часи, проте активно розвивалася. Ключову роль у їхньому розвитку зіграло Познанське товариство друзів науки, яке зберегло освітні та наукові традиції, «академічну спадщину» в розділеній Польщі (1795–1918) до офіційного відновлення Познанського університету після закінчення Першої світової війни 1919 р. З того часу Познанський університет процвітав, і лише один раз він був змушений піти в підпілля та надавати свої послуги під час Другої світової війни під назвою підпільного Університету Західних Земель (1940–1944). Незважаючи на нацистську німецьку

окупацію, йому вдалося навчити та підготувати понад 2000 випускників за допомогою близько 300 академічних викладачів, які ризикували своїм життям, пропонуючи університетські курси польською мовою, яку було заборонено під час війни. 1955 р. університету було присвоєно ім'я нового покровителя – Адама Міцкевича, ця подія започаткувала сучасну епоху розвитку ЗВО. 2019 р. УАМ відсвяткував своє 100-річчя, що знаменувало новітній етап його розвитку. Починаючи від 2008 р., Poland's National Conference of Doctoral Students щороку нагороджувала УАМ званням «Найкраща установа вищої освіти в Польщі».

Джерела: [148; 149; 395].

Додаток Д.4

Освітні та дослідницькі програми Колегіум Полоніум та їхнє забезпечення

Освітні та дослідницькі програми Колегіум Полоніум передбачають такі напрями:
Порівняльні дослідження правових та конституційних систем Західної Європи та Центральної та Східної Європи

Польська мова та польська культура

Трансформаційні процеси у центральноєвропейських суспільствах

Процеси міжкультурної комунікації, що відбуваються в Європі та між Західною Європою та Центральною та Східною Європою

Економічні, правові, культурні та екологічні аспекти розвитку польсько-німецького прикордоння у контексті розширення Європейського Союзу на Схід

Історія польсько-німецьких відносин

Питання охорони навколишнього середовища та благоустрою території водозбору річки Одер.

Сьогодні високопрофесійну підготовку майбутніх фахівців у КП забезпечує низка кафедр:

кафедра досліджень політики та менеджменту цифровізації – д-р хаб. Agnieszka Vetulani-Cęgiel, проф. АМУ;

кафедра запутаної історії України – проф. д-р Андрій Портнов, кафедра культури та історії Центрально-Східної Європи – проф. Доктор Вернер Бенекє;

кафедра охорони пам'яток – проф. д-р. Пшемислав П. Залевський;

кафедра полікультурної комунікації (слов'яно-англійська лінгвістика та мововживання) – проф. д-р Ніколь Ріхтер;

кафедра польського публічного, європейського та господарського права – проф. д-р Бартош Макович;

кафедра польського та європейського приватного права та порівняльного правознавства – проф. д-р Аркадіуш Вударський;

кафедра польського кримінального права – проф. д-р Мацей Малолепши;

кафедра права та етики цифрового суспільства – проф. д-р Філіп Хакер LL.M.;

кафедра політичної теорії та цифрової демократії – проф. д-р Ульріке Клінгер;

кафедра соціології технології – проф. д-р Ян-Хендрік Пассот;

кафедра управління інформацією та цифрової трансформації – проф. д-р Лаури Вессель).

Джерело: [175].

Додаток Д.5

Факультет міжнародних та політичних досліджень (ФМПД) Ягеллонського університету

У структурі ФМПД ЯУ – Інститут американістики та польської діаспори ЯУ, Інститут Близького і Далекого Сходу ЯУ, Інститут європейських студій ЯУ, Інститут політичних наук і міжнародних відносин ЯУ, Інститут Росії та Східної Європи ЯУ, Інститут міжкультурних досліджень ЯУ, Кафедра польсько-україністики, Центр литовських студій, Центр міжнародних досліджень і розвитку ЯУ, Центр міжнародних досліджень права, культури та влади «Nomos», Таубе Центр передових досліджень соціальних наук, LSE IDEAS CSEEP в ЯУ, Центр вивчення Бангладешу «Бангабандху» та міжвідомчі підрозділи: Центр кількісних досліджень політики, Ягеллонський центр африканських досліджень, Ягеллонський центр міграційних досліджень та ін.

Попри те, що ФМПД заснований 2000/2001 р., університетський статус таких провідних дисциплін, які практикуються на факультеті, як політологія чи міжнародні відносини, має давню традицію. Обидві ці галузі знань походять від політичної науки, яка спочатку називалася політологією. Як новий предмет вони були введені до навчального плану ЗВО у н. р 1801/1802. Політична грамотність/майстерність охоплював різноманітні питання державного устрою, управління, політики, економіки та фінансів. Політична грамотність трактувалася як елемент університетського навчання, що слугує інтересам абсолютної держави. Передача знань у різних галузях була спрямована на підготовку студентів до виконання в майбутньому різноманітних функцій в державному управлінні. Створена тоді кафедра політичної майстерності/грамотності, окрім семи інших кафедр, становила невід’ємну ланку юридичного факультету. З іншого боку, підготовці фахівців слугувала Польська школа політичних наук (1911–1914), діяльність якої перервала Велика війна, найголовнішою метою цієї інституції стало здійснення громадянської освіти, школа мала характер приватного закладу. Неуніверситетський статус гарантував більшу організаційну та програмну незалежність. «Батьками-засновниками» Польської школи політичних наук були три професори юридичного факультету ЯУ – Міхал Ростворовський (Michał Rostworowski), директор Школи; Володимир Черкавський (Włodzimierz Czerkawski) та Владислав Леопольд Яворський (Władysław Leopold Jaworski), а ядром професорсько-викладацького складу були професори та доцентів Ягеллонського університету. 1920 р. за умов відновленої державності Другої Речі Посполитої своє друге народження переживає Польська школа політичних наук. Важливим етапом у житті цього закладу стало надання статусу університету Школі політичних наук Ягеллонського університету (17 лютого 1920 р.). Першим директором нового закладу став проф. М. Ростворовський. Основним завданням Краківської школи політичних наук було доповнення до вивчення права, передача здобувачам освіти політичних та економічних знань, необхідних у подальшій роботі в державних чи економічних установах. Форма навчання – дворічний цикл монографічних лекцій та семінарських занять, по закінченні яких здобувачеві необхідно скласти 20 іспитів. Авторитет і університетський престиж цього закладу, а також її наукова репутація значною мірою були похідними від академічної посади її творця та директора в 1921-1935 роках, проф. М. Ростворовського.

Важливою подією в історії нині чинного ФМПД стало створення 1969 р. Інституту політичних наук на Юридичному факультеті ЯУ. 1999 р. у зв'язку з відкриттям іншого

напряму навчання – міжнародних відносин – він був перейменований в Інститут політичних наук і міжнародних відносин ЯУ. До найважливіших ознак цієї установи дослідники А. Зіємба (A. Zięba) та Л. Якуб'як (Ł. Jakubiak) відносять той факт, що Інститут створений у межах юридичного факультету ЯУ, що, з одного боку, було зроблено з урахуванням традицій заняття наукою політичні студії в ЯУ, з іншого боку, цей крок обмежив можливість нав'язування – в тодішніх державних реаліях – «службово-політичної ролі політології», тут працювали провідні вчені, гарантувало академічний статус закладу та надавало розвитку політичної науки змістовного характеру. Відповідно до постанови Сенату ЯУ від 19 квітня 2000 р. засновано факультет міжнародних та політичних досліджень, Постановою Сенату від 20 грудня 2000 р. визначено організаційну структуру факультету: до його складу входить Інститут політичних наук і міжнародних відносин, який поки що залишався у складі юридичного факультету. А вже 1 жовтня 2001 р. унаслідок реорганізації «Інститут залишив Факультет права та адміністрації та розпочав наукову та дидактичну діяльність у рамках новоствореного Факультету міжнародних та політичних досліджень». Таким чином, 1 жовтня 2001 р. розпочав діяльність Факультет міжнародних та політичних досліджень Ягеллонського університету. 2010 р. у рамках Інституту політології та міжнародних відносин, на додаток до двох галузей досліджень, які проводилися досі (Політологія та Міжнародні відносини), відкривається новий напрям – Національна безпека.

На ФМПД працюють такі наукові гуртки та клуби: Науковий гурток американознавства, Студентський гурток міжнародних відносин Ягеллонського університету, Науковий гурток «Євразія», Науковий гурток Інституту європейських студій Ягеллонського університету, Політологічний гурток Ягеллонського університету, Науковий гурток міжнародних міграцій Ягеллонського університету, Близькосхідний науковий гурток, Науковий гурток геополітичної думки Ягеллонського університету, Науковий гурток культурології Ягеллонського університету, Далекосхідний науковий гурток Ягеллонського університету, Дослідницький клуб латиноамериканських студій Ягеллонського університету, Науковий гурток політичної журналістики, Науковий гурток кафедри польсько-україністики Ягеллонського університету «Вернигора», Асоціація міжнародних та регіональних досліджень Ягеллонського університету.

Джерела: [259; 367; 432].

Додаток Д.6

Дитячий економічний університет (ДЕУ) Варшавського університету економіки (ВУЕ)

Дитячий економічний університет (ДЕУ) – загальнонаціональний освітній проєкт, що започаткований 2008 р. і спрямований на популяризацію знань та формування економічної грамотності в дітей із раннього віку. Освітня пропозиція ДЕУ ВУЕ адресована учням п'ятого та шостого класів початкової школи. У програмі також низка зустрічей для батьків у сфері виховання та формування економічного світогляду дітей та юнацтва. Стратегічним партнером проєкту є Національний банк Польщі. ДЕУ є у віданні Фонду сприяння та акредитації економічних досліджень у співпраці з місцевими партнерами: у Варшаві – у Варшавській школі економіки, у Катовіцах – в Економічному університеті в Катовіцах, у Білостоку – у Білостоцькому технологічному університеті, у Познані – у Познаньському економічному університеті, у Вроцлаві – у Вроцлавському економічному університеті, що

дає підстави розглядати це явище як тенденцію та інновацію розвитку дипломатичної економічної освіти, стверджувати про повсюдне поширення шкільної (пропедевтичної університетської) економічної освіти, створення цілісної поліструктурної системи економічної освіти тощо.

ДЕУ працює за семестровою системою. Кожен семестр включає шість зустрічей тривалістю дві навчальні години кожна. Теми занять зосереджені на менеджменті, економіці, маркетингу, економічній історії, психології та діловій етиці. При цьому організатори намагаються, щоб знання, що надаються, були адаптовані за рівнем складності до віку здобувачів, а мова викладання була доступною та зрозумілою. Доступність контенту збільшується за рахунок різних типів мультимедійних візуалізацій. Зустрічі носять інтерактивний характер – вони є поєднанням лекції, дискусії, роботи в аудиторіях та публічній презентації їх результатів. Практикують різноманітні форми й методи інноваційного навчання: вікторини, турніри, симуляції, ділові та рольові ігри тощо, що є частиною занять. Під час семінарів юні студенти беруть на себе різні ролі: керівників груп, перемовників, інвесторів на фондовому ринку або спеціалістів з маркетингу та ін. Після кожної зустрічі на сайті публікуються навчальні матеріали з лекції, відеозвіт із занять та фотогалерея, що містять як фотографії самих учасників, так і результати їхньої економічної майстерні. Завдяки цьому учасники занять мають можливість згадати пройдений матеріал, відсутні – надолужити втрачене, а батьки – простежити за роботою своїх дітей та дізнатися про теми, які розглядалися на заняттях. Наприкінці кожної зустрічі здобувачі освіти отримують записи в заліковій книжці, що підтверджують їхнє відвідування занять. Кожен юний студент університету, який відвідав щонайменше 4 з 6 зустрічей у цьому семестрі, здобуває диплом. Особам, які брали участь у всіх заняттях, – диплом з відзнакою. Окрім того, існує тест у галузі завершених семестрових занять для волонтерів. Студент, який здобув найвищу оцінку в цьому центрі, отримує цінний приз.

У рамках зустрічей також організуються заняття для батьків. Ці заняття повинні допомогти в економічній освіті дітей та у формуванні підприємницьких поглядів та економічної свідомості та поведінки в дітей. На зустрічах з батьками обговорюються такі питання: як підготувати дитину до розумного розпорядження грошима, як виховувати дитину в епоху інтернету і навколишніх технологій, як розвинути в дитині етичну чуйність, як підтримати дитину в навчанні, яку роль відіграють батьки в процесі формування дитини та багато інших не менш важливих та цікавих питань у галузі виховання.

Ідеться про економічне просвітництво батьків, отже, про Університет третього віку, що має економіко-педагогічний напрям. Зазначимо, що така ділянка роботи знайшла зацікавлення та підтримку державних органів управління освітою. У жовтні 2009 р. Дитячий економічний університет став об'єктом уваги та опіки міністра народної освіти. Меценатство – це особливий вид нагороди для проєктів, що безпосередньо пов'язані з освітою та вихованням

Джерело: [373].

Додаток Д.7 **Варшавський університет (ВУ)**

Варшавський університет (ВУ) – один із найбільших університетів Європи. Його історія пов'язана з історією самої Варшави та, певною мірою, з історією всієї РП, яка внаслідок

поділів, здійснених сусідніми державами – Пруссією, Австрією та Росією – зникла з карти Європи наприкінці XVIII ст. більш ніж на століття. Початки створення університету співвідносять із двома школами епохи Наполеона — юридичною школою з 1808 р. та медичною школою, заснованою роком пізніше. Обидві школи, з часом перетворені на два важливі факультети університету, мали виховувати спеціалістів, необхідних у повсякденному функціонуванні Герцогства Варшавського. Акт заснування ВУ був виданий російським царем і польським королем Олександром I 19 листопада 1816 р. Відтоді університет почав функціонувати за керівництва Генеральної ради на чолі зі С. Сташицем. Офіційна назва університету, відкритого 14 травня 1818 року, була «Королівський Варшавський університет». Окрім факультетів права та медицини, новостворений університет включав факультети філософії, богослов'я, природничих наук і образотворчого мистецтва. Загальна кількість студентів університету поступово наближалася до 800 осіб, тут працювало 40–50 професорів.

Відсоток іноземців у відношенні до загальної кількості студентів зростає: 2021 р. становив 6,9%, 2022 р. іноземці становили 12,8% від загальної кількості здобувачів наукового ступеня. Іноземці, які навчаються на бакалавраті, аспірантурі та уніфікованій магістратурі, найчастіше обирають такі спеціальності: фінанси, міжнародні інвестиції та бухгалтерський облік, програму бакалаврату з міжнародних відносин, соціологію та бізнес-аналітику, менеджмент, психологія, аспірантуру з міжнародних відносин, право, адміністрування, міжнародні відносини, фінансовий менеджмент та бухгалтерський облік, програму міжнародного бізнесу та ін. Найбільшу групу з-поміж іноземних студентів становлять вихідці з: України (862), Білорусі (422), Китаю (238), Іспанії (186), Туреччини (170), Італії (119), Азербайджану (117), Індії (112). У ВУ навчалося 6 лауреатів Нобелівської премії (письменник Г. Сенкевич, М. Бегін, колишній прем'єр-міністр Ізраїлю, Ч. Мілош, поет і перекладач, Й. Ротблат, фізик і радіобіолог, Л. Гурвич, економіст, О. Токарчук, письменниця. З ВУ співпрацюють понад 1000 вітчизняних та закордонних партнерів, з-поміж них понад 350 іноземних суб'єктів із 76 країн світу, які підписали угоди про пряме співробітництво з ВУ (2022 р. укладено або продовжено 73 угоди).

Традиції політологічної та ДО у ВУ набагато триваліші за історію Факультету політичних наук і міжнародних досліджень ВУ (колишнього факультету журналістики та політичних наук ВУ). Перша школа політичних наук була заснована 1917 р. 1967 р. у складі тодішнього філософського факультету ВУ створено Інститут політичних наук на базі штату раніше існуючого позакафедрального підрозділу, яким був кабінетом політології ВУ. 1968 р. у рамках організаційних змін в університеті політологія була передана разом із філософією, соціологією та економікою на Факультет соціальних наук ВУ.

Факультет політології та міжнародних досліджень ВУ є продовженням (з 1 вересня 2016 р.) Факультету журналістики та політології ВУ, який розпочав свою діяльність 1975 р. У цьому підрозділі велося навчання в галузі журналістики та політології. 1970-ті рр. стали періодом динамічного розвитку факультету та розширення його внутрішньої структури з Інститутом міжнародних відносин у 1976 р. та Інститутом соціальної політики у 1977 р. 2012 р. створено Інститут європейських студій. Нова назва «Факультет політології та міжнародних студій» ВУ є наслідком виходу зі структури Інституту журналістики. Згідно з рішенням ради факультету з 1 липня 2019 р., окремі інститути, які входять до складу факультету, а саме Інститут політичних наук (1967), Інститут міжнародних відносин (1976), Інститут соціальної політики (1977) та Інститут європейських студій (2012), припинили своє існування. На їх місці створено 15 науково-дослідних відділів (Департамент внутрішньої безпеки, Кафедра дипломатії та міжнародних інституцій, Кафедра політичної історії, Відділ

методології перспективних досліджень, Департамент держнаук і державного управління, Департамент політики Європейського Союзу, Департамент соціальної політики, Департамент права та інститутів Європейського Союзу, Кафедра соціології політики та політичного маркетингу, Кафедра регіональних і глобалістики, Кафедра стратегічних досліджень та міжнародної безпеки, Кафедра східних студій, Кафедра політичних систем, Кафедра інформаційних технологій, Кафедра політичної теорії та політичної думки, Департамент системи праці та ринку праці).

Джерела: [399; 422].

Університет Козьмінського у Варшаві (УК) у міжнародних рейтингах

Серед найцінніших нагород – «Акредитація Потрійної Корони» (з 2012 р.; був першим і до 2022 р. єдиним університетом у Польщі та в усьому регіоні ЦЄ, який отримав цю нагороду): AACSB – EQUIS – AMBA (EQUIS – Європейська система підвищення якості, AACSB – Асоціація розвитку університетських шкіл бізнесу, AMBA – Асоціація MBA), кожна з цих акредитацій є знаком якісної бізнес-освіти, у світі налічується близько 15 000 бізнес-шкіл та економічних факультетів університетів. Із них близько 110 мають три найважливіші акредитації, серед них і УК. У рейтингу «FT» (100 найкращих університетів Європи; рейтинги економічних університетів світу «FT» складаються на основі опитувань випускників, які закінчили школу трьома роками раніше, за підсумками їхніх відповідей протягом року публікуються часткові рейтинги за конкретними напрямками, а в грудні публікується загальне зведення найкращих закладів Європи) ЦЄ та СЄ представлена всього трьома університетами: УК на 52-му місці (порівняно з 54-м роком раніше), Празьким економічним університетом (62-е місце) та факультетом економіки та бізнесу словенського Університету Любляни (69-е місце), у програмі, що проводиться спільно з Французькою бізнес-школою ESCP, УК посідає високе 3 місце; у рейтингу Executive MBA – 24-е місце у Європі, а за управлінською освітою – 40-е місце (випускники програми Executive MBA УК зазначили, що їхні зарплати за три роки зросли на 79 % – це був один із найзначніших показників, зафіксованих з-поміж усіх випускників європейських бізнес-шкіл; у рейтингах Financial Times університет уже 14 років, унаслідок чого став найвизначнішим польським бізнес-університетом за кордоном.

Джерело: [266].

Додаток Д.8

Дипломатична персоналістика крізь призму УК у Варшаві

Яскравими представниками дипломатичної персоналістики Університету Козьмінського у Варшаві є Л. Козьмінський, А. Козьмінський, С. Квятковський.

проф. Л. Козьмінський – знакова постать в економічному та науковому світі Польщі. А також його син проф. А. Козьмінський, за ініціативи якого було створено Міжнародну школу менеджменту, яка навчає менеджерів, а невдовзі після цього й університету, який перейняв цінності колишньої Варшавської школи економіки та носить сьогодні ім'я його батька, проф. Л. Козьмінського, європейця, який здобув освіту у Швейцарії та Франції, утверджував європейські цінності у своїй професійній та науковій діяльності за складних

часів перебування Польщі за радянського режиму виношував ідею про створення міжнародної школи менеджменту. проф. А. Козьмінський керувався тими самими цінностями під час створення університету. Бачачи Польщу як невід'ємну частину сучасної Європи, яка з 1 травня 2004 р. належить Європейському Союзу, він створив повністю європейський, повністю міжнародний університет, який на початках проводив управлінські дослідження типу MBA (це було абсолютно новаторською справою: у Польщі ще ніхто нічого подібного не робив).

Наступною особливістю яка вплинула на бурхливий розвиток навчального закладу, стало те, керівництво Міжнародної школи менеджменту складалося з людей науки, а не бізнесменів, тому з самого початку вони прагнули, щоб школа не лише заробляла гроші, а й мала наукові амбіції, наскільки це можливо, світового рівня. У квітні 1990 р. відбулася конференція зі стратегії управління на міжнародних ринках, у якій взяли участь представники Лондонської школи бізнесу.

Наступні міжнародні конференції стосувалися приватизації та промислової політики. Через рік розпочався другий курс навчання MBA, і школа розпочала додаткову комерційну діяльність, пропонуючи короткострокові курси та тренінги для державних установ та компаній. Третя знакова постать – проф. С. Квятковський, який ініціював новий напрям діяльності, як-от: послуги стратегічного консалтингу для компаній та установ. Коли набрав чинності Закон про ліберальну вищу освіту 1990 р., що запровадив академічну автономію в державних університетах та уможливив створення приватних університетів, попит на управлінські знання в країні, що переживає системну трансформацію, виявився навіть вищим, аніж припускали засновники Міжнародної школи менеджменту. 1991 р. створено позавідомчий Міжнародний центр управління (MCZ), який міг запропонувати платне навчання за програмою MBA.

проф. А. Козьмінський став директором, після отримання 31 березня 1993 р. дозволу міністра національної освіти на управління університетом розпочався набір на бакалаврат з менеджменту та маркетингу. 4 жовтня 1993 р. в орендованій актовій залі на вул. Розбрата, у колишньому навчальному закладі для кадрів ПОРП (комуністичної партії, яка до недавнього часу керувала країною, а після 1989 р. швидко втрачала своє значення), відбулося урочисте відкриття першого навчального року новоствореного університету, що називався тоді Академія Леона Козьмінського, гостем був Л. Пага, президент Варшавської фондової біржі, яка відновила свою діяльність на два роки раніше. А. Козьмінський, виношував плани про створення найкращого бізнес-університету в Центральній Європі, який навчатиме іноземців. Уся команда з послідовністю та надзвичайною рішучістю взялася за створення такого університету, щодня долаючи незліченні перешкоди. Ідея полягала у тому, щоб вийти на міжнародний рівень, а лідером професорсько-викладацького складу, який реалізовував амбітну мету, став проф. С. Квятковський, один із перших польських стипендіатів Фулбрайта, науковий консультант ООН і колишній співробітник ЮНЕСКО, учений мав значні особисті контакти по всьому світу. Він заохочував співробітників університету до участі в закордонних конференціях та організовував аналогічні заходи у Варшаві. З власної ініціативи проводив заняття для студентів із ділової англійської мови (не всі зараховані на навчання студенти добре знали англійську мову), задля поліпшення рівня англійської мови в здобувачів освіти ректор найняв найкращих викладачів, щоб зробити мовні компетенції позитивною рисою для випускників УК. У лютому 1994 р. вони поїхали до організованого університетом спільного спортивного табору в Закопані, а в червні на інтеграційно-спортивний відпочинок у Лебі. Такі подорожі стали традицією школи. Міжнародна школа

управління активно просувала свою освітню пропозицію на внутрішньому та зовнішньому освітньому ринках.

У липні 1994 р. опубліковано рейтинг польських університетів, підготовлений «Жечпосполитою» та журналом «Бізнесмен», у якому університет, названий «школою професора Козьмінського», увійшов до п'ятірки найпопулярніших університетів. У жовтні 1994 р. кількість студентів порівняно з першим роком, збільшилася втричі: 900 студентів. проф. В. Белецький відповідав за комп'ютеризацію університету, а його дружина Г. Белецька, доктор філософії, взялася за створення комп'ютеризованої системи обслуговування студентів. Це стало справжньою інновацією задовго до впровадження цифровізації та комп'ютеризації країни. Були закуплені тайванські ПК, на той час їх не було ані в офісах, державних установах чи державних університетах. SOS – електронна система обслуговування студентів – була першою такою системою в Польщі, що уможливило збирати та обробляти дані про кредити, результати іспитів. У ньому містилася вся необхідна учнів інформація: розклади занять, екзаменаційні білети, склад груп, тощо, створено можливість електронного документообігу, передачі звітів до Центрального статистичного управління. Навесні 1995 р. ця система вже працювала.

Джерело: [266].

Додаток К

Таблиця 3.1

Кількість учасників програми СЗВ («Освіта впродовж життя») за напрямками підготовки на ФСН станом на 2001 та 2002 рр.

Obor studia	Zapsaní v roce 2001	Zapsaní v roce 2002
Mezinárodní vztahy a evropská studia	17	10
Politologie	15	14
Psychologie	26	15
Sociologie	21	20
Sociální politika a sociální práce	19	9
Mediaální studia a žurnalistika	20	4
Celkem (na oborech)	118	72
Celkem přepočtených studentů	59	36

Джерело: [284].

Додаток Л
Динаміка зростання кількості студентів на ФМВ БЕУ за 2004 р.

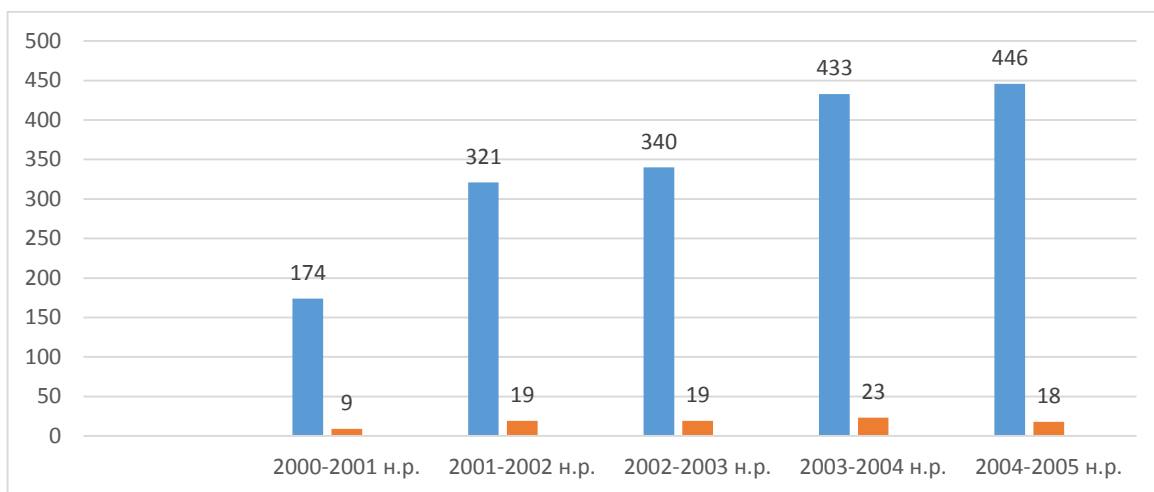

Рис. 3.1. Динаміка зростання кількості студентів на ФМВ БЕУ за 2004 р.

Укладено на основі джерел: [353, s. 3; 354, s. 3; 355, s. 3; 356, s. 2].

Додаток М

Порівняльні дані щодо кількості здобувачів вищої освіти та викладачів у ЗВО РП (1990/1991; 2000/2001; 2004/2005)

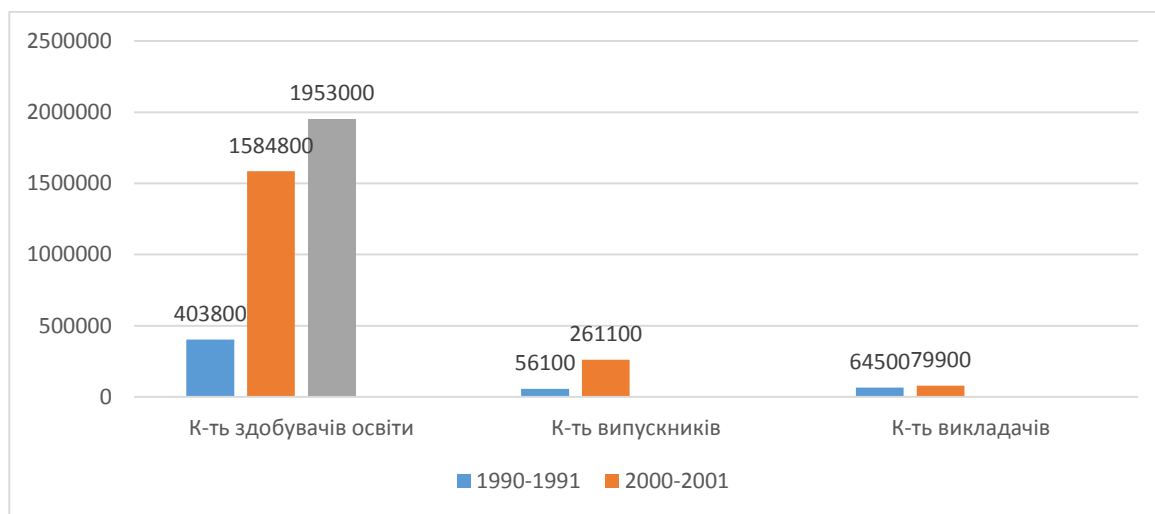

Рис. 3.2. Порівняльні дані щодо кількості здобувачів вищої освіти та викладачів у ЗВО РП (1990/1991; 2000/2001; 2004/2005)

Укладено на основі: [27; 71, с. 13; 272].

Додаток Н
Порівняльні дані щодо розвитку вищої освіти РП (1990–2000)

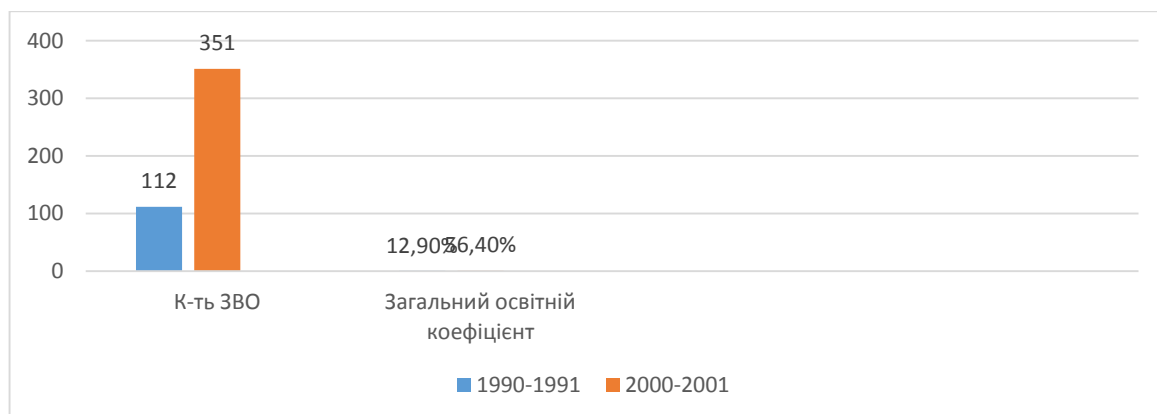

Рис. 3.3 ??. Порівняльні дані щодо розвитку вищої освіти РП (1990–2000)

Укладено на основі: [71, с. 13].

Додаток О
Чеська дипломатія в іменах
Додаток О.1

Дипломатичний портрет Яна Папанека - репрезентанта дисидентського дипломатичного руху

Яскравим представником дисидентів-репрезентантів зовнішньої політики Чехословаччини, спрямованої на опір комуністичного режиму, відстоювання національних інтересів, європейзацію ДО є словацько-чеський дипломат Ян Папанек (24 жовтня 1896 р. – 30 листопада 1991 р.) – яскравий представник дипломатичної еліти, яка виступила проти комуністичної системи, дисидент, він впродовж 40 років очолював Американський фонд чехословацьких біженців (American Fund for Czechoslovak Refugees), за цей час фонд допоміг понад 150 тис. осіб.

Він – один із засновників Статуту ООН.

Дипломат Я. Папанек був одним із засновників вищого політичного органу чехів і словаків в еміграції Ради вільної Чехо-Словаччини (The Council of Free Czechoslovakia).

Автор книги про нього Славомір Михалек слушно зауважив про роль і місце цієї постаті не тільки в історії чехо-словацької дипломатії, а й як вагомого гравця на міжнародній арені: «На дипломатичних майданчиках 20-го століття словаків було небагато. З іншого боку, серед них виокремлювалися особистості, які своєю працею, запалом, ентузіазмом і професійним знанням вплинули на долі нації та держави. Одним із них був Ян Папанек... Він жив у суспільстві, де творилася історія, впливали на долі націй і держав, закладалися основи майбутнього людства після Другої світової війни, потрібна була особиста хоробрість, політична далекоглядність, але й багато дрібної копіткої праці... цей Брезован (уродженець 1896 р. м. Брезова, так тоді називалося містечко Брезова-під-Брадлом. – А. С.) взявся за важкі та важливі завдання, як він зумів реалізувати в міжнародній дипломатії».

Джерела: [275; 288].

Додаток О.2

Іржі Дінстбір – один з яскравих представників антикомуністичного дисидентського дипломатичного руху

Іржі Дінстбір – 13-й міністр МЗС Чехословаччини (12 жовтня 1988 – 10 грудня 1989 р.), віцепрем'єр-міністр федерального уряду - для Громадянського форуму. Іржі Дінстбір – один з яскравих представників антикомуністичного дисидентського дипломатичного руху. Народився 20 квітня 1937 року в м. Кладно. Помер 8 січня 2011 року в Празі. Іржі Дінстбір здобув класичну університетську освіту: закінчив філософський факультет Карлового університету. Доктор honoris causa Університету Бургундії, Діжон, Франція. Запрошений професор: Вищий університет Клермонта, Каліфорнія 1997–1998; Чапел-Гілл, Північна Кароліна 1999; Карлів університет, Прага, 2001 та 2003 рр. ; Університет Брауна, Род-Айленд, 2003 р. Член академічного сенату Університету міжнародних відносин та зв'язків з громадськістю, Прага.

Іржі Дінстбір був чеським журналістом і політиком, дисидентом Чехословацької комуністичної партії. 1958 р. він приєднався до Чехословацької комуністичної партії і працював журналістом та іноземним кореспондентом державного радіо до Празької весни 1968 року. Іржі Дінстбір, ініціатор Хартії 77 Чехословаччини, як і більшість чеських

інтелектуалів, не захоплювався радянською моделлю розвитку Чехословаччини. Вони, звичайно, обстоювали ідеали соціалізму, але були лівими, не покладали ілюзій на майбутнє соціалістичної Чехословаччини, яка мала розвиватися під наглядом та за зразком СРСР. Молоді чеські інтелігенти сподівалися змінити Комуністичну партію зсередини. Поштовхом до цього стали суспільно-політичні зміни, які настали через 12 років після 20-го з'їзду КПРС у 1956 р., коли був розвінчаний культ Сталіна. 1968 р. чеські патріоти, ґрунтуючись на реформаторських тезах Микити Хрущова, реабілітації жертв сталінізму, публічно заявляють про злочини, скоєні під час Готвальда, відкривають очі співвітчизникам на економічну відсталість країни, що «наздогнала ФРН і навіть Австрію». Празька весна 1968 р. мала стати лише відправною точкою і започаткувати створення системи, вільної від старих структур, на момент весни не було питання про негайну зміну старої комуністичної системи. Празька весна стала тим перехідним етапом, який мав готувати до майбутнього Чехословаччини, змін у суспільно-політичному, економічному, соціально-культурному житті. У межах Компартії ЧСР реформатор Дубчек починає розхитувати насажені СРСР комуністичні догми. Упродовж декількох тижнів чехословацькі засоби масової інформації розповідали громадянам правду не тільки про державну корупцію, правдивий стан чехословацької економіки, а й роль радянських радників у суспільно-політичному, економічному житті, фальсифікацію судових процесів, репресії чехословацької інтелігенції, участь у сталінському терорі високопосадовців тощо. Завдяки інтелектуалам, зокрема журналістам, з-поміж яких був і Іржі Дінстбір, народжувався демократичний рух, відроджувалося громадянське суспільство, активізувався студентський рух. Важливо зазначити, що завдяки Празькій весні 1968 р. (програма «Празька весна») був запущений процес пошуку нової конституційної форми, щоб поставити словаків на той самий рівень, що і чеський народ, тобто створити конфедерацію. Цей програмний пункт був реалізований, навіть пережив радянську інтервенцію, позаяк у жовтні 1968 р. федерація була встановлена.

Упродовж 1958–1969 рр. Іржі Дінстбір працював редактором, журналістом і коментатором Чехословацького радіо, був репортером для чехословацького радіо із Західної Європи, Далекого Сходу та США. Упродовж трагічних подій радянської інтервенції до Праги (серпень 1968 р.), весь окупаційний тиждень, він транслював у Празі радіостанції, що стояли перед радянськими військами. Упродовж 1970–1979 рр., часу радянської окупації, І. Дінстбір працює режисером документального кіно Проектного інституту VHMР. 1979 р. Іржі Дінстбір був засуджений до трьох років ув'язнення разом з Петром Улем, Вацлавом Гавелом, Вацлавом Бендою та Откою Беднаржовою за участь у Комітеті захисту несправедливо притягнутих до відповідальності. Упродовж 1979–1982 рр. у в'язниці працював металорізацем та обгортав книги. Про професійну журналістську працю можна було забути. З 1983 р. він продовжує опановувати робітничі професії. І. Дінстбір – нічний сторож у збірних будівлях; 1984–1989 – працює обігрівачем Метроставу. Він був одним із перших 250 підписантів Хартії 77. У 1979 р. та 1985 р. був її речником. Протягом 20 років після вторгнення СРСР до падіння комуністичного режиму в листопаді 1989 р. він видавав журнали «самвидав», засновував друковані Хегох «Lidové noviny» у 1988 р., очолював їх редакційну колегію, підтримував контакти із західними політиками, журналістами та науковцями та громадські організації в демократичних та комуністичних країнах. Прес-секретар Хартії 77 та Громадянського форуму, І. Дінстбір після створення Громадянського форуму в листопаді 1989 р. став речником координаційного центру. Він був речником ОФ до 10 грудня 1989 р., коли його призначили міністром закордонних справ після Яромира Йоханеса (KSČ). Опублікував сотні статей та есе в країні та за кордоном. Книги (серед інших): Ніч розпочалася о третій ночі (про Індонезію), Прага 1967; «Радіо проти танків» (в

ефірі радіо в серпні 1968 р.), Индекс у Кельні 1988, Прага 1990; Мріючи про Європу, самвидав 1986, Прага 1990, Рохвольт Гамбург 1990; Від мрії до реальності, Л. Н. Прага 1999; Податок на кров, LN 2002. Як співавтор він брав участь у багатьох публікаціях в країні та за кордоном, серед них: «Наше глобальне сусідство» (звіт Комісії з глобального управління), у Чеській раді з міжнародних відносин, 1966; Сценарії поведінки Чехії в Європейському Союзі 2004. І. Дінстбір - засновник (1994) та голова Ради з міжнародних відносин. Відбувся і як науковець: член Міжнародного інституту преси Академії наук Нью-Йорка, Комісія з глобального управління. Особистий представник Президента Республіки в Групі 16 глав держав або урядів з питань багатостороннього співробітництва та реформ ООН (1994-2000). 1998-2001 рр. він спеціальний доповідач ООН з прав людини для ФР Югославії, Боснії та Герцеговини та Хорватії. Посол зі спеціальною місією (з 1998). Колишній журналіст, кореспондент у США. І. Дінстбір нагороджений за заслуги 1-го ступеня (Президент Чеської Республіки), Ради Європи, Das Grosse Verdienstkreuz mit Stern und Schulterband (Президент Федеративної Республіки Німеччина), Мальтійський хрест, Берлінський ведмідь, медаль TGM, Медаль Президента Італійська Республіка, Корейський дипломатичний орден, Світовий герой свободи преси (Конгрес ІРІ, Бостон, 2000).

Зі смертю Іржі Дінстбіра чеська дипломатія втратила одну з ключових особистостей своєї історії. Міністр закордонних справ Чеської Республіки Карел Шварценберг так згадував про свого колегу: «Іржі Дінстбір відновив відносини Чехословаччини з демократичним світом. Своім підходом він здобув симпатії за кордоном і, звичайно, у своєму міністерстві».

Упродовж своєї діяльності на посаді міністра у 1989-1992 рр. він відіграв ключову роль у важливих подіях періоду падіння комунізму та переходу Чехословаччини до вільного демократичного суспільства, зокрема участь у **падінні залізної завіси, яка символічно була зруйнована** 17 грудня 1989 року: міністри закордонних справ Чехословаччини та Австрії Іржі Дінстбір і Алоїс Мок спільно перерізали дроти на чехословацько-австрійському кордоні між населеними пунктами Гате і Клайнхаугсдорф. Така ж акція відбулася і на чехословацько-німецькому кордоні 23 грудня 1989 р. за участі І. Дінстора та його німецького колеги Ганса-Дітріха Геншера в населеному пункті Нове Домки біля Розвадова. До надзвичайних успіхів чехословацької дипломатії, зокрема І. Дінстбора, належало оперативне розв'язання питання виведення радянських військ з Чехословаччини, яка значно випередила решту європейських країн колишнього комуністичного блоку і унеможливила шлях раднського реваншу після оксамитової революції 1989 р. 26 лютого 1990 р. відповідну угоду в Москві підписав І. Дінстбір та Едуард Шеварднадзе за присутності президентів обох держав Вацлава Гавела та Михайла Горбачова. Це був великий успіх чехословацької демократії: документ офіційно декларував завершення майже двадцятирічного перебування радянських військ на території ЧСР. І. Дінстбір спричинився і до **ліквідації Варшавського договору, відповідний документ про це був підписаний** 25 лютого 1991 р. Він ознаменував не тільки розпуск військових структур Варшавського договору, припинення дії існування: анулювання Варшавського договору означало остаточний розпад східного блоку, окреслення курсу на Захід. Отже, І. Дінстбіра можемо назвати зачинателем курсу чехословацької дипломатії на інтеграцію держави до НАТО та Європейського Союзу. Він знаменує так званий дисидентський етап розвитку чехословацької дипломатії.

Джерела: [96; 188; 244; 245; 312; 336; 375]

Додаток О.3

Ярослав Шедівий – чеський дипломат, що наближав євроатлантичну інтеграцію ЧР

Діяльність Ярослава Шедівого (Jaroslav Sedivy) як очільника МЗС ЧР (8 листопада 1997 – 17. 07. 1998; 2-й міністр закордонних справ Чеської Республіки) була спрямована на продовження курсу ЧР на євроінтеграцію. Ярослав Шедівий, 1929 р.н., навчався на факультеті мистецтв Карлового університету в Празі, який закінчив 1952 р. за спеціальністю історія, славістика. Упродовж 1952-1954 рр. проходив обов'язкову військову службу, став спеціалістом Славянського інституту Академії наук у Празі, а з 1957 р. - науковим співробітником Інституту міжнародної політики та економіки в Празі. 1962 р. Я. Шедівий здобув докторський ступінь

Професійна діяльність спрямована у двох площинах міжнародна політика та історія зовнішньополітичної діяльності Чехословаччини. Я. Шедівий, як і більшість інтелектуалів, брав участь в опорі комуністичному режиму Чехословаччини, виступав проти вторгнення СРСР, за що в лютому 1970 р. був звільнений з Інституту міжнародної політики та економіки в Празі. Його ув'язнили на 6 місяців і звинуватили в підриві соціалістичної республіки. Подальша діяльність Я. Шедівого після звільнення з ув'язнення – приклад того, як фахові дипломати за умов репресивного комуністичного режиму в Чехословаччині були позбавлені не тільки професійної діяльності, а й нормальних умов для життєдіяльності. Я. Шедівий був працівником і в лісовій галузі, водієм, прибиральником (чистильником) вікон тощо. Упродовж майже двадцятьох років професійний дипломат був у вигнанні в рідній країні. Ситуація змінилася у вересні 1989 р.: Я. Шедівого прийняли до Інституту прогностики Академії наук для підготовки аналізу міжнародного політичного середовища тодішньої Чехословаччини. А вже в грудні цього року він став радником міністра закордонних справ дисидента І.Дінстбіра, у червні наступного року призначений послом Чеської та Словацької Федеративної Республіки, а згодом Чехії у Франції. Постать Я. Шедівого – знакова в історії розвитку чеської дипломатії, він, з одного боку, символ мужності, незламності, чесності, виразної громадянської позиції чеського патріота, з іншого боку, уособлює високо професійні якості фахівця-міжнародника, який і через двадцять років відсторонення від дипломатичної служби мобілізував знання та досвід і прислужився розбудові дипломатичної служби в незалежній ЧР. По закінченні дипломатичної діяльності у Франції Я. Шедівий у грудні 1994 р. обіймає посаду директора Департаменту аналізу та планування МЗС ЧР, а через рік – призначений послом ЧР у Бельгії та Люксембурзі. Як авторитетному та високопрофесійному дипломатові йому доручили представляти інтереси Чехії в НАТО та ЄС.

Саме завдяки численним зустрічам Я. Шедівого як очільника МЗС ЧР з представниками НАТО, конкретними кроками МЗС ЧР на шляху до світової спільноти, Чеська Республіка в особі Міністра закордонних прав Я. Шедівого зуміла 16 грудня 1997 р. під час зустрічі міністрів закордонних справ НАТО в Брюсселі з Генеральним секретарем Хав'єром Соланою підписати протокол про вступ Чехії до НАТО. З 1998 р. Я. Шедівий виконував обов'язки заступника прем'єр-міністра ЧР. Упродовж 1999-2002 рр. він посол ЧР у Швейцарії.

Такою ж плідною була дипломатична діяльність Я. Шедівого на шляху до євроінтеграції ЧР. Нагадаємо, що ще 17 січня 1996 р. за посередництва очільника чеського уряду Вацлава Клауса ЧР подала заявку на членство у ЄС. За рекомендацією Комісії Європейська рада на своєму засіданні у Люксембурзі 13 грудня 1997 р. ухвалила рішення про офіційне запрошення 11 країн-кандидатів у ЄС. Від імені ЧР запрошення прийняв президент ЧР Вацлав Гавел у супроводі очільника МЗС ЧР Ярослава Шедівого. Юридичні

норми були сформульовані у “Плані дій з приєднання” (з англ. Accession partnership). Завдяки діяльності уряду держави, зокрема МЗС, очолюваного Я. Шедівим, ЧР 1998 р. представила в Брюсселі “Національну програму підготовки ЧР до членства у ЄС”, яка поступово видавалася в 1999, 2000 та 2001 рр. У квітні 1998 р. у Брюсселі розпочалася перша частина перемовин щодо вступу ЧР до Європейського співтовариства, т. зв. screening (аналітичне порівняння відповідності законодавств країн-кандидатів з європейським правом). Далі тривала низка технічних перемовин, у листопаді 1998 р. розпочалися безпосередні перемовини про приєднання ЧР до ЄС на рівні очільників МЗС. Наскільки складним був цей процес, можна судити з того, що, до прикладу, screeningu *acquis* було розподілено за галузями на 31 розділ. Європейська комісія перед початком кожного етапу перемовин завжди пропонувала спільно опрацьовану позицію ЄС щодо кожного розділу, яку далі повинна була ухвалити Європейська Рада. Окрім цього, позиції щодо кожного з 31 розділу опрацьовували всі країни-кандидати, їх під час перемовин представляв очільник перемовного процесу та його команда. Чеську перемовну команду представляв заступник Міністра закордонних справ Павел Телічка, призначений на цю посаду 14 січня 1998 р. За його лова, «це були безпрецедентні переговори з точки зору комплексності та технічної складності, а також політичного значення, і їх важко порівняти з будь-чим в дотеперішній історії. На цьому нічого не змінює той факт, що в деяких питаннях ЄС нам виразно обмежив переговорний простір, і до значної міри встановив спектр умов.”

Важливими є також наукові творчі надбання Я. Шедівого, який є автором ґрунтовних праць у галузі міжнародних відносин, історії зовнішньої політики Чехії. Наукову цінність для нашого дослідження має його книга "Політика і відносини", яка вийшла у світ у січні 1969 р. у Братиславі. 1972 р. її було вилучено з бібліотек. Репресій комуністичного режиму зазнав не тільки Я. Шедівий, а й його творчий доробок. Понад те, йому було заборонено публікувати власні твори. Тому дипломат-дисидент написав та опублікував книги під запозиченою назвою, одну – про історію декабристського руху в Росії ("Переможена революція", Прага 1978), інші - про Меттерніха ("Меттерніх проти Наполеона") у двох виданнях 1985 та 1988 рр. І лише 1991 р. він був опублікований російською мовою під іменем автора в Москві. Потім ці книги були видані під його іменем: "Меттерніх проти Наполеона" в 1998 році, про декабристів під новою назвою "Декабристи: анатомія невдалого повстання" у 2000 році.

1997 р. у Празі побачила світ книга "Палац Черніна в нульовому році" Я.Шедівого, присвячена початку нової зовнішньої політики Чехії після подій 1989 року. 1999 р. вийшла його нова книга «Таємниці та гріхи лицарів-тамплієрів».

Джерела: [144; 314; 375].

Додаток О.4

Ян Каван як опозиціонер, дисидент, дипломат, державотворець, учений, представник дипломатичної династії, учасник євроатлантичного інтеграційного руху ЧР

Ян Каван - 3-й міністр закордонних справ ЧР (22 липня 1998–12. 7. 2002). Народився 17 жовтня 1946 р. у Лондоні як син викладача англійської мови та чеського дипломата, якого було репресовано. У листопаді 1950 р. його батько, колишній офіцер Чехословацької іноземної армії, був вивезений з Чехословацької Республіки. Незабаром Павла Кавана заарештували у зв'язку з так званим антидержавним центром змови Рудольфа Сланського та 1952 р. засудили до 25 років ув'язнення. Він був звільнений майже через чотири роки, але

помер у 1960 р. у віці 46 років унаслідок ув'язнення. Ян Каван навчався на факультеті соціальних наук журналістики КУ. Він був одним з головних представників студентського руху 1960-х років, і завдяки цьому після вторгнення 1968 р. він потрапив до списку так званих представників та виразників права, який був складений ЦК Комуністична партія. У 1969 р. емігрував до Великобританії, де вивчав міжнародні відносини в Лондонському університеті (Лондонська школа економіки та політичних наук). Потім вивчав історію та політику в Університеті Редінга та Оксфорда (Коледж Св. Антонія).

Протягом двадцяти років своєї вимушеної еміграції він активно допомагав чеській опозиції. Він заснував і керував Palach Press та двома фондами: Інформаційно-дослідницьким фондом Яна Палаха та Східноєвропейським культурним фондом, який надавав рекламу чеським політичним в'язням, Хартією 77 та іншим опозиційним групам у західній пресі та телебаченні. літератури та репродукційного обладнання до Чехословаччини та вивезення самвидаву, документів Хартії 77 та кіноматеріалів з Чехословаччини до Лондона. ЄЕФК також забезпечував зв'язки між опозицією в Чехословаччині, Польщі, Угорщині, НДР, Болгарії та Словенії. За публічність Хартії 77 Каван був позбавлений Чехословацької Республіки в 1979 році. громадянство. У 1985 році він заснував та редагував щоквартальний «Східноєвропейський репортер», на який підписувалися західні міністерства закордонних справ, посольства, відомі науково-дослідні інститути, університетські бібліотеки, журналісти та політики. До почесної редакційної ради увійшли співробітники журналу з Центральної та Східної Європи, такі як Петр Уль, Ярослав Шабата, Іржі Дінстбір, Вацлав Гавел, Адам Міхнік, Яцек Курон, Міклош Харашти тощо. У листопаді 1989 р. Каван, як перший емігрант, повернувся до Праги і негайно почав працювати в Громадянському форумі. У лютому 1990 р. Був обраний членом Координаційного комітету ОФ, а в червні 1990 р. Членом Федеральних зборів, де працював у Комітеті закордонних справ. Після розпаду ОФ він приєднався до парламентської групи "Соціал-демократична орієнтація" (СДО). У березні 1991 р. його звинуватили у співпраці з колишнім СБ в 1969-1970. У вересні 1994 р. він був однозначно і остаточно очищений рішенням Суду першої інстанції та в січні 1996 р. Апеляційним судом. З 1993 до 1996 р. він працював головою Освітнього центру підтримки демократії, а також головою, а згодом заступником голови Гельсінської асамблеї громадян. У 1993-1994 рр. Протягом кількох семестрів читав лекції в США в університеті Адельфі та коледжі Амхерст.

Ян Каван обирався на посаду президента (57-ї) Генеральної Асамблеї ООН. 12 березня 1999 р. у бібліотеці Трумена в США Міністр Я. Каван разом з міністрами закордонних справ Польщі та Угорщини передав документи про ратифікацію НАТО державному секретареві США Мадлен Олбрайт

У Великобританії він був членом лейбористської партії з 1972 до 1990 р. 1993 р. він приєднався до CSSD, де працював до червня 1998 р. на посаді голови закордонної комісії Центрального комітету CSSD та експерта з питань зовнішньої політики CSSD. Він також представляє CSSD у комітеті Соціалістичного Інтернаціоналу для Центральної та Східної Європи, в якому він був обраний його заступником 1998 р. З 1997 р. двічі обирався на посаду президента ЦК CSSD. У 1996-1997 рр. був парламентським радником спікера палати Мілоша Земана у галузі зовнішньої політики. 1996 р. обраний сенатором для регіонів Простейов та Кожетин. 1999 р. призначений віце-прем'єр-міністром з питань зовнішньої політики та політики безпеки. На виборах 15 червня 2002 року він був переобраний членом парламенту.

Я. Каван відбувся як науковець: написав понад сотню статей для періодичних та професійних журналів, особливо у Великобританії, де сприяв появі ще чотирьох, що були

опубліковані у Великобританії та США, публікував статті переважно в англосаксонському світі, а також у Франції, Данії, Італії, Нідерландах, Швеції та інших країнах.

Велика заслуга Я. Кавана як дипломата та інших дипломатичних працівників ЧР у тому, що вони належним чином реалізували євроатлантичні кроки своєї посткомуністичної держави. Досвід дипломатів Чехії є повчальним для України.

Джерела: [144; 242; 296; 312; 314].

Додаток П
Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в окремих закладах ДО
Чеської Республіки

Додаток П.1

Анотативний огляд освітніх програм у дипломатичній гімназії м. Праги

Спеціальності

«Дипломатична служба»

- 4 роки навчання
- після закінчення здається випускний іспит – maturita
- обов'язкове вивчення 3 іноземних мов
- практика зі спеціальності

Навчальна програма націлена на:

– формування правової грамотності – вивчення основних питань у сфері міжнародних відносин, у тому числі діяльності організацій ЄС та інших міжнародних організацій – знайомство з основами економіки – розвиток комунікаційних навичок – вивчення основ дипломатичної етики

Компетенції випускника

– підготовлений до роботи у посольствах, консульствах, міжнародних організаціях, а також в органах державного управління – може успішно вступити на гуманітарні, юридичні, економічні спеціальності як приватних, так і державних вишів Чехії

Дисципліни, що вивчаються

Чеська мова та література Англійська мова Розмовний практикум з англійської мови
2-а іноземна мова 3-я іноземна мова Екологія Фізика Хімія Історія Географія Основи політології та філософії Математика Чеська мова та література Фізична культура та ЗОЖ
Інформатика

Профільні предмети:

Адміністративна практика Дипломатичний протокол та етикет Економічна дипломатія Економіка Європейська інтеграція Медіа комунікації Міжнародні відносини Англійська мова у сфері професійної комунікації Торгова та дипломатична кореспонденція англійською мовою Торгова кореспонденція другою іноземною мовою

«Медіа комунікації та зв'язки з громадськістю»

- 4 роки навчання
- після закінчення складають випускний іспит – maturita
- обов'язкове вивчення 2 іноземних мов
- практика зі спеціальності

Навчальна програма націлена на:

- розвиток навичок взаємодії з громадськістю та ЗМІ - практику іноземних мов - освоєння основ складання усних звернень та письмових повідомлень - формування навичок публічних виступів - знайомство з тенденціями в галузі PR, принципами маркетингу, психологією реклами

Компетенції випускника

– підготовлений до роботи в рекламних, маркетингових та PR агентствах, у сфері медіа, у сфері політики, у відділеннях зв'язків з громадськістю – може успішно вступити на спеціальності у галузі PR, медіа, маркетингу як у приватні, так і державні виші Чехії

Дисципліни, що вивчаються

Англійська мова Розмовний практикум з англійської мови 2-а іноземна мова Екологія Фізика Хімія Географія Історія Основи політології та філософії Математика Чеська мова та література Фізична культура та ЗОЖ Інформатика

Профільні предмети:

Адміністративна практика Економіка Європейська інтеграція Тренінг навичок комунікації Медіа комунікації Ділова листування англійською мовою Ділова листування другою іноземною мовою Англійська мова у сфері професійної комунікації Організація та технології адміністрування Право Public Relations Риторика Соціальний етикет Державне управління Інформатика Основи психології та соціології Географія

"Державне управління"

- 4 роки навчання
- після закінчення здається випускний іспит – maturita
- поглиблене вивчення англійської мови
- практика зі спеціальності

Навчальна програма націлена на:

- освоєння основ роботи в галузі державного управління - розвиток правової грамотності - формування комунікаційних навичок - розвиток навичок виконання адміністративних обов'язків - знайомство з основами економіки - вивчення питань європейської інтеграції та діяльності міжнародних організацій

Компетенції випускника

- підготовлений до роботи в органах державного управління, в галузі управління майном - може вступити до приватного або державного вузу на спеціальності в галузі державного управління, економіки, права

Дисципліни, що вивчаються

Чеська мова та література Англійська мова Розмовний практикум з англійської мови Екологія Фізика Хімія Географія Історія Основи політології та філософії Математика Чеська мова та література Фізична культура та ЗОЖ Інформатика

Профільні предмети:

Адміністративна практика Економіка Європейська інтеграція Тренінг навичок комунікації Ділова англійська Англійська мова у сфері професійної комунікації Організація та техніки адміністрування Право Public Relations Риторика Соціальний етикет Державне управління Основи психології та соціології Основи бухгалтерського обліку Географія

«Право та правове адміністрування»

- 4 роки навчання

- після закінчення здається випускний іспит – maturita
- обов'язкове вивчення 2 іноземних мов
- практика зі спеціальності

Навчальна програма націлена на:

– здобуття знань у галузі права в рамках законодавства Чеської Республіки та міжнародного права – вивчення діяльності організацій ЄС та інших міжнародних організацій – знайомство з основами економіки – розвиток навичок складання письмових повідомлень та усних виступів – здобуття навичок складання основних юридичних документів – освоєння основ комунікації з громадськістю

Компетенції випускника

– підготовлений до роботи в галузі юстиції, в юридичних відділеннях органів державного управління, у міжнародних організаціях – може вступити до державного вузу на спеціальність «Право», до державного або приватного вузу на спеціальності у галузі економіки та державного управління

Дисципліни, що вивчаються

Чеська мова та література Англійська мова Розмовний практикум з англійської мови
2-а іноземна мова Екологія Фізика Хімія Географія Історія Основи політології та філософії
Математика Чеська мова та література Фізична культура та ЗОЖ Інформатика

Профільні предмети:

Адміністративна практика Економіка Європейська інтеграція Тренінг навичок комунікації в галузі державного управління Нотаріальна діяльність Ділова кореспонденція англійською мовою Ділова кореспонденція другою іноземною мовою Англійська мова у сфері професійної комунікації Організація та технології адміністрування Право

Джерело: [219].

Додаток П.2

Гене́за ППДК в Університеті Масарика (МУ) у м. Брно

Витоки діяльності нині чинного Факультету соціальних наук (ФСН) МУ, на якому навчаються майбутні фахівці в галузі міжнародних відносин, треба шукати на початку 20-х рр. ХХ ст., коли 1921 р. на Філософському факультеті створено кафедру соціології, 1990 р. на цьому ж факультеті організовано кафедру політології, а через чотири роки (1994) – кафедру соціальної політики та соціальної роботи (на факультеті мистецтв).

Офіційною датою заснування ФСН МУ вважають 1 січня 1998 р., проте ще в жовтні 1996 р. було подано першу пропозицію щодо його заснування, яку згодом схвалила Акредитаційна комісія Уряду ЧР на засіданні 25 і 26 лютого 1997 р. Концепцію розвитку ФСН МУ тоді

представляли ректор університету Е. Шмідт, проф. І. Можні та проф. В. Смекал, створення факультету було схвалено Вченим сенатом університету постановою від 14 квітня 1997 р., що також вважається неофіційною датою заснування ФСН. Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. тривала реорганізація кафедр, факультетів, усталювалася організаційна структура ФСН МУ. Три кафедри факультету мистецтв були передані ФСН, зокрема найстаріша університетська кафедра соціології (1921), а також дві кафедри, які були створені на факультеті мистецтв після «оксамитової революції» – кафедра політології та кафедра соціальної політики та соціальної роботи; окрім цього ФСН поповнився співробітниками Інституту психології факультету мистецтв, заснованого 1924 р., четверо з них перейшли на ФСН та заснували нову кафедру психології. Створено кафедру медіазнавства та журналістики, кафедру екології та кафедрою міжнародних відносин та європейських студій.

Сьогодні ФСН МУ охоплює 3 дослідницькі центри та 7 кафедр, які пропонують 14 програм бакалавра, 19 магістратури та навчання в докторантурі. Щороку ФСН приймає понад 1300 нових студентів і щорічно випускає понад 600 випускників. 2002 р. створено кафедру міжнародних відносин та європейських досліджень ФСН як академічну установу, що надає освіту європейського рівня в галузі міжнародних територіальних досліджень. Організація кафедри була зумовлена створенням у 1999/2000 н. р. напряму підготовки фахівців у сфері міжнародних відносин та європейських досліджень.

Джерела: [254].

Додаток П.3

Предмети, які забезпечувала 2002 р. кафедра міжнародних відносин та європейських студій Факультету соціальних наук Університету Масарика в м. Брно

Vyučované předměty

Podzim 2002 na Fakultě sociálních studií

Diplomový seminář k oborové práci

Evropská integrace II.

Filosofie mezinárodních vztahů

Hospodářská a měnová unie

Izrael a Palestina

Mezinárodní organizace (MVE106, MVE702)

Moderní teorie mezinárodních vztahů

Německá zahraniční a bezpečnostní politika

Politický systém EU

Politiky v EU

Polská zahraniční a bezpečnostní politika

Rozšiřování ES/EU

Řešení ozbrojených konfliktů na globální úrovni

Teorie mezinárodních vztahů II.

Úvod do mezinárodního a evropského práva

Úvod do mezinárodních vztahů (MVE101, MVE146, MVE701)

Úvod do studia EU

Zahraniční politika Reaganovy administrativy

Zahraniční politika USA

Jaro 2000 na Fakultě sociálních studií

Postupová zkouška

Vyučované předměty

Podzim 2003 na Fakultě sociálních studií

Dějiny mezinárodních vztahů I.

Diplomatické nástroje české zahraniční politiky (MVE419, MVZ120)

Diplomový seminář (MVE424, MVE425, MVE426, MVE427, MVE428, MVE429)

Diplomový seminář k bakalářské práci
(MVE116, MVE153, MVE154, MVE155, MVE156, MVE157)

Diplomový seminář k oborové práci

Evropská bezpečnostní a obranná identita

Evropská integrace I.

Hospodářská a měnová unie

Instituce EU

Introduction to the Study of World Politics: Basic Theories and Debates

Izrael a Palestina

Jednotný trh ES

Mezinárodní organizace (MVE106, MVE702)

Mezinárodní politická ekonomie

Mezinárodní vztahy 1815-1914

Moderní politické dějiny Evropy

Moderní politické dějiny Evropy I.

Náboženství a politika na Blízkém východě

Německá zahraniční a bezpečnostní politika

Ochrana menšin a azyl v mezinárodním právu

Peace and Conflict Studies (MVE436, MVZ133)

Politická geografie

Politický systém EU

Politics of Developing Nations (MVE437, MVZ134)

Rozšiřování ES/EU

Řešení ozbrojených konfliktů na globální úrovni

Smlouvy a informační zdroje EU

Teorie mezinárodních vztahů II.

Think-tanks a jejich vliv na utváření zahraniční politiky (MVE420, MVZ119)

Úvod do mezinárodního a evropského práva

Úvod do mezinárodních vztahů (MVZ101, MVZ701)

Úvod do studia EU

Vnitřní trh EU a zapojení České republiky

Vztahy Evropské unie s arabskými státy

Zahraniční politika Reaganovy administrativy

Zahraniční stáž (EVS123, MVE422, MVZ131)

Jaro 2003 na Fakultě sociálních studií

Aplikace teoretických přístupů ve výzkumu evropské integrace

Balkánské státy a mezinárodní společenství

Dějiny mezinárodních vztahů I.

Diplomatické nástroje zahraniční politiky ČR (MVE151, MVE419)

Diplomový seminář k bakalářské práci
Diplomový seminář k oborové práci
Evropská integrace
Evropská integrace I.
Geopolitické postavení Pobaltí
Instituce EU
Introduction to the Study of World Politics: Basic Theories and Debates
Jednotný trh ES
Mezinárodní vztahy 1815-1914
Náboženský radikalismus na Blízkém východě
Nacionalismus a národní zájmy
NATO a evropská bezpečnost
Pojmy a metody mezinárodních vztahů
Politiky v EU
Realismus v mezinárodních vztazích
Strategická studia a bezpečnost
Teorie mezinárodních vztahů
Teorie mezinárodních vztahů I.
The European Political Parties and European Integration
Think-tanks a jejich vliv na utváření zahraniční politiky (MVE152, MVE420)
Urovnávání ozbrojených konfliktů na regionální úrovni
Velká Británie a ES
Vnější vztahy ES
Vojenské konflikty 20. století
Podzim 2002 na Fakultě sociálních studií
Bezpečnostní politika
CEFTA a integrace středoevropského regionu
Critical Approaches to the Study of World Politics
Dějiny mezinárodních vztahů
Diplomový seminář k bakalářské práci

Джерело: [254].

Додаток П.4

**Предмети, що викладаються восени 2003 року на Факультеті соціальних наук
Університету Масарика в м. Брно**

- Dějiny mezinárodních vztahů I.
- Diplomatické nástroje české zahraniční politiky (MVE419, MVZ120)
- Diplomový seminář (MVE424, MVE425, MVE426, MVE427, MVE428, MVE429)
- Diplomový seminář k bakalářské práci (MVE116, MVE153, MVE154, MVE155, MVE156, MVE157)
- Diplomový seminář k oborové práci
- Evropská bezpečnostní a obranná identita
- Evropská integrace I.
- Hospodářská a měnová unie

- Instituce EU
 - Introduction to the Study of World Politics: Basic Theories and Debates
 - Izrael a Palestina
 - Jednotný trh ES
 - Mezinárodní organizace (MVE106, MVE702)
 - Mezinárodní politická ekonomie
 - Mezinárodní vztahy 1815-1914
 - Moderní politické dějiny Evropy
 - Moderní politické dějiny Evropy I.
 - Moderní teorie mezinárodních vztahů
 - Náboženství a politika na Blízkém východě
 - Německá zahraniční a bezpečnostní politika
 - Ochrana menšin a azyl v mezinárodním právu
 - Peace and Conflict Studies (MVE436, MVZ133)
 - Politická geografie
 - Politický systém EU
 - Politics of Developing Nations (MVE437, MVZ134)
 - Rozšiřování ES/EU
 - Řešení ozbrojených konfliktů na globální úrovni
 - Smlouvy a informační zdroje EU
 - Teorie mezinárodních vztahů II.
 - Think-tanks a jejich vliv na utváření zahraniční politiky (MVE420, MVZ119)
 - Úvod do mezinárodního a evropského práva
 - Úvod do mezinárodních vztahů (MVZ101, MVZ701)
 - Úvod do studia EU
 - Vnitřní trh EU a zapojení České republiky
 - Vztahy Evropské unie s arabskými státy
 - Zahraniční politika Reaganovy administrativy
- Zahraniční stáž (EVS123, MVE422, MVZ131)

Jaro 2003 na Fakultě sociálních studií

- Aplikace teoretických přístupů ve výzkumu evropské integrace
- Balkánské státy a mezinárodní společenství
- Dějiny mezinárodních vztahů I.
- Diplomatické nástroje zahraniční politiky ČR (MVE151, MVE419)
- Diplomový seminář k bakalářské práci
- Diplomový seminář k oborové práci
- Evropská integrace
- Evropská integrace I.
- Geopolitické postavení Pobaltí
- Instituce EU
- Introduction to the Study of World Politics: Basic Theories and Debates
- Jednotný trh ES
- Mezinárodní vztahy 1815-1914
- Náboženský radikalismus na Blízkém východě
- Nacionalismus a národní zájmy
- NATO a evropská bezpečnost

- Pojmy a metody mezinárodních vztahů
 - Politiky v EU
 - Realismus v mezinárodních vztazích
 - Strategická studia a bezpečnost
 - Teorie mezinárodních vztahů
 - Teorie mezinárodních vztahů I.
 - The European Political Parties and European Integration
 - Think-tanks a jejich vliv na utváření zahraniční politiky (MVE152, MVE420)
 - Urovnávání ozbrojených konfliktů na regionální úrovni
 - Velká Británie a ES
 - Vnější vztahy ES
 - Vojenské konflikty 20. Století
-
- Історія міжнародних відносин I.
 - Дипломатичні інструменти чеської зовнішньої політики (MVE419, MVZ120)
 - Дипломний семінар (MVE424, MVE425, MVE426, MVE427, MVE428, MVE429)
 - Дипломний семінар для бакалаврської роботи (MVE116, MVE153, MVE154, MVE155, MVE156, MVE157)
 - Дипломний семінар з польової роботи
 - Європейська ідентичність безпеки та оборони
 - Європейська інтеграція I.
 - Економічний і валютний союз
 - Інституції ЄС
 - Вступ до вивчення світової політики: основні теорії та дискусії
 - Ізраїль і Палестина
 - Єдиний ринок ЄС
 - Міжнародні організації (MVE106, MVE702)
 - Міжнародна політична економія
 - Міжнародні відносини 1815-1914 рр
 - Новітня політична історія Європи
 - Новітня політична історія Європи I.
 - Сучасна теорія міжнародних відносин
 - Релігія та політика на Близькому Сході
 - Зовнішня політика та політика безпеки Німеччини
 - Захист меншин і надання притулку в міжнародному праві
 - Дослідження миру та конфліктів (MVE436, MVZ133)
 - Політична географія
 - Політична система ЄС
 - Політика країн, що розвиваються (MVE437, MVZ134)
 - Розширення ЄС/ЄС
 - Розв'язання збройних конфліктів на глобальному рівні
 - Договори та джерела інформації ЄС
 - Теорія міжнародних відносин II.
 - Аналітичні центри та їхній вплив на формування зовнішньої політики (MVE420, MVZ119)
 - Вступ до міжнародного та європейського права
 - Вступ до міжнародних відносин (MVZ101, MVZ701)
 - Вступ до вивчення ЄС

- Внутрішній ринок ЄС і участь Чеської Республіки
 - Відносини Європейського Союзу з арабськими державами
 - Зовнішня політика адміністрації Рейгана
 - Іноземне стажування (EVS123, MVE422, MVZ131)
- Весна 2003 року на факультеті суспільних наук
- Застосування теоретичних підходів у дослідженнях європейської інтеграції
 - Балканські держави та міжнародне співтовариство
 - Історія міжнародних відносин I.
 - Дипломатичні документи зовнішньої політики Чехії (MVE151, MVE419)
 - Дипломний семінар для бакалаврської роботи
 - Дипломний семінар з польової роботи
 - Європейська інтеграція
 - Європейська інтеграція I.
 - Геополітичне положення Прибалтики
 - Інституції ЄС
 - Вступ до вивчення світової політики: основні теорії та дискусії
 - Єдиний ринок ЄС
 - Міжнародні відносини 1815-1914 рр.
 - Релігійний радикалізм на Близькому Сході
 - Націоналізм і національні інтереси
 - НАТО та європейська безпека
 - Поняття та методи міжнародних відносин
 - Політика в ЄС
 - Реалізм у міжнародних відносинах
 - Стратегічні дослідження та безпека
 - Теорія міжнародних відносин
 - Теорія міжнародних відносин I.
 - Європейські політичні партії та європейська інтеграція
 - Аналітичні центри та їхній вплив на формування зовнішньої політики (MVE152, MVE420)
 - Врегулювання збройних конфліктів на регіональному рівні
 - Велика Британія та ЄС
 - Зовнішні відносини ЄС
- Воєнні конфлікти 20 ст.

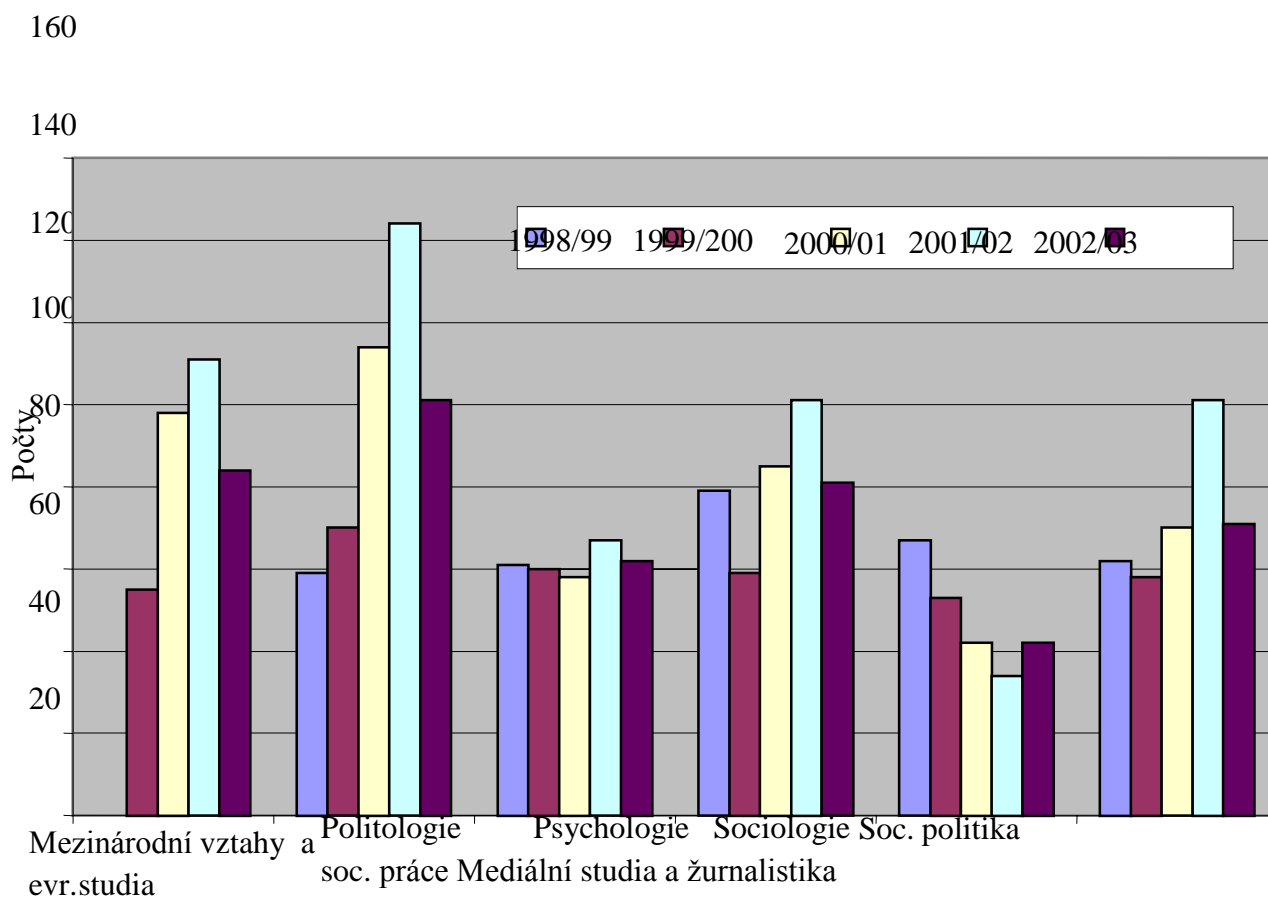
Джерело: [417].

Додаток Р
 Університети Чеської Республіки
 Dodatok P.1

Кількість студентів, які навчалися на бакалаврських програмах на ФСН, зокрема й на спеціальності «Міжнародні відносини та європейські студії» (1998–2002)

Рис. 3.3 Кількість студентів, які навчалися на бакалаврських програмах на ФСН, зокрема й на спеціальності «Міжнародні відносини та європейські студії» (1998–2002)

Джерела: [283; 284].

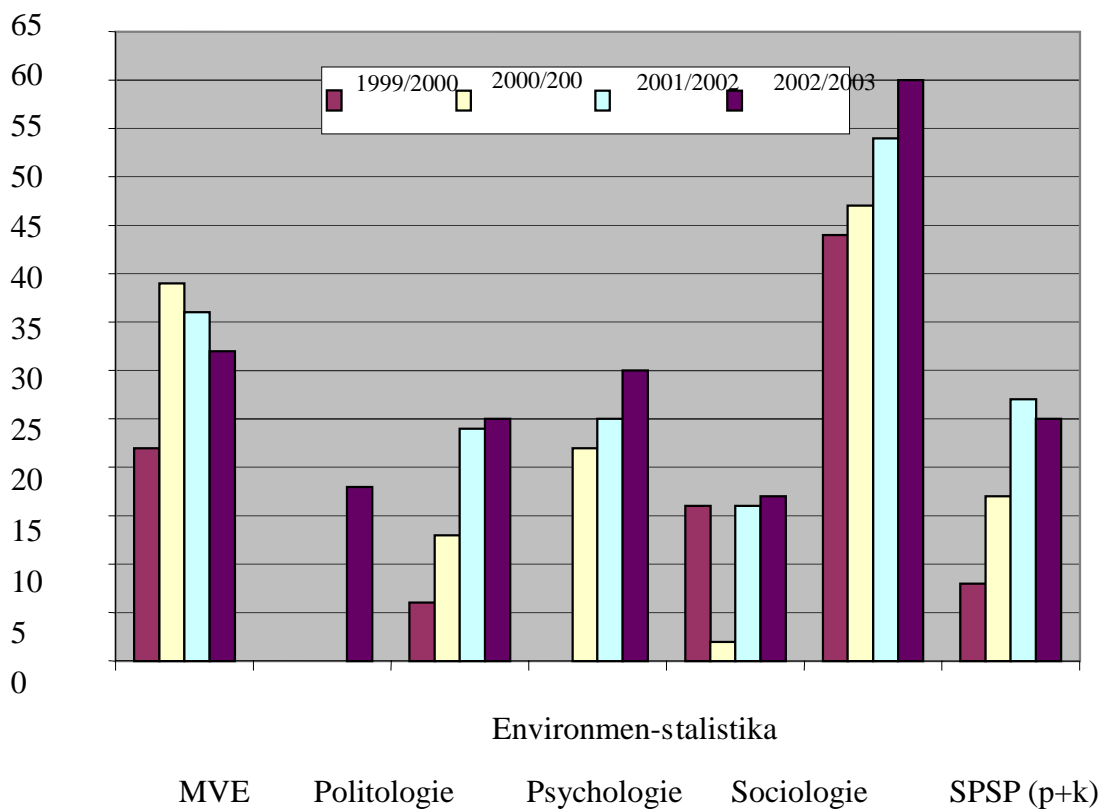

Додаток Р.2

Кількість студентів, які навчалися на бакалаврських та магістерських програмах на ФСН, зокрема й на спеціальності «Міжнародні відносини та європейські студії» (2002–2003)

Рис. 3.4 Кількість студентів, які навчалися на бакалаврських та магістерських програмах на ФСН, зокрема й на спеціальності «Міжнародні відносини та європейські студії» (2002–2003)

Джерело: [283; 284].

MSŽU

Джерело: [284].

Додаток Р.5

Таблиця 3.4

Кількість абітурієнтів, прийнятих до магістратури денної форми навчання та комбінованого навчання у 1998-2004 рр.

	1998/ 1999	1999/ 2000	2000/ 2001	2001/ 2002	2002/ 2003	2003/ 2004	2004/ 2005
Humanitní environ.	23	28	39	36	32	41	41
Mez. vztahy	-	-	-	-	18	27	35
Politologie	2	7	13	24	25	27	51
Psychologie	-	-	22	25	30	30	30
Sociologie	1	11	2	16	17	28	28
SPSP – prez.	34	53	27	22	27	22	42
SPSP – komb.	-	-	24	32	33	37	42
MSŽU	-	11	17	27	25	40	61

Джерело: [284].

Додаток С

Мовна підготовка дипломатичних працівників у системі освіти Дипломатичної академії ЧР

Окрім цих цілорічних курсів, ДА також пропонує спеціальні короткострокові мовні курси, орієнтовані на конкретну тему, пов'язану з іноземною службою – наприклад, англійська мова в дипломатії, аналітичне письмо англійською мовою, іспанська мова в дипломатії або переговори французькою мовою.

У процесі організації мовних курсів ДА співпрацює, наприклад, з Французьким інститутом, Інститутом Сервантеса чи Інститутом Камюес, або з деякими іншими престижними мовними школами, такими як Мовна школа з правом на державний іспит з мови в Празі. Найвищого рівня мовні курси завжди ведуть носії мови.

Окрім мовних програм, організованих у Празі, чеські дипломати також можуть вдосконалювати свої знання мови на курсах за кордоном. Наприклад, щороку вони беруть участь у двотижневих мовних курсах уряду Валлонії в Монсі, Бельгія.

На підставі меморандуму, підписаного з Інститутом іноземних служб закордонних справ Китайської Республіки (Тайвань), чеські дипломати мають можливість брати участь у спеціальній навчальній програмі Інституту іноземних служб та вдосконалювати свої знання мандаринської мови (щорічно).

Тісна співпраця склалася між Дипломатичною академією та Міжнародною організацією франкофонії (OIF). Франкофонія вносить фінансовий внесок у стандартні курси французької мови, а також у спеціалізовані курси, такі як “Переговори французькою мовою” або “Розмовне висловлювання французькою мовою”. Щороку OIF також проводить навчальні візити до Міллефея поблизу Авіньйону для вищих державних службовців.

Дипломатична академія співорганізовує так званий “франкомовне кафе”, яке є регулярною неформальною зустріччю співробітників МЗС з франкомовними дипломатами, що базується в Празі. Ці зустрічі, що дають можливість неформальних зустрічей та розмов французькою мовою за горнятком кави, набули популярності і широко відвідують не лише франкомовні дипломати, а й дипломати інших країн, які хочуть скористатися можливістю розмовляти французькою мовою.

Подібною можливістю, цього разу для німецькомовних дипломатів, є так званий Мовний салон ("Salongespräche"), організована у співпраці з посольствами німецькомовних країн. Викладанню німецької мови сприяє також співпраця з Федеральним міністерством закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина, на основі якого було створено курс “Німецька мова в дипломатії”

Не залишаються осторонь і викладання іспанської мови та неформальна зустріч іспаномовних та португаломовних дипломатів, так зване «Café Iberoamericano».

Мовне навчання також посилюється циклами лекцій, що проводяться окремими мовами на професійні теми, такі як «Культурна політика у Франції» або «Економіка в Латинській Америці».

Джерело: [419].

Додаток Т
Опис проєкту «Підготовка дипломатичних кадрів у Словацькій Республіці (1993-2004 рр.)»

Ця тема є компонентом мого докторського дослідження, яке присвячене підготовці дипломатичних кадрів у державах Вишеградської четвірки (1993-2004 рр.).

Сьогодні в Україні, яка декларує курс на євроінтеграцію, налагоджує міжнародну співпрацю, відбувається пошук шляхів реформування та модернізації дипломатичних служб, удосконалення підготовки дипломатичних кадрів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що всебічний аналіз системи підготовки дипломатичних кадрів у Словацькій Республіці (СР) уможливить створити більш повне уявлення про європейський досвід підготовки фахівців-міжнародників, окреслити їхню професіограму, особовий склад дипломатичної служби, а також комплексно розглянути систему інституцій, які забезпечують кадровий потенціал для дипломатичної служби в державах Центральної Європи. СР слугує для України зразком високого рівня професійної підготовки дипломатичних кадрів відповідно до світових стандартів, оскільки професійна підготовка фахівців-міжнародників у СР здійснюється динамічно та системно на засадах відкритості, демократизації, неперервності, з урахуванням потреб зовнішньої політики й економіки, спрямована на формування дипломатичної еліти тощо.

У процесі роботи над своєю дисертацією я з'ясував, що факультет політології і міжнародних відносин Університету Матея Бела в Банській Бистриці має продуктивний досвід розвитку дипломатичної освіти, який готував фахівців у галузі міжнародних відносин, міжнародної політики і державного управління. Щороку зі стін Вашого Університету виходило десятки фахівців, і завдяки цим фахівцям та випускникам Академії міжнародних відносин та адаптації права у Братиславі Словацькій Республіці вдалося практично з нуля розбудувати дипломатичну освіту, сформувати зовнішньополітичне відомство, забезпечити фахівцями міжнародні структури, успішно завершити процеси вступу до НАТО та ЄС. Я б хотів вивчити цей феномен, з'ясувати напрями підготовки висококваліфікованих фахівців-міжнародників в Університеті Матея Бела в Банській Бистриці, показати роль Вашого університету в розвитку дипломатичної системи СР, проаналізувати особливості дипломатичної освіти в СР, вивчити навчальні плани, форми й методи дипломатичної освіти на факультеті політології і міжнародних відносин Університету Матея Бела в Банській Бистриці та Академії міжнародних відносин та адаптації права у Братиславі, вивчити наукові здобутки викладачів Ваших університетів у галузі дипломатичної освіти, законодавчу базу розвитку дипломатичної системи СР, діяльність МЗС СР з тим, щоб використати Ваш найкращий досвід у практиці підготовки дипломатичних кадрів в Україні.

У недалекому минулому в системах освіти СР та України було чимало спільного, проте після розпаду так званого соціалістичного табору, істотні зміни у сфері підготовки дипломатичних кадрів відбулися в СР, зокрема в напрямі європейської інтеграції, тому для України вивчення цього продуктивного освітнього здобутку є актуальним. Використання ефективних принципів, форм та методів підготовки дипломатичних кадрів у СР в освітній процесі України уможливить ефективніше організувати аналогічний процес у нашій державі, сприятиме процесу більш успішної інтеграції до ЄС, популяризуватиме досвід СР, сприятиме поширенню позитивного міжнародного іміджу СР. Вивчення словацького досвіду підготовки дипломатичних кадрів дасть змогу підготувати наукові статті, познайомити наукову спільноту

України з ним, оскільки в українській науці досі нема ґрунтовних досліджень про становлення і розвиток дипломатичної системи та підготовки дипломатичних кадрів у СР.

Мета дослідження – вивчити стан підготовки фахівців з міжнародних відносин у СР (зокрема на факультеті політології і міжнародних відносин Університету Матея Бела в Банській Бистриці та в Академії міжнародних відносин та адаптації права у Братиславі), окреслити можливості використання продуктивного освітнього досвіду за умов розвитку закладів вищої освіти України, які готують фахівців-міжнародників.

Наукове дослідження планую здійснити а такими напрямками:

- вивчити етапи формування словацької державності, становлення та розвиток незалежної дипломатичної системи в СР;
- проаналізувати основні напрями зовнішньої політики СР, формування МЗС СР, показати роль окремих персоналій державних діячів та дипломатичних працівників в успішному просуванні СР о НАТО та ЄС;
- опрацювати джерельну базу та вивчити ступінь дослідження проблеми підготовки дипломатичних кадрів у СР;
- вивчити досвід діяльності факультету політології і міжнародних відносин Університету Матея Бела в Банській Бистриці з підготовки фахівців-міжнародників;
- проаналізувати діяльність Академії міжнародних відносин та адаптації права у Братиславі щодо кадрового забезпечення МЗС СР, розбудови дипломатичної системи СР;
- з'ясувати зміст підготовки, систему перепідготовки дипломатичних кадрів у СР;
- окреслити професіограму фахівця-міжнародника, визначити ключові компетентності, якими володіє випускник факультету політології і міжнародних відносин Університету Матея Бела в Банській Бистриці та Академії міжнародних відносин та адаптації права у Братиславі;
- визначити можливості застосування продуктивного досвіду СР у сфері підготовки дипломатичних кадрів за умов розвитку дипломатичної освіти в Україні.

Для успішного здійснення дослідження планую опрацювати таку джерельну базу: матеріали МЗС, законодавство, яке регламентує діяльність МЗС, уряду СР, міжнародну діяльність, розвиток освіти у СР (Zákony NR SR;

Statúty Ministerstva zahraničných vecí SR; Statút Slovenského inštitútu medzinárodných štúdií; Smernicy; Rozhodnutia ministra ZV SR; Príkazy ministra zahraničných vecí Slovenskej republiky; Programové vyhlásenia vlády SR; Organizační poriadky Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky та ін.), що допоможе проаналізувати процес становлення та розвитку словацької дипломатичної служби, МЗС СР, висвітлити, як СР розв'язувала проблеми кадрового характеру), матеріали періодики (Narodna obroda, Bratislava, 1992-2003; Pravda, Bratislava, 1990-2003; Slovenska republika, Bratislava, 1994-1998; Sme, Bratislava, 1994-2003; Zborník SIMS, Bratislava, 1993-2003) та довідникові видання (Bystrický L. Zaklady diplomacie. Bratislava, 2000; Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic, SIIS, Bratislava, 1993-2002; Zborník SIMS, Bratislava, 1993-2003), що сприятиме висвітленню освітньої політики СР, розвитку системи підготовки дипломатичних кадрів; мемуари, праці визначних державних, політичних діячів і дипломатів (Sikora Stanislav. Slovensko v politickom systéme Československa, Bratislava, 1992; Sedivý Jaroslav. Cernínský palác v roce nula, Praha, 1997; Jan Masaryk a Československa zahraniční politika, zborník, Praha, 1991; Michálek Slavomír. Duböek Alexander. Důsledky rozdělení Československa, Praha, 1992; Duleba A., Lukad P., Wlachovský M., Zahraniční politika Slovenskej republiky -vychodiská, stav a perspektivy, SFPA, Bratislava, 1988; Diplomat Stefan Osusky, Veda, Bratislava, 1999; Michálek Slavomír, Ján Papánek, politik, diplomat,

humanista, Veda, Bratislava, 1996), що дасть змогу розкрити персоналістський напрям дослідження, створити дипломатичні портрети видатних діячів СР, показати їхнє значення в розвитку дипломатичної служби та міжнародній політиці СР; офіційні сайти МЗС, Словацького інституту міжнародних досліджень, фонди бібліотек Університету Матея Бела в Банській Бистриці з підготовки фахівців-міжнародників, Академії міжнародних відносин та адаптації права у Братиславі, що допоможе всебічно розкрити проблему підготовки дипломатичних кадрів у СР.

Оскільки володію англійською мовою, а словацька мова дуже близька до української мови, думаю, що проблем з опрацюванням джерельної бази в мене не виникне.

Вважаю, що мої студії над проблемою підготовки дипломатичних кадрів у СР започаткують спільні наукові проекти між науковцями Університету Матея Бела в Банській Бистриці та Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, оскільки підписана угода про співпрацю ними, а також сприятимуть студентській мобільності.

Додаток У

Дипломатична діяльність Едуарда Кукана

Едуард Кукан з 1998 р. очолив МЗС СР.

Висококваліфікований дипломат, за плечима якого міжнародна дипломатична діяльність:

з 1964 р. – праця в посольстві в Лусаці (1968-1973 рр. аташе, пізніше повірений у справах);

з 1977-1981 рр. – заступник посла у Вашингтоні;

1985-1988 рр. – посол у Ефіопії;

1990-1993 рр. – член Постійної місії ЧСФР при ООН.

З березня до грудня 1994 р. Е. Кукан обіймав посаду міністра закордонних справ ЧСФР, згодом СР. Із цього часу дипломат повністю присвятив свою діяльність службі СР.

Відбувся як політик (очільник Демократичної спілки Словаччини, депутат парламенту СР (у грудні 1994 р.), після парламентських виборів 1998 р. знову очолив МЗС СР.

7 травня 1999 р. Е. Кукан був призначений спеціальним представником Генерального секретаря ООН Кофі Аннана на Балканах

Джерело: [290].

Додаток Ф

Структура МЗС та дипломатична служба СР

До керівництва МЗС СР входить міністр та 2 державні секретарі (заступники міністра), а також структури МЗ секретаріат міністра, глава апарату МЗС та генеральні директори секцій.

Важливою структурною ланкою МЗС СР є департаменти (31), до яких входить пересічно 15-20 працівників, на чолі департаменту – директор, зазвичай це особа, яка має професійну дипломатичну освіту. За подібністю розв'язуваних проблем департаменти об'єднуються в більші підрозділи – секції (5): політичні (3), консульсько-правові (1) і секція управління справами (1).

Особливість дипломатичної служби в СР, як і в ЧР, полягає в тому, що ця сфера виокремлена в особливу гілку державної служби, зі своїми правилами набору професійних кадрів, ранжування і просування по службовій драбині. Відтак професійна дипломатична служба передбачає підготовку окремих категорій працівників: для політичної, адміністративно-технічної, консульсько-правової та ін. напрямів діяльності.

Досить серйозним є добір на службу в МЗС СР. Це відбувається через відкритий конкурс (зазвичай 5–10 осіб на місце), претендент на посаду проходить низку випробувань: обов'язкові іспити з історії, іноземна мова у формі тестування, співбесіда для політичних працівників; тест зі спеціальності і співбесіда для адміністративно-технічного персоналу. Іспит приймає державна комісія, до складу якої входять професійні дипломати.

Дипломатична служба СР представлена сімома дипломатичними рангами:

- нижчі дипломатичні ранги – аташе (присвоюється особам, які пропрацювали 1 рік в МЗС СР), 3-й секретар (присвоюється перед першим довготерміновим закордонним відрядженням чи після 3 років праці в МЗС СР);

- середні дипломатичні ранги – 2-й секретар (присвоюється після 6 років роботи в МЗС СР, 3 роки з яких дипломат перебував у довготерміновому закордонному відрядженні), 1-й секретар (після 9 років роботи в МЗС СР, 3 роки з яких провів у закордонному відрядженні);

- вищі дипломатичні ранги – радник (присвоюється після 15 років праці в МЗС і 3 років закордонного відрядження), радник-міністр (з урахуванням потреб Міністерства зазвичай присвоюється працівникові в ранзі радника), посол (ранг присвоюється при призначенні на посаду Надзвичайного і Повноважного посла).

У СР у процесі присвоєння рангів для дипломатичних працівників ураховуються і роки, які вони відпрацьовані в МЗС ЧСР, ЧСФР, у Міністерстві міжнародних відносин СР, а також в міжнародних відділах Адміністрації президента СР, уряду СР і Національної ради.

Утім, як виняток, в окремих випадках за відсутності професійних кадрів на посаду в закордонному дипломатичному представництві СР можуть призначити особу, яка має ранг нижчий від того, який передбачено посадою.

Джерела: [294; 311; 313; 415].

Додаток Ц

Департамент дипломатичного протоколу Міністерства закордонних та європейських справ

1. Департамент дипломатичного протоколу Міністерства закордонних та європейських справ (також скорочено "DPD") контролює всю діяльність щодо протокольних та церемоніальних аспектів зовнішніх відносин у Словацькій Республіці. DPD відповідає за організацію та координацію офіційних візитів та церемоній за участю іноземних високопоставлених осіб у Словацькій Республіці, включаючи глав держав, спікерів парламентів, прем'єр-міністрів та міністрів закордонних справ. DPD також відповідає за підготовку та координацію офіційних візитів та за програму офіційних гостей. Під час підготовки цих візитів DPD координує свою діяльність з іншими департаментами державного протоколу та узгоджує запити приїжджих посадових осіб із відповідними дипломатичними місіями.

DPD також співорганізовує церемонії, що проводяться в Президентському палаці та в кабінеті прем'єр-міністра з нагоди державних візитів глав держав та офіційних візитів прем'єр-міністрів, а також святкування Національного дня. Він також співорганізує урочисті аудієнції, на яких послы вручають свої вірчі грамоти Президенту Словацької Республіки.

2. У дипломатичній сфері DPD відповідає за безпосереднє спілкування з дипломатичними представництвами, консульськими установами та їх персоналом, включаючи спеціальні представництва міжнародних організацій. DPD координує питання, що стосуються діяльності дипломатичного персоналу та виконання їх функцій.

3. DPD відповідає за процедури щодо акредитації дипломатів, відправлених до місій у Словацькій Республіці, супроводжує їх протягом усього терміну їх повноважень у Словацькій Республіці та, разом з іншими відповідальними установами та органами, надає їм всю відповідну допомогу та послуги щоб дозволити їм виконувати свої функції. Завдання DPD також включають управління та нагляд за будь-якими питаннями, що стосуються привілеїв та імунітетів дипломатичного корпусу, відповідно до їх статусу та існуючих договорів, законів та положень.

DPD відповідає за публікацію Переліку дипломатичного корпусу та видачу посвідчень дипломатичного, консульського та адміністративного персоналу іноземних представництв та міжнародних організацій. Він обробляє та управляє запитами на оформлення перельоту державними літаками, а також розглядає питання, пов'язані з податками.

На додаток до вищезазначеного, DPD також готує вірчі грамоти для послів та консульських комісій консулів, призначених Словацькою Республікою, на їхні посади, та доповідає їм разом з іншими працівниками МЗС про протокол та церемоніальні аспекти їх роботи. DPD відповідає за організацію заходів, зустрічей, екскурсій та відвідувань дипломатичного корпусу. Він також надає допомогу та керівництво з питань протоколу для різних урядових, муніципальних та інших органів влади Словацької Республіки.

Додаток Ч
Кількісний склад студентів Факультету міжнародних відносин Економічного університету в Братиславі (2004/2005 н.р.)

Таблиця 3.5

Розподіл студентів Факультету міжнародних відносин Економічного університету в Братиславі за курсами в зимовому семестрі 2004/2005 н. р.

Рік	Кількість студентів студентів	Іноземних студентів
I.	101	4
II.	122	5
III.	106	4
IV.	61	4
V.	56	1
Усього	446	18

Укладено на основі джерела: [356, s. 2].

Додаток Ш

Умови участі в конкурсі наукових робіт ŠVOČ

ŠVOČ уможливорює студентам, які навчаються за бакалаврською/інженерною програмою, підготувати професійні наукові роботи/дисертації з тем, які пов'язані з галуззю навчання.

Найменший обсяг наукової роботи/статті – 6 сторінок (словацькою чи англійською мовами).

Участь студентів у ŠVOČ дає великий досвід, окрім можливості докладно й глибоко вивчити певну наукову проблему, удосконалити аналітичні навички, здатності в науково-пошуковій і дослідницькій діяльності, розвиток творчих здібностей за керівництва досвідчених викладачів.

Найкращі конкурсні роботи відзначаються грошовими преміями, дають підстави для пріоритету в здобутті навчання за програмою Erasmus+ і номінування на інші конкурси, знижки на оплату за гуртожиток, публікування в науковому виданні, іменні стипендії, спеціальні стипендії декана, меценатів, ваучер на онлайн-навчання, пріоритет при зарахуванні на навчання на інженерній чи іншій програмах, майбутній докторантурі тощо. ŠVOČ проходить у декілька турів: на рівні факультету, університету. Найкращі наукові проекти (I та II ступенів) рекомендуються до участі в університетському етапі ŠVOČ, на кожному ступені також фінансово винагороджуються три найкращі роботи (відповідно до внутрішніх інструкцій).

Претендент подає заявку за три тижні до дати проведення факультетського етапу до відділу науки та докторантури а наукову роботу в електронному варіанті не пізніше аніж за 2 тижні, а також згодом надає рецензії («опонента» та наукового керівника), друкований варіант роботи.

За результатами підбиття конкурсу наукових робіт відбувається очна наукова конференція, де студенти репрезентують результати наукового дослідження у формі усного виступу та презентації, та низка цікавих заходів.

Джерела: [379; 380].

Додаток Ш

Угорські культурні інститути як форма і засіб розвитку культурної дипломатії

Угорські культурні інститути за кордоном, зокрема й в Україні, важливі міжнародні інституції культурної дипломатії. Міністр релігії та громадської освіти граф Куно фон Клеббельсберг заснував перші іноземні угорські культурні інститути, так звані Collegium Hungaricum, у 1920-х роках з метою розбудови міжнародних наукових зв'язків Угорщини (Відень, Берлін, 1924, Рим, Париж, 1927). Найважливішим завданням Collegium Hungaricum є покращення міжнародних відносин між Угорщиною та приймаючою країною у сфері культурної дипломатії, сприяння міжнародній співпраці в галузі культури та науки, збереження та популяризація національної культурної спадщини. Окрім виконання культурно-освітніх та наукових організаційних завдань, деякі з інститутів мають також інші «сервісні атрибути», наприклад, бібліотеку, центр навчання угорської мови чи галерею. Сьогодні мережа угорських інститутів за кордоном представляє угорську культурну та освітню політику в 24 країнах світу з 26 інститутами..

В Україні, зокрема в Берегово, де 18 жовтня 1993 р. на спільному зібранні керівного складу Товариства угорської культури Закарпаття та Закарпатського угорськомовного педагогічного товариства було ухвалено рішення про створення вищого навчального закладу для угорців Закарпаття. А вже 17 травня 1994 р. Міністерством культури та освіти Угорщини, Ніредьгазьким педагогічним інститутом ім. Дердя Бешені та фондом «У підтримку Закарпатського угорського інституту» підписано угоду про відкриття спеціальних курсів педагогічної освіти, які фінансувало Міністерство культури та освіти Угорщини, а Ніредьгазький педагогічний інститут забезпечив педагогічними кадрами. Сьогодні у своїй структурі Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II здійснює підготовку фахівців у галузі міжнародних відносин (освітня програма «Міжнародні відносини /291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»).

Джерела: [39; 264].

Додаток Ю
Розвиток дипломатичної освіти в Угорщині

Додаток Ю.1

**Гене́за Університету ELTE (Будапештського університету імені Лоранда Етвеша)
як провідного освітнього, науково-дослідницького центру Угорщини**

2021 рік

Факультет економіки бізнесу заснований на базі Інституту економіки бізнесу

2019 рік

CHARM-EU заснований на принципах Ініціативи європейських університетів Барселонським університетом, Трінті-коледжем Дубліна, Утрехтським університетом, Університетом Монпельє та ELTE

2018 рік

Засновано Інститут бізнес-економіки та Центр підготовки вчителів Berzsenyi Dániel

2017

Університетський центр Savaria був інтегрований в ELTE

2016 рік

Член Центральноєвропейського Левенського стратегічного альянсу (CELSA) / Член ініціативи LERU CE7

2014 рік

Член Центрально-Європейської мережі викладання та дослідження в академічних зв'язках (CENTRAL)

2013 рік

Нагорода Університету передового досвіду / Член Agence Universitaire de la Francophonie (AUF)

2012 рік

Нагорода за якість міжнародного співробітництва

2010 рік

ELTE отримав звання «дослідницький університет»

2006 рік

Член Європейської асоціації університетів (EUA)
ELTE було нагороджено Erasmus E-Quality Label

2003 рік

Було засновано факультет інформатики, факультет освіти та психології та факультет соціальних наук / Член мережі університетів CEI

2000 рік

Факультет початкової та дошкільної освіти та факультет освіти з особливими потребами Bárczi Gusztáv були інтегровані в університет / член Utrecht Network

1994 рік

Янош Харшаньї, випускник ELTE, отримав Нобелівську премію з економіки

1991 рік

Член Coimbra Group

1990 рік

Член мережі UNICA

1983 рік

Член Дунайської конференції ректорів

1961 рік

Дьєрдь Бекеші, випускник ELTE, отримав Нобелівську премію з фізіології та медицини

1957 рік

Було засновано Університетський оркестр і Група народного танцю Етвеша

1951 рік

Медичний факультет (сьогодні: Університет Земмельвейса) став незалежним вищим навчальним закладом

1950 рік

Університет прийняв ім'я всесвітньо відомого фізика Лоранда Етвеша
Теологічний факультет став самостійним вищим навчальним закладом

1949 рік

Природничий факультет став незалежним від гуманітарного факультету

1948

Засновано хор ELTE Bartók Béla

1943 рік

Дьєрдь Гевеші, випускник ELTE, отримав Нобелівську премію з хімії

1937 рік

Альберт Сент-Дьєрдьї, випускник ELTE, отримав Нобелівську премію з фізіології та медицини

1905 рік

Фюлеп Ленард, випускник ELTE, отримав Нобелівську премію з фізики

1900 рік

Було засновано перший у світі курс підготовки вчителів спеціальної освіти (попередник факультету освіти особливих потреб Várczi Gusztáv).

1898

Було засновано легкоатлетичний клуб Будапештського університету (BEAC).

1896 рік

Вільма Глюкліх, перша студентка, була прийнята до університету

1872 рік

Було засновано першу в Європі школу підготовки вчителів (попередницю школи підготовки вчителів ELTE Trefort Ágoston).

1869 рік

Засновано Державний учительський заклад (попередник факультету початкової та дошкільної освіти).

1860 рік

Затвердження угорської мови як мови навчання в університеті

1784 рік

Основною мовою навчання замість латини стає німецька

Університет переїхав із Буди до Пешта

1777 рік

Університет переїхав до Буди

1769 рік

Відкрито медичний факультет

1667 рік

Було засновано юридичний факультет

1635 рік

Кардинал Петер Пазмані підписує засновницькі документи Університету в Надьсомбаті (сьогодні: Трнава, Словаччина). Першими двома факультетами університету були гуманітарний та богословський.

Джерела: [200; 201; 274].

Додаток Ю.2

Професійні колегіуми Університету Корвінуса

Професійний Колегіум Геллер Фаркас (Heller Farkas Szakkollégium)
Коледж професійних досліджень Геллер Фаркас – це професійна студентська організація, яка працює в Університеті Корвінус понад 25 років і нині включає понад 250 осіб разом зі

старшими членами-випускниками університету. Сьогодні наш коледж перетворився на одну «з найвидатніших інтелектуальних майстерень країни в галузі економіки, що створює неминуча цінність у довгостроковій перспективі». Цей професійний колегіум, як і інші професійні колегіуми, побудований на трьох стовпах: професіоналізмі, спільності та соціальній відповідальності. Вважається, що для майбутніх інтелектуалів важливо приділяти увагу навколишньому світу і відігравати активну роль у галузях, пов'язаних із професіоналізмом, громадянській та суспільній активності та відповідальності. Професіоналізму зазвичай досягають завдяки системі курсів. Курс А вимагає регулярної підготовки, виконання домашніх завдань та оцінки наприкінці року. Курс АВ є ширшим. Кожного семестру організують 4-5 семінарів за участі лише вузького кола учасників, тематика яких залежить винятково від того, що цікавить учасників та кого вони запрошують на неформальну бесіду тривалістю кілька годин. Члени колегіуму щорічно організують 2 конференції задля розширення кругозору, підвищення загального й професійного рівня. Щомісяця влаштовують кілька громадських заходів (мандрівки, екскурсії, вечірки, настільні ігри (пиво-понг), лазерні бої. Також улаштовують упродовж онлайн-семестру різноманітні онлайн-змагання напередодні поділивши учасників на групи. Протягом року кілька разів організуються табори, які покликані здружити членів професійного колегіуму, оздоровитися, відпочити, для занять лижним спортом. До колегіуму охоче приймають ініціативних, цілеспрямованих першокурсників, які хочуть належати до активної, згуртованої професійної спільноти, прагнуть більше дізнатися про світ, цікавляться фінансами та економікою, хочуть здобути «надлишкові знання», тобто знання, здобуті в університеті, доповнити інтерактивними курсами в малих групах. Їхня тематика залежить винятково від пізнавального та професійного інтересу членів колегіуму. Задля цього організують дві конференції на рік для членів колегіуму та широкого загалу, колегіум сприяє участі своїх членів в академічних конкурсах. Попри те, що члени професійного колегіуму - це люди з різними інтересами, вони не тільки друзі, а й колеги, що надихають один одного. Той факт, що вони володіють власністю («Фаркаслак»), допомагає згуртуванню, соціалізації, формує спільність професійних інтересів. Цьому сприяють також табори, різноманітні програми (бір-понг, настільний футбол, настільні ігри). Дружба між членами цієї професійної спільноти не закінчується в стінах коледжу: старші члени підтримують нових членів через програму наставництва, завдяки цьому налагоджена велика мережа контактів, понад те, членство в Колегіум Геллер Фаркас — чудовий рекомендаційний лист для найуспішніших компаній. Також це відкриває широку перспективу: корпоративні стосунки, організація табору, маркетинг, на семінарах можна зустріти представників різних сфер (журналістика, страхування, музика тощо), а також для творчого розвитку (програма талантів Кальмана Сабо). Колегіум проводить лекції з фінансової грамотності для старшокласників, організує для них літні табори.

Джерело: [370].

Додаток Ю.3

Професійні колегіуми Університету Корвінуса

Райк колегіум (Rajk Szakkollégium)

Райк колегіум заснований 1970 р. студентами університету як установа з повною автономією з основних оперативних питань. Основною метою засновників був розвиток професійної, соціальної та суспільної активності членів. Ці цілі є актуальними і сьогодні. Хоча за останні 50 років відбулося зміщення акцентів, три засади місії та діяльності коледжу залишилися

незмінними: надання студентам професійних можливостей, які уможливають їм досягти високих результатів (навіть за міжнародними стандартами); підготовка соціально чутливих та високо розвинених інтелектуалів, сприяння самовираженню та самореалізації професійних колег;

робота демократичної спільноти, яка сприяє реалізації цілей коледжу, подальшій соціальній активності членів та дає змогу проводити університетські роки у змістовній та приємній атмосфері. Комунікативність, професіоналізм та соціальна відповідальність – такі риси формуються в студентів у процесі діяльності в цьому професійному колегіумі. Студенти здобувають знання, для яких немає або дуже обмежені можливості у рамках офіційної університетської освіти. Про успішність професійної діяльності в колегіумі засвідчує, окрім іншого, і кар'єра його випускників. Після зміни комуністичного режиму професійний колегіум не відіграв активної політичної ролі на інституційному рівні, але розв'язання важливих питань, що стосуються суспільства, не зникло з його профілю; в останні роки його члени також намагалися домогтися того, щоб їхні голоси були почуті з деяких важливих питань, резолюцій та за допомогою їх заходів. Колегіум є дуже згуртованою, спільнотою, яка діє винятково на основі цінностей і очікує від своїх членів гідної людської та соціальної поведінки, терпимості та поваги до результатів. Водночас спільнота вважає важливою метою, щоб завдяки різнобічній діяльності, культурним та спортивним заходам та вечіркам її члени жили повноцінним та змістовним університетським життям. В унікальній педагогічній моделі колегіуму його члени навчаються один в одного та розвивають один одного. І в особистісному, і в професійному плані колегіум виховує повноцінну людину. Тут приділяють особливу увагу індивідуальним шляхам розвитку та постійному зворотному зв'язку. У процесі спільного життя студенти коледжу зав'язують дружні стосунки на все життя, спільно створюють правила спільного життя, дорослішають та пізнають найважливіші проблеми навколишнього світу. Кожен семестр Райк колегіум пропонує початкові курси, до яких студенти завжди готуються з різних тем. Приєднатися до них може будь-який охочий. Практикують відкриті заняття та відкриті лекції протягом семестру. Лекції та відкриті заходи проходять з різних тем, ураховують різноманітні інтереси студентів коледжу. Основною установою коледжу студентський комітет. Його обирають демократичним шляхом - зборами гуртожитків (його мешканців). Члени студентського комітету зустрічаються щопонеділка, що є відкритим форумом для організації повсякденного життя колегії. Крім того, важливу роль відіграють відділи студентського самоврядування, вони відповідають за професійне життя коледжу: організують курси та пропонують семінари, допомагають студентам колегіумів знайти свій професійний шлях, контролюють професійні процеси. Є кілька невеликих комітетів, які відповідають за випускників, фінанси, будівництво чи маркетинг. Бути членом комітету не обов'язково, але багато хто пробує себе, оскільки члени розвиваються в багатьох аспектах. Тут практикують командну роботу, формують стратегічне мислення, колегіальне розуміння, соціальну чутливість та розвивають навички управління проектами. Райк колегіум оголошує прийом у травні, який завжди складається із двох турів. Є письмовий, де охочим сталять різні запитання, на які потрібно дати відповідь (коротку чи розгорнуту), щоб максимально дізнатися про мислення та світогляд студентів. Далі запрошують охочих на півгодинне усне інтерв'ю.

Джерело: [370].

Додаток Ю.4

Професійні колегіуми Університету Корвінуса

ТЕК Колегіум соціальної теорії Társadalomelméleti Kollégium – ТЕК з 1981 р. ТЕК є професійним Колегіумом соціальної теорії, який належить Університету Корвінуса, метою якого є підвищення професійного рівня студентів університету, розвиток критичних соціальних теорій, підтримка студентської спільноти. Професійна діяльність характеризується міждисциплінарністю та суспільно-науковим інтересом, що ґрунтується на критичних традиціях. Студенти, які є членами ТЕКу, прагнуть жити в суспільстві з меншою соціальною нерівністю, постійно дбають про професійний розвиток, готові змінюватися, самовдосконалюватися, постійно професійно зростати. Задля цього створено критичне, відповідальне, свідоме, соціально чутливе середовище, що сприяє розвитку більш рівноправного суспільства. У сенсі соціалізації ТЕК дбає про розвиток критичних, відповідальних, свідомих, соціально чутливих людей, які можуть розвивати свої здібності, діяти відповідно до тих цінностей, які сповідують, та адаптовуватися до інших. Спільництво передбачає створення гетерогенного, самоорганізованого, саморефлексивного та ефективного співтовариства, вбудованого в його соціальне середовище, демократичного на низовому рівні, що врівноважує неформальні ієрархії та структурну нерівність. Здобуття та культивування важливих знань, обговорення та передача їх, застосування на практиці. Задля цього в співтоваристві використовують і методи, альтернативні системі вищої освіти. ТЕК сприяє рівному доступу до різних знань, окрім іншого, і через дискусії про державну політику, надає широкий простір для різноманітних соціальних ініціатив. Щосеместру проводять 5-6 відкритих лекцій з актуальних тем, пов'язані із соціальними науками, демографічній політиці, міграції, сталому розвитку, економіко-політичному контексту зміни клімату, критичній психології, економіці, економічній антропології, економічній соціології тощо. Кожні півроку влаштовують шість-сім професійних лекцій, на які зазвичай запрошують колишніх членів професійного колегіуму для виступів із доповідями у зв'язку з їхньою професійною та громадською діяльністю. Окрім того, щопівроку проводять дві внутрішні конференції, на яких нинішні члени репрезентують один одному цікаві для них теми соціальних наук. Професійне життя будується навколо академічних «кіл» (це тринадцять відповідних «закритих» курсів, зазвичай щосеместру організується п'ять-шість). Колегіум має свій друкований орган із соціальної теорії «Fordulat», 2008 р. його перереєстрували. Редактори та перекладачі журналу — колишні та чинні члени професійного колегіуму. У випусках, що, наприклад, вийшли у 2018/2019 н. р., ішлося про репродуктивну роботу та зміну клімату, останній номер за 2020 р., опублікований у співпраці з іншими університетськими структурами присвячений проблемам «солідарної економіки як виходу із кліматичної кризи», після виходу кожного номера проводять круглий стіл за участі авторів, редакторів та експертів з порушеної проблеми. Щороку організують конференцію у співпраці з освітніми центрами інших ЗВО у Клузі та Печі, проводять читацький табір та/або майстер-клас (кожні шість місяців), під час яких висвітлюють наукову проблему протягом двох або трьох днів. Налагоджені тісні стосунки зі всіма професійними колегіумами Університету Корвінуса та іншими угорськими аналогічними професійними структурами, це дає змогу організовувати курси одні для одних, спільні програми студентських організацій, ТЕК також пов'язаний із кількома академічними та громадськими організаціями, заснованими колишніми членами. Більшість вакансій члени ТЕКу досягають через мережу професійних колегіумів. Ці пропозиції є стажуваннями або, в деяких випадках, посадами початкового рівня в академічних колах, в Університеті Корвінуса,

у транснаціональних компаніях або засобах масової інформації. Кілька студентів коледжу здобули стипендії на знак визнання їхніх професійних досягнень. Окрім професійних інтересів, членів ТЕК поєднує боулінг, тут гуртуються ті, хто професійно прагне займатися боулінгом. Програми навчання розраховані на кожен семестр, «перший раунд» складається з 5-6 відповідних семінарів для невеликих груп, на яких кандидати можуть дізнатися про теми, що цікавлять боулерів, і здобути уявлення про професійне та громадське життя ТЕК. При вступі до колегіуму студенти Університету Корвінус у Будапешті мають перевагу, але студенти інших університетів Будапешта також є частиною спільноти. Приймальний період триває з квітня до травня і складається з письмового та усного турів. Місцеві члени ТЕК мешкають на 5 поверсі гуртожитку Ferenc Földes (Ráday), більшість професійних програм відбуваються тут же, тому це не тільки зручно, а й створює комфортні умови для налагодження тісних дружніх стосунків між членами спільноти. ТЕК є демократичною організацією, основним органом ухвалення рішень є Гуртожиток, чотири рази на рік зібрання голосує та ухвалює важливі рішення з різних питань, зокрема й тих, що стосуються колегіуму загалом. Щотижневі оперативні завдання обговорюють та розв'язують у гуртожитковому комітеті в понеділок увечері. Хоча кожен має право голосу з усіх питань, для оперативності завдання поділено на шість робочих груп.

Джерело: [370].

Додаток Ю.5

Професійний коледж практичної дипломатії (Gyakorlati diplomácia szakkollégiuma (GYDSZ)) Колегіум засновано 2007 р. як студентська організація, яку було створено ініціативними молодими людьми, які навчаються на факультеті соціальних наук Університету Корвінуса, з метою доповнити свої теоретичні знання, здобуті в університеті, практичними знаннями. З 2017 р. організація працює як акредитований професійний колегіум під назвою «Професійний колегіум практичної дипломатії», головна мета якого – якомога глибше познайомитися зі світом зовнішньої політики та дипломатії за допомогою різноманітних професійних програм та заходів. Задля цього приділяють велику увагу розвитку критичного мислення, віддають перевагу методам обговорення та дискусіям, а також формуванню різних комунікативних та міжособистісних навичок. З-поміж членів колегіуму, окрім студентів Університету Корвінуса, також багато студентів з інших університетів, тут не тільки майбутні дипломати, а й здобувачі, які вивчають соціальні науки, економіку, гуманітарні науки тощо. Окрім різних професійних програм, практикують дебатні клуби, поточний політичний аналіз, внутрішні дискусії, візити до посольств, навчальні поїздки, симуляції тощо, організують програми, відкриті для студентів, які не є членами цього професійного колегіуму, це, наприклад, круглі столи із запрошеними експертами на різноманітні актуальні теми. Щотижня редакційна колегія надсилає передплатникам інформаційний бюлетень про поточні міжнародні події. Як професійний колегіум у галузі практичної дипломатії, він також пропонує курси, здобувачі яких повинні набирати певну кількість кредитів кожного семестру. Тематика курсів дуже різноманітними, її адаптують до потреб учасників, кожен може легко знайти курс за інтересами. Заняття відбуваються в невеликих групах зазвичай раз на два тижні. Професійні курси включають регіонаознавство (наприклад, Китай, Західні Балкани, Близький Схід, Іран тощо), пропонуються курси з дипломатичного протоколу, курси з ІТ, курси з юридичних або економічних тем тощо, вони, окрім іншого, сприяють не тільки формуванню професійних компетентностей, а й розвитку навичок спілкування та комунікації. Велику увагу приділяють мовним курсам (іспанська, французька, англійська). Пропонуються курси й у форматі онлайн.

Задля створення згуртованої студентської спільноти, практикують участь у різних спеціальних програмах, організують кілька таборів щороку як для згуртування студентської спільноти, так і для професійних цілей, особливо для тих членів колегіуму які не мешкають у гуртожитку, щоб вони певною мірою змогли насолодитися яскравим громадським життям колегіуму. Практикують спонтанні посиденьки: завжди є з ким пообідати, випити кави, забігти до офісу на годинку-другу або психологічно розслабитися наприкінці дня, а також виїзні та онлайн-програми, а також виставки, пікніки, настільні онлайн-ігри, вікторини тощо – усе сприяє тому, що члени колегіуму, особливо першокурсники, ніколи не почуватимуться самотніми. Увагу приділено соціальній відповідальності, навчають, як важливо допомагати іншим, задля цього виховують добротність, стимулюють волонтерство, організують збори пожертв на різних заходах, зокрема добротинних.

Джерело: [370].

Додаток Ю.6

Гене́за Факультету права та політичних наук Сегедського університету

Назва університету	Назва факультету	Місце розташування і керівництва	Період
Клузький університет	Факультет права і політичних наук	Клуж	1872–1881 рр.
Університет Ференца Йозефа	Факультет права і політичних наук	Клуж	1881–1919 рр.
Університет Ференца Йозефа	Факультет права і політичних наук	Будапешт	1919–1921 рр.
Університет Ференца Йозефа	Факультет права і політичних наук	Сегед	1921–1940 рр.
Університет Ференца Йозефа	Факультет права і політичних наук	Клуж	1940–1945 рр.
Сегедський університет	Факультет права і політичних наук	Сегед	1945–1949 рр.
Сегедський університет	Факультет права і державно управління	Сегед	1949–1950 рр.
Сегедський університет	Факультет політології і права	Сегед	1950–1962 рр.
Університет Йозефа Аттили	Факультет політології і права	Сегед	1962–1999 рр.
Сегедський університет	Факультет політології і права	Сегед	2000–

Джерело: [398].

Додаток Я

Фінансова підтримка здобувачів дипломатичної освіти в Угорщині

Основною її формою фінансової підтримки здобувачів ВО є стипендії. Уряд розподіляє кошти фінансування між ЗВО на основі кількості зарахованих студентів на бюджетні місця. Стандартна сума, що виділяється на одного студента очного відділення, становить 70 тис. форинтів на рік (300 євро), вона залишалася незмінною з 1999 до 2002 р. ЗВО (разом зі студентськими профспілками) самі визначають, як розподіляти ці кошти між студентами-бюджетниками. Більшість коштів (70-80 %) надходить як стипендії, виплата якої залежить від досягнень студента у навчанні. Студенти з високими результатами одержують порівняно високу стипендію, тоді як студенти з низькими балами не отримують стипендії. Приблизно 20–30% підтримки розподіляється між студентами із малозабезпечених сімей. Близько 40% студентів одержують «соціальні» стипендії. У результаті майже 80% студентів очного відділення (бюджетні місця) одержують стипендії у сумі від 30 тис. до 150 тис. угорських форинтів на рік (130 та 650 євро). З 1990 до 2003 р. кількість студентів денної форми навчання зросла втричі, а заочної форми навчання – ушестеро, загальна кількість студентів – учетверо.

Студенти можуть отримувати інші стипендії, що виділяються безпосередньо профільним міністерством (близько 1% студентів-бюджетників очного відділення за відмінне навчання одержують «республіканську стипендію», яка становить 275 тис. угорських форинтів (1200 євро) на рік; студенти з малозабезпечених сімей, які мають певні показники в навчанні, можуть також здобувати стипендію у розмірі 100 тис. угорських форинтів (435 євро) від фонду «Шанс здобути освіту». Щорічно цей фонд виділяє близько 4 тис. стипендій, з 2000 р. місцева влада надає стипендії малозабезпеченим студентам, які постійно проживають у селі або у віддалених куточках: щороку цю стипендію одержують 12 тис. студентів. Аспіранти та докторанти також отримують державні стипендії, які не залежать від соціального статусу чи успіхів у навчанні: такі стипендії становили 648 тис. форинтів (2800 євро) у 2002 р. та 950 тис. форинтів (4100 євро) у 2003 р.

З 2001 р. в Угорщині (як і в РП та інших провідних державах світу) запроваджено студентські позики. Усі студенти ЗВО можуть отримати такі позики на 5 років незалежно від свого доходу. Студенти, які здобувають другу вищу освіту, не отримують позики. Максимальна сума позики – 21 тис. форинтів (90 євро) на місяць. Студенти мають право на позику до 35-річного віку. Їх виплачують відповідно до майбутнього доходу випускника в розмірі 6 % від зарплати. 2002 р. 30% студентів отримали таку можливість. Поряд із прямою фінансовою підтримкою, в Угорщині, як і в інших державах V4, існують непрямі субсидії. Угорщина фінансує студентські гуртожитки, у яких проживає 43% студентів очного відділення, які навчаються на бюджетній основі. На таких студентів виділяється 33 тис. угорських форинтів (143 євро) на рік (на одного студента), що становить половину щорічної орендної плати. Самостійна оренда кімнати коштує студентові в 5–10 разів дорожче. Тому багато студентів, які не живуть у гуртожитках, вважають за краще залишатися в батьківському будинку. Студенти, які фінансуються державою, також отримують додаткові субсидії на придбання навчальних матеріалів. Ця сума становить 8 тис. форинтів (35 євро) на рік на одного студента, що покриває лише частину загальних витрат.

Джерела: [220; 255; 320; 385].

